

Program for
kulturstudier

"Fædrelandske Ideer"

"Hvad har Norge været; hvad er det; hvad kan det blive?" Med disse spørsmålene innledet Jacob Aall boken Fædrelandske Ideer som ble utgitt i 1809. Spørsmålene varslet et høyt ambisjonsnivå, en vilje til å drøfte norske, nasjonale forhold på en ny måte i forhold til tidligere tider. Det skjedde mens Napoleonskrigene kastet sine skygger over det norske samfunnet: På grensen til Sverige hersket det krigstilstand, og den britiske marinen blokkerte forsyningslinjene til Norge i Nordsjøen.

Forestillingen om en norsk nasjonal bevissthet var på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet i ferd med å vinne gehør blant mange ledende nordmenn. Dette er en bok om Jacob Aalls forhold til "det norske". Fremstillingen tar for seg perioden fra Aall etablerte seg som jernverkseier i Norge i 1799 og fram til og med 1814 da han var en av representantene ved riksforsamlingen på Eidsvoll. Boken drøfter innholdet i Aalls nasjonale forestillinger og ser disse i sammenheng med samtidens idémessige og politiske landskap. Ved å studere Jacob Aall øker vår innsikt i fremveksten av norsk nasjonal bevissthet i disse viktige årene i norsk historie.

Boken innledes av J. Peter Burgess' artikkel: "Jacob Aall and the Two Faces of Dano-Norwegian Patriotism".

Kulturstudier nr 30

ISSN 1500-8592

ISBN 82-7634-394-5

9 788276 343946

HøyskoleForlaget
NORWEGIAN ACADEMIC PRESS

"Fædrelandske Ideer"

Kulturstudier nr 30

center for
kulturstudier

"Fædrelandske Ideer"

Jacob Aalls nasjons-
forståelse 1799-1814

Jens Johan Hyvik

Med en innledning av
J. Peter Burgess

HøyskoleForlaget
NORWEGIAN ACADEMIC PRESS

“Fædrelandske Ideer”

Jacob Aalls nasjonsforståelse 1799–1814

Kulturstudier nr 30

“Fædrelandske Ideer”

Jacob Aalls nasjonsforståelse 1799–1814

Jens Johan Hyvik

Med en innledning av J. Peter Burgess

program for
kulturstudier
norges forskningsråd

HøyskoleForlaget
NORWEGIAN ACADEMIC PRESS

© Høyskoleforlaget AS og Jens Johan Hyvik

Kulturstudier nr. 30
ISSN: 1500-8592
ISBN: 82-7634-394-5

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Utgitt av Høyskoleforlaget i samarbeid med Senter for kulturstudier.

Høyskoleforlaget AS – Norwegian Academic Press
PB 39
N-4661 Kristiansand S.
Norway

Telefon: (+47) 38 10 50 00
Telefaks: (+47) 38 10 50 01
E-post: kulturstudier@hoyskoleforlaget.no
Internett: www.hoyskoleforlaget.no

Senter for kulturstudier
Haakon Shetelig's plass 11
5007 Bergen

Telefon: (+47) 55 58 98 10
Telefaks: (+47) 55 59 98 09
E-post: kulturstudier@kul.uib.no
Internett: www.uib.no/kul

Printed in Norway 2003

Produksjon: Høyskoleforlaget Grafisk Produksjon, Kristiansand
Trykking og innbinding: PowerPrint AS, Steinkjer

Skriftserien "Kulturstudier" på Internett

Skriftserien "Kulturstudier" utgis i fellesskap av Norges forskningsråds Program for kulturstudier og Høyskoleforlaget. Program for kulturstudiers hovedtema er kulturforståelse, kulturbrytning og kulturpolitikk i det moderne Norge.

Forskningen i programmet skal rettes inn mot viktige og aktuelle spørsmål i kultur- og samfunnsliv. Hovedmålet er å skape ny kunnskap om dagens Norge, og de sammenhenger vårt samfunn og vår kultur er en del av.

Programmet ble opprettet i 1998 og går frem til 2003. I denne perioden utgis det mellom 10 og 15 bøker i serien per år.

Besøk hjemmesiden og få informasjon om følgende:

- Informasjon om bøker
- Bestillinger
- Abonnementsordning
- Kontaktpersoner
- Aktuelle lenker

www.hoyskoleforlaget.no/kulturstudier/

HøyskoleForlaget
NORWEGIAN ACADEMIC PRESS

program for
kulturstudier
norges forskningsråd

*“National Stolthed er efter mit Begreb
en af de latterligste Udyder,
hvormed en Nation kan besmittes.”*

Jacob Aall 1813

Innhold

Introduction	
Jacob Aall and the Two Faces of Dano-Norwegian Patriotism	9
<i>J. Peter Burgess</i>	

Forord	29
------------------	----

Kapittel 1	
Innledning	41

Nasjonale ideer hos Jacob Aall før 1814

Kapittel 2	
Jacob Aalls patriotismeforståelse 1799–1813	65

Kapittel 3	
“Typiske” nasjonale uttrykk 1807–13	91

Kapittel 4	
Norge i helstaten 1807–13	113

Nasjonale reformkrav og nasjonal organisering 1807–13

Kapittel 5	
Krav om nasjonale krisereformer 1808–09	129

Kapittel 6	
Nasjonale reformkrav 1809–13	141

Kapittel 7	
Nasjonal organisering før Kielfreden	159

Jacob Aalls nasjonsforståelse i 1814

Kapittel 8	
Behovet for en nasjonal avgjørelse i 1814	181
Kapittel 9	
Jacob Aall og Riksforsamlingen våren 1814	215
Kapittel 10	
Konklusjon	233
English summary	
Patriotic Ideas: Jacob Aall's Concept of Nation 1799–1814	249
Om forfatterne	253
Kilder og litteratur	255

Forkortelser

AAA	Aust-Agder Arkivet
RA	Riksarkivet
DR	Rigsarkivet, København
Kbg.	København
RF	Riksforsamlingens forhandlinger

Introduction

Jacob Aall and the Two Faces of Dano-Norwegian Patriotism

J. Peter Burgess

Jacob Aall was born in Porsgrunn, Norway in 1773, son of a local merchant, member of a prominent and well-to-do family. He was gifted and ambitious, and like all those who sought higher education in the Dano-Norwegian kingdom – and could afford it – he was sent to Denmark for schooling, first to Latin school in Nyborg, later to the University of Copenhagen, where he studied theology. He passed his state exam in theology in 1795, and returned home to Porsgrunn to an unfortunate debut as a preacher. Thereafter he set his sights on the natural sciences and undertook an extended study tour of the Continent with focus on Germany. With capital inherited from his father, Aall and his brother then bought an ironworks in Nes, which he successfully ran, later with the help of his son, until his death in 1844.

Aall was unusually engaged in the social and political questions of his time. He was present at the drafting of the Norwegian constitution in 1814 and served six different terms as representative to the national Parliament. He was also an active author, who produced works on Norwegian culture and politics and was both a translator and commentator of the Nordic sagas. Among his political treatises are *Patriotic Ideas* (1806), *On Culture in Norway with Regard to the Norwegian University* (1813), and his masterwork, *Recollections as a Contribution to Norway's History* (1844–45).

Thus, on the one hand, Jens Johan Hyvik's *Patriotic Ideas: Jacob Aalls Concept of Nation 1799–1814* presents a conventional update on an

essential set of events in Norwegian history, namely the period immediately preceding the Napoleonic wars, the independence of Norway from the Danish kingdom and the process of nation-building, begun in the early years of the 19th century and concluded in its final years. On the other hand, the study of the life and works of Jacob Aall presents evidence of a conceptual anomaly. It suggests that the notion of the national, central to Aall's understanding of modernity and the coming-of-age of Norway, contains two disparate, but necessary sides. This ambivalence of the national comes forth on varying levels and at varying stages of Aall's personal chronology and in the history both of the Dano-Norwegian union and the Norwegian nation-state.

Hyvik's book is original in that, while it charts the intellectual biography of a significant cultural figure at a turning point in Norwegian political history, it necessarily provides a map of the concepts that informed the self-understanding of that era. When we explore Jacob Aall's understanding of the nation, we necessarily understand the constellation of concepts and ideas, interests and identities that support it and its use in the political life of the Dano-Norwegian public sphere. 'Patriotism', 'nation' and 'constitution', are all moving targets, notions that must be understood in their own right and as a part of a grand and complex evolution of Norwegian identity.

The virtue of a new evaluation of Aall and authors like him is the advent of both new theories of nationalism and new empirical material within the fields of sociology, social anthropology, and cultural studies. National identity, cultural identity, ethnic difference, modes and logics of belonging and exclusion have reopened the study of Norwegian nation-building to new forms of research and understanding of process interest, and the link between *ethnographic* discoveries and *political* and *juridical* institutions mandated in their names. By re-reading the life and works of Jacob Aall we also re-read a chapter in the history of the concept of nation and review the intellectual change accompanying the hard geopolitics in the process of Norwegian independence.

A first formulation of the main opposition implicit in the concept of the nation connects the culturally or ethnically based collectivity – the Norwegian, on the one hand, and the rational, institutionalised form through which it becomes visible, on the other. We leave aside for the moment both the question of whether such an essential substance actually has any existence and whether the institutions created in the name of such a substance served any or all of the tasks they were created to. As Hyvik points out early in his analysis, the turn-of-the-century origin of

this opposition is Friedrich Meinecke's 1908 distinction between *Kulturnation* and *Staatsnation*. Meinecke's opposition has gone through many incarnations in the course of the short 20th century, restated in various analogies, and retooled for use in various disciplines of the social sciences and humanities. Similarly, historical analyses of nation-building processes in 19th century Europe have been rewritten in terms of a German versus a French model of collective identity and interest. The 'Romantic' understanding of the nation is frequently opposed to the 'Enlightenment' understanding, even debates over the correct project of European construction opposes a 'German model' of *laissez-faire*, non-political consolidation to a 'French model' of politicised and to some extent democratised government.

This opposition guides the interpretation of the life and works of Jacob Aall in the crucial period surrounding the birth of the Norwegian nation-state out of the disintegration of the Dano-Norwegian union. The result is, aside from the significant historical value of this rewriting of the life times of Aall, the revelation of the ambivalence in the opposition between the 'critical rational' model and the organic, ethnic and racial model. The unspoken conclusion in Hyvik's text is a meta-theoretical one, which turns common historiography on its head: The opposition between culture nation and political nation applied to early Norwegian modernity brings us less understanding about the 'reality' of the Norwegian, than it does about the 'reality' of the opposition between cultural and political rationality.

In the following summary introduction I will suggest that Hyvik's historical reconstruction and analysis of the concept of nation as it takes form in the writings of Jacob Aall, functions as a silent deconstruction of the very concept of nation. As I will try to demonstrate in what follows, the 'cultural' reveals itself again and again in Aall's work as the necessary substrate of politically institutionalised collectivity and that, reciprocally, a certain kind of original political rationality lies at the very heart of any understanding of national self based on culture or ethnicity.

Hyvik's central concept for the analysis of Aall's work in this light is *patriotism*. Hyvik points out that patriotism was an essential principle for any and all who were engaged in social questions in the latter part of the 18th century. The image of patriotism is one of rational universionality, of common sense and virtue in opposition to feelings and the irrational. The patriot follows the ideal of the citizen, whose individual interests are inseparable from the interests of the collectivity: civil society. Thus

it is clearly an Enlightenment-oriented understanding of patriotism that dominates. Even though the emotional and even spiritual background of patriotism gives it the force to engage individuals in the support and advancement of rational civil society, this aspect is left unspoken, buried in the etymology of a concept that leads back to the 'paternal', to the familial, as the foundation of collective well-being.

Yet as the concept of nation gained currency in Denmark in the 1770's, the concept of patriotism was modified somewhat and the mixed notion of national belonging became enriched by that of a state-oriented civil allegiance. The force of belonging was given a new, double foundation. This double understanding of belonging was particularly important in the Dano-Norwegian union. Denmark-Norway was a double realm, two nations combined in one nation. The civil privileges and obligations of Danish society, in particular for a young Norwegian-born intellectual like Jacob Aall, schooled on Danish soil, stand in a complex relation to the privileges and interests of ethnic Norwegian society. This is the complex axis of Hyvik's analysis: Civil patriotism requires allegiance and attention to a collectivity that extends beyond the ethnic national. Aall is *both* Danish *and* Norwegian: Danish in as far as Norwegian and Norwegian through the recognition of the Danish crown.

On the one hand, patriotism was at once structured as a fidelity to the universal values that apply to all citizens of the state according to the principles of rational governance and social form. On the other, it was an obligation to engage oneself in the realization of one's own cultural identity in a movement aiming at crystallizing Norwegian national sovereignty based on the presumption of a Norwegian cultural nation. Patriotism, in the form revealed by Jacob Aall and many of his contemporaries – national patriotism, contains both these essences and both these functions simultaneously.

What fascinates about Hyvik's analysis with regard to national patriotism in the writings of Aall is that it shows signs of the same double structure one finds in contemporary arguments about European identity and the possibility of a European constitution. The European experiment, by all measures different from the Dano-Norwegian at the close of the 18th century, struggles to align itself with a new concept applicable and coherent in terms of the new kind of allegiance to be found on the European continent, among the EU member states, and among those aspirants to European expansion. The much debated notion of 'Constitutional patriotism' was coined by Habermas in the

midst of constitutional debates in the Federal Republic of Germany surrounding the question of the legitimacy of the Maastricht Treaty. It consolidates the pragmatic call in the EU for a bureaucratic, rational, universal and yet centralized form of governance, with the need to develop a subjective consolidation of Europeanness, a feeling of belonging and a willingness to adopt agendas on the European level that transcend national interests.

Patriotism before 1807

The ambivalence of the national can be traced back to the concept of 'patriotism' analysed by Hyvik in the first section of his study. The inner tension in the Dano-Norwegian cultural and political situation was one in which the Dano-Norwegian union comprised the Danish nation and the Norwegian. We say 'nation', but the concept of nation at the close of the 18th century had hardly matured and crystallized into the bureaucratically organized late-modern constellation of politics, economics, legal institutions, and, not the least, the monopoly of violence, which is commonplace today. The cultural foundations of the nation, its basis in national myth, national language, national 'character', and national 'genius' held far more force than in our globalized present where migration, communication technology and global economy contribute to a general detachment of national culture from civic identity. The Dano-Norwegian kingdom unites Denmark and Norway, and yet it is Denmark, which holds political and cultural hegemony over the union. Danish functionaries administer the Norwegian provinces. Those – like Aall – who enjoy the benefit from higher education, do so in Denmark. Norway has no 'national' university until 1811 (and this is, as we shall see, one of the major issues of Aall's social engagement), and lastly, the dominant written language of Norway is in practical terms Danish. All the central instruments for both constructing and imposing systems of universal value and understanding originate from the Danish culture. To this dominant political-cultural entity, Norway is only one particular element. It is a part of the Union, an inferior part, but nonetheless a component, which also exercises an influence on the national self-understanding of Danes. At the same time, Norway – as Hyvik (with Aall) underscores – is, at the end of the 18th century, a culture in its own right: universal over a certain field of Norwegian. Norway thus occupies

a strange position in the cultural landscape of its time, a position that will mark all its cultural debates up until the present. It is both part of a universal political union and aspirant to a unique political destiny, a beneficiary of a foreign culture and originator of its own, both continental and Nordic.

Hyvik shows the degree to which Aall's concept of patriotism fits into a complex constellation of varying understandings. Both the dimensions we have mentioned are alive and well in the body politic of the turn of the century. We see a civil-type 'state patriotism' (Sneedorff), a 'national ideal with romantic undertones' (Rothe), a 'rational patriotism' (Arentz) and a doubly-bound concept of fatherland, both 'natural' and 'civil' (Brun).

For Aall himself, the period up to the turning point in the Napoleonic conquests on the continent – 1807 – Hyvik sees Aall's concept of patriotism as predominantly oriented toward the Union, that is, toward a holistic allegiance integrating, without visible incoherence, both an organic belonging to the Norwegian cultural tradition and a loyalty to the civil society of the Dano-Norwegian union. If there is an evolution in his understanding of patriotism and the meaning of his Norwegian identity, it is most certainly from the rationalistic toward the Romantic, though Romanticism was a nascent concept in the early years of the 19th century, and gained inroads only toward the middle of the century. The gradual movement was from hegemony of the state-oriented, civil ideal toward the national-patriotic. And yet one orientation complements the other. In particular, the ability to advance organic or ethnic claims to belonging is guaranteed by the rational ones. It is clearly the early discovery of Aall and others that Enlightenment-inspired notions of freedom, equality, rights and representation serve just as well as Romantic notions of collective identity as they do anti-rational legitimisations of ethnic groupings. This double bind in the concept of patriotism spills over into a moral dilemma for Aall. Even though the Enlightenment ideal enables the subjective, Romantic national impulse, it places Aall between what he himself calls 'love for country and friends' and the 'utility' that he could realize by living in his own homeland, Norway. The wonderful irony of the opposition is that the 'love for country and friends' refers to his adopted home, Denmark, while his position of 'utility' is associated with his true, 'organic' national origin, Norway.

Patriotism during the war years

An immediate result of the Napoleonic excursions across Europe was a consolidation of Norwegian identity. The geopolitical alignment during the war years pitted Denmark against Sweden, leaving Norway in an unsure position. Hyvik notes that, although Aall expresses national Romantic sensations in his retrospective analysis of the years between the outbreak of war and the Norwegian national declaration, he expressed scepticism to the general wave of patriotism that built up in Norway in the first years of the war.

This is also the period in which Aall composed his *Patriotic Ideas* (1808–1809) and thus in the period during which he first had a more direct participation in open debate, and in the activities of the public sphere. Hyvik's reconstruction shows that Aall's nationalism was stronger than ever in this work. The difference of interest for us, however, is the conception of 'national interest' in the name of which and on the grounds of which Aall engages himself. The well-being of Norway is clearly determined by material conditions that may be bettered through resorting to utilitarian tactics. At the same time, the ambivalence of the expression 'national well-being' preserves a space for the subjectivism that seems to slowly emerge from Aall's Enlightenment guise. 'Nation' is gradually subjectivised in a fully national-patriotic way, yet in fusion with instrumental, utilitarian terms: 'the nation's forces', 'the nation's benefit', 'the nation's affair', 'the nation's wealth', 'the nation's culture', etc. The patriotic mission is an instrumental matter.

The pendulum swings back again toward the Romantic mode of national self-constitution in the following years, when Aall seems to once again accept and admire a type of national patriotism, in this case based on concrete argumentation in favour of a national university and a national bank, arguing (in what today would be called a 'functionalist' vein), that these institutions will, through their own development, lead to create national cohesion and eventually to the formation of national identity. Patriotism is thus seen as one road toward a higher quality of life, a higher standard of living, higher well-being. National patriotism is again cast in a utilitarian schema in order to give impetus to a national (Romantic) consolidation. Here, however, the tools are rational and anti-Romantic.

In the years between the Battle of Jena and the decline of Napoleon's culture-imperialistic destiny on the Continent the national question in Norway was debated on pragmatic and functionalist grounds. Those,

like Aall, whose aim it was to bolster the national cause, worked to reinforce its institutions in the belief that institutional consolidation would bring about the development of a national identity and thus national legitimacy. This proto-functionalist approach eventually leads to the establishment of the Norwegian bank in 1814 and the first Norwegian university in 1811. Aall argued for the latter on two grounds. First, he was confident that the introduction of what he called “culture” as well as continental traditions of European “science” would raise the pride and honour of those living in Norway. The “intellectual gifts” with which nature had already furnished Norwegians, he felt, made them perfectly suited to receiving both. Second, he felt that the Norwegian national welfare remained nature’s unfulfilled promise. The qualities and gifts granted to Norwegians by the goodness of nature make them morally eligible for higher rewards than they have now.

This tension between the foreign “cultural” and domestic “natural” parallels to some extent – between the rationalistic and national Romantic, both contained, as we have seen, in Aall’s concept of the patriotic. The opening of Norway to culture and science will permit Norwegians to fully unfold and realize their naturally endowed qualities. By raising the level of education through the founding of a national university, Norwegians will be capable of becoming more naturally Norwegian, more authentic, closer to themselves. In contrast to the Danish, the Norwegian culture is identical to its nature. And yet this nature requires culture in order to become the nature that it already is. The knowledge and culture provided by education and the welfare provided by the formation of a national bank will permit Norway to freely unfold as nature.

Aall expresses his patriotism by insisting on Norway’s cultural and material development through the development of institutions of culture and banking. The patriotism described by Hyvik is thus not only a composite of the Enlightenment ideals of rationality and the national Romantic ideals of subjective freedom; it is also an assemblage of a double conception of development: a functional notion of education and political economy as vehicles for a national Romantic construction. One structural reason for this ambivalence is that Aall is careful to discriminate between the Norwegian nation and the notion of a Norwegian nation-state. The Norwegian as a cultural and natural collectivity can very well exist within the bounds of the Danish state. Even though the rhetorical impulse of *Patriotic Ideas* is constant, the word “state” never

appears. This ambivalence is further intensified by the fact that Aall also considers the Danish union as a “nation”.

Hyvik proposes an interpretation of this situation by introducing a third essential opposition in Aall’s national poetics, that between “general utility” and “proper utility”. The former refers to the utility created in relation to the general interests of the collectivity as the basis of political decisions. The latter refers to the traditional Enlightenment notion of the transformation of the moral questions of larger social or cultural contexts by reducing them to questions of utility for the individual actor based on his/her own subjective position. According to Aall, in Hyvik’s reading, the passage from the latter to the former is the consolidation of individual patriotic feelings in the collective impulse of a national assembly or unification. Utilitarian social and moral theory flows into theories of national patriotism and national revival through an interpretation and reduction of the notion of collective good to a sentimental or spiritual substance. The collective “benefits” of the national movement to be derived from the Norwegian collectivity far outshine the drawbacks of union.

The ambivalence of the national in Aall’s theory of patriotism extends the earlier form we observed in his writings on Norwegian collective identity. Enlightenment utility theory and national Romanticism do not clash in the case of Norway, but instead they form a reciprocal supplement. Rationalism and Romanticism form the Janus-face of one and the same movement. These conventionally divergent angles of justification show themselves again and again to be far from distinct. Aall’s innovation is his reconciliation of two ideologies of reason and culture.

Aall’s application of utilitarian social theory flows into his general engagement toward Enlightenment philosophy. This is explicit in his reference to the program of philosophical Enlightenment. The Romantic force of the Norwegian national cause refers repeatedly to typical Enlightenment motifs in Aall’s *Patriotic Ideas*. The “cultural ideal” is one of them; the significance of “progress” is another. Both take the form of an endless, paradoxical circle.

The cultural ideal is a dominant feature both in the period preceding the formation of the Norwegian nation state and in the formative years of nation-building. It expresses the terms of a more or less classic paradoxical circle: In order to attain the status of a full-fledged nation, a people requires a certain level of culture (*dannelse*); yet the condition of attaining such a national culture is nationhood. In Aall’s context,

“culture” is to be understood as a certain self-understanding, self-consciousness, and knowledge of one’s tradition, of one’s place in history, of one’s relation to others. It includes a certain level of scientific self-understanding as well: a consciousness of the “state-of-the-art” of one’s nation, of society, and culture. In typical arguments both before and after the national breakthrough, the Danish elite in Denmark and the cultured elite class on Norwegian soil generally held it to be impoverished and underdeveloped, and considered this lack to be the greatest impediment to nation-building. National Romanticism responds by underscoring a different conception of “culture”. Culture in the alternative sense is the pre-rational, pre-national, indeed prehistoric substance that grants the force of legitimacy to the national project. Culture is the ethnic foundation of a collectivity, the roots and traditions that give it cohesion, the language and customs that establish and enforce the borderline between one collective identity and the other. If one adopts this organic, ethnic definition of culture, the stakes of nation-building are quite different. In that case, it is the rootless, coldly rational intelligentsia that has no foundation for its claims to nationhood. The cultural elite is reconstrued as so many bureaucratic functionaries. The tension is never completely resolved in the course of Norwegian nation-building. It forms the background for parliamentary battles, institutional questions and, not the least, the matter of the Norwegian national language.

The question of “progress” preoccupies Aall in a similar, though less complex, vein. Belief in progress, in the improvement of the welfare of the Norwegian people as a result of the national movement and national construction, represents his version of rational Enlightenment justification for the Norwegian national project. Rational utility theory, incarnated as political economy, national planning, and development gives full support to the “rational patriotism” supported by Aall. Yet here again the Enlightenment rationality of progress in Aall’s utilitarian theory of nation building soon reveals its debt to the national Romantic model. As Hyvik shows, Aall analyses a number of different areas of development, from farming, to shipbuilding, to small industry, trade, finance, education, etc. He suggests a number of formal and informal measures to be taken in order to support and further these activities on the national level, openly associating the Enlightenment with optimism about the ability to rationally steer industry with the aim of improving welfare. The key to the future, he argues, and the grounds for optimism about it, is the availability of well-organized principles of management, administration of

resources, both human and material. The sciences of industry, objectivity and sober analysis were the correct and most valuable grounds for patriotism. Aall contrasted this brand of patriotism with the kind he saw as leading Napoleon astray in his campaigns of 1807–1813. The patriotism he built his campaign upon and cultivated amongst his followers and those he vanquished was “irrational”. The fact that Napoleon made use of the new technologies of war made available by advances in science, is not of direct interest for Aall. Nor does he comment the “negative” patriotism enabled by Napoleon’s defeat in 1813. Thus though Hyvik aptly documents the absence of explicit Romantic images in Aall’s work, his Enlightened patriotism reveals, as is typical for writing of his day, a deep entanglement with the Romantic mode.

Thus, from the beginning of Aall’s authorship and up until 1814, when Norwegian national sovereignty became a reality, national Romantic patriotism was considered undesirable, a threat to the rationality not only of Enlightenment principles of individuality and democracy, but also to the practical benefits of popularising Enlightenment innovations in science and technology, market capitalism and education. At the same time, from Aall’s point of reference, there was no contradiction between the notion of political rationality, with all that it implies in terms of nation-state sovereignty, and the continuation of the Danish union, which subjugated Norway to a foreign government. Aall differentiated between the rational-individual elements of Enlightenment thinking and those that carried implications for national or transnational collectivities. Granted, the Enlightenment was, at least for Aall, not yet politicised to the extent it would be at the moment of Norwegian independence. We will see, however, that this variety of selective Enlightenment would in a sense be transferred to the Norwegian struggle for national identity after 1814.

Naturally enough, as the Napoleonic campaign tended toward conclusion, the Norwegian public sphere became increasingly dissatisfied with the union arrangement. The Enlightenment ideal of patriotism, which had driven Aall’s work in the first decade of the 19th century, came increasingly into conflict with the national sentiments of Norwegians. In *On Culture in Norway* from 1813, Aall again emphasized his conviction about the importance of the national as the bedrock for Norwegian interests. But now his views were aimed directly at the burgeoning national Romanticism on Norwegian soil. “National pride”, he insisted, is nothing less than a “ridiculous vice”. Enlightened patriotism remained virtuous, while prideful patriotism was characterized as

the contrary. Pride, he argued, was not the “child of Enlightenment”. Advancing a nation’s own goodness is nothing but “impure” patriotism. Building upon his differentiation between enlightened patriotism and national Romantic patriotism, Aall saw a clear line between “just” pride in one’s nation and “unjust” pride, “pure” nationalism and “impure” nationalism. The former remained the traditional, classical, rationalist mould, based on the utilitarianism of the collective interests, the latter appealed, in Aall’s view, only to utility of self-interest.

The movement toward a distinction between “rational” and “irrational” patriotism becomes strengthened throughout *Patriotic Ideas* as well as in the rest of his work. Rational patriotism is characterized as “authentic” patriotism. It corresponds to the moral impulse to instrumentalize and systematize Norway’s infrastructure in order to raise the level of national welfare, organize its institutions to the benefit of all Norwegians, and, not the least, erect conduits for transmission of culture. This stands in contrast to “irrational patriotism”, the name Aall uses for national Romantically inspired patriotism. This brand of patriotism is emotional, instinctual, based on ethnic or linguistic categories, undemocratic, free from empirical control and scientific method. The very expression, “irrational patriotism” is meant as a slap at the Napoleonic campaigns, built upon charisma and reactionary sentiment. The historical irony of the Napoleonic episode remains, however, to be fully explained: Although the Napoleonic impulse was largely motivated by an anti-Enlightenment, reactionary movement and the force of charisma of one man, the web of civil institutions created by Napoleon in France after 1797, and elsewhere as the campaigns wore on, more than anything in that century gave institutional sturdiness to the modern nation state. The intrinsic, minutiae rationality of the Napoleonic code and its attendant institutions changed the way we think about civic organisation, changed the nature of democracy in the direction of Enlightenment principles of rights and rule of law. The 19th century insistence on the opposition between Enlightenment and national Romanticism melts into thin air in the person of Napoleon. Contemporary debates on European construction resurrect this opposition and demonstrate that little progress has been made.

The Norwegian Historical Realm

Jacob Aall's reflections on the ethical and rational character of patriotic images of belonging reveal how strands of Enlightenment patriotism and Romantic patriotism resist abstraction from one another and indeed are co-determinate. Patriotism's double face mirrors the ambivalence of the Norwegian national movement in Aall's writing. Aall remains a stringent unionist while at the same time bringing Enlightenment principles to bear on pragmatic matters of the general welfare of the Norwegian people. This ambivalence of the patriotic impulse in the Norwegian national movement rests upon an even more fundamental ambivalence: the very essence of the Norwegian. Like the question of the destiny of the Norwegian territory in the union period, controversies abound over the origin and nature of the Norwegian. Again the stakes are extremely high. Either by way of rationalistic claims about the rights and privileges of self-determination or by the organic arguments based on the genealogy of a people, the question of what the Norwegian is precedes political decisions about its future status.

Aall's *Patriotic Ideas* is permeated by the slogan "Norway for Norwegians", and yet the meaning of the phrase remains caught in a tension. Norway is both a part of the Danish union and a "historical realm" in its own right. Of course, theories of pre-national identity are today commonplace in Norwegian sociological and anthropological literature. The identity of the Nordic peoples can be consolidated in histories of language, traditions, customs, etc. giving way to a more or less essentialist conception of the Norwegian. In Aall's terms, Norway is a *historical realm*, a deep historical consolidation of territory, customs and language. The deeper and stronger such ties between territory and cultural identity can be established, the more solid the strength of that identity in the present.

The correlation between *Norway*, this space or territory and the *Norwegian*, a cultural, linguistic or ethnic substance, advanced and supported by the study of the historic realm, holds political consequences, in the eyes of Aall and others, for the future of the Danish union. By the end of the union period (1536–1814) Norway had both the status of an integral member of the union *and* a historical realm with its own autonomous past and destiny. Denmark was without doubt the hegemonic power, and the question of Norwegian autonomy, through the union period, but particularly in the post-revolutionary years, was

always a question of rebellion, revolution and ultimately of emancipation.

Nonetheless, the image of Norway as a historical realm did not cause the uproar in the Danish court that one might expect. The modernized (post-revolutionary) ideology of the Danish monarchy had made space for the notion of state-patriotism. Indeed it exploited the ambivalence of patriotism we have mapped out in order to give modernized impetus to the dynastic power. The stakes were sky-high: Should the Danish crown succeed in bolstering the monarchical principles of hereditary right by inscribing them in the post-revolutionary principles of democratic sovereignty, then dynastic might would retain *carte blanche* privileges for the unforeseen future. The response of many monarchs was to establish a parasitic relationship to the hereditary legitimacy of historical realms.

The historiographic, and thereby scientific right-hand of the Norwegian national movement in the early years of the 19th century was the Norwegian Historical School. Aall had no formal attachment to this movement, but seems to have adopted its principles with few reservations, equating “homeland”, “fatherland” with “nation” and “state” with little reservation. In this context the notion of autonomy was essential for Aall. The measure of Norway’s identity, its self-presence, as well as of the modernity of the political institutions that govern it is its *autonomy*. Thus, on the one hand Aall decries, in *Patriotic Ideas*, that Norway’s autonomy was lost at the moment it became integrated into the Danish kingdom in 1397. On the other hand, he emphasizes the importance and meaningfulness of Norway’s autonomy in his arguments for the establishment of a Norwegian national bank. Autonomy in the latter case is something that can grow and change. In the former case, it is an unchangeable essence. Both of these conceptions contribute to Aall’s understanding of the uniqueness of the Norwegian historical, cultural and political situation.

In the midst of his resolve for the Dano-Norwegian union, Aall expressed clearly that there was a Norwegian identity, a national particularity that stretched both deeply into the cultural and linguistic past and comprised a vast ensemble of local culture and local language in the present. Such a position equipped Aall with a palette of images and concepts available to him to describe his present. The most prominent and overtly canonized are those associated with nature. At the same time, the *meaning* of Norwegian history such as Aall interpreted it, was both

wound up in the particularity of its singular past, and in the wealth of the union that organizes its present.

The utility theory of union

Aall's use of utility criteria and the principle of rationality produces a double effect. Depending upon the level of application, the philosophy of utility provides arguments both for the preservation of the Dano-Norwegian union and for the national sovereignty of Norway. The utilitarian arguments of the kind that strengthened Aall's support for a degree of Norwegian autonomy in the form of economic progress and instrumentalisation, simultaneously served his arguments and observations in favour of continued association with the Danish union. Though he considered the union's existence to be self-evident, he was highly critical of its make-up, policies, self-evaluation and self-criticism. He expressed clear and principled ideas about the just consideration of the interests of others, about the conditions of life, and about the need to make reason of the last and final measure of the propriety of the Dano-Norwegian relationship. The rationality of the union would be the guarantee of its success. In the crux of the national question, the utility of the union made arguments for it persuasive.

Aall's fond justification of the 'utility' and 'rationality' of the union is a demonstration of the national bias in the measure of utility. Yet Aall's enlightened rationality cuts both ways. First, it articulates the right and utility of a national community to decide upon its own political fate (national self-determination); second, it supports enthusiastically the rational necessity of the more advanced and progressive state to determine what institutional arrangement can provide the most utility.

In Aall's discussion of the Dano-Norwegian, emphasis on the rational benefits of the Union is nonetheless made contingent upon the Norwegians' loyalty to it. The subjective force behind adherence to the Union is, however, not accidental. It is, asserts Aall, the very condition for its utility. The *practical* necessity of the Union is bound up with the subjective emotional cohesion holding the Union together. It is "love" for the King and "love" for the Union that in the end give the Union the force necessary to realize the rational elements, by which Aall characterizes it. Aall develops a rhetoric of the familial ties in order to describe the emotional relations binding Denmark and Norway. Loyalty to "our

Danish brothers” and “our sister land” was the essential affective basis for loyalty to the Crown. That loyalty functioned in turn as an apology for Aall’s adherence to the construction and development of Norwegian national institutions. On the one hand, it might be argued that Aall simply contradicts himself, that he advances his rational theses about the significance of utility at the expense of his strong, but sometimes badly suppressed feelings of loyalty to his homeland. On the other hand, the double meaning of the Union and of Norwegian adherence to it shows similarity to a conceptual pattern we have seen before. What we earlier described as the ambivalence of the discourse of national Romanticism, is reflected in a kind of ambivalence in Aall’s utilitarian theory of union. The rationale for union is utility. Union serves the rational interests of Norway and provides a sound basis for its enlightened development. At the same time, that rational utility would never see the light of day if the subjective, emotional, indeed national Romantic motifs were not *already* in place providing the basis for the interest that is subsequently rationalized through the utility theory of union. The Union serves the *rational* interests of Norway, but that very interest – arguably like any interest – was, from the outset, a subjective force.

Some critics in Denmark attacked Aall for this double-edged argument, seeing in it either a dangerous incoherence or simply a thinly veiled lack of loyalty to the Crown. His reasoning was criticized and he was suspected of indirectly attacking the Union and all that it stood for. At the same time *Patriotic Ideas* showed the degree to which the foundation on which unionists stood was itself already fractured. They argued for the Union on the basis of the need for personal loyalty to the Crown (and utility). Norwegians should feel personal attachment to the Union. And yet these personal feelings of loyalty were most naturally justified by the objective, rational, utilitarian value of the Union. The force of the feeling of allegiance had its foundation in the objective utility of belonging. Thus the ambivalence of the national-utility theory of union found other expressions in the discussions on the Union on the eve of Norwegian independence in 1814. It was neither an invention of Aall, nor the result of any kind of incoherence in Aall’s concept. It was already generally *implicit* in the arguments made in favour of union as part of the foundation of such arguments. Throughout the years leading up to the Treaty of Kiel in 1814, the question of the *interest* of the Norwegian people was both the central issue for Aall and the axis about which the ambivalence of national constructions revolved. The relative incoherence of this tension from our point of reference, seeming to argue simultane-

ously for and against the establishment of a sovereign Norwegian state, is resolved by shifting the point of reference, from subjective notions of belonging, to pragmatic objective determinations of material welfare. In terms of the need for a national cohesion, by and large *subjective*, the Danish Crown was a desirable solution. In terms of the more objectively considered economic and technological needs of the Norwegian people, the development of autonomous Norwegian institutions, primarily bank and university, national initiatives were necessary though they did not immediately imply separation from Norway (but without separation from Denmark).

Engagement and Reform

In the years leading up to the Treaty of Kiel, Aall became active in several attempts at launching organized national movements in Norway. Through his participation in these movements, he clearly gave body to his own nationalist inclinations. Yet his engagement in the Norwegian national cause continued to build upon a two-tiered conception of the nation. Hyvik evokes two moments in this engagement. The first is what he calls the “loyal opposition” of 1809; the second is the initiative he takes toward establishing a local Society for the Advancement of Norway’s Welfare in the county of Arendal/Nedenes.

Aall was the owner and operator of an iron works in his home county. He saw the daily struggle to find supplies for himself and those close to him as an expression of his national patriotic position on a personal level. His utility theory of belonging was reconfirmed on the level of private sustenance. Among other things, the Napoleonic campaign begun in 1807 and the following British blockade led to enormous problems in the supply of food and other goods to the more distant territories of the Dano-Norwegian Union. In 1809 Aall argued that the differences in availability of material goods should form the basis of a difference in foreign policy. The particularity of the Norwegian material situation, compounded by the proposition by others to unify Norway and Sweden, merited a particular set of political actions proper to Norway’s interests. Attention to Norway’s special interests, he argued, would only serve the interests of the Union. His engagement in local patriotism was an expression of devotion to the good of the Union. At the same time, the difficulties he encountered in supplying himself and

others with necessary supplies lead Aall to formulate a number of reforms relative to the independence of the Norwegian supply policies. The war on the Continent manifested itself as a war for self-preservation in the Norwegian provinces, a war for autonomy in terms of material well-being.

Similarly, the particularity of Norwegian interests relative to the Danish became pronounced in 1809 when Sweden announced an armistice with Napoleon. Both the Danish war effort and the British blockade of Danish ports continued. And yet both the political and geographic situation of Norway placed it in a position of less interest and relevance to Denmark. The momentary Swedish peace strengthened the Norwegian political identity. Discussion of a “separate peace” for Norway, independent of Denmark, became more widespread and, thereby, the conflation of a Norwegian political identity in opposition to the Dano-Norwegian. More and more Norwegian voices were raised in favour of joining Sweden in its armistice. Aall’s position was to adopt an autonomous Norwegian foreign policy, thus interrupting the political union with Denmark. Aall’s dialectical insight was clear: By severing the political ties with Denmark, the Dano-Norwegian Union could be protected and preserved, albeit on a different level. In 1809 Denmark-Norway achieved an informal armistice with England, making peace while still being allied with Napoleon.

Thus, as the particularity of the Norwegian political experience grew and developed its own autonomy, the universal validity of the earlier Danish political union was corrupted. At the same time, however, the generalization of Norwegian political autonomy rendered it a full-fledged member of the political union. The assertion of political particularity proved to be a stepping-stone to generalized political identity. The ambivalence of national identity persisted in the sphere of political union. The force of cohesion is resolved through the force of resistance and independence. Political Norway can *belong* to a union with political Denmark only when it has been *separated* from it.

In Aall’s eyes, giving voice and political weight to Norway’s own international policies would both support the Union and weaken the evolution of a Swedish coalition. Together with Michael J.P. Bille, a profiled marine officer at the time, Aall helped to organize a political action in favour of a governmental commission designed to explore the possibility for a separate peace. An appeal was formulated by Bille, and signed by many leading Norwegian figures.

The tension between loyalty to the Crown and engagement for the political interests of the Norwegian people once again became the form of expression for Aall's analysis of his times. Hyvik formulated this opposition somewhat apologetically as "loyal opposition with national elements", in appeal to the King to alter his Norwegian foreign policy. The coupling of loyalty and satisfaction of pragmatic political needs again appeared as an essential opposition, not an accidental one. Loyalty to the Crown was dialectically connected to the necessity of giving form to particular political actions destined to serve the interests of Norway alone. Subjectively steered loyalty was seen as a utilitarian mode of organisation. When Aall argues for the rational utility of the Crown, he resorts to arguments on the advancement of the Norwegian romanticized well-being. When he argues for the practicality of an independent Norwegian political setup in the face of traditional Union pragmatism, he sees it as a reflection of the depth, meaningfulness and cohesion of the Union.

Conclusion

Jacob Aall's conception of the national develops considerably across the crucial period 1799–1814. By underscoring the *constancy* of the varied sides of Aall's views on the Norwegian nation, Hyvik reveals the *ambivalence* at the very heart of the concept of the national. Aall's views on the Norwegian national core evolve in kind with the sophistication of analysis. Yet in the period from 1799 until the outbreak of the Napoleonic campaign of 1807, Aall's growing conceptual nuance exposes not only variations in the reception and understanding of the nationalist phenomenon, it also pries open the *internal* complexity of the very concept of the national. On the one hand, by developing forceful arguments about the needs and interests of the Norwegian people, he discovers that these interests challenge the nationality of that people. On the other hand, by sharpening his own arguments in favour of the Dano-Norwegian union, he rediscovers the essential national interest saturating its foundation. When, after the fall of Napoleon at Leipzig in 1813 and the international horse trade that eventually leads from the Treaty of Kiel to the constitutional convention at Eidsvoll, Aall permits himself to express national feelings on their own account, the concepts he argues with are attracted to a similar kind of ambivalence. Common to these two diachronically continuous expressions of national character is a

fundamental and well-practiced opposition between Enlightenment and national Romanticism. The Enlightenment ideals of rationalization, technology and progress rediscover themselves time and time again as the larger subjective, spiritual or cultural force, the national Romantic. Alternatively, the national Romantic vision of cultural and spiritual unity is ascribed, by Aall and others, to utilitarian values worthy of the best Benthamian analysis. These Enlightenment principles can be and are used as arguments both for and against the national according to the degree to which they are associable with the Romantic ideals that grant them power and cultural legitimacy.

Forord

“Jacob Aall hadde sin personlige plattform, sin egen variant av tidens idéstrømninger. På enkelte punkter skilte han seg fra sine samtidige og fra 1700-tallets kraftpatriotisme. Men Aalls plattform har en viktig plass i det norske patriotiske prosjektet før 1814,” skriver Øystein Sørensen i bind tre av *Norsk Idéhistorie* (2001).¹ Fra før kjenner vi Jacob Aall (1773–1844) som jernverkseier, politiker, økonom og sagaoversetter; nå har han også fått sin velfortjente plass som ideologisk aktør i utformingen av “det norske”.

Denne boken er en studie av Jacob Aalls oppfatning av norsk nasjonalitet i årene 1799–1814. Studien diskuterer Aalls nasjonale forestillinger både fra en idéhistorisk synsvinkel og en praktisk, hvordan han stilte seg til saker og spørsmål med nasjonal karakter. Siden Aall var en person med mange jern i ilden og med iver virket over en så lang periode, så innebærer avgrensningen at mye interessant stoff er utelatt. Studietiden i København, jernverksdriften, sagaoversettelsene, de mange årene som stortingsrepresentant og politiker etter 1814, er blant temaene det kunne vært interessant å forfølge videre. Her er de bare sporadisk behandlet i de tilfellene hvor temaene direkte angår problemstillingen.

Den som er interessert i å følge utviklingen av nasjonale ideer innenfor den dansk-norske helstaten før 1814, vil imidlertid sitte igjen med noen svar etter å ha lest denne boken. Det samme vil den som søker innsikt i vurderingene en sentral norsk aktør gjorde seg etter før og etter bruddet med Danmark i 1814 og ved riksforsamlingen på Eidsvoll. Et viktig spørsmål er hvorfor en grunnleggende danskvennlig patriot som

1. Sørensen, Øystein. *Kampen om Noregs sjel 1770–1905*, i Eriksen, Trond Berg og Øystein Sørensen *Norsk idéhistorie, bind III*. Oslo 2001, s. 48.

Aall ga sin støtte til en ny union med Sverige våren 1814? Fremstillingen dreier seg om Jacob Aall, men undertegnede har etter beste evne satt Aalls oppfatninger inn i en større sammenheng. Aall virket ikke i et vakuum, han leste, tenkte og skrev i dialog med sin samtid, ble preget av den og noen ganger var han også med på å påvirke den. At han var belest, oppmerksom og hadde sine meningers mot, tjener til hans fordel. Samtidig forsøkte han å unngå de store konfliktene, opptre som en slags mellommann i spørsmål der steilere personligheter skiltes med uvennskap. I slike tilfeller forsøkte han å gi litt til begge sider, en datidens midtbanepiller med andre ord.

Jacob Aall målbar tankegods som vi finner igjen i de fleste europeiske nasjonsbyggingsprosessene fra samme tid. De relativt korte, men interessante avhandlingene han ga ut før 1814, særlig under krigsperioden 1807–13, viser at han i økende grad målbar norsk-nasjonale holdninger. Den viktigste utgivelsen hans i så måte var utvilsomt *Fædrelandske Idéer* fra 1809, som han innledet med en omskriving av Sieyès berømte åpning fra revolusjonsskriftet *Hva er tredjestanden?* “Hvad har Norge været; hvad er det; hvad kan det blive?” Likevel var Aall skeptisk til mye av det nasjonale tankegodset og særlig tendenser til nasjonal selvgodhet. Helt frem til han fikk vite om Kjølbredens betingelser forble han også grunnleggende lojal til Danmark og Frederik VI og han tok avstand fra alle norsk-nasjonale, separatistiske tendenser. I 1809 medførte dette at han aktivt motarbeidet Herman Wedel Jarlsbergs planer om en svensk-norsk union. Samtidig var Aall kritisk til sider ved myndighetenes politikk og han tok generelt til orde for å bedre Norges stilling innenfor unionen. Men han fremsatte sin kritikk og forslag innenfor helstatens og det opplyste eneveldets tillatte rammer.

“Hans tilnærming var harmoniserende, pragmatisk og definitivt ikke-utopisk. Hele hans perspektiv før 1814 [...] er en pragmatisk syntese av opplysningsideer og nasjonalt orientert romantikk,” skriver Sørensen.² Opplysningstidens realisme var et perspektiv Aall aldri ga slipp på; ideene skulle ikke styre over fornuften, men fornuften over ideene. Denne studien ser på Aalls tanker i spenningsfeltet mellom opplysningsideer og romantikk. Av disse var det de førstnevnte som dannet paradigme i hans idéverden. Dermed var det ikke slik at Aall var upåvirket av romantisk tankegods, enda vi her snakker om en så tidlig

2. Ibid.

periode at slike ideer kun eksisterte med relativt liten styrke. Blant annet ser vi dette i Aalls tanker om språket. Et annet eksempel på romantisk påvirkning finner vi på Aalls hjemsted Nes Jernverk, der han bygde opp et romantisk parkanlegg (som forøvrig gradvis har blitt restaurert de siste årene, se bilde side 180).

Aalls tanker om et norsk språk er interessante. Språk er et av de elementene som nasjonalismeforskere gjerne fremhever som viktig i de fleste europeiske nasjonsbyggingsprosessene. Dessuten fikk språket en noe særegen posisjon i den norske nasjonsbyggingsprosessen. Under unionen med Danmark hadde et i realiteten dansk, felles skriftspråk etablert seg som standard skriftspråk i begge rikene. Det var et skriftspråk som lå langt unna det norske (eller rettere, bøndernes) talemål, og enda lengre fra det gamle norrøne språket. Denne mangelen på et særnorsk skriftspråk, og forsøkene på å gjøre noe med det, skulle vise seg å bli et viktig, og i økende grad konfliktfylt tema utover på 1800-tallet. Stikkord er Ivar Aasen, Knud Knudsen og språkstrid. Jacob Aalls tanker om språket før 1814 viser imidlertid at noen norske intellektuelle var tidlig ute med å resonnerer omkring hva det norske språket skulle være. I årene etter bruddet med Danmark tok han også opp igjen språksaken i tidskriftet *Saga* (1816–20). Jacob Aalls språkforsøk fikk ikke noen umiddelbare følger, men han markerer et viktig bindeledd mellom språkransakermiljøet i København på begynnelsen av 1800-tallet med Rasmus Rask i spissen, og Knud Knudsen og den norske bokmåltradisjonen.³

Sine romantiske tendenser til tross så var Jacob Aall fremfor alt opplysningstidens mann. Men han tilhørte en moderat opplysnings-tradisjon, ikke den radikale retningen som ledet til det franske kongedømmets fall og terroren i 1794. Der hvor enkelte lot opplysningsideene lede ut i radikal prinsipalisme, var Jacob Aall fremfor alt en moderat pragmatiker som lot nytten gå foran prinsippene. Hans oppførsel ved riksforsamlingen på Eidsvoll er et godt eksempel på dette. Han skjønte raskt at unionsspørsmålet var en tappt sak, men arbeidet jevnt og trutt for å forhindre at mange av de mest radikale grunnlovs-forslagene ble vedtatt. Taktikken hans var ikke å avvise forslagene, men å utsette dem. I stor grad lyktes Aall med dette i de sakene han enga-

3. Hyvik, Jens Johan. "En Forbrydelse mot Nationen". Tidsskriftet *Saga* (1816–20): Et nasjonalt dannelsesprosjekt som mislyktes", i *Historisk Tidsskrift*, nr. 1, 2002.

sjerte seg i. Ganske treffende beskrev Henrik Wergeland senere Aalls rolle på riksforsamlingen som en “Themphorisator”.

Denne boken er en bearbejdet versjon av undertegnede sin hovedoppgave i historie som ble levert ved Universitetet i Oslo høsten 1998. Jeg vil takke J. Peter Burgess og prosjektet “Det europeiske i det nynorske” for nyttige innspill og for hjelp i forbindelse med utgivelsen. En stor takk for mange inspirerende samtaler, råd og kommentarer går til min veileder, professor Øystein Sørensen ved Universitetet i Oslo. Dessuten vil jeg takke Odd Arvid Storsveen som gjennom hele prosessen med hovedoppgaven bidro med kommentarer. På ulike vis har også Morten Haug Frøyen, Halvor Midtfjellse, Per Olav Sanner, Lars Pedersen og prosjektet “Utviklingen av en norsk nasjonal identitet paa 1800-tallet” bidratt med verdifull hjelp. En spesiell takk går også til Nes Jernverksmuseum for hjelp med bildematerialet i boka. Da gjenstår det kun å presisere at alle resonnementer, utsagn og feil står forfatteren alene ansvarlig for.

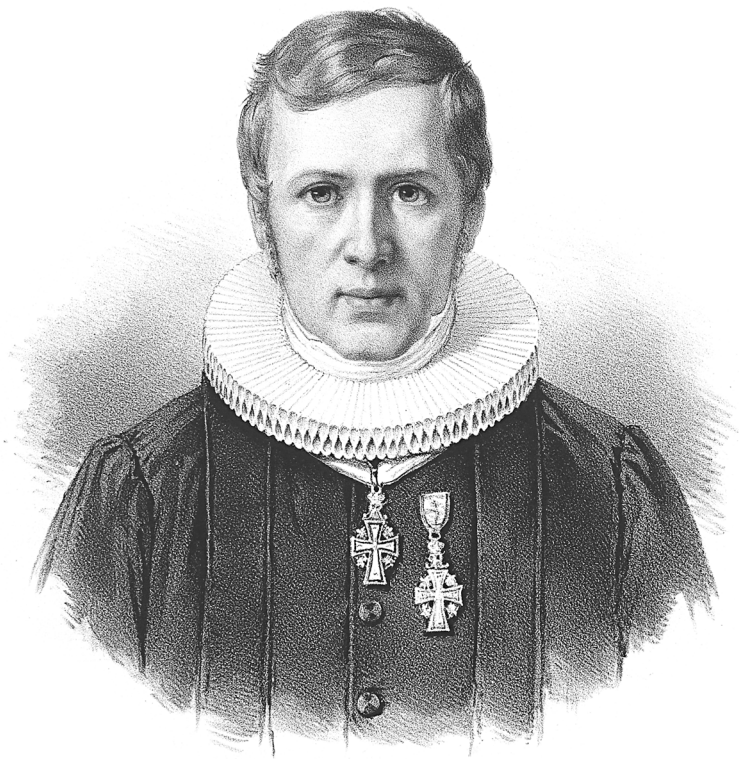
Jens Johan Hyvik
Volda, mai 2003

Jacob Aall (1774-1844). Næs Jernverksmuseums bildesamling

Lovise Andrea Aall, f. Stephansen (1777-1825). Jacob Aall bodde i studiedagene i København i huset til en av sine skolekamerater fra Nyborg latinske skole. Her traff han også sin fremtidige kone, Lovise Andrea Stephansen. De giftet seg i 1799, og samme år tok Aall med seg Lovise til Norge og etablerte seg som jernverkseier på Nes. Her ser vi Lovise på et fotografi av Klem etter et maleri med ukjent opphavsmann og datering. Nasjonalbiblioteket bildesamling.

A Müller pinx

I. W. Tegner & Kittendorffs lith. Inst.

P. E. Müller

Biskop over Sjællands Stift

født d. 29 Mai 1776 død d. 4 Sept. 1834.

Gyldendahl & Boghandlings Forlag

Peter Erasmus Müller (1776–1834). Biskop i Sjælland stift. Müller var en av Jacob Aalls venner fra studiedagene i København. Våren 1797 reiste de to sammen med vennen Niels Hofman Bang på en europeisk dannelsesreise med fokus på Tyskland. Müller forble en av Jacob Aalls nære danske venner og spilte blant annet en viktig rolle i å vekke Aalls interesse for norrøn litteratur. Litografi utført av I. W. Tegner & Kittendorffs litografisk institutt ca. 1850. Nasjonalbiblioteket avdeling Oslo, Billedsamlingen.

Et av de første bildene av Næs Jernverk. 1860. Næs Jernverksmuseums bildesamling.

Napoleon. Bysten er merket 'Paris 1812', mens ovnen den i dag tilhører er fra ca. 1820 og antagelig laget ved Nes Jernverk. Napoleon var både æret, beundret og fryktet over hele Europa. Etter det engelske flåteranet i 1807 ble Danmark-Norge dradd inn i krigen på Frankrikes side. Alliansen varte frem til Napoleons fall. Nes Jernverksmuseums bildesamling.

I. C. H. WEDEL JARLSBERG.

Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg (1779–1840). Litografi av E. Westerberg fra ca. 1850 etter et portrett av Chr. Olsen som fremstiller en middelaldrende Herman Wedel. Wedel var arving til Jarlsberg grevskap og i årene 1806–13 amtmann i Buskerud. Fra 1806 til 1811 var han formann i provideringskommisjonen med ansvar for forsyningene til Norge og i årene 1808–10 medlem av den norske regjeringskommisjonen. Senere var han statsråd, stortingsmann og stattholder i Norge. Wedels selvsikkerhet, handlekraft, posisjon og forbindelser gjorde ham til en politisk kunstner av rang og Norges viktigste politiker gjennom de første tiårene av det 19. århundre. Han vant raskt Jacob Aalls lojalitet og beundring gjennom arbeidet i provideringskommisjonen og den norske regjeringskommisjonen, selv om de to inntil 1814 ikke delte syn på Norges politiske forbindelse: Fra 1809 ønsket Wedel en union med Sverige, mens Aall holdt fast på den dansk-norske unionen inntil 1814 endret det politiske kartet. Litografi fra Nasjonalbiblioteket avdeling Oslo, Billedsamlingen.

*Christian August,
Prinz zu Schleswig Holstein Sonderburg Augustenburg,
erwählter Kronprinz v. Schweden.*

Christian August (1768–1810). Prins av Sclesvig-Holstein-Sønderborg-Augustenburg. Han kom til Norge som øverstkommanderende for styrkene i det søndenfjellske i 1804. I tillegg til det militære ansvaret ledet han den norske regjeringskommisjonen i årene 1807–09 og var dermed Norges øverste embetsmann i disse årene. Han ble mektig populær i Norge. Christian August var en selvstendig leder og ikke redd for å føre en politikk som ikke alltid var på linje med kongens forordninger fra København. Når Jacob Aall i 1809 tok til orde for kraftige reformer, var det Christian August han henvendte seg til. I juli 1809 ble Christian August valgt til svensk kronprins. Nordens historie på 1800-tallet hadde utvilsomt sett annerledes ut om det ikke var for hans altfor tidlige død i 1810. Han ble etterfulgt av den franske fyrste og marsjall Jean Baptiste Bernadotte, som tok navnet Carl Johan. Lito-grafi/stikk av W. Arndt 1809–10. Nasjonalbiblioteket avdeling Oslo, Billedsamlingen.

Kapittel 1

Innledning

“Hvad har Norge været; hvad er det; hvad kan det blive?”⁴ åpnet Jacob Aall boken *Fædrelandske Ideer* med i 1809. Det var en omskrivning av Sieyès berømte ord fra pamfletten *Qu'est-ce que le tiers état?*⁵ Med disse spørsmålene satte Aall ord på tankene til reformvennlige norske patrioter på denne tiden. Spørsmålsreisningen varslet en spesiell interesse for Norge, og den antydte at denne interessen hadde å gjøre med oppfattelsen av en norsk nasjonal bevissthet; tanker om hva Norge hadde vært, var, og kunne bli i fremtiden.

Denne undersøkelsen tar for seg Jacob Aalls nasjonsforståelse i årene 1799–1814. Det innebærer et valg av en “bred” problemstilling, fordi nasjonal forståelse i høy grad er hva Anthony D. Smith kaller “multidimensjonal”.⁶ Jeg vil fremsette to hovedproblemstillinger for å beskrive Jacob Aalls nasjonsforståelse. For det første ønsker jeg å se på innholdet i Jacob Aalls nasjonale forestillinger i perioden 1799–1814 og i den forbindelse undersøke hvorvidt det fant sted en personlig utvikling på dette området. For det andre ønsker jeg å undersøke hvordan Jacob Aalls nasjonale oppfatninger kan plasseres i forhold til andre aktører samt et helstatlig og nasjonalt idémessig og politisk landskap. Vurderinger av brudd og kontinuitet vil altså være viktig og da særlig i forhold til hvordan Jacob Aall reagerte på

4. Aall, Jacob, *Fædrelandske Ideer*. Christiansand 1809:1.

5. Emmanuel Joseph Sieyès (1748–1836) var deputert til tredjestanden i Paris i 1789. Samme år utga han pamfletten *Qu'est-ce que le tiers état?* (Hva er tredjestanden). I pamfletten stilte Sieyès spørsmålene: Hva er tredjestanden, hva har den vært og hva skal den bli? Han besvarte selv spørsmålene med “noe”, “intet” og “alt”. Holmesland, Arthur mfl. (red.), *Ascheboug's Konversasjons Leksikon*, fjerde utgave, bd. XVI. Oslo 1960:351; Sml. også Mykland, Knut, *Kampen om Norge 1784–1814*, i Knut Mykland (red.), *Norges Historie*, bd. 9. Oslo 1978:72–73.

6. Smith, Anthony D., *National Identity*. London 1991:14.

begivenhetene i 1814 og hvilke endringer disse medførte i hans nasjonale forestillinger og hans plassering i en norsk samfunnskontekst.

Betraktninger om brudd og kontinuitet i forhold til nasjonal forståelse i årene før og i året 1814 er ikke minst viktig fordi det i norsk historieskrivning har vært to tradisjoner som har vurdert kjernen i dette spørsmålet ulikt. Den første hevder at det norske selvstendighetsverket kom som en følge av en lang “indre” nasjonal forberedelse, mens den andre tradisjonen har vektlagt de “ytre” politiske omstendighetene som avgjørende for selvstendighetsreisningen.

Valg av person og tidsperiode

Hvorfor studere Jacob Aall? For det første var Aall en aktiv og allsidig aktør på mange samfunnsområder i 1814 og i årene før. Han drev egen forretningsvirksomhet som jernverkseier, og han tok aktivt del i de politiske hendelsene under krigsårene 1807–09, blant annet som deltaker på Johan Herman Wedels hemmelige møte på Bærum Verk i 1809. Aall var dessuten forfatter av ulike avhandlinger. Han reiste norske krav overfor myndighetene, og han tok del i ulike initiativ som fremhevet Norge innenfor helstaten, blant annet var han formann i distriktskommisjonen av *Selskabet for Norges Vel* i Nedenes amt. I 1814 var han av dem som tidlig stilte spørsmålstegn ved Christian Frederiks linje og selvstendighetsverket, og han sluttet seg til unionsvennene da han møtte som representant for Nedenes amt på Eidsvoll. Jacob Aall tilhørte den eliten av næringsdrivende og embetsmenn i Norge som hadde et bevisst forhold til begivenhetene i samtiden.

Et annet argument for å velge Jacob Aall er av mer praktisk karakter. Det er en forutsetning for en historisk studie at kildetilgangen er god. Jacob Aall har etterlatt seg et betydelig kildemateriale i flere former: bøker, pamfletter, brev, dagbøker og erindringer. Dette danner et godt og nødvendig utgangspunkt for å følge hans utvikling over tid.

Det er skrevet et par hovedoppgaver om Jacob Aall, men utover disse er det gjort få grundige studier av Aall, selv om han er en av de personene som går igjen i litteraturen fra denne perioden. Jeg håper at denne undersøkelsen kan være med på å hjelpe på dette forholdet og la Jacob Aall komme frem i lyset som historisk aktør.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i tiden etter at Jacob Aall etablerte seg som jernverkseier i Norge i 1799 og strekker seg frem til Norge

kom i union med Sverige ved utgangen av 1814. Hovedvekten av stoffet er imidlertid hentet fra tiden etter krigsutbruddet i 1807, fordi kilde-materialet fra denne perioden er størst og dessuten mest interessant for mine problemstillinger. Med tidsavgrensningen har jeg ønsket å følge Jacob Aalls utvikling i årene før og i 1814 i et diakront perspektiv. Jeg har også sett et behov for å føre undersøkelsen lengre enn det Dagfinn Mannsåker gjorde i sin hovedoppgave om Jacob Aall fra 1943, der han avsluttet i 1813.

Innledende perspektiver på studiet av nasjonsforståelse

Som tidligere nevnt har Smith karakterisert nasjonale forestillinger som “multidimensjonale”. Nasjoner fremstår med andre ord ikke som fenomener som enkelt lar seg definere og avgrense, selv om også Smith forsøker på dette.⁷ For å fremheve nødvendigheten av et “bredt” og historisk perspektiv på studiet av “det nasjonale”, legger Smith vekt på at nasjoner og nasjonal forståelse normalt har lang forhistorie i form av at nasjoner har utviklet seg fra det han betegner som “etniske samfunn”.⁸ Øystein Sørensen har utdypet dette poenget ved å presisere at nasjonal forståelse er noe som har oppstått i en “historisk prosess”.⁹

I undersøkelsen av Jacob Aalls nasjonsforståelse ønsker jeg å legge vekt på bredde i tilnærmingen til hans forståelse av “det nasjonale”. Jeg har i undersøkelsen anvendt en empirisk tilnæringsmåte der jeg har tatt forsøkt å avdekke hvilket *innhold* Aall la i sin nasjonsforståelse. Den

-
7. Smith skriver at nasjonal identitet forutsetter felles forståelse av: historisk territorium eller hjemland, forestillinger om myter eller historie, offentlig massekultur, like lovfestede rettigheter og plikter og felles økonomi og mobilitet. Smith 1991:14. Som Øystein Sørensen har påpekt, fastlegger imidlertid Smith med sin definisjon nasjoner som “moderne fenomener”. Sørensen, Øystein, “Når ble nordmenn norske”, i Øystein Rian mfl. (red.), *Revolusjon og resonnement. Festskrift til Kåre Tønnesson på 70-årsdagen den 1. januar 1996*. Oslo 1995:183.
 8. Smith stiller opp følgende seks kjennetegn som må innfris for at vi har et “etnisk samfunn”, forestilling om felles: navn, opphavsmyster, historiske minner, et eller flere elementer av felles kultur, hjemland og en følelse av solidaritet mellom større deler av befolkningen. Smith 1991:11.
 9. Sørensen 1995:182; sml. Sørensen, Øystein, “Når ble nordmenn norske”, i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo 1998a:13. (En noe omarbeidet og forkortet utgave av artikkelen med samme navn fra 1998.)

generelle nasjonalismeteorien har først og fremst tilført to viktige perspektiver på valget av empiri: For det første ønsket om å beskrive innholdet og utviklingen i Aalls nasjonsforståelse gjennom å se på det jeg noe løst vil kalle *nasjonale uttrykk* på idémessige, politiske og kulturelle områder. For det andre å se på med hvilken *styrke* og *intensitet* Aall hevdet slike uttrykk.¹⁰ Det er imidlertid også et tredje perspektiv fra nasjonalismeteorien jeg vil bringe inn i undersøkelsen; skillet mellom en statsborgerlig og etnisk nasjonsmodell.

Statsborgerlige og etniske nasjonsmodeller

Friedrich Meinecke delte i 1908 nasjoner i to hovedtyper, “Kulturnation” og “Staatsnation”.¹¹ Siden Meinecke har det vært vanlig i studiet av nasjoner og nasjonalisme å snakke om to hovedmodeller i studiet av nasjoner og nasjonal bevissthet. Selv om utgangspunktet er omtrent det samme, har de blitt beskrevet med varierende begrepspar, som for eksempel “tysk” og “fransk” eller “statsborgerlig” og “etnisk” nasjonsforståelse.

Noe forenklet kan vi si at den statsborgerlige nasjonsmodellen kan forbindes med den amerikanske og særlig den franske revolusjonens politiske elementer som felles institusjoner, politisk selvstyre og forpliktende statsborgerskap. Øystein Sørensen sammenfatter den i uttrykket “et selvstyrt folk”, forstått som en gruppe mennesker som “oppfatter seg som et fellesskap og konstituerer dette gjennom egne, selvstyrte institusjoner”.¹²

Dersom vi forbinder den statsborgerlige nasjonsmodellen til “politiske” verdier, kan vi knytte den etniske modellen til et fellesskap som baserer seg på felles kultur, språk, tradisjoner og av og til felles genetisk avstamning. Den etniske nasjonsmodellen kan sammenfattes i uttrykket “et utvalgt(/særegent) folk”.¹³

Det er nødvendig å presisere at når vi teoretisk snakker om to nasjonsmodeller, er disse idealtyper. De statsborgerlige og etniske nasjonsmodellene er ettertidens og den nyere nasjonalismeteoriers typo-

10. Sml. Sørensen 1995:189–90; Sørensen 1998a:14–15.

11. Etter Smith 1991:8.

12. Sørensen, Øystein, “Hegemonikamp om det norske”, i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo 1998b:22.

13. Ibid. 22.

logiseringer. I praksis vil alltid nasjonale forestillinger inneholde elementer fra begge disse modellene. Imidlertid fantes det også to betydningsfulle idéstrømninger som utgjorde et viktig grunnlag for nasjonsforståelsen hos mange personer på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet; opplysningsideer og romantiske ideer.

Opplysningstradisjonen

Opplysningsideene forbindes først og fremst med franske opplysningsfilosofier på 1700-tallet, som Voltaire og Montesquieu. Kjernen i opplysningsideene kan betegnes som et borgerideal der alle mennesker ble betraktet som likestilte og alle var i besittelse av fornuft og rasjonalitet. Sørensen har beskrevet opplysningsideenes hovedtanke som den menneskelige “fornufts herredømme”, og han fremhever sentrale opplysningsideer som:

[...] en sterk vekt på hvert enkelt individs frihet til å foreta sine egne rasjonelle valg; fornuftsbasert kritikk av etablerte tradisjonelle institusjoner både på det politiske, sosiale og åndelige felt, full frihet til å fremføre en slik kritikk. Endelig, og ikke minst viktig: en optimistisk fremskrittstro basert på en fornuftspreget kritikk.¹⁴

Den største hindringen for gjennomføring av opplysningsfilosofien var “vankunne, overtru og intoleranse”.¹⁵ Derfor fikk tanken om allmenn opplysning og dannelse en sentral plass i opplysningsideene. I kjølvannet av den franske og amerikanske revolusjonen fikk også ideen om folkesuvereniteten stort gjennomslag og vi kan se på denne tanken som en videreutvikling av opplysningsideene. “Folket”, eller nasjonen, ble det politiske grunnlaget som all maktutøvelse skulle hente sin legitimitet fra.¹⁶

Opplysningsideenes fremskrittstro fikk også utslag i materiell velstandsorientering og kan, som Gunnar Skirbekk og Nils Gilje har gjort rede for, også forbindes med økonomisk liberalisme.¹⁷ Liberalismen

14. Ibid. 22.

15. Skirbekk, Gunnar og Nils Gilje, *Filosofihistorie 1. Innføring i europeisk filosofihistorie med særlig vekt på vitenskaps historie og politisk filosofi*, bd. 1. Oslo 1987:376.

16. Sml. Skjæveland, Yngve, *Nasjonal retorikk i Det Norske Nationalblad 1815–1821*, KULTs skriftserie nr. 62. Oslo 1996:32.

fremhevet troen på individets rasjonelle evne til å ta fornuftige (økonomiske) valg for å oppnå nyttige resultater. På slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet finner vi derfor tilfeller der “liberalisme [...], nyttefilosofi og opplysningsfilosofi går over i kvarandre”.¹⁸ Nytte, eller lykke, i tråd med Jeremy Bentham og utilitarismen, ble i denne perioden ofte fremhevet som en grunnverdi i liberalismen.

De sentrale elementene i opplysningsideene kan oppsummeres som sterk tro på fornuft, rasjonalitet, nytten av fornuftsbasert kritikk, allmenn opplysning og danning, økonomisk liberalisme, nytte-/lykke-tenkning og generell utviklingsoptimisme. I dette lå en sterk tro på at fornuftig tenkning og handling nyttet for å forbedre samfunnet både på det åndelige og det materielle plan.

Den romantiske tradisjonen

I motsetning til opplysningsideene var man i den romantiske tradisjonen lite villig til å gi fornuften en “overordnet posisjon”. Sørensen har beskrevet dette som at det “ikke-rasjonelle” ved mennesket ble fokusert: “[...] følelser, inderlighet, lidenskapelighet, naturlighet, organiske og ofte mystiske sammenhenger mellom grupper av mennesker og mellom mennesker og naturen.”¹⁹ Interesse for og idealisering av historien, særlig middelalderhistorien, var et vanlig trekk. Til forskjell fra opplysningsfilosofiens borgerideal som la vekt på forholdet mellom “individ og samfunn/stat”, var det viktig i romantikkens tenkning å legge vekt på det kollektive fellesskapet.²⁰

Sentrale representanter for romantikken var de tyske intellektuelle Johan Gottfried von Herder og Johann Gottfried von Fichte. De utarbeidet sine ideer i revolusjonstidens Europa der de tyske statene var under et kulturelt og militært press fra Frankrike. Herders nasjonsbegrep var kulturelt orientert og tok til orde for tysk kulturell selvhevdning. Han beskrev det han kalte nasjonens “Volksgeist” og fremhevet på den måten nasjonene som organiske vesener preget av særegen kultur og individualitet.²¹ Både Herder og Fichte lot språket bli

17. Skirbekk og Gilje 1987, bd. 1: 377–380. Adam Smith var en sentral person i utviklingen av den liberalistiske retningen innenfor opplysningsideene. Ibid: 385–389.

18. Ibid. 378.

19. Sørensen 1998b:22.

20. Ibid. 23.

21. Skjæveland 1996:36.

“selve nøkkelen til de ulike kulturområdenes unike særpreg”,²² skriver Øyvind Østerud, men mens Herder hevdet at alle språk hadde sin egen individualitet, mente Fichte at det tyske språket var mer opprinnelig og derfor overlegent andre språk. Dessuten hevdet Fichte at man var avhengig av statsmakt og selvstendige institusjoner for å beskytte det tyske kulturområdet.

Analytiske tilnæringsmåter

I undersøkelsen av Jacob Aalls nasjonsforståelse er det nødvendig å benytte noen analytiske “grep”. Det sentrale “grepet” i denne undersøkelsen er å ta utgangspunkt i Aalls patriotismeforståelse for deretter å undersøke hans uttrykk for “typiske” nasjonale forestillinger. Dessuten vil jeg undersøke Aalls syn på Norges stilling i helstaten, hans nasjonale reformkrav i årene før 1814 og hans engasjement i ulike former for nasjonal organisering.

Patriotisme

Patriotisme var en viktig idébasis for de samfunnsengasjerte elitene på 1700-tallet. Patriotismen var på mange måter nært knyttet til opplysningsfilosofiens borgerideal med mange felles verdier. Likevel kan den også betraktes som et selvstendig fenomen. Det viktigste patriotiske idealet var at alle handlinger skulle være styrt med henblikk på det felles beste for samfunnet, det “alminnelige beste”. Patriotismen kan betegnes som god samfunnsånd, eller “borgerånd”. Patrioten skulle gjøre gode og nyttige handlinger til menneskehetens beste. Den tidlige patriotismen hadde altså et allment innhold og allmenne målsettinger, og den var i sin karakter universell. Et sentralt element var at patriotismen var ledet av dyd i motsetning til drift, et annet at allmennytte måtte komme foran egennytte.²³

22. Østerud 1994:37.

23. Sml. Storsveen, Odd Arvid, “Fornuftig Kierlighed til Fædrelandet’. En analyse av norsk patriotisme mellom 1784 og 1801”, (Bearbeidet utgave av hovedoppgave i historie, Universitet i Oslo, 1991), i Odd Arvid Storsveen mfl., *Norsk patriotisme før 1814*, KULTs skriftserie nr. 88. Oslo 1997:16–18.

Den tidlige patriotismen hadde allmenne, universelle målsettinger, men var i praksis ofte knyttet til staten der man var borger. I den dansk-norske helstaten var patriotismen på mange måter statens rådende ideologi. Lorentz Rerup har beskrevet ideologien som “statspatriotisme”.²⁴ Rerups form for “statspatriotisme” var imidlertid relativt sjelden utenfor visse danske kretser. I Norge kom den først og fremst til uttrykk i forbindelse med spesielle begivenheter som slaget på Reden i 1801 der fellesstatlige patriotismeuttrykk fikk spillerom.

Fra omkring 1770 kan vi også ane en annen dreining av det patriotiske idealet der man begynte å fremheve nasjonen. Odd Arvid Storsveen har omtalt dette som “nasjonal patriotisme”. Nasjonens vel kom i forgrunnen også hos norske aktører, og dermed var ikke patriotismen lenger bare opptatt av “statens alminnelige interesse, men også spesielt i den norske nasjonens interesse”.²⁵ Nasjonens vel ble med andre ord patriotismens hovedmål.

Som for sine samtidige, var patriotisme et høyst viktig og ikke minst levende ideal for Jacob Aall. For Aall stod “fædrelandsk Almeen-Aand” og det “almindelige Bedste” som ledende motiver både i liv og virke. Å undertrykke “Egennyttens Indflydelse” var for ham, som for mange andre, en viktig målsetting for gode patrioter.²⁶

Jeg har i denne undersøkelsen forholdt meg til to sentrale problemstillinger i studiet av Jacob Aalls patriotiske forståelse: For det første om Aall ga patriotismen en helstatlig eller en nasjonal dreining. Med dette vil jeg undersøke hvor Aall orienterte sin patriotisme, hvilken *ramme* han satte sin patriotiske forståelse inn i. Vi finner hos noen aktører en utviklet, nasjonal patriotisme der nasjonens vel eller ære fremsto som overordnet mål. Hos andre ser vi at nasjonen spiller en mer beskjeden rolle som ramme for patriotiske handlinger innenfor en større allmenn

24. Lorentz Rerup har beskrevet “statspatriotismen”: Den “forbandt kongetroskab med en dyrkelse af fælles symboler og institutioner som flagget og flåden samt en veltillfreds opbaking af regjeringens reform- og neutralitetspolitik og af hele dets milde og oplyste regimente”. “Statspatriotismen” var i sitt vesen “a-nasjonal”, det felles helstatlige ble fremhevet, mens de nasjonale skillene innenfor helstaten ble nedtonet. Rerup, Lorentz, “Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1808 til 1845”, i Ole Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie 2. Et yndigt Land, 1789–1848*. Kbh. 1991:326.

25. Storsveen skriver at den “nasjonale patriotismen” kan kjennetegnes ved: “[...] en særlig opptatthet av naturlige, følelsesmessige eller historiske bånd som en patriot hadde til sin egen nasjon, bånd det ofte syntes vanskelig å gjøre rede for i rent rasjonelle termer.” Storsveen 1997:18-19.

26. Aall 1809:4.

eller universell patriotisk forståelse. Derfor kan det være nyttig å snakke om grader av utvikling av nasjonal patriotisme. Den andre sentrale problemstillingen er i hvilken grad Jacob Aall var påvirket av opplysningsideer og/eller romantiske ideer.

Generelt kan vi si at en utviklet, nasjonal patriotisme kan forbindes med romantiske forestillinger, mens den tidlige, allmenne og eventuelt statorienterte patriotismen kan forbindes med opplysningsideene. I praksis vil det likevel alltid være snakk om grader av påvirkning og overlappende mønstre.

“Typiske” nasjonale uttrykk

Vi finner flere mer eller mindre “typiske” nasjonale uttrykk blant elitene i den europeiske kulturkretsen på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet. Disse nasjonale uttrykkene var både forbundet med det patriotiske idealet og sentrale idéstrømninger som opplysningsfilosofi og romantikk.

I undersøkelsen skal vi for det første se på Jacob Aalls oppfatning av Norge som et “hjemland” eller et *historisk rike*.²⁷ Jeg tenker da på ideer om et norsk landområde med en form for historisk legitimitet og at dette landområdet ble oppfattet som stedet der “det norske folket” bodde.

Det andre temaet er oppfatningen av felles myter og minner. I innledningen til boken *The Ethnic Origins of Nations* hevder Smith at myter og minner er de viktigste elementene i forestillinger om det nasjonale.²⁸ To viktige slike nasjonale uttrykk er forestillinger om en nasjonal, særegen natur og historie, “legends and landscapes”, som Smith kaller ett av sine kapitler. Smith hevder at nasjonalorienterte patrioter festet geografiske kjennetegn eller naturfenomener til sitt “hjemland” og lot disse fremstå som symboler på det typisk nasjonale. I Norges tilfelle kunne det for eksempel være fjell, fosser eller naturen generelt. Historien var et enda bedre redskap for de nasjonsbyggende elitene. Ved å fremstille en felles nasjonal historie, et historisk skjebnefellesskap, kunne historikerne formidle nasjonal identitet gjennom nasjonale opphavsmyster, gullalderforestillinger og forestillingen om en nasjonal,

27. Sml. Smith 1991:14.

28. Smith, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford 1986:2.

lineær historisk utvikling, et nasjonalt “historisk drama”.²⁹ Historien spilte sånn sett ofte på romantiske, følelsesladde strenger.

For det tredje tar undersøkelsen for seg Aalls oppfatninger av en norsk nasjonalkarakter og et norsk språk. Oppfatninger om nasjonalkarakter, “national genius” som Smith kaller det, ble vanlig fra omkring midten av 1700-tallet. Vi skal se at Jacob Aall ofte kalte fenomenet “Talent”. Ideer om nasjonalkarakter tok utgangspunkt i at nasjoner hadde visse trekk som var særegne kun for dem. Det kunne være spesielle trekk ved befolkningen, men også ved samfunnet eller historien.³⁰ Dessuten skal jeg se på oppfatninger om et norsk, nasjonalt språk. Slike ideer hadde gjerne utgangspunkt i den tyske romantikken.

Undersøkelsen vil også ta for seg andre viktige spørsmål med hensyn til nasjonale forestillinger. For det første hvordan Jacob Aall vurderte Norges stilling i helstaten. Det sentrale perspektivet jeg vil benytte i forbindelse med denne undersøkelsen er hvorvidt Aall vurderte Norges stilling først og fremst ut fra lojalitetsforestillinger eller om han var mer orientert mot opplysningsideenes vektlegging av rasjonelle fornufts- og nyttevurderinger.

Jeg skal også behandle ulike former for reformkrav Jacob Aall fremmet før 1814, og dessuten se på at han tok del i former for organisering innenfor helstaten med en norsk-nasjonal dreining. Eksempler er universitetskravet, kravet om en norsk bank og organiseringen av en lokal distriktskommisjon av *Selskabet for Norges Vel* i Nedenes amt i 1810.

Metode og struktur

Undersøkelsen av Jacob Aall forholder seg til en person som var en del av den norske eliten. Dette er en sentral forutsetning for studien fordi det er størst sannsynlighet for å finne nasjonale forestillinger i et slikt miljø. Det er et syn som representanter for både den “indre” og den “ytre” 1814-tradisjonen har sluttet seg til. Ernst Sars skriver i *Norge under Foreningen*: “Det var alene i de høiere Samfundsklasser at en bevidst

29. Ibid. 174–208.

30. Smith 1991:84–91. Smith beskriver to utviklingslinjer i synet på nasjonalkarakter, en “neo-classical” og en “medievalism”. Den første representert ved Rousseau og franske jakobinere, den andre ved engelsk poesi som Ossian-myten og den tyske *Sturm und Drang*-periodens historiske orientering.

Nationalaand kunde tænkes mulig, fordi denne forudsetter et Fællesskab i Cultur, i politiske og Commercielle Interesser, i literair Smag, i historiske Minder, der maatte være fremmede for Allmuen.”³¹ Studiet av representanter for den norske eliten er derfor viktig i forsøket på å finne nasjonale forestillinger før 1814.

Ulempen med enkeltaktørstudier er først og fremst at de gir lite grunnlag for generalisering. Resultatene av undersøkelsen er kun representative for personen som undersøkes. Jacob Aalls holdninger kan ikke uten videre generaliseres til for eksempel å være representative for “den norske eliten før 1814” eller “unionsvennene”. Likevel vil denne undersøkelsen ha ambisjoner om å øke den totale forståelsen av Aalls samtid og tidens oppfatninger: “[...] en kan se personen som en representant for et større miljø, slik at livsløpet blir et fokus, et speil, for det samfunnet som omgir han eller henne,”³² skriver Knut Kjeldstadli. Det er en målsetting at Jacob Aall i denne studien vil fremstå som et slikt “speil”.

Når vi skal vurdere en persons representativitet er det viktigste hjelpemidlet sammenligning. Det er derfor viktig i størst mulig grad å sammenligne Aalls oppfatninger med andre aktører i samtiden, både norske og også danske.³³ Hva er særegent for Aall og hva er uttrykk for mer allmenne fenomener? En annen nødvendighet for å si noe om personers representativitet, er å plassere dem i forhold til tid og rom. Når var det de levde, hvor virket de, hva jobbet de med og i hvilke miljøer hadde de sine forbindelser?

Boka er delt inn i tre deler og 10 kapitler. Den første delen, “Nasjonale ideer hos Jacob Aall før 1814”, begynner med kapittel 2 som tar for seg Jacob Aalls patriotismeforståelse i årene 1799-1813, før kapittel 3 går nærmere inn på “typiske” nasjonale uttrykk som vi finner hos Aall. Kapittel 4 undersøker hvordan Jacob Aall i årene før Kjølefreden vurderte Norges stilling i helstaten, og da særlig med hensyn til lojalitet og fornuftsforestillinger. Dessuten skal vi i dette kapitlet se på Peter Erasmus Müllers reaksjoner på Aalls *Fædrelandske Ideer*. I den andre delen, “Nasjonale reformkrav og nasjonal organisering 1807-13”, tar

31. Etter Lunden, Kåre, *Norsk grålysning. Norsk nasjonalisme 1770–1814 på allmenn bakgrunn*. Oslo 1992:39. Sars, Ernst, “Norge under foreningen”.

32. Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den engang var: en innføring i historiefaget*. Oslo 1992:29

33. Et skille mellom norske og danske aktører er ikke vanntett. Det er i stor grad snakk om et kulturfellesskap mellom rikene, ikke minst ved at sentrale norske aktører var danskfødte. Se for eksempel Storsveen 1997:17.

kapittel 5 og 6 for seg hvordan Aall i disse årene ga uttrykk for kortsiktige og langsiktige reformkrav overfor myndighetene i København og den norske regjeringskommisjonen i Christiania. Kapittel 7 undersøker to eksempler på at Aall deltok i det vi kan kalle nasjonal organisering i perioden.

Den tredje delen, “Jacob Aalls nasjonsforståelse i 1814”, utgjøres av kapittel 8 og 9. Delvis på grunn av at kildematerialet fra dette året har en mer saksorientert karakter, og delvis fordi jeg har følt et behov for en mer beskrivende tilnæringsmåte for å gripe fatt i sentrale utviklingstrekk dette året, følger disse kapitlene en struktur som ikke helt samsvarer med den i de foregående kapitlene. Imidlertid har jeg også her forsøkt, så godt det har vært mulig, å følge grunntrekkene fra behandlingen av tiden før 1814. Kapittel 8 tar for seg Aalls allmenne nasjonale synspunkter i 1814 og hans vurdering av Norges stilling etter det politiske bruddet med Danmark. Dessuten omhandler kapitlet hvordan Aall i 1814 arbeidet for sitt syn og hans forhold til unionsvennene. I kapittel 9 skal vi se nærmere på Aall oppfatninger omkring noen viktige enkeltspørsmål og debatter i 1814. Mye i dette kapitlet vil dreie seg om riksforsamlingen. I konklusjonen vil jeg blant annet komme nærmere inn på i hvilken grad 1814 markerer brudd eller kontinuitet.

Kildematerialet

Undersøkelsen vil hovedsakelig forholde seg til samtidige kilder. Noen steder vil jeg imidlertid trekke inn erindringsstoff, særlig der det er mangel på samtidige kilder eller erindringsstoffet står i tydelig motsetning til de samtidige kildene.

I behandlingen av de samtidige kildene vil jeg i utgangspunktet følge Ottar Dahls inndeling mellom (mer eller mindre) offentlige og konfidensielle kilder og personlige og institusjonelle kilder.³⁴ Eksempler på offentlige kilder er aviser, bøker, skriftserier, avhandlinger, pamfletter og artikler som ble utgitt i samtiden. Jacob Aall skrev i perioden noen mindre bøker og avhandlinger, hvorav utvilsomt *Fædrelandske Ideer* (1809) er mest interessant. *Fædrelandske Ideer*, som gjerne kan kalles en politisk pamflett selv om jeg her har valgt å kalle den en bok, vil i

34. Dahl, Ottar, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, Oslo, 1991:42–44.

undersøkelsen på mange måter være en “hovedkilde” til Aalls oppfatninger i begynnelsen av krigen. Dessuten skrev Aall blant annet flere avhandlinger i Selskabet for Norges Vels skriftserier i årene 1811–13.³⁵ De offentlige kildene er viktige fordi de viser hva forfatteren ønsket å formidle til samfunnet. Det utviklet seg i helstaten aksept for en begrenset ytringsfrihet også om politiske anliggender fra omkring 1770. Til tross for dette er de offentlige kildene ofte preget av selvensur og modifikasjoner, ikke minst i perioden 1799–1814.³⁶

Eksempler på konfidensielle kilder er samtidige brev, dagbokopptegetninger eller andre konfidensielle notater. Blant de konfidensielle kildene kan vi skille mellom institusjonelle og personlige kilder. I den første gruppen kommer for eksempel Aalls forretningskorrespondanse som hadde direkte tilknytning til jernverket, mens vi i den andre kan regne private brev til for eksempel hans kone. De konfidensielle kildene gir gjerne et mer oppriktig inntrykk av forfatterens holdninger, men samtidig er de ofte preget av mer spontanitet og mindre gjennomtenkte resonnementer enn det vi finner i offentlige kilder og må behandles i forhold til dette. Jacob Aalls korrespondanse var stor, og han var i kontakt med flere viktige personer i samtiden, blant annet Herman Wedel Jarlsberg, Christian August og Christian Frederik. Han korresponderte også med offentlige institusjoner, som den norske regjeringskommissjonen og det danske rentekammer. Av dagbøker fra perioden jeg undersøker, har vi bare den fra Eidsvoll.

Som Dahl skriver, så er disse skillene ikke kategoriske.³⁷ Vi finner en gråsoner mellom offentlige og konfidensielle kilder. Et eksempel på en slik gråsoner er at Jacob Aall allerede på riksforsamlingen sendte dagboken videre til sin kone, som videresendte en avskrift til stiftsamtmannen i Kristiansand, Oluf Broch de Schouboe. Trolig så Aall på dagboken som et

35. I Selskabet for Norges Vels skriftserier ga Aall ut i alt fire avhandlinger før 1814. I de *Oekonomisk-Technologiske Samlinger*, som kun kom ut med et bind i 1811, utga han to avhandlinger: “Om Norges Kornhandel”, Christiania 1811a (innlevert Selskabet i 1810) og “Om Norges Myrer”, Christiania 1811b. I de *Historisk-Philosophiske Samlinger* utga Aall to avhandlinger: “Om Culturen i Norge med Hensyn til det norske Universitet” (datert Nes Jernverk 1812), i del III, bd. 2. Christiania 1813a; og “Den norske Geistligheds forfatning og Forhold til Staten i Fortid og Nutid”, del IV, bd. 2. Christiania 1813b.

36. Jens Arup Seip har beskrevet hvordan det fra omkring 1770 utviklet seg en aksept for at opinionen kunne ytre seg teoretisk om også politiske anliggender. Presseloven av 27. september 1799 satte imidlertid begrensninger på denne friheten. Jens Arup Seip, *Teorien om det opinionsstyrte eneveldet*. Oslo 1958:3–9.

37. Dahl 1991:42–44.

slags “offentlig vitnesbyrd” om hans rolle på riksforsamlingen.³⁸ I området mellom den institusjonelle og den personlige korrespondansen finner vi også mange grensetilfeller. I sine forretningskopibøker førte Aall for eksempel inn flere brev til vennen og forretningsforbindelsen Niels Hofman Bang, og han gjorde det samme med flere “personlige” brev til styresmaktens representanter under krigen, som Otto Moltke i København og Christian August.³⁹ Dette viser at skiller vi i dag opererer med på kildematerialet, i samtiden fortonet seg langt mer uklart. I mange tilfeller kan ikke Aall selv ha sett noen klar forskjell mellom hans rolle som privatperson og jernverkseier. Vennsksforbindelser og forretningsforbindelser gikk ofte over i hverandre, og når han henvendte seg til den politiske ledelsen, var det både som privatperson og som viktig næringslivsleder og selvutnevnt representant for sitt område. Dermed er det ikke sagt at våre skiller ikke er relevante som hjelpemidler. Det meste av Aalls private brevveksling, som til Lovise og flere av hans norske og danske venner, ble tross alt ikke ført i verkets kopibok. Aall gjorde også et forsøk på å føre en privat kopibok.⁴⁰ Poenget her er imidlertid at vi har å gjøre med en relativt omfattende gråsoner.

Med erindringsstoff regner jeg ting som er skrevet i ettetid. Det kan være bøker ment for publikasjon, privat korrespondanse eller andre notater. I behandlingen av erindringsstoff er det særlig viktig å være oppmerksom på forfatterens mulighet til å være selektiv i det han skriver. I tilfeller der jeg benytter erindringsstoff vil jeg ofte drøfte kildeproblematikken nærmere. Av erindringsstoffet av Aall har jeg særlig brukt *Erindringer som Bidrag til Norges Historie* (1844–45). Verket var skrevet for utgivelse, og bøkene (1. utgave i 3 bind) er i realiteten mer en norgeshistorie for perioden enn Aalls personlige erindringer. Parallelt med arbeidet med Erindringene skrev Aall også ned sine barne- og ungdomserindringer. Omkring 1840 skrev Jacob Aall også en selvbiografi som i 1851 ble trykket i *Historisk-biographiske Samlinger*.

I undersøkelsen vil jeg foretrekke samtidige kilder fremfor erindringsstoff på grunn av nærhet i tid. Ottar Dahl hevder at offentlige

38. Jacob Aall til Lovise Aall 9/4 1814. Aall, Cato og Mentz Schulerud (red.), *Breve fra slekten Aalls arkiver 1738–1905*. Oslo 1948:209. I et brev Aall sendte til sin kone Lovise 16/4 1814 skrev han også om dagboken at den var “indrettet på at den kan forelægges enhver Mand.” Aall og Schulerud (red.) 1948:210.

39. Forretningskopibøkene er i Nes Jernverks arkiv, som i dag finnes på Aust-Agder-Arkivet i Arendal.

40. Jacob Aalls private kopibok er i privat eie hos familien Aall på Nes Verk. Kopiboken er merket “Privat Copie Bog, begyndt 25 sept. 1802”. Kopiboken er svært sporadisk ført.

kilder er best for å avdekke allmenne oppfatninger og holdninger, samt forholdet til opinionen, mens i spørsmål om personlige motiver og holdninger er konfidensielle kilder best egnet. Et sentralt aspekt ved kildegranskningen er å avdekke meningsinnholdet i kildene. Ofte er det vanskelig å avgjøre opphavsmannens mening i forhold til den konkrete problemstillingen kun ut fra teksten. Kildene må da tolkes gjennom drøfting og settes inn i sin kontekst.⁴¹ For Jacob Aall, som var en moderat og ofte meglende person, er slike problemstillinger viktige å være oppmerksom på i kildegranskningen. Han ønsket nødig å bli oppfattet som provoserende, samtidig som han ville fremstille sin mening. Ikke minst er dette et poeng under forhold som de vi kjenner fra 1814 der mange og skarpe brytninger, meninger og anklager var til stede.

I kildebehandlingen skiller vi mellom trykte og utrykte kilder. De offentlige kildene er per definisjon trykte, men blant de private kildene og erindringsstoffet har jeg brukt både trykte og utrykte kilder. Utrykte kilder har jeg først og fremst brukt fra Fayes Samlinger på Riksarkivet og Nes Jernverks arkiv på Aust-Agder-Arkivet. Dessuten må jeg takke familien Aall som har latt meg få låne Jacob Aalls private kopibok. Ved transkribering av tekster har jeg fulgt originalen, men gjort visse lette modifiseringer.⁴²

Litteratur og tidligere forskning

Debatten mellom den “indre” og den “ytre” tradisjonen har foregått gjennom flere generasjoner av norske historikere. Kjente navn i disse tradisjonene er Ernst Sars og Jens Arup Seip.⁴³ Sars oppsummerer synet til den “indre” tradisjonen i *Historisk Indledning til Grundloven*: “[...] Reisningen i 1814 kun fortsatte en Reisning, der var begyndt længe forud, og at den følgelig ikke savnede Rødder hos folket, uten hvilke

41. Sml. Dahl 1991:63ff.

42. For eksempel brukes i de håndskrevne tekstene ofte “i” og “ø” om hverandre. I transkriberingen har jeg, med unntak av i navn, for begge disse bokstavene brukt bokstaven “ø”. Dessuten har jeg modernisert visse ord. Danmark skrives eksempelvis ofte “Dannemark” og i slike tilfeller har jeg brukt moderne skrivemåte. Det same gjelder for jeg og “ieg”, der jeg også har brukt moderne skrivemåte.

43. Andre sentrale navn i den “indre” tradisjonen er Halvdan Koth og Arne Bergsgård, og i den “ytre” tradisjonen Yngvar Nielsen og Sverre Steen. For en oversikt over noen nyere innlegg som forholder seg til denne debatten, se f.eks. Lunden 1992:185 (note 1).

den ikke kunde have ført til noget varigt Resultat.”⁴⁴ Det er viktig å merke seg at også Sars mener “ytre” faktorer var avgjørende for at begivenhetene i 1814 kom da de kom, men at de kun “fremskyndede, foregrep” det han oppfattet som en nødvendig utvikling.⁴⁵ Jens Arup Seip stiller seg i *Utsikt over Norges historie* kritisk til en slik oppfatning. Han oppsummerer den “ytre” tradisjonens syn: “Den nasjonale bevegelse var ikke en forutsetning for 1814, men et produkt av det som da skjedde. I løpet av få måneder oppstod et fellesskap, en nasjonal bevissthet ble skapt, og dermed en nasjon i en annen forstand enn tilfelle hadde vært forut for 1814.”⁴⁶ Konflikten mellom den “indre” og den “ytre” tradisjonen munner med andre ord ut i problemstillingen: Oppfattet nordmennene seg som en nasjon før 1814, og hadde en eventuell slik oppfattelse innvirkning på begivenhetene i 1814?

Av standardverk som tar for seg den aktuelle perioden har jeg i særlig grad benyttet Knut Myklands bind 9 i Cappelens Norgeshistorie *Kampen om Norge 1784–1814* (Oslo 1978). Som bakgrunn for behandlingen av krigsårene må jeg også nevne Jacob Worm-Müllers *Norge gjennom nødsårene. Den norske regjeringskommission 1807–1810* (Kristiania 1918). For grundigere kjennskap til begivenhetene på Eidsvoll i 1814 vil jeg nevne Eli Fures *Eidsvoll 1814. Hvordan grunnloven ble til?* ([Oslo] 1989). Fures bok er egentlig mer å regne som en kildesamling enn et oversiktsverk, men stoffet er godt organisert rundt begivenheter og saker, og boken er derfor en god innfallsport til enkeltspørsmål på riksforsamlingen. Det er også særskilt verdt å nevne at etter at denne studien ble levert som hovedoppgave, har Øystein Sørensen i bind tre av *Norsk Idéhistorie, Kampen om Noregs sjel 1770–1905* (2001) behandlet perioden ut fra et idéhistorisk perspektiv (se også forordet).⁴⁷

Av nyere studier som forholder seg til studiet av norsk nasjonal identitet før 1814 i lys av vår tids nasjonalismeforskning er det relativt sparsomt. Jeg må nevne Odd Arvid Storsveens studie *“Fornuftig Kierlighed til Fædrene-landet”. En analyse av norsk patriotisme mellom 1784 og 1801* (Oslo 1997), som riktignok tar for seg tiden før min periode. Dessuten Kåre Lundens *Norsk grålysning* (Oslo 1992). Noen interessante artikler er også publisert.⁴⁸ Det må sies at all denne litteraturen forholder seg til debat-

44. Sars, J. Ernst, “Historisk Indledning til Grundloven” (1882), i *Samlede værker III*. Kristiania. 1912:481.

45. Ibid. 541.

46. Seip, Jens Arup, *Utsikt over Norges historie*. Oslo 1974:51.

47. Se også forfatterens forord til denne boken.

ten om “indre” eller “ytre” faktorer. Eksempelvis må Lundens bok fra 1992 ses som et forsvar for Ernst Sars’ hypoteser.

Det er skrevet mye om Jacob Aall, men det meste av litteraturen utgjøres av biografiske artikler eller kortere beskrivelser i større verker. Generelt er det imidlertid en mangel på grundigere studier. Av de mer interessante biografiene er Jørgen Christian Aalls stykke om faren i 2. utgave av Jacob Aalls erindringer.⁴⁹ Den første biografien om Aall med et visst omfang kom i Haagen Krog Steffens’ *Slægten Aall* (Kristiania 1908).⁵⁰

Det er også gjort noen få grundigere studier, blant dem også to hovedoppgaver i historie. Den mest interessante i min sammenheng er utvilsomt Dagfinn Mannsåkers *Jacob Aall, liv og gjerning til 1814* (Universitetet i Oslo 1943). Mannsåkers oppgave har biografens form og grundighet, men han stopper i 1813. Den behandler også Aalls forhold til nasjonale strømninger i disse årene og det han kaller “Jacob Aalls grunnsyn på den dansk-norske unionen”.⁵¹ Mannsåker beskriver i sin oppgave en konservativ Aall som helt frem til 1814 stod fast på at den “patriarkalske styreform var den beste”.⁵² Mannsåker plasserer Aalls nasjonssyn med “båe föter på opplysningstida sin grunn”, som han definerer slik: “Teoretisk såg det 18. hundreåret med same augo på nasjonen, nasjonaliteten, som på staten. Nasjonaliteten forplikta ikkje utan vidare til noko som helst; individa var ‘patriotiske’ fordi fedrelandskjerleik var ei dygd, ikkje fordi nasjonen hadde ein naturleg eller guddomleg rett til å leva sitt eige liv.”⁵³ Mannsåker mener det er påfallende hvor lett Aall hadde for å “sjå saka frå dansk synsstad”.⁵⁴ Aalls lojalitet overfor den danske regjeringen begrunner Mannsåker med “personlige sympatier og föremoner”, men også med et “a-nasjonalt kosmopolitisk grunnsyn”. Han mener Aall holdt på dette synet frem til 1814 og at Aalls “a-nasjonale” syn på unionen heller ble sterkere enn svakere frem mot 1814, samt at det også holdt seg

48. Se tidligere referanser eller litteraturlisten. F.eks. Sørensen 1995 og 1998a og 1998b.

49. Aall, Jørgen Christian: “Jacob Aalls Biographi”, i Jacob Aall, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*, 2. utgave: 1–10. Christiania 1859.

50. For nærmere henvisning til litteratur om Jacob Aall, se litteraturlisten.

51. Mannsåker, Dagfinn, *Jacob Aall, liv og gjerning til 1814*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1943:46

52. Ibid. 51.

53. Ibid. 52.

54. Ibid. 58.

lenge etter den tid.⁵⁵ Mannsåker tegner et bilde av den lojale helstatsmannen frem til 1807, den patriarkalske, bekymrede jernverkseier og helstatslojale, men politisk delvis reformistiske, opposisjonelle i nødsårene 1807–09, og den mer eller mindre passive og lojale næringsdrivende frem til 1813. Han konkluderer med at Aall ut fra erfaringene under krigen tok med seg to grunnleggende forutsetninger inn i året 1814: For det første at Norge var avhengig av kornimport (mattilførsler) og for det andre, at som følge av dette var landet avhengig av fred med stormaktene og da særlig England.⁵⁶

Denne undersøkelsen er mer spesifikt i problemstilling og struktur rettet mot innholdet i Jacob Aalls nasjonsforståelse enn Mannsåkers oppgave som biografisk følger Aall. Mannsåker gir likevel flere perspektiver som jeg vil drøfte videre i denne undersøkelsen. Noen steder mener jeg også det er nødvendig å bringe inn nytt kildemateriale og/eller fremsette nye vinklinger og tolkninger. I studien vil jeg, der det faller naturlig, komme tilbake til en nærmere drøfting av Mannsåkers fremstilling i forhold til min.

Per Aamlid har også skrevet hovedoppgave om Jacob Aall: *Jacob Aalls økonomiske grunnsyn og politikk* (Universitetet i Oslo 1947). Som tittelen viser, har Aamlid konsentrert seg om Jacob Aalls forhold til økonomiske spørsmål. Han behandler i hovedsak tiden etter 1814 da Aall var medlem av flere storting og også skrev flere økonomiske avhandlinger, blant annet i skriftserien *Fortid og Nutid*. Aamlid fremhever Aall som en av sin tids viktigste økonomer. Jacob Aalls synspunkter slo ikke alltid gjennom, men han var likevel viktig fordi han, som Aamlid skriver, var med på å “bane veien for Schweigaard”.⁵⁷

Jacob Aall, en biografisk skisse

Jacob Aall ble født i Porsgrunn i 1773.⁵⁸ Han var sønn av Nicolai Benjamin Aall (1739–98) og Amborg Jørgensen (født Wesseltoft,

55. Ibid. 54.

56. Ibid. 153–155.

57. Aamlid, Per, *Jacob Aalls økonomiske grunnsyn og politikk*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1947:134

58. Den biografiske skissen er gjort på bakgrunn av flere kilder. Jeg nøyer meg her med å vise generelt til litteraturlisten og vil bare i spesielle tilfeller henviser til opphavskilde direkte.

1741–1815). Faren var en velstående kjøpmann med en fremtredende plass i Porsgrunns handelsborgerskap. Jacob Aall hadde flere søsken, hvorav de eldre brødrene Niels (1769–1854) og Jørgen (1771–1833) var personer vi skal høre mer om i denne undersøkelsen.

Jacob Aall hadde i barndommen flere lærere av varierende dyktighet. Sønnen hans, Jørgen Christian Aall, har sagt om dem at den første var drikkfeldig, den andre var udugelig og den tredje var både drikkfeldig og udugelig.⁵⁹ Det er også ofte blitt hevdet at Aalls siste lærer, Campeaux, fratok ham mye av selvtilliten. Til tross for dette tilegnet han seg betydelig kunnskap, og da han femten år gammel i 1788, sammen med lillebroren Nicolai Benjamin (1776–1811), ble sendt til Nyborg latinskole i Danmark, var han stødig i både i fransk og tysk. På Nyborg traff Aall blant annet Niels Hofman Bang (1776–1855) som ble hans sidemann, og de to knyttet et livsvarig vennskap. I 1790 ble Aall dimittert og avla 1. eksamen med det beste resultatet blant Nyborgkandidatene. Han flyttet deretter til København og avla 2. eksamen året etter.

Etter 2. eksamen ble Jacob Aall student ved universitetet i København der han studerte teologi fordi faren mente at sønnen skulle bli embetsmann. Aall var en særdeles flittig og dyktig student. Han arbeidet hardt og mye, en studieteknikk han hadde lagt til seg på Nyborg, og det ga gode resultater. Mannsåker skriver at det er noe “fantasilaust og autoritetsbundi” over Aalls studiemåte.⁶⁰ De gode resultatene bunnet mer i det grundige arbeidet Aall la ned i studiene enn interesse for fagene i seg selv. Da han i 1795 avla teologisk embetseksamen, gjorde han det med karakteren “laudabilis et quidem egregie”, som var beste karakter i kullet.

Jacob Aall bodde i studieårene i København i hjemmet til en av sine venner fra Nyborg skole, Niels Seierslöv Stephansen (1775–1833). Stephansens far omgikk en krets av vitenskapsmenn og embetsmenn i København. Det var “eit stabilt stykke Danmark” som Mannsåker skriver.⁶¹ Det var i dette miljøet Aall fikk sin daglige og selskapelige

59. Aall, J.C. 1859:1.

60. Mannsåker 1943:11.

61. Ibid. 26. Mannsåker nevner en rekke personer som hadde daglig og selskapelig omgang i dette miljøet delvis på bakgrunn av Aalls barne- og ungdomserindringer. Blant disse personene var: historikeren Ove Malling, filosofen og matematikeren Tetnes, konferansråd Søren Aagesen, astronomen Thomas Bugge, brødrene Falbe, presten Hans Høgh og slottsforvalter Voigt på Fredriksberg; sml. Aall, Jacob, *Jernværkseier Jacob Aalls optegnelser 1780–1800*. Skien 1939:45.

omgang, og her fant han sine venner og forbilder. Et spesielt nært forhold fikk Aall til sognepresten i Gentofte, Hans Høegh. Worm-Müller skriver at Aall gjennom Høegh fikk et “intimt kjendskap til tidens tyske romantiske litteratur”.⁶²

Det utviklet seg et nært vennskapsforhold mellom Jacob Aall og familien Stephansen, og i 1799 giftet han seg med søsteren til sin skolevenn, Lovise Andrea Stephansen (1777–1825). Aall var ikke av de mest aktive i studentmiljøet, men noen venner fikk han også der. Hans beste venn utenom Hofman ble den senere professor og biskop på Sjælland, Peter Erasmus Müller (1776–1843), men han ble også kjent med blant andre Lauritz Engelstoft (1774–1851) og Børge Thorlacius (1775–1829). Alle var dyktige studenter. Aalls studiemiljø i København utmerker seg ved at det var et dansk miljø og at Aall kun i begrenset grad fikk norske venner.

Etter avlagt eksamen dro Aall en periode hjem til Porsgrunn der han blant annet holdt en heller mislykket prøvepreken i Slemdal kirke utenfor Porsgrunn. I 1796 var han tilbake i København og fulgte forelesninger i naturvitenskap mens han ventet på å foreta en lengre reise i Europa. Våren 1797 dro han av sted sammen med vennene Hofman og Müller. Reisen, som de hadde fått hjelp av A. Bernstorff til å utforme en plan for,⁶³ gikk mellom de tyske statene. De stedene hvor Aall oppholdt seg mest var Leipzig, Göttingen og Freiberg. I Göttingen traff han blant annet Georg Sverdrup (1770–1850), og på reisen traff han også Henrich Steffens (1775–1845) som han reddet ut av en knipe.⁶⁴ Det var på denne turen Aalls interesse for bergvitenskap og bergverksdrift ble vekket for alvor, og da faren døde i 1798, slo han for godt fra seg tanken på å bli prest og bestemte seg for å bli jernverkseier. Vinteren 1798–99 besøkte han gruver i Sachsen og Schlesien før han satte kursen hjemover.

62. Worm-Müller i *Norsk Biografisk Leksikon*, bd. 23. Kristiania 1923:13; sml. Hofman (Bang), Niels: “N. Hofman-Bangs Erindringer om sit Forhold til Jacob Aall”, utg. ved L. Daa i *Personalhistorisk tidsskrift*, fjerde række, 1 bind. Kbh. 1898:173.

63. Bernstorff var Müllers “Patron” og Müller og Aall var i audiens hos ham før avreisen. Aall 1939:93–94.

64. Aall skrev blant annet et par brev til Sverdrup i 1798–99 som er trykket i Aall og Schulerud (red.) 1948:169–172. Om Aall og Steffens, se Aall 1939:116–117. Da Aall besøkte et verk som het Schnepfentahl traff han Steffens som da hadde vært på en fottur i Thüringen-Wald. Steffens var tom for penger og Aall lot han bli med i sin vogn og lånte ham penger så han kunne komme til Berlin. Aall omtaler i opptegnelsene Steffens som “min Ven”. Han skriver også at Steffens bevarte hans tjeneste i “kjærlig Erindring” og “ved flere Leiligheder” senere viste ham “øprigtig Deeltagelse”. Jeg har ikke funnet eksempler på særlig kontakt mellom Aall og Steffens ut over dette.

I september 1799 kjøpte Jacob Aall og broren Nicolai Benjamin Nes Jernverk av Jacob Schnell med arven etter faren som egenkapital. I 1802 løste Jacob ut broren og overtok verket alene. Han drev verket godt, og det ble under hans tid regnet som et av de bedre i Norge. Fra 1830 overlot han stadig mer av driften til sønnen Nicolai Benjamin Aall (1805–1888) og fikk selv mer tid til vitenskapelige studier og arbeider. Aall bodde på Nes frem til han døde i 1844.

Jacob Aall var en engasjert samfunnsborger. I 1814 møtte han på riksforsamlingen, og senere møtte Aall som representant til stortingene i 1815–16, 1821, 1822, 1827, 1828 og 1830. Han ble også valgt i 1840, men møtte ikke på grunn av sykdom. På samtlige storting var Jacob Aall medlem av Odelstinget, valgkommisjonen og fullmaktskommisjonen. Han var også medlem av flere kommisjoner både i og utenfor Stortinget.

Etter 1814 markerte Aall seg som forfatter først og fremst på to områder. For det første om økonomiske spørsmål der han skrev flere avhandlinger, blant annet i skriftserien *Fortid og Nutid* som han ga ut i årene 1832–36. Worm-Müller kaller Jacob Aall for den “første norske statsøkonom”, og Aamlid mener han var en viktig tilrettelegger for Schweigaard.⁶⁵ Det andre området var som sagaoversetter og historiker. I årene 1816–20 var han aktiv bidragsyter i Jacob Storm Munchs *Saga*, og i 1838–39 ga han ut en oversettelse av Snorres kongesagaer. Mest fra 1800–1815 kjent for oss i dag er nok hans *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800–1815*, som ble utgitt i årene 1844–45.

Gjennom sitt lange virke på forskjellige samfunnsområder mottok Jacob Aall mange hedersbevisninger. I 1809 ble han Ridder av Dannebrogordenen og i 1822 mottok han medaljen for Borgerdåd, før han i 1839 ble utnevnt til Kommandør av Wasaordenen.

65. Worm-Müller 1923:18. Aamlid 1947:114.

**Nasjonale ideer
hos Jacob Aall
før 1814**

*“Menneskehedens Rettigheder
ere traadte under Fødder af en grusom
Politik og af en uægte, Menneskeslægten
fordærvende, Patriotisme.”*

Jacob Aall 1809

Kapittel 2

Jacob Aalls patriotismeforståelse 1799–1813

I undersøkelsen av Jacob Aalls nasjonsforståelse i årene før 1814 vil jeg ta utgangspunkt i Jacob Aalls patriotismeforståelse. Dette kapitlet har to overordnede problemstillinger som jeg gjorde rede for i innledningen. Den første er om Jacob Aall ga patriotismen en helstatlig eller nasjonal dreining eller ramme, og den andre i hvilken grad Aall var påvirket av opplysningsideer og romantiske ideer. Jeg vil også se nærmere på eksempler der Aall drøftet problemstillinger som kretset omkring disse temaene, som når han i 1805 drøftet valg av bosted innenfor helstaten og i 1813 drøftet en “Patriots Pligter” og farene ved den “nationale Stolthed”.

Jacob Aalls patriotismeforståelse 1799–1807

For å få et godt begrep om Jacob Aalls patriotismeforståelse er det viktig å plassere ham i forhold til andre norske aktører. Sentrale, men samtidig oftest danske, representanter for helstatens intelligentsia som Jens Schielderup Sneedorff (1724–64) og Tyge Rothe (1731–95) stod for et tradisjonelt, patriotisk ideal. Sneedorff uttrykte dette et sted som at: “Det almindelige Bedste er den høieste Lov i Staten,”⁶⁶ og Rothe tok i 1788 til orde for en regelrett “statspatriotisme”: “Eet er Danmark og Norge: een Slegt ere Menniskene i de Staetens stoere Deele; eet politisk

66. Etter Fjelstad, Anton, “Nasjon og nasjon, fru Winsnes”, *Syn og Segn*, hefte 2. [Oslo] 1990:151.

og eet borgerligt Interesse have de.”⁶⁷ Både Rothe og Sneedorff orienterte patriotismen mot helstaten, og det er betegnende at Rothe kalte helstaten “vort fælleds Fædreland”.⁶⁸ Omtrent på samme tid, ved avslutningen av 1780-tallet og på 1790-tallet, hevdet imidlertid noen norske forfattere et nasjonalt patriotisk ideal med romantiske undertoner.⁶⁹ En av disse var Hans Arentz (1713–90) som skrev i en avhandling fra 1787 at det grunnleggende ved “Patriotism” var den “Naturlige Tilbøielighed eller Lidenskab [...] for det Landskab og Folk, som man efter Fødselen naturligviis hører til [...]”.⁷⁰ Han ga også uttrykk for tidligere romantiske ideer, noe ord som “Fødselen” og “Lidenskab” tyder på. Arentz’ patriotisme kan betegnes som utviklet, nasjonal patriotisme der det nasjonale utgjorde den “egentlige” patriotismen.⁷¹ Likevel var også han sterkt påvirket av opplysning og fornuftsidealene, den ideelle patriotismen var for ham den “fornuftig Patriotism” som koblet drift og fornuft.⁷² For Arentz var Norge hans fedreland. Imidlertid finner vi også nordmenn som skrev annerledes. Johan Nordal Brun (1745–1816) skrev i 1773: “I en naturlig Forstand er Norge vort Fædreland; i en borgerlig er baade Danmark og Norge det.”⁷³

Forfattere som Rothe og Arentz ga relativt tydelig uttrykk for hva de la i sin patriotismeforståelse. Hos Jacob Aall finner vi før 1807 få slike klare utsagn. For å klarlegge hans syn er det derfor nødvendig, når det gjelder denne perioden, å se på bruddstykker fra ulike kilder og ut fra dette materialet finne grunnelementer i hans forståelse av patriotismen. Et viktig hjelpemiddel for å finne hvilken ramme Aall satte sin patriotismeforståelse inn i, vil være å se på hva Aall fremholdt som sitt “fedreland” og sin “nasjon”, var det Norge eller helstaten?

Vi finner i årene frem til 1807 relativt sterk helstatsorientering i Jacob Aalls patriotiske forståelse. At han med sine mange år i Danmark

67. Etter Storsveen 1997:27. Tyge Rothe, *Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden i Anledning af Kronprinsens Reise til Norge*. Kbh. 1788.

68. Etter ibid. 26.

69. Storsveen 1997:25–51.

70. Etter Lunden 1992:57. Hans Arentz, *Grund Tegning af den fornuftige Norske Patriotisme*. Bergen 1787.

71. Storsveen 1997:32–33. Arentz skrev at det var “sentimentaliteten i forhold til opphav og barndom som ‘udi egentlig forstand’ burde forstås med ‘det Ord Patriotism’ eller ‘Fædrelands Kierlighed’.”

72. Se f.eks. Storsveen 1997:34.

73. Etter Lunden 1992:61. Johan Nordal Brun, *Til Nordmænd om Troeskab mod Kongen*. Trondhjem 1793. Det må nevnes at utsagnet falt i en presset situasjon.

og nære vennsforbindelser der kom til Norge med et slikt ideal, er for så vidt ganske naturlig. Mannsåker skriver at Jacob Aall ble “sterkere knytt til danskar og til et dansk miljø enn dei fleste av dei nordmennene som gjekk paa universitetet”.⁷⁴ Om dette er sant, så var det ikke nødvendigvis typisk for alle nordmenn som studerte i Danmark. Øystein Rian skriver at mange norske studenter gjennom “[...] det korte studieoppholdet i København mer skjerpet enn utvisket følelsen av norskhet”.⁷⁵ Det var særlig to faktorer som gjorde Jacob Aall forskjellig fra mange andre nordmenn. For det første var det lengden på studieoppholdet, han gikk på skole og universitet fra 1788 til 1795. Dessuten kom pendling og nye utenlandsopphold før han i 1799 endelig slo seg ned i Norge. For det andre havnet Jacob Aall under studietiden i København i et dansk miljø, og hans tilknytning til det danske miljøet ble så sterk at det fikk en “ideologisk sett – ein-sidig innverknad”.⁷⁶

Til tross for dette følte Jacob Aall seg mens han bodde i Danmark på mange vis norsk. I sine barne- og ungdomsopptegetninger skrev han om hvordan han “som Normand”, men også fordi han beundret de mange “interessante Mænd” som var medlemmer, under studietiden i København oppsøkte det *Norske Selskab*. Han ble “saaledes indskreven i dette Selskabs berømmelige Ruller” og møtte til introduksjon.⁷⁷ Denne foregikk imidlertid under “[...] saa stor bachanalsk Lystighed, og saa megen opfordring til at tømme det fulde Bæger” at Jacob Aall “ræddedes for Følgerne”. Dermed ble hans første møte med det Norske Selskab også det siste.⁷⁸ At foreningen ikke svarte til Aalls forestillinger om en moderat og fornuftig patriotisme, de idealene han var påvirket av fra det Stephansonske hus, var nok en medvirkende faktor til det.

Et eksempel på at det borgerorienterte, patriotiske idealet var høyst levende i Aalls krets i Danmark på slutten av 1700-tallet, finner vi i

74. Mannsåker 1943:26.

75. Rian, Øystein, “Oppfatningen av Norge fra seinmiddelalderen til 1814”, i Storsveen mfl., *Norsk patriotisme før 1814*, KULTs skriftserie nr. 88: 165–183. Oslo 1997:173.

76. Mannsåker 1943:26.

77. Om begrunnelsen for å gå inn i Selskabet skrev Jacob Aall i sine barne- og ungdomsopptegetninger: “Som Normand troede jeg at burde gaa ind i Det norske Selskab. Jeg havde hørt saa megen tale om den Vid, Munterhed og Underholdning, som raadede i dette, og om de mange interessante Mænd, som var Medlemmer deraf. Deriblant var professor Rahbek, Dagens mest feirede Forfatter, hvis Skrifter jeg havde lest med saa megen Interesse.” Aall 1939:46.

78. Ibid. 46.

hans minnebok fra utenlandsreisen der en av vennene skriver om deres felles fremtidstanker:

Den gode Borgers Navn at bære,
Er Maalet som vi sigte til.⁷⁹

Det må ha vært den gode borger, uavhengig av nasjonalitet, det her ble siktet til. Et eksempel på en norsk patriotisk orientering finnes imidlertid samme sted. Søren Rasmussen skrev i sitt bidrag i Aalls vennebok om “vort Fødeland”.⁸⁰ Rasmussen fremstilte det slik at å “gavne” dette måtte være målsettingen for Aall: “Lev vel, gode Aal! paa din Reise og bestandig! vær heldig i at opsamle og anvende de Kundskaber, hvormed Du kan gavne vort Fødeland! og ynd bestandig Din Ven” (Rasmussens understrekning).⁸¹

I et brev til Hofman fra 1803 spissformulerte Aall seg i tråd med et helstatsorientert og tradisjonelt, patriotisk ideal: “Det er enhver Statsborgers Pligt at bidrage [...] til det almindelige Bedste.”⁸² I boken *Om Jernmalmeier og Jerntilvirkning i Norge. Et fragmentarisk Forsøg* fra 1806 kom det også frem en tydelig helstatsorientering hos Jacob Aall. Han la frem formålet til boken som en interesse av å fortelle om de norske gruvene til et publikum i hele den dansk-norske staten: “Vore Landsmænds Begreber om de norske Jerngruber ere mørke og tildeels falske”⁸³ (min utheving). Han ønsket med boken å rette opp noe av dette inntrykket.

Samtidig viser kildematerialet at Aalls patriotismeforståelse hadde en nasjonal dreining. *Om Jernmalmeier* tok for seg norsk jernindustri, og Aall skrev at boken var ment “at give *mine Landsmænd* et geognostisk

79. Fra et dikt underskrevet Thaarup. I bok merket “Vendeminde”. Aust-Agder-Arkivet (AAA), Personalia, Jacob Aall, boks 18.

80. Dette var trolig den Søren Rasmussen (1768–1850), som senere ble direksjonsmedlem i Selskabet for Norges Vel og professor ved Universitet i Christiania. Noen utbredt kontakt mellom ham og Aall har jeg ikke funnet kilder som viser, men i sammenheng med arbeidet i Selskabet for Norges Vel viser Aalls Forretingskopibøker fra årene før 1814 at det var brevveksling mellom de to.

81. I Aalls venneminnebok er innskriften datert: “Vestrebros den 22. april 1797, Rasmussen.” AAA, Personalia, Jacob Aall, boks 18.

82. Aall til Hofman (avskrift), udatert 1803. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

83. Aall, Jacob, *Om Jernmalmeier og Jerntilvirkning i Norge. Et fragmentarisk Forsøg*, faksimileutgaven, Trondheim, 1963:6–7. Førsteutgave i Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, København, 1806.

Værk [...]”⁸⁴ (min utheving). I et privat brev til Hofman i 1805 presierte han dessuten at boken også var skrevet for sine “norske Venner” (Aalls understrekning).⁸⁵ Det er verd å merke seg Aalls distinksjon i *Om Jernmalmleier* mellom “mine Landsmænd”, som ser ut til å peke mot nordmenn, og “vore Landsmænd” og “vore egne Landsmænd”, som trolig pekte mot de danske.⁸⁶

I boken tok han også nordmennenes manglende vitenskapelige kunnskap i forsvar idet han spurte: “Men hvorfor skulle vi nedtrykke os selv, i det vi ophøye Andre?” Han gjorde deretter rede for at det var den generelt vanskelige situasjonen med formidling i Norge og ikke “[...] Sløvhed eller Ringeagt for Videnskaberne hos Landets kultiverede Mænd,” som var problemet for de norske vitenskapene.⁸⁷

Vi aner at Aall hadde et uavklart forhold mellom en helstatlig og en nasjonal orientering av patriotismen. Dette gjenspeilet seg også i hans begrepsbruk i boken *Om Jernmalmleier*. Han skrev der om “Moderlandet Norge”, “vort Land” og “Fosterlandet”.⁸⁸ Men samtidig fremsto hans bruk av ordet “fedreland” ofte noe tvetydig. Han brukte ordet om Norge, men kalte også helstaten for “Fædrelandet”.⁸⁹ I boken finner vi begrepet “nasjon” kun brukt i sparsom grad. Når Aall brukte “nasjon”, var det gjerne i en generell mening om stater eller folk. Det uavklarte forholdet mellom nasjonal- og helstatsorientering ser ut til å strekke seg frem til 1807.

Hvordan ga Jacob Aall i årene 1799–1807 uttrykk for påvirkning av opplysningsideer eller romantiske ideer? I *Om Jernmalmleier* kom Jacob Aalls opplysningsorienterte horisont tydelig frem, og han satte denne i forbindelse med en universell oppfatning av det “alminnelige beste”. I boken var Aall opptatt av internasjonale trender i bergvitenskapen og tok til orde for en “empirisk bergvitenskap”.⁹⁰ For å hente inn kunnskap som kunne bedre bergverkene ønsket Aall å “[...] indføre en vis Kosmopolitismus, ifølge hvilken alle det menneskelige Vids agtelsesværdige

84. Ibid. 5.

85. Aall til Hofman (avskrift), 29/7 1805 RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 29).

86. Aall 1963:6–8, flere steder.

87. Ibid. 75.

88. Ibid. 1, og 75.

89. Et eksempel på at Aall i 1806 brukte ordet “fedreland” om helstaten: “Mange af de bitre Bebrejdelser, som i den senere tid ere os gjorte af vore egne Landsmænd, vilde have tabt deres Braad, naar disse indsigtsfulde Mænd have værdiget deres *Fædreland* samme Opmærksomhed, hvorved andre Landes underjordiske Mysterier bleve udpilede for deres Øjne.” (min utheving). Aall 1963:49.

Frembringelser lige begjerligen bleve modtagne, fra hvilken Nation de end monne komme.”⁹¹ Han skrev videre: “I hvordan endog den politiske Staternes Inndeling er – Videnskabernes Rige er kun eet. Dets Grændser omfatte den ganske Jord. Dets Love kræve hele Samfundets medvirkende Bestræbelser for at fremme Oplysning, Forædling og Dyd.”⁹² De opplysningsfilosofiske idealene “Oplysning, Forædling og Dyd” var for Aall universelle, menneskelige idealer uavhengige av “politiske Staternes Inndeling”. Han så det som menneskehetens oppgave som sådan å fremme disse idealene.

Jacob Aall vurderte utvilsomt seg selv i lys av opplysningsfilosofiens ideal om å fremme “Oplysning, Forædling og Dyd”. I et brev til Hofman i 1803 skrev han at de to hadde: “Den samme iver for at forplante nyttige Opdagelser fra Videnskabernes ædle Skole over paa voeres ukultiverede Undergivne, og saavidt vores Arm kunde strække sig, paa det ganske Fædreland.”⁹³ For Jacob Aall var det å være til nytte og da særlig bidra til opplysning av befolkningen viktig. Her ser vi også et uttrykk for at han orienterte dette idealet mot helstaten, da han skrev om det “ganske Fædreland”.

Fra 1805 finnes det et brev fra Jacob Aall til Hofman som viser hvordan han hadde et aktivt forhold til de patriotiske idealene. Aalls dilemma var at han med de sterke personlige båndene til Danmark helst ville bo nær sine venner der, men samtidig følte han sterke bånd til Norge. Om han personlig ønsket å flytte, så skrev han likevel at han bodde i “[...] et Land som jeg elsker som en ekte Fjeldboer”. Aall fortsatte:

Denne strid mellem Kiærlighed til Land og Venner er ofte saa overvættets stor at jeg stundom tænker paa at forlade de elskte Fielde for at slaae mig ned på Danmarks Sletter. Men denne umodne Tanke bortflyver snart igjen. Min Forfænglighed lader mig see i et alt for skinnende Lys den Nytte jeg troer at kunne gjøre paa dette Sted, som Biergmand, som Agerdyrker og Borger, til at jeg kunde tvile om at denne Plads er mig af Skiebnen anvist til Virkekreds.⁹⁴

90. Mannsåker, 1943:62. Aall introduserte i boken Abraham Werners ideer. Werner er kjent for å ha “lyft geologien opp frå spekulativ til empirisk vitenskap”. Jacob Aall hadde selv fulgt undervisning hos Werner i Freiberg.

91. Aall 1963:72.

92. Ibid. 72.

93. Brev fra Aall til Hofman, 17/10 1803. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

Aalls løsning på dette moralske dilemmaet ble altså forestillingen om at han totalt sett gjorde større *nytte* ved å fortsatt bo og arbeide i Norge enn ved å flytte. Nytteidealet ble med andre ord viktigere for Aalls valg enn personlige følelser.

Mannsåker har på grunnlag av denne og en annen kilde hevdet at det ikke var noe skille mellom Aalls vennskap med dansker og “ålmenne kjærleik til Danmark”, og at det var “berre yrket” som bandt ham til Norge.⁹⁵ Jeg vil tilføye at når Aall bestemte seg for å bli i Norge så var det også på grunn av et helstatsorientert og opplysningsorientert ideal om hvor han kunne bidra mest. I dette ligger at Aalls syn på denne tiden var grunnleggende kosmopolitisk, uten nasjonale preferanser med hensyn til bosted. I prinsippet tyder sitatet på at han like så vel kunne bo i Danmark som Norge. Likevel bør vi merke oss at Aall skriver at han “elsker” og føler “Kjærlighed” til landet, altså Norge, og at han karakteriserte tanken om å flytte som “umoden”. Disse uttrykkene peker i en nasjonal retning og tyder på at en viss romantisk og nasjonal *følelse* spilte inn i vurderingen. Det er et poeng at selv om Aall stadig luftet denne tanken frem mot og også i 1814, så ble den heller aldri en realitet.⁹⁶ Han ble boende i Norge. Kildekritisk må vi ta hensyn til at brevet fra 1805 er skrevet til Aalls danske venn Hofman. At Aall i brev til danske venner argumenterte helstatsorientert, må ses i det perspektivet uten at brevene dermed mister sin verdi som kilde.

I disse årene fremsatte Aall også kritikk av myndighetene slik opplysningsidealet åpnet for. Første gang det skjedde var når han deltok i en lokal skattekommisjon som skulle taksere og skattlegge eiendommer.⁹⁷ I *Om Jernmalmeier* rettet Aall kritikk mot det han oppfattet som innflytelsesrike personers manglende kunnskaper om jernverksdriften: “Mange af de bittere Bebrejdelser, som i den senere Tid ere os gjorte af vore egne

94. Etter Mannsåker, 1943:34. Brev fra Aall til Hofman, 21/9 1805.

95. Mannsåker 1943:35. Den andre kilden er et brev fra Aall til Hofman fra 1803 der Aall skrev: “Danmarks Slætter ere mig liksaa kjære som Norges Fielde.” At brevet viser en viss følelse for Danmark er riktig, men ser vi på resten av brevet, viser dette også et helstatsorientert nytteideal. Igjen var problemstillingen Aalls flytteplaner, og som han gjorde i 1805, argumenterte han også to år tidligere: “[...] men dersom Handelens Gud fremdeles vil tage mig under sin Beskyttelse, saa haaber jeg i denne mig Anviste Virkekreds at kunne utbrede mest Nytte, omendskiønt jeg virkelig kjøber denne Overbeviisning med mangan Uroe og Bekymring.” Aall til Hofman 17/3 1803. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

96. Se f.eks. Jacob Aall til Lovise Aall, 15/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:212.

97. Mannsåker 1943:58–61.

Landsmænd, vilde have tabt deres Braad, naar disse indsigtfulde Mænd havde værdiget deres Fædreneland samme Opmærksomhed, hvorved andre Landes underjordiske Mysterier bleve udspilede for deres Öjne.”⁹⁸ Også danskene burde vise oppmerksomhet overfor Norge.

Frem til 1807 var Aall i sterk grad påvirket av et helstatsorientert patriotisk ideal. Det var ikke underlig sett i lys av mange år med skolegang i Danmark og at han flyttet til Norge på en tid da de nasjonale patriotiske strømningene som hadde vært ganske livlige på 1790-tallet, var på retur. Dessuten kom en god økonomisk periode på begynnelsen av 1800-tallet, og etter slaget på Københavns red våren 1801 blomstret det opp en “defensiv, romantisk-retorisk fellespatriotisme” på linje med den Rerup har beskrevet.⁹⁹ Imidlertid ser vi også at Jacob Aall i noen tilfeller tenkte nasjonalt. I forhold til en patriot som Arentz knyttet Aall sin patriotismeforståelse i relativt stor grad til helstaten. På den andre siden virket Arentz i et annet ideologisk landskap, og det finnes generelt færre uttrykk for norsk patriotisme i årene 1799–1807 enn i 1784–1801. Jacob Aall var sterkt påvirket av opplysningsfilosofien, og han ga i liten grad uttrykk for romantiske forestillinger. Generelt stod nok Jacob Aall i tiden fra han kom til Norge i 1799 til 1807, som Mannsåker har skrevet, med “båe föter på opplysningstida sin grunn”.¹⁰⁰ Opplysningsidealet om å utbre “Oplysning, Forædling og Dyd” og den fornuftige vurdering var hovedelementene i Aalls patriotismeforståelse.

Jacob Aalls patriotismeforståelse 1807–1813

Etter krigsutbruddet i 1807 blomstret det i Norge opp en nasjonalpatriotisk strømning som etter utbruddet av krigen med Sverige i mars 1808 særlig kom til uttrykk i *Budstikken* under Enevold Falsens ledelse. Her ble blant annet meldingene om nordmennesenes tapre innsats ved den norsk-svenske fronten formidlet, og det ble manet til kamp:

98. Aall 1963:49.

99. Storsveen 1997:142.

100. Mannsåker 1943:52.

Op normænd, op! Kæmper i fædrenes spor
for konge, for arne, for frihed her nord.¹⁰¹

Under krigs- og kriseårene frem mot 1814 fikk den nasjonale og romantisk påvirkede patriotismen fra 1790-årene nytt liv. Jacob Aall skrev selv i erindringene at han var en av *Budstikkens* ivrige lesere i 1808, og i ettertidens lys skrev han om denne tiden at han: “[...] aldrig paa sin lange Løbebane har oplevet et tidspunkt, i hvilket Fædrelands-kjærligheden viste seg i en varmere, renere og meer almindeligen udbredt Lue, og i hvilken private Forhold, Gjenvordigheder og lidelser meer underordnedes Deeltagelsen i Statens Stilling.”¹⁰² I ettertid kunne Aall være med på å romantisere de vanskelige krigsårene, men hvilken patriotisme ga Aall uttrykk for i samtiden?

At noen norske patrioter på denne tiden lot romantisk påvirkede nasjonale ideer tre frem, kan Jakob Rosted (1750–1833), rektor ved Kristiania Katedralskole, stå som et eksempel på. I 1811 skrev han: “Patriotism er Fædrelandskjærlighed. Dens Gjenstand er Fædrelandet, og dens Væsen er Kjærlighed.”¹⁰³ Rosted avviste den tradisjonelle patriotismens allmenne ideal til fordel for et nasjonalt: “Ligesom jeg har antaget at der ved Fædrelandet i egentlig Forstand ikke bør forstaaes noget andet Land, end vort naturlige Fædreland, saa vil allerede af denne Grund den egentlige Patriotism ei kunne udøves mot noget andet Land end dette.” Det var en utviklet, nasjonal patriotisme og et klart uttalt norsk fedreland. Nasjonens vel var for Rosted overordnet i patriotismen. Han mente likevel man kunne føle “Kjærlighed” til staten, men denne var ikke i “alle Henseende” den samme som den “Kjærlighed Patriotism indbefatter”.¹⁰⁴

I motsetning til stemningsbølgen i Norge finner vi eksempler på at man i Danmark om ikke avviste en norsk nasjonal patriotisme, så i det minste viste tydelig skepsis. Vi har et godt eksempel på en slik skepsis fra Aalls nære bekjentskapskrets. I et brev Peter Erasmus Müller skrev

101. Etter Mykland 1978:167.

102. Aall, Jacob, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800–1815*, bd. 1. Christiania 1844:347–348.

103. Etter Lunden 1992:55. Jacob Rosted, “Indbydelsesskrift [i anledning] Kongens Fødselsdag [...]”. Christiania 1811.

104. *Ibid.* 55. Det fantes imidlertid unntak. Nicolai Wergeland karakteriserte i 1812 den dansk-norske staten som “mitt Fædreland”. Som Lunden påpeker falt Wergelands utsagn i en presset situasjon. 61–63.

til Aall kom det klart frem hvordan den danske professoren reagerte på Aalls tanker i *Fædrelandske Ideer*. Når Aall hadde skrevet at “Penger strømmer” fra Norge til Danmark, fant Müller dette “støtende”: “Mig synes Danmark og Norge maa tænkes som et organisk Heelt. Det er lig-som i det menneskelige Legeme Hiertet vilde føre Hovdet til Regning for det Blod det opsendte til dets Aarer.” Når Aall reiste kravet om en norsk bank, skrev Müller: “Den hele Synskreds der hersker s. 76–78 [i *Fædrelandske Ideer*, min anmerkning] synes mig for snever, om jeg saa maa sige for Kjøbandsagtig.”¹⁰⁵ Sterkere kunne det neppe sies mellom venner. Mannsåker skriver at Müller “ikkje hadde skjønna stort av dei norske krava,”¹⁰⁶ men det var nok vel så mye Müllers utpregede helstatshorisont som ble utfordret.¹⁰⁷

1807–10. Helstatstilpasset nasjonal opplysningspatriotisme

Fra årene 1807–10 finnes det flere kilder som forteller om Jacob Aalls patriotismeforståelse enn i årene før. Likevel finner vi fortsatt ikke eksempler på at Aall definerte patriotisme direkte slik som for eksempel Rosted gjorde. Særlig viktig som kilde for disse årene er boken *Fædrelandske Ideer*. Boken var mer radikal enn noe annet Aall offentliggjorde i disse årene.¹⁰⁸ I et brev til Hofman 5. februar 1810 fortalte Jacob Aall at *Fædrelandske Ideer* “undfangedes for 2de Aar siden”. Den var altså ikke skrevet i lys av begivenhetene i august 1809, men trolig på vinteren og våren 1808.¹⁰⁹ Det er et poeng å være oppmerksom på dette da det viser at Aall var relativt tidlig ute med å rette kritikk mot myndighetene og å gjenreise krav om norsk universitet og bank. Til tross for dette vil jeg her forholde meg til når Aall publiserte *Fædrelandske Ideer* og på den måten fremsto offentlig med sine meninger.

Som med perioden 1799–1807 vil jeg først undersøke om Jacob Aall ga patriotismen en helstatlig eller nasjonal dreining eller ramme.

105. Müller til Jacob Aall (avskrift), 9/3 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13).

106. Mannsåker 1943:135.

107. Vi finner også romantisk inspirerte tanker i Aalls bekjentskapskrets i København. Jacob Aalls bekjente fra studiedagene, Lauritz Engelstoft skrev i 1808 om patriotens følelser for fedrelandet: “Skulde vi da fordømme vort eget Hjærtets Stemme? [...] Kan vi vel bortsofistisere Naturens Bud?” Etter Storsveen 1997:44.

108. Mannsåker har kalt boken “eit nasjonalt opposisjonsskrift”. Det er imidlertid verdt å merke seg at Mannsåker gjør dette under en viss tvil. Mannsåker 1943:94. Mannsåker behandler forøvrig *Fædrelandske Ideer* på sidene 92–98, men også flere andre steder.

109. Ibid. 1943:92–93.

I *Fædrelandske Ideer* kom nasjonal orientering tydeligere frem hos Jacob Aall enn tidligere. Han innledet, som vi har sett i innledningen, boken med å henlede oppmerksomheten på Norges nasjonale interesser med en omskrivning av Sieyès. Boken drøftet nesten utelukkende norske forhold. Sentralt var begrepet “National Velstand”, som han brukte som et sammenfattende uttrykk for Norges utviklingsnivå, materielt og kulturelt.¹¹⁰

I *Fædrelandske Ideer* fremsatte Jacob Aall ønsket om at Norge burde få egen bank og et eget universitet. Jeg skal komme nærmere tilbake til disse kravene senere, men her er det viktig å få frem at han argumenterte for at slike institusjoner ville utvikle den norske nasjonen. Om universitetet skrev han at når denne institusjonen var etablert, ville Norges “oplyste Indvaanere sætte deres Ære i [...] at have opnaaet den Grad af Kultur og Videnskabelighed, som de i Følge deres naturlige Aands-Gaver ere i Stand til at modtage, og som tilbydes dem i Landets videnskabelige Stiftelser”.¹¹¹ Universitetet ville med andre ord øke dannelsesnivået i Norge. I innledningen til boken skrev han også at Norge ikke hadde “opnaaet den Grad af Velstand, som det i Følge de Velsignelser, hvormed Naturen har beriget det, og dets fordelagtige Handels-Beliggenhed, burde være i Besiddelse af”.¹¹² Det gjensto med andre ord mye å arbeide med for en norsk patriot som ønsket å heve det nasjonale dannelses- og velstandsnivået. Norge måtte, etter Aalls oppfatning, både på det kulturelle og det materielle området utvikles videre. Denne målsettingen ble for Jacob Aall i 1809 også en nasjonal målsetting idet rammen utviklingen ble satt inn i var nasjonal.

Mot dette, at Aall i 1809 fremhevet en nasjonal orientering, kan vi se på Dagfinn Mannsåkers påstand om at Aalls valg av innfallsvinkler peker mot at han ofte så sakene fra “dansk synsstad”. Mannsåker tar utgangspunkt i at Aall i *Fædrelandske Ideer* fremhevet fordelene ved den felles økonomien, at han avviste unionsoppløsning og at han forsikret om at et norsk universitet ikke ville bety økt splittelse mellom landene.¹¹³ I forbindelse med universitetsspørsmålet og for så vidt *Fædrelandske Ideer* som helhet, må vi imidlertid ta hensyn til at Aall argumenterte for et norsk krav som han forsøkte å få gjennomslag for

110. Aall 1809, 1, 2 og flere steder. I alt har jeg registrert uttrykket 11 ganger i *Fædrelandske Ideer*.

111. Ibid. 104.

112. Ibid. 3.

113. Mannsåker 1943:55–58.

hos de sentrale myndighetene i København. Sett i et slikt lys er det utvilsomt et poeng, men kanskje ikke så underlig, at Aall argumenterte med et “dansk” syn og fremhevet unionens fortreffelighet. Han ønsket ikke å provosere unødige. Ved varsom argumentasjon og ved å komme de rådende meningene i København i møte, vurderte han nok muligheten for å få gjennomslag som større.¹¹⁴ Som Mannsåker selv skriver i forbindelse med universitetssaken: “Det er rimeleg og å tru at Aalls varsame agitasjon hadde større positiv innverknad på direksjonen enn t.d. Wergelands ‘Mnemosyne’.”¹¹⁵ Når Aall argumenterte danskvennlig, er dette likevel et uttrykk for helstatsorientering vi ikke kan se bort fra.

Jacob Aalls helstatsorientering underbygges av at han sendte *Fædrelandske Ideer* til sine danske venner og ønsket deres reaksjoner.¹¹⁶ Da boken ble publisert i Kristiansand senhøstes 1809, sendte Aall 6–7 eksemplarer til P.E. Müller i København. I et brev til Aall i februar 1810 fortalte Müller at han hadde “uddelt” eksemplarene til blant andre Stephansen (Peter), Hofman, Schnell, Moldenhauer og Malling.¹¹⁷ Dessuten fortalte Müller at flere andre hadde spurt ham om eksemplarer.

I *Fædrelandske Ideer* viste Jacob Aall tydeligere nasjonale tendenser i argumentasjonen enn han hadde gjort tidligere. Dette kom også til uttrykk i hans ordbruk. I *Fædrelandske Ideer* brukte han, som i bokens tittel, ordet “fedreland” om Norge og holdt seg i hovedsak til denne bruken. Den mest iøynefallende forskjellen fra *Om Jernmalmleier* er imidlertid at han langt oftere brukte ordet “nasjon”. I *Fædrelandske Ideer* forekommer stavelsen “nasjon” 87 ganger. Dette tallet inkluderer alle slags sammenhenger, men ordet var flere ganger brukt om Norge direkte. Vi finner mange eksempler på at Aall *subjektiviserte* nasjonen og fedrelandet.¹¹⁸ Aall skrev om “Nationens Lunkenhed”,¹¹⁹ “Nationens Formue”,¹²⁰ “Nationens Kræfter”,¹²¹ “Nationens Selvstændighed”,¹²²

114. Sml. *ibid.* 54–58.

115. *Ibid.* 146.

116. Aall etterlyste Müllers “Tanker” om boken. Müller til Aall (avskrift), 9/3 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13). I et brev til Hofman 5/2 1810 etterlyste Aall også Ove Mallings reaksjoner. Mannsåker 1943:146, note 1.

117. Müller til Jacob Aall (avskrift), 9/3 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13).

118. Sml. Lunden som har hevdet at vi fra omkring 1809 hos norske patrioter kan se en “forandring” av innholdet som ble lagt i ordet “nasjon”: “Nasjonen var meir noko som kunne ytre seg og handle [...]” Lunden 1991:73.

119. Aall 1809:28.

120. *Ibid.* 32.

121. *Ibid.* 46, 79.

“Nationens Kultur”¹²³ og dessuten “Fædrelandets Tarv”¹²⁴ og “Fædrelandets Sag”.¹²⁵ Aalls bruk av disse uttrykkene innebar nok en betydelig grad av retorikk, men likevel er subjektiviseringen og fremstillingen av den norske nasjonen som noe med egne interesser, interessant. I det minste i retorikken lot Aall Norge fremstå med egen vilje.

Den vanligste bruken av “nasjon” om Norge i *Fædrelandske Ideer* var for å skille landet ut som en egen del eller et eget “land” innenfor helstaten. Et eksempel var når Aall skrev om det felles dansk-norske pengevesenet: “Saaledes ere to Nationers Pengevæsen sammenlænket, hvilke i Følge deres Afstand, Beliggenhed og forskjellige Handels-Virksomhed umueligen kunne have samme Handels-Interesse.”¹²⁶ Aall skrev likevel aldri eksplisitt om en norsk “stat”. “Stat” var et ord som vanligvis ble forbundet med land med politisk suverenitet, selvstyre og statlige institusjoner, slik som helstaten Danmark-Norge. Aall skrev i tråd med denne oppfatningen i *Fædrelandske Ideer* om selvstendighetstapet i 1397 at “Norge udslettedes blandt Staternes Tal”.¹²⁷ Men han ga også uttrykk for en alternativ statsoppfatning. I en generell vending brukte han om helstaten uttrykket “de Danske Stater”,¹²⁸ et uttrykk han også gjentok i *Om Culturen i Norge* fra 1813,¹²⁹ og i *Om Kornmangel i Norge, med Hensyn paa Misvæxten i 1812* fra samme år.¹³⁰ I et brev til Otto Moltke fra 1813 finner vi også en formulering med samme mening. Aall skrev at dersom ikke Norge kunne betale importen av korn med “Produktet af vor Vindskiblighed og Handels Virksomhed,” ville landet bli et “Tiggerland” som ikke “fortjener Plads blandt Staternes Tal”.¹³¹ Om ikke Aall skrev om en norsk “stat” direkte, skrev han i *Fædrelandske Ideer* at Norge og

122. Ibid. 22.

123. Ibid. 29.

124. Ibid. “Forerindring”.

125. Ibid. 26 og 104.

126. Ibid. 74.

127. Ibid. 2.

128. Ibid. 105.

129. Aall 1813a:235.

130. Aall, Jacob, *Om Kornmangel i Norge, med Hensyn paa Misvæxten i 1812*, Chistiansand, 1813c:64. Mannsåker har kun referert at Aall bruker dette uttrykket i *Om kornmangel i Norge* og han skriver at Aall med det kaller Norge for en “stat”. Samtidig avskriver han dette som “berre terminologien”. Mannsåker 1943:54.

131. Brev fra Aall til Moltke, 14/7 1813. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, IX24. Samme formulering brukte Aall i et brev til Christian Frederik samme dag. Aall og Schulerud (red.) 1948:191.

Danmark var “fyrsterligen foreenede Lande”.¹³² Dessuten brukte han uttrykket “Riget” om Norge.¹³³ Nå var “Riget” et vanligere ord om Norge enn “stat”, selv om det finnes andre eksempler fra perioden på at “stat” ble brukt om Norge.¹³⁴ Aalls tvetydige bruk av “stat” henspilte trolig på en forestilling om Norge som et historisk rike med visse, om ikke annet, så dynastiske rettigheter, en presisering av at kongen var norsk konge like mye som dansk.

Aall brukte i *Fædrelandske Ideer* også ordet “nasjon” i meningen et norsk “folk”, som når han skrev: “Overdaadighed i Levemaade, Ringeagt mod Oplysning og de liberale Konster, Uvirksomhed og Ligegyldighed for Menneskets naturligeste Beskjæftigelser truede med at slappe de Aandskræfter og sløve det Snille, hvormed Naturen har begavet denne Nation” (Norge, min anmerkning).¹³⁵ Det innebærer ikke nødvendigvis noe stort problem at Aall brukte “nasjon” i flere betydninger, og som vi vet, er dette vanlig også i dag.¹³⁶ Det sentrale poenget her er at nasjonsbegrepet var vanlig i Jacob Aalls språkbruk og at det normalt henviste til Norge eller det norske folket og ikke til helstaten.

Men Jacob Aalls nasjonale retorikk var ikke uten unntak rettet mot Norge, og han brukte ordet “nasjon” i *Fædrelandske Ideer* også om helstaten.¹³⁷ Til tross for at Aall tilsynelatende viste konsekvens i begrepsbruken, var altså denne ikke helt sikker. Nasjonen var ikke en entydig, avklart størrelse, men begrepet kunne som i årene før 1807 brukes i flere sammenhenger. Det vanlige for Aall, og vanligere ble det frem mot

132. Aall 1809:103.

133. I sammenheng med opprettelsen av en norsk bank skrev Aall: “Jeg kan ikke nedstige til en detailleret Beskrivelse over alle de Fordele, som en banks Opretelse vilde forskaffe Norge [...], men tilføjer blot den Bemærkning, at der neppe gives noget andet *Rige* i Europa, med en saa blomstrende og udstrakt Handel, med en saa Hæderlig Samling af formuende og virksomme Handelsmænd, der jo[!] har en Bank at fremvise” (min utheving). Aall 1809:79.

134. Lunden 1992:74–75.

135. Aall 1809:29.

136. Se for eksempel Østerud 1994:17–19.

137. Aall skrev: “Dette lærde Institutt, som plantedes i Nærheden af det Kiøbenhavnske Universitet, hvilket det i alle Henseender maae vige i Rangen, har i den senere Tid havdt flere Lærere end Lærlinge, og dets navn som Lære-Anstalt vilde neppe meer nævnes i *Nationen*, dersom ikke en Samling af de hæderværdigste Mænd, Navnkundige ved deres fortreffelige Skrifter, der havde været forsamlende” (min utheving). Aall 1809:97. Mannsåker siterer også et eksempel på at Aall i 1804 bruker nasjon om helstaten i et brev til Hofman, 11/11 1804. Han mener Aall ikke gjentar denne bruken av nasjonsbegrepet etter 1806. Mannsåker 1943:60 og 54.

1814, var imidlertid at ordene fedreland og nasjon siktet til Norge. Jeg har ikke kommet over eksempler der han eksplisitt kaller helstaten “nasjon” etter 1809. Også “fedreland” virker stadig mer konsekvent brukt om Norge. Det ser ut som om Aall i 1809 i større grad ga patriotismen en nasjonal dreining enn tidligere.

Hva så med forholdet mellom opplysningsidealene og romantiske ideer? Motsetningen mellom allmen nytte og egennytt fremstatter Aall i *Fædrelandske Ideer* på tradisjonelt vis: “Patriotismens og Godgjørenhedens blidere Følelser tages fangen under Egennyttens Lydighed.”¹³⁸ Det tradisjonelle, patriotiske uttrykket kan imidlertid ikke ha stått for ham som noen nødvendig motsetning til en økende nasjonal orientering i 1809.

I *Fædrelandske Ideer* knytter Aall Norges nasjonale utvikling nært til de opplysningsfilosofiske idealene. Han definerte bokens målsetting i tråd med både nasjonale idealer og opplysningstidens idealer som: “[...] at udsende blandt mine Medborgere disse ufuldstændige Vink om Midlerne til Velstands Forøgelse og Oplysnings Udbredelse i Landet [...]”.¹³⁹ Aall tok også opp et vanlig ankepunkt mot nordmennene. Han skrev at de ikke hadde det nødvendige dannelses- og opplysningsnivå. Et sted skrev han at det i Norge hersket en “ringe Grad af videnskabelig Kultur,”¹⁴⁰ et annet at embetsmennene var omgitt av en “ukultiverede Raahed” i almuen på landsbygda,¹⁴¹ og et tredje at bøndene hadde en “beklagelsesværdig Mangel paa videnskabelig Dannelse”.¹⁴² Til tross for at Jacob Aall innrømte positive trekk ved de norske “Bjergboerene”, skrev han: “Men vi ville faae Lejlighed til at vise, at alle disse Egenskaber letteligen udarte, naar de ej aves og forædles af gode Forberedelses-Anstalter til Opdragelse og Kultur.”¹⁴³ Om utgangspunktet var bra, måtte “Bjergboerene” likevel “forædles” ved opplysning.

Ved siden av dannelsesidealet var ikke minst boken preget av fremskrittstro når det gjaldt den nasjonale velstandsutviklingen. *Fædrelandske Ideer* må fra Aalls side ha vært ment som et eksempel på praktisk, nytteorientert og ikke minst fornuftig patriotisme. Mannsåker kaller med rette boken “eit klårt reformprogram”.¹⁴⁴ I boken tok Aall for seg

138. Aall 1809:98.

139. Ibid. 4.

140. Ibid. 101.

141. Ibid. 96.

142. Ibid. 20.

143. Ibid. 12.

område etter område: Jordbruk, skogbruk, verksindustri, skipsnæring, handel, finans, utdanning, drøftet og kom med forslag om forbedringer gjennom ulike reformer, noe jeg skal komme nærmere tilbake til i kapitlene om nasjonale reformkrav.¹⁴⁵ Opplysningsideenes optimistiske fremskrittstro om velstandsutvikling både ved åndelig og materiell fremgang var kanskje det viktigste budskapet *Fædrelandske Ideer* kom med. Dette idealet ga Aall en nasjonal ramme: Norge var gjenstand for reforminteressen.

Det lå i Jacob Aalls syn på behovet for foredling ved opplysning også en fare for at det fantes uopplyste, patriotiske strømninger som ikke var positive. I *Fædrelandske Ideer* skrev Aall om slik patriotisme i forbindelse med Napoleonskrigene. Han ga patriotismen langt på vei skylden for krigen og samtidens krise: “Menneskehedens Rettigheder ere traadte under Fødder af en grusom Politik og af en uægte, Menneskeslægten fordærvende, Patriotisme,”¹⁴⁶ skrev han. Den “uægte”, ufornuftige patriotismen var menneskefiendtlig, og den ble fremmet av stater og personer som ikke ønsket det alminnelige beste i form av å jobbe for opplysningsfilosofiens idealer. Med denne innstillingen markerte Aall at formålet med den “ekte” patriotismen var universell velstand, og han nedtonet det nasjonale elementet.

Selv om saklighet og fornuft i resonnementene spilte en viktig rolle, var stilen i *Fædrelandske Ideer* ofte spissformulert og til dels agiterende. Aall så nok dette selv også. I innledningen av boken unnskyldte han derfor sin “Frimodighed”,¹⁴⁷ og han gikk i forsvar om at han eventuelt skulle “opvække Medborgeres Misgunst” eller “paadrage seg en ydmygende Tiltale ved de Domstole, som befale Undersaatterne Beskedenhed i deres Yttringer”.¹⁴⁸ Jacob Aall mente det ikke burde være grunn til en slik “Frygt”, og i tråd med opplysningsidealets rett til å kritisere i for-

144. Mannsåker 1943:92.

145. Se kapittel 6 og 7.

146. Aall 1809:85, sitatet fortsetter: “[...] Saaledes bleve i vore Dage Videnskabernes Templer med Vandalisk Raserie omstyrrede, Musernes fredvante Sønner nødsagede til vaabenklædte at værne om Fædrelandet; Videnskabernes Helligdomme bleve udplyndrede og berøvede alle dyrebare Mindesmærker om Fædrenes hederværdige Talenter.”

147. Ibid.: “Forerindring”.

148. Ibid. 4. I et brev fra Aall til Hofman 5/2 1810 fremkommer også Aalls bekymring for skriftets radikale standpunkter: “Min varme for Sagen har maaske stundom forledet mig til at drive Frimodigheden for vidt; men jeg haaber ikke at det regnes for Ondskab, hvad der kun er en Følge af Tingenes Gang og den nødvendige Forandring deri.” Etter Mannsåker 1943:134–135.

nuftens navn hevdet Aall at han hadde skrevet for det “almindelige Bedste”: “Hvor gives den Stat, som, ubesmittet af menneskelige Indretningers Mangler, har naaet den højeste Grad af Fuldkommenhed, eller hvor det hele Borger-Samfund med fædrelandsk Almeen-Aand samstemmigen undertvinger Egennyttens Indflydelser under Befordringen af det almindelige Bedste?”¹⁴⁹ Etter Aalls syn hadde både staten og samfunnet plikt til å høre på og eventuelt ta hensyn til kritikk i fornuftens og opplysningens navn.¹⁵⁰

Vi finner også i årene 1807–10 eksempler på helstatsorientering hos Jacob Aall, men samtidig fremtrer nasjonale forestillinger i disse årene tydeligere enn tidligere. Dette ser vi best i *Fædrelandske Ideer* fra 1809. Det patriotiske idealet fikk i boken en nasjonal ramme ved at det i praksis rettet seg mot Norge. Den norske befolkningen måtte foredles og velstanden i Norge økes. Jacob Aalls patriotismeforståelse, slik den fremkommer i *Fædrelandske Ideer*, hadde fortsatt grunnforestilinger nært knyttet til opplysningsideene. Boken var preget av opplysningstidens universelle idealer om fornuft, fornuftsbasert kritikk, dannelse, velstandsutvikling og opplysning, og den la vekt på den nyttige handlingen som fremmet disse idealene. Patriotisme i praksis var handlinger som førte til at menneskene ble foredlet, sivilisert og dermed ble i stand til å møte en ny tid med økt dannelse og velstand både som mål og resultat. Et sted formulerte Aall idealet som å søke “Fremskridt paa Vejen til Velstand og Oplysning”.¹⁵¹ Vi finner få romantiske forestillinger hos Aall. Det beste begrepet vi kan bruke på Aalls patriotismeforståelse i *Fædrelandske Ideer* er trolig *helstatstilpasset nasjonal opplysningspatriotisme*. Det er imidlertid et poeng å legge vekt på *opplysningspatriotisme*. Det var opplysningsideene om fornuft, allmenn opplysning og velstandsutvikling som var det vesentligste i Aalls patriotismeforståelse.

149. Aall 1809:4. Sml. Mannsåker 1943:96.

150. Det samme resonnementet kommer enda tydeligere frem i et brev fra Aall til Christian August 29/9 1809: “Men hvorfor skulde det være Landets fornuftige og retsindige Borgere formeent, i sanhedens, Frimodighedens og Beskedenhedens Indklædning at forestille den danske Regjering de Ufuldkommenheder ved Statsforfatningen som her i Landet forsinke den borgerlige Velstand, Oplysningen og den Borgerlige Lyksalighed?” Aall og Schulerud (red.) 1948:183–184.

151. Aall 1809:4.

1810–13. Betragtninger om patriotismen

I årene frem mot 1814 holdt Jacob Aall i hovedsak fast på et helstatstilpasset nasjonalt opplysningspatriotisk ideal. I resten av dette kapitlet vil jeg forlate den strenge inndelingen mellom nasjonal-/helstatsorientering og opplysning/romantikk og heller se nærmere på noen eksempler der Aall i årene frem mot 1814 kom nærmere inn på forholdet mellom helstatstilpasning, det norsk-nasjonale og opplysningsideene i patriotismen.

I en tale som Jacob Aall skrev i anledning universitetsfesten i Arendal 11. desember 1811 fremhevet han, som i *Fædrelandske Ideer*, nordmennenes manglende dannelsesnivå. Det var for øvrig en tale Aall ikke fremførte selv, men som ble lest opp av prosten Krogh. Aall skrev i talen om “vore Forfædre”, altså sagatidens nordmenn, og priste dem for “Mod og Standhaftighed”, men deretter skrev han: “Men det kan ikke negtes, at de sjelden udmærkede sig ved videnskabelig Dannelse.”¹⁵² Aall fremstilte opplysningsarbeidet ikke bare som nødvendig, det var påkrevd for å øke nordmennenes dannelsesnivå. Dersom ikke befolkningen fikk den nødvendige opplæringen, kunne de i utgangspunktet positive naturlige forutsetningene “udarte”.

Opplysningsstanken var hele tiden fremtredende i Aalls resonnementer. Allmenn opplysning var nødvendig og påkrevd, men Aall hadde også en grunnleggende tro på at menneskene i bunn og grunn var likeverdige individer. Han skrev i talen ved universitetsfesten:

Rigdom alene, uden Cultur og Humanitet, har hverken Agtelse eller Værd i Fornuftens Øine. Aner og Titler, uden ædlere Fortjenester, blende kun den fordomsfulde Daare. Ærefrygten for disse uvæsentlige Fortrin forsvinder brat med Mandens Hengang. Det Støv, som nyligen, formedelst den Herlighed, hvormed det omgaves, bekransedes af krybende Medmennesker, vurderes nu efter dets meer væsentlige Fuldkommenheder. Den Afdødes Eftermæle stilles for Menneskelighedens Domstol.¹⁵³

152. Aall, Jacob, “Slutningstale af Nædenæs-Districts Formand, Jernverkseier, Ridder Jaccob Aall”, i Platou, L.S.: *Indberetninger om National-Festen den 11 December 1811, i Andledning af Hans Majestæts kong Frederik den Sjettes Befalig om et Universitet i Norge*: Christiania 1812:236. (Etter dette: Aall 1811, i Platou 1812.) Jeg vil her henvisse Aalls tale til året 1811 da talen ble fremført på universitetsfesten det året.

At alle var like overfor Gud, stod for teologen Aall ikke som et ideal, men som en realitet. Dessuten skulle “Menneskeligheden” dømme den enkeltes innsats. At patriotens mål var et godt ettermæle, var selvsagt. Men hva tok, etter Aalls oppfatning, “Menneskelighedens Domstol” hensyn til? Typisk nok hevdet Aall at det var nettopp opplysningspatriotismens grunnleggende elementer: “[...] Dyd og Oplysning, virksom til Fædrelandets Forædling og Gavn, har evig sit Minde iblandt erkjendtlige Medborgere.”¹⁵⁴

Vi ser at Aall i talen skrev at “Dyd og Oplysning” skulle fremme “Fædrelandets Forædling og Gavn”. Patriotismens opplysningsideal fikk dermed en konkret, nasjonal målsetting. Han utdypet dette: “Som det er med enkelte Borgere, saa er det med hele Nationer.” Det var etter Aalls oppfatning “cultiverede, ved sand Videnskabelighed forædlede Nationer”, som nøt godt av “Held og Lyksalighed”.¹⁵⁵ Opplysningsidealet var altså for Aall et viktig nasjonalt ideal, men det kunne ha ulik dreining eller ulike rammer. I talen opererte Aall med tre slike rammer: “enkelte Borgere”, “Nationen” og “Menneskeligheden”.

I talen brukte Jacob Aall også et begrepsapparat som kan være verd oppmerksomhet. Han skrev at universitetet ville “gavne Stat og Fædreland” og at den norske ungdommens studier skulle bli nyttig for “Konge, Stat og Fædreland”. Kanskje var Aall på denne tiden i ferd med å nærme seg en begrepsmessig avklaring av ordene “stat” og “fedreland”. Her brukte Aall trolig “stat” om helstaten og “fedreland” om Norge.

I artikkelen *Om Culturen i Norge specielt med Hensyn paa et norsk Universitet*, som ble utgitt i de *Historisk-Philosophiske Samlinger* til Selskabet for Norges Vel,¹⁵⁶ gjorde Aall nærmere rede for hva han mente var en “Patriots Pligter” overfor fedrelandet: “Det hører efter mit Begrep om Fædrelandskhed, ikke til en Patriots Pligter, at beskrive de henfarne Tider med andre Farver, end dem, som leveres os af den upartiske Historie og den fordomsfrie Sandheds-Kjærlighed.”¹⁵⁷ En patriot hadde “Fædrelandskhed” som et ledende motiv i sitt arbeid, men Aall skrev at

153. Aall 1811, i Platou 1812:238.

154. Ibid. 238.

155. Ibid. 238.

156. Avhandlingen er datert Nes verk 1812, men ble trykket i 1813. Som med *Fædrelandske Ideer* vil jeg forholde meg til trykkeåret 1813.

157. Aall 1813a:179.

patriotismen også forutsatte en konsekvent sannhetssøken. Han utdypet sitt syn:

Naturen har nedlagt hos de fleste Mennesker Kjærlighed til det Land, hvori de fødtes, hvoraf meget rimelig flyder en vis partisk Forkjærlighed for Samme; men, dersom vi ere saa blendede af Fordomme, at vi skjule Fædrelandets Mangler, og overvættes rose dets Fortrin, saa forsømme vi let Midlerne til at formind-ske hine og fuldkommengjøre disse; kort, vi bortfjerne os let fra fædrelandske Mænds skjønneste Formaal, at bidrage til Forhøielsen af den nationale Lyksalighed.¹⁵⁸

Når Aall i 1813 fremstilte patriotens “skjønneste Formaal” som “Forhøielsen af den nationale Lyksalighed”, fremhevet han tydelig nasjonen i det patriotiske idealet. Det var en uttrykksmåte som virker enda klarere nasjonalt orientert enn når han i *Fædrelandske Ideer* hadde skrevet om “Nationens Forædling og Berigelse”.¹⁵⁹ Aall skrev også at det var “meget rimelig” at folk hadde en “Forkjærlighed” for det landet hvor de var født. Dette tyder på at nasjonale forestillinger med romantiske, følelesorienterte elementer hadde fått større innpass hos Aall enn før.

Jacob Aall mente at patrioten ikke måtte la “Forkjærlighed” for fødelandet overskygge for en nødvendig kritisk avstand til studiet av landets historie. Det var, etter Aalls oppfatning, en nødvendig avstand for å se de nasjonale “Mangler” og “Fortrin” i sitt rette lys. For å oppnå patrioters “skjønneste Formaal” om “Forhøielsen af den nationale Lyksalighed”, måtte man ta på alvor de problemene som faktisk eksisterte. Aall tok til orde for nasjonal utvikling, men denne utviklingen måtte styres av opplysningens fornuftige idealer.

På samme måte som tidligere så Aall den norske “nationale Lyksalighed” innenfor en større, universell ramme. Han avsluttet artikkelen med ønsket om at “[...] Norge, af Naturen ikke bestemt til at spille nogen stor politisk Rolle, fremdeles maa gjøre sig værdig til den cultiverede Menneskeligheds Høiagtelse ved Udøvelsen af de Dyder, som zire oplyste og patriotiske Mænd”.¹⁶⁰ Aalls fremtidsvisjon var at Norge kunne leve opp til opplysningsideenes dannelsesidealene og slik bli en del

158. Ibid. 179–180.

159. Ibid. 77.

160. Aall 1813a:236.

av fellesskapet innenfor den “cultiverede Menneskelighed”. Det var en nasjonal målsetting, men det var også en målsetting preget av opplysningsideenes allmenne mål om å øke menneskenes dannelse og kunnskaper som sådan.

Jacob Aall drøftet indirekte patriotismen i den lille boken *Om Kornmangel i Norge* fra 1813. Et hovedpoeng i boken var at hver enkelt borger hadde ansvar for å yte sitt beste i krisesituasjoner. Altfor ofte mente han folk bare veltet “Skylden for Folkets Lidelser” over på “Regieringens Svaghed” eller “Privatmænds Vindesyge og ufædrelandske Sind” og ikke så at tingenes tilstand skyldtes utenrikspolitiske eller naturlige forhold.¹⁶¹ Aall skrev mot dette synet at: “Statsborgeren [...] stræber efter at blive et Redskab i Albestyrerens Haand, deels til Formindskelsen af den offentlige Nød, deels til Afværgelsen af de Farer, hvilke Fædrelandet saa ofte, snart ved fremmed Vold, snart ved invortes Vildfarelser, udsættes for.”¹⁶² Det var en mer praktisk, men derfor for Aall kanskje vel så viktig, form for patriotisme enn den han i *Om Culturen i Norge* hadde skrevet at skulle føre til “Forhøielsen af den nationale Lyksalighed”. Aall fremhevet statsborgerens plikt og ansvar til å handle i tråd med samfunnsnyttige idealer også i krisetider. Aalls forsvar for regjeringen og fremheving av den enkeltes ansvar må også kunne tolkes som et uttrykk for tilpasning til helstaten.

Det var ikke tilfeldig at Jacob Aall drøftet patriotismen nærmere i 1813. Tidspunktet hadde sammenheng med en oppblomstring av nasjonale strømminger. Lisensfartens gyldne år hadde ebbet ut, og krigens skygger var igjen i ferd med å svøpe inn Norge etter et kort pusterom. Aall skrev i 1813 at: “[...] ingensinde var den offentlige Nød større, end i det nærværende Øjeblik.”¹⁶³ Aalls drøfting av patriotismen i 1813 kan vurderes som et uttrykk for, eller snarere en respons til, stadig økende norske klager og den utviklede og til dels romantisk-inspirerte nasjonale patriotismen som vi på denne tiden aner i Norge. Aall opererte med en nasjonal ramme for patriotismen, og målsettingen var i 1813 også spesifisert som nasjonal lykke og forhøyelse. På denne måten virker den klarere nasjonalt aksentuert enn tidligere. Samtidig var innholdet i Aalls patriotismeforståelse først og fremst påvirket av opplysningsfilosofiske og universelle ideer. Borgerne hadde dessuten et eget ansvar for å

161. Aall 1813c:5.

162. Ibid. 3–4.

163. Ibid. 2.

handle samfunnsnyttig, og etter Aalls oppfatning var det ansvarsfraskrivelse å legge skylden på andre for ens egen situasjon. Vi finner få tegn på romantiske forestillinger hos Aall, selv om vi ser tendenser i 1813. På en måte virker Aalls opplysningspatriotisme vel så mye som en advarsel mot farene ved nasjonale forestillinger som et forsvar for slike. Mot slutten av artikkelen *Om Culturen i Norge* utdypet han nettopp dette.

Faren for den “nationale Stolthed”

I avslutningen av *Om Culturen i Norge* fant Jacob Aall det på sin plass å advare mot den “nationale Stolthed”: “National Stolthed er efter mit Begreb en af de latterligste Udyder, hvormed en Nation kan besmittes,” skrev han.¹⁶⁴ Som patriotismen var dydig, stod den nasjonale stoltheten frem for Aall som en “udyd”.

Aall så to områder der den “nationale Stolthed” kunne bli misbrukt. Det første innebar en overvurdering av nasjonens “fysiske Beskaffenhed”, det andre en overvurdering av “vort Snille” og “moralske Færdigheder og Dyder”. Begge deler mente Aall var like galt:

Men ingensteds kan den nationale Stolthed, forsaavidt den har Landets fysiske Beskaffenhed til Gjenstand, være mere latterlig end i Norge. Dette klippefulde, tildeels i det kolde Jordbælte beliggende Land hører ei iblandt de rigeligst velsignede Jordens Egne [...]. Det skulde altsaa være af vort Snille, af vore moralske Færdigheder og Dyder, at vi skulde bryste os. Men Stolthed er Dumhedens og ikke Oplysningens Barn; den ledsager oftere indbildte end virkelige Fortjenester, og, naar vi bare denne dumme Pral til offentlig Skue, naar vi gjorde den gjældende imod vore ligsaa værdige Brødre, saa lagde vi tilvisse en foragtelig Eenfoldighed for Dagen.¹⁶⁵

Aalls argumentasjon var ulik på de to områdene. I vurderingen av den “fysiske Beskaffenhed” argumenterte Aall empirisk med at Norge var kaldt og ugjestmildt i forhold til andre land. I vurderingen av folkets “Snille” og “moralske Færdigheder og Dyder” tok han imidlertid et mer

164. Aall 1813a:234.

165. Ibid. 234–235.

prinsipielt standpunkt til at “National-Stolthed” var tåpelig – og ikke i tråd med god opplysningsånd. Selve argumentet om folkets karakter tok han ikke avstand fra.¹⁶⁶ Når Jacob Aall konsekvent avviste “National Stolthed”, viser dette hans opplysningsorienterte horisont, som når han skrev at slik stolthet ikke var “Oplysningens Barn”. Å fremheve sin egen godhet var, ut fra Aalls syn, en uting, et resultat av en “uægte” patriotisme.¹⁶⁷

Jacob Aall tok sterkt avstand fra å fremheve norsk “National Stolt-het” mot “vore ligsaa værdige Brødre”, altså danske. Dette peker mot at Aalls drøfting av, og avstandstagen fra, den “nationale Stolthed” også var påvirket av helstatstilpasning. Om Aall kunne ta til orde for nasjo-nale mål for patriotismen, så behøvde ikke det å føre til en nedvurdering av unionspartneren. Slike holdninger hevdet han at kun viste en “for-aktelig Enfoldighet” hos nordmennene selv.

Jacob Aalls behandling av den “nationale Stolthed” hadde utgangs-punkt i at “Normænd” var beskyldt for å være selvopptatte. Men om Aall tok sterk avstand fra idyllisering av “national Stolthed”, så forsvarte han også nordmennene mot anklagene, og han kritiserte dansker for å komme med falske beskyldninger. Jacob Aall erkjente at noen nord-menn hadde gjort seg skyldige i “denne Brøde”, altså “National-Stolthed”, men han mente samtidig at disse personene ikke kunne aner-kjennes som den “nationale Charakteers Repræsentanter”.¹⁶⁸ Disse “[...] Landets Borgere, til hvem Nationen med Hæder kan overdrage den Ret, at føre dens Sag,” kunne etter Aalls mening ikke beskyldes for å målbære en slik misforstått patriotisme. Det er typisk for Aall når han skrev at beskyldningene hadde “intet Værd i Fornuftens Øine”.¹⁶⁹

Aall advarte mot den “nationale Stolthed”, men han mente ikke at nordmennene skulle la være å fremheve “gode” ting med bakgrunn i sanne forhold. Disse tingene kunne man glede seg over med god sam-vittighet. Aall mente at fremmede eller “sløve Iagttagere” ofte hadde misforstått dette som vi kan kalle *rettferdig stolthet*, og tolket denne som “National-Stolthed”. Derfor skrev Aall i *Om Culturen i Norge* om bøn-dene, at de på grunn av sin “tvangløse Tilstand” hadde de en “[...] Raskhed og Munterhed i Sjelen. En Frimodighed i Ytringen, som sløve

166. Jeg kommer senere nærmere inn på Aalls oppfatning av en norsk nasjonalkarakter, se kap 3, s. 98-107.

167. Se side 80

168. Aall 1813a:235.

169. Ibid. 235.

Iagttagere have kaldet National-Stolthed”.¹⁷⁰ Mot slutten av avhandlingen skrev han: “Men det maa være os tilladt, at fryde os over de virksomme Beviser, som Norge i den senere Tid har givet paa en almindelig Enthusiasme for Alt, hvad godt er, og Ytringen heraf, oftere fremført af andre end os selv, har maaskee forvildet vore Dommere.”¹⁷¹

Den rettfærdige stoltheten og “national Stolthed” var for Aall to forskjellige ting. Den stoltheten som svarte med sannheten, fremstilt på en beskjeden og saklig måte var bra; skryt og selvros var dårlig. Skillet var for så vidt det samme som Aall gjorde mellom den “ekte”, fornuftige patriotismen og den “uægte”, ufornuftige. Selvgodhet som den “nationale Stolthed” representerte, var ufornuftig, udydig, unyttig og menneskefiendtlig og hadde derfor ingen sammenheng med Aalls opplysningspatriotiske ideal om å utvikle den “nationale Lyksalighed”. Det å være en nasjonal patriot så Aall helt klart innenfor en større og allmenn kontekst. Dessuten var det tydelig at han også forholdt seg til helstaten og tilpasset sine ideer til denne. Den romantiske forestillingen om nasjonen som et mål i seg selv finner vi sjelden hos Aall, noe hans utskjelling av den “nationale Stolthed” med all tydelighet viser.

Oppsummering

Jacob Aalls patriotismeforståelse, særlig etter 1807, kan karakteriseres som en helstatstilpasset nasjonal opplysningspatriotisme, med vekt på opplysningspatriotisme. Aall mente at patriotismens viktigste elementer var de tradisjonelle, patriotiske og opplysningsfilosofiske idealene om fornuft, opplysning, fremskrittstro (velstandsutvikling) og dannelse. Disse idealene ble for Jacob Aall en motkraft mot nærmere tilslutning til den utviklede nasjonale patriotismen med et mer romantisk ideal der nasjonens vel og ære ble et overordnet mål.

For Aall spilte den nasjonale en rolle i patriotismeforståelsen, men det var alltid en underordnet rolle som en ramme for en overordnet opplysningspatriotisme. Det nasjonale var en av flere ulike kontekster som patriotismen virket i. Kontekstene kunne være den enkelte borger, nasjonen, helstaten eller en universell forståelse av menneskeligheten. Før 1807

170. Ibid. 217.

171. Ibid. 236.

ser vi dette tydelig i hans likegyldighet til patriotismens samfunnsmessige rammer. I prinsippet holdt han på det samme synet etter 1807, men vi ser fra da av sterkere tendenser til at han i praksis fremhevet det nasjonale ved patriotismen, den nasjonale rammen, og han fremsatte nasjonale, opplysningspatriotiske målsettinger. Opplysningsideene, om økt dannelse, kultur og materiell velstand, ble også nasjonale målsettinger. Dette kan ikke tolkes annerledes enn at Aall gradvis ble mer påvirket av nasjonale forestillinger frem mot 1813.

Samtidig finner vi også helstatstilpasning hos Aall. Han skrev i stor grad både for norske og danske lesere og forholdt seg derfor til en helstatlig kulturkrets. De nasjonale målsettingene kunne, slik han så det, heller ikke stå i konflikt med helstaten. Han forsvarte også myndighetene og fremhevet nordmennes eget ansvar for sin egen situasjon. Derfor tok Aall også avstand fra tendenser som kunne virke negativt på unionsforholdet, for eksempel den "nationale Stolthed" som dessuten stredd mot opplysningsidealet. Aalls helstatsorientering hadde også nær sammenheng med at han ga unionen høy anerkjennelse og ønsket denne, mer om det i kapittel 5.

Til tross for en glidende nasjonal orientering frem mot 1814, ble hovedsaken i Aalls patriotismeforståelse et spørsmål om innholdet i patriotismen, om *hvordan* og ikke *hvor*. Derfor var den naturlige motsetningen i Aalls patriotismeforståelse ikke mellom en nasjonal og en helstatlig eller allmenn patriotisme, men mellom en *ekte* og en *uekte*. Den første representerte de tradisjonelle opplysningspatriotiske idealene, gjerne innenfor en nasjonal ramme som vi har sett på som *rettfærdig stolthet*, den siste representerte egennyttige og menneskefiendtlige idealer eksemplifisert ved den negative "nationale Stolthed".

Dagfinn Mannsåker har i sin hovedoppgave argumentert for at det mest påfallende med Aall var hvor lett han hadde for å "sjå saka frå dansk synsstad", og at Aalls "a-nasjonale" innstilling bare økte i årene etter han ga ut *Fædrelandske Ideer* (1809) og frem mot 1814.¹⁷² Mannsåker har et poeng, særlig ved å fremheve at Aall ofte var villig til å se saker også fra en dansk synsvinkel, som når han forsvarte regjeringen og mente nordmennene måtte ta større ansvar for egen situasjon. Disse trekkene ved Aall må imidlertid forstås på bakgrunn av den overordnede posisjonen opplysningsfilosofiens idealer hadde i Jacob Aalls patriotiske forståelse. Aalls opplysningsorientering kan skjule hans sam-

172. Mannsåker 1943, 58 og 54.

tidig økende nasjonale orientering. Han var ikke nødvendigvis “a-nasjonal” selv om han i enda større grad var opplysningsvennlig. Aall ble tydeligere nasjonalt orientert frem mot 1814. Han avviste visse nasjonale idealer som stred mot hans overordnede opplysningsideal og tilpasning til en helstatlig kontekst, men han avviste langt fra alle, og hans patriotismeforståelse ser på flere områder ut til å ha blitt klarere nasjonalt aksentuert i årene etter 1809.

Jacob Aalls patriotismeforståelse kunne på grunn av sin fremheving av de allmenne idealene oppfattes som både nasjonal og helstatsvennlig. I forhold til den utviklede, nasjonale patriotismen som vi for eksempel har sett hos Rosted, var det et patriotisk ideal som langt på vei imøtekom danske oppfatninger. Slik sett har Mannsåker langt på vei rett når han fremhever Aalls danskvennlighet. I forhold til mange andre norske aktører var trolig Aalls helstatstilpassede nasjonale opplysningspatriotisme mindre nasjonalt utviklet enn den vi finner hos den som sluttet seg til et mer utviklet nasjonal-patriotisk ideal.

Kapittel 3

“Typiske” nasjonale uttrykk 1807–13

Vi har sett at Jacob Aall ga uttrykk for en helstatstilpasset nasjonal opplysningspatriotisme, der det nasjonale spilte en rolle, men var mindre viktig enn opplysningsideene. Men hvilke nasjonale ideer finner vi konkret hos Jacob Aall? Jeg har i innledningen gjort rede for noen viktige studieområder når det gjelder “typiske” nasjonale uttrykk. Kort repetert er det forestillinger om et norsk hjemland, norsk historie, nasjonal-karakter og språk, med andre ord det vi forenklet kan karakterisere som kulturelle, nasjonale kjennetegn. Også i dette kapitlet er et sentralt perspektiv forholdet mellom romantikk og opplysningsideer.

På grunn av kildematerialet har jeg valgt å konsentrere dette kapitlet om de uttrykkene for nasjonale forestillinger vi finner i årene 1807–13. Om tiden før dette har vi i forrige kapittel sett at Aall var påvirket av tradisjonelle, patriotiske og helstatsorienterte idealer i tiden etter at han kom til Norge. Mannsåker har blant annet studert Aalls dagbok fra utenlandsreisen 1797–99 og lett etter uttrykk der Aall kommer med politiske og nasjonale meninger, men har funnet få slike eksempler.¹⁷³ Jacob Aall kunne rette kritikk mot styresmaktene og “de saakalde store folk”, samtidig som han kunne komme med godord om borgerne og vanlige mennesker, men han reagerte nok like mye ut fra “moralske som politiske synsstader”, som Mannsåker skriver.¹⁷⁴ Likevel så han med en viss sympati på Frankrike, Napoleon og republikken. I det hele tatt virker det som Aall var lite bevisst på politiske og nasjonale følger av stemningsbølgene i Europa. Fra tiden i Tyskland viser

173. Mannsåker 1943:46–51 og 53–54.

174. Ibid. 48.

dagboken at Aall registrerte den sterke anti-franske stemningen, men han forklarte aldri denne med nasjonale stemninger, men med den “materielle nauda”.¹⁷⁵ Vi aner visse nasjonale ideer hos Aall også før 1807, men det er i tiden etter krigsutbruddet at disse kommer klarere til syne og hvor vi har materiale til å drøfte disse nærmere.

Forestillingen om et norsk hjemland og historisk rike

Forestillingen om et hjemland vil ofte være knyttet opp til ideen om det Anthony D. Smith har kalt et “etnisk samfunn”, et fellesskap med kulturelle og historiske kjennetegn.¹⁷⁶ For å få et godt begrep om oppfatningen av et norsk hjemland bør både de nasjonale forestillingene vi så på i forrige kapittel og de aspektene som berøres i dette kapitlet om historie, språk og ikke minst forestillingen om en norsk nasjonal-karakter, inkluderes i vurderingen. Her skal jeg imidlertid først ta for meg en idé som på mange måter hadde betydning for en slik forestilling. Det gjelder oppfatningen av Norge som et *historisk rike*, et gammelt land eller rike med lange aner bakover i historien. Vi skal se hvordan Aall i generelle vendinger definerte og knyttet spesielle trekk til dette historiske riket og lot det fremstå som noe eget, om enn innenfor helstatens rammer.

Jacob Aall knyttet samtidens norske befolkning til Norge. I *Fædrelandske Ideer* påpekte Aall det historiske slektskapet til forfedrene: “Saaledes ere vi ikke ubekjendte med Forfædrenes politiske Vælde og krigerske Værd,”¹⁷⁷ skrev han med henvisning til sagatidens nordmenn. I sin tale ved universitetsfesten i 1811 ga han uttrykk for den samme tanken: “I Norges Historie finde vi vore Forfædre prøvede med Mod og Standhaftighed i Farer, med Tapperhed i Krig, med Trofasthed mot Venner, ja endog med herlige Sindsgaver, aabenbarede sig i deres Skjaldes ypperlige Qvad.”¹⁷⁸ Aall skrev om slektskapet med sagatidens nordmenn: Norge var nordmennenes land.

175. Ibid. 53.

176. Smith 1991:11, se kap. 1, s. 43.

177. Aall 1809:1.

178. Aall 1811, i Platou 1812:236.

Norge var blitt innlemmet i Danmark i 1536, men under innføringen av eneveldet i 1660 ble den norske kronen gjenopprettet, og fra da av og frem til 1814 var Norge formelt et eget rike i en union med Danmark. Norge ble oppfattet som en del av helstaten, men hadde også en formell status som historisk rike. Eksempler på dette er at den danske kongen innehadde kronen til dette riket. I perioder fantes også et embete som norsk stattholder. Landets lover var regulert i en egen lov-samling for Norge (Christian V Norske Lov) og lenge hadde rettsvesenet en sentral klageinstans for de norske områdene i overhoffretten i Christiania. Den norske hæren var dessuten organisert som en egen hær.

I realiteten vil likevel de færreste bestride Danmarks dominerende posisjon innenfor helstaten.¹⁷⁹ Om eneveldet formelt innebar likestilling, var realiteten en ytterligere sentralisering i forhold til tiden før. Det ser vi ved at de få sentrale, landsdekkende institusjonene som fantes i Norge utvilsomt ble svekket på 1700-tallet og frem til napoleonskrigene og nådde et minimum på begynnelsen av 1800-tallet. Den eneste landsdekkende institusjonen som var tilbake i Norge på begynnelsen av 1800-tallet var overbergamtet på Kongsberg. Først da krigen i 1807 kom til Danmark-Norge, ble det igjen nødvendig å sentralisere administrasjonen i Norge, noe som ble gjort med opprettelsen av flere sentralorganer i Christiania. Viktigst var opprettelsen av den norske regjeringskommisjonen.

Forestillingen om Norge som et historisk rike medførte ikke nødvendigvis et problem for kongen og helstatens administrasjon. Forestillingen var på mange måter en del av eneveldets ideologi innenfor statspatriotismens rammer. Dynastiske stater – som Danmark-Norges – struktur bygde ofte på legitimiteten fra historiske riker. Det å inneha flere posisjoner som konge eller fyrste betydde makt og prestisje for monarkene og dessuten innebar det en trygghet å ha “flere ben” å stå på. Som vi vet, var det også kongen selv som ved innføringen av eneveldet gjenreiste den norske kronen. Et godt eksempel på den formelle stillingen Norge hadde i unionen finner vi på Fredensborg slott utenfor København der to sentrale skulpturer i parken fremstiller Norge og

179. De tyske hertugdømmene hadde i så henseende større grad av selvstyre og likeledes innflytelse i sentraladministrasjonen i København enn Norge, men dette vil jeg ikke gå nærmere inn på. Likevel må jeg nevne at det til tider hersket anti-tyske stemninger i hovedstaden da man mente deres innflytelse var for stor. Se f.eks. Ole Fældbæk (red.) *Dansk Identitetshistorie*, bd. 2. Kbh. 1991. De to første bidragene skrevet av Ole Fældbæk og Vibeke Winge, sidene 9–149.

Danmark – med sine respektive skatteland – stilt overfor hverandre i mektig harmoni. Samme sted, i den såkalte nordmannsdalen, er det også en skulpturpark som fremstiller kongens norske undersåtter.

Forestillingen om et norsk historisk rike kunne bygde opp under en forståelse av et norsk hjemland. I Gerhard Schønings *Norges Riiges Historie* (Sorøe 1771) kom en slik oppfatning til syne. Schønning fremhevet Norge som et land med gammel og lang historie i europeisk sammenheng. Schønning skrev:

Intet Folk i heele Europa, naar man undtager Grækere og Romere, naar saa høit op i Tiiden med sine Konge-Familier og Slægte-Registere; blandt intet Folk finder man saa mange Efterretninger om Nationens Oprindelse, de ældste Regenters Bedrivter, Staternes første Stiftelse; ingensteds har man saa gamle Sange, saa troeværdige Skalde, der have bevaret os Erindringen af de ældste Tildragelser, og ingen steds finder man saa udførlige Beretninger derom, som i den ældre Norske Historie.¹⁸⁰

Jacob Aall delte forestillingen om Norge som et historisk rike. Det ser vi ikke minst i hans syn på den norske historien. Aalls bruk av ord som “fedreland”, “nasjon”, hans alternative bruk av ordet “stat”, og ikke minst at han refererte til et norsk “Rige” og til Norge og Danmark som “fyrsterligen foreenede Lande”, må også ses i lys av forestillingen om Norge som historisk rike.¹⁸¹

Et uttrykk for denne forestillingen finner vi også i Aalls ytringer om selvstendighet. Som med “stat”, brukte han “selvstendighet” tveetydig. I beskrivelsen av hendelsene i 1397 i *Fædrelandske Ideer* skrev han at Norges “Selvstændighed var tabt”.¹⁸² Likevel brukte Aall begrepet “selvstendighet” også med henvisning til Norge. I forbindelse med banksaken skrev Aall at det var en fordel at Norge fikk et “selvstændigt Pengevæsen”, uavhengig av København.¹⁸³ I marinespørsmålet tok han

180. Schønning, Gerhard. *Norges Riiges Historie*, bd. 1. Sorøe 1771: fortale (side III). Sml. Lunden 1992:80 ff.; Christensen, Olav, “En nasjonal identitet tar form. Etniske og nasjonalkulturelle avgrensninger”, i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo 1998:62–65.

181. Se s. 76-78.

182. Aall 1809:2.

183. Ibid. 78.

til orde for at så mange krigsfartøyer burde bygges i Norge “som det behøves til at værne om dets Selvstændighed,”¹⁸⁴ og i forbindelse med hans beskrivelse av hvordan den “Nationale Velstand” kunne økes skrev han parallelt “vores Selvstændighet voxe”. I *Om Kornmangel i Norge* skrev Aall at man måtte “[...] befordre den Norske Nations Selvstændighed og borgerlige Lyksalighed”.¹⁸⁵ Det kan se ut som om Aall opererte med to oppfatninger av selvstendighet. Den ene var knyttet til materielle størrelser, som pengepolitikk, handel og selvforsyning av matvarer, mens den andre var forbundet med Norges statsrettslige stilling. Den første var relevant i forhold til norsk “selvstendighet” innenfor helstatens rammer, den andre i forhold til Norge som en del av et større statsfelleskap.

Mer konkret om norske særtrekk, i form av at det i Norge også hersket spesielle forfatningsmessige forhold, var Jacob Aall i avhandlingen *Om Culturen i Norge fra 1813* der han gjorde rede for et par “[...] velgjørende Virkninger af Landets politiske Forfatning”: “I Norge er ingen herskende Stand; det er alle Stænder i lige Grad givet, at drive tvangløs sine Nærings-Sysler, at ytre sine Tanker med Frimodighed,”¹⁸⁶ skrev Aall. Det egalitære norske samfunnet, uten noen “herskende Stand”, en utbredt næringsfrihet og yringsfrihet, hevdet Aall at utgjorde særtrekk ved den norske forfatningen. Han utdypet at fraværet av en “arvet Adel” var en fordel da borgerne av den grunn ble pålagt færre “Baand”. “Ytringen er fri, som tanken,” spissformulerte han, men presiserte samtidig i en fotnote at han ikke ønsket å “angripe den arvede Adel” eller “monarchiske Statsforfatninger”. Aall oppsummerte sitt syn på den norske “Regjeringsform”: “Norges Regjeringsform er i Grunden den ædle patriarchalske. Regenten er en kjærlig Fader, som har vilkaarlig Magt over sin Familie, men bruger den mildeligen til alle Medlemmers lige store Gavn.”¹⁸⁷ Om Aall i 1813 ga uttrykk for typiske særtrekk i en norsk forfatning, lå likevel disse ideene innenfor rammen av forestillingen om Norge som et *historisk rike*. Vi kan merke oss hans fremheving av kongens rolle som patron og beskytter av nettopp den norske forfatningen.

Ut fra dette kan vi slutte at Aall så på Norge som et *historisk rike* med relativt klart definerte grenser i forhold til unionspartnerne. Det

184. Ibid. 82.

185. Aall 1813c:64.

186. Aall 1813a:224.

187. Ibid. 224.

historiske riket Norge var nordmennesenes hjemland, landet der “vore Forfædre” bodde og virket.

Natur og historie som nasjonale symboler

Anthony D. Smith fremhever nasjonale symboler og da særlig forestillinger om en nasjonal særegen natur og historie, “legends and landscapes”, som viktige elementer i en nasjonal bevissthet. I andre halvdel av 1700-tallet ble slike kjennetegn stadig forbundet med Norge av nasjonale patrioter. I det *Norske Selskab* i København fremkom diktning som lovpriste den norske naturen.¹⁸⁸ Det samme kan på mange måter sies om historien. Jeg har tidligere nevnt Gerhard Schønning og hans norgeshistorie som fikk spesiell betydning. Jacob Aall brukte natursymbolikk i relativt lite omfang. Desto mer opptatt var han da av formidlingen og rekonstruksjonen av en norsk historie.

Kanskje på grunn av at Jacob Aall aldri var noen stor dikter finner vi få uttrykk for natursymbolikk hos ham. Likevel finner vi noen eksempler på hvordan han forbandt Norge og nordmenn med naturfenomener. I et brev til Hofman 21. september 1805 beskrev han Norge som “elskede Fjelde”, i motsetning til “Danmarks Sletter”. Samme sted kalte han også nordmenn for “Fjeldboere”.¹⁸⁹ I *Fædrelandske Ideer* skrev han om “Norges ynderige Fjelde”,¹⁹⁰ og “vore Bjergboere”.¹⁹¹ Om han med “Bjergboere” mente hele befolkningen eller bare bøndene i innlandet er mindre interessant; poenget er at de ble fremstilt som typisk norske. Vi skal senere, i underkapitlet om Aalls oppfatning av en norsk nasjonalkarakter, se mer på hvordan han la vekt på klima som en viktig faktor i dannelsen av nasjonalkarakteren.¹⁹² Likevel ser det ut til at Aall i relativt liten grad brukte naturspesifikke kjennetegn på Norge og nordmenn.

Om Aall i begrenset grad ga uttrykk for nasjonal natursymbolikk, finner vi hos ham en markert interesse for den norske historien. Første gang han drøftet denne, vel å merke svært kortfattet, var i *Fædrelandske*

188. Lunden 1992:84–89; Sml. Liv Bliksrud, “Norsk grålysning eller europeisk aftenrøde? Patriotisme i Norske Selskab i København”, i Storsveen mfl. Oslo 1997:185–201.

189. Etter Mannsåker 1943:34. Aall til Hofman, 21/9 1805.

190. Aall 1809:104.

191. Ibid. 12.

192. Se s. 101..

Ideer. I innledningen til boken gjorde han et kort grunnriss over den norske historien. Han roste sagaforfatterne for å ha bevart historien og fortalt om “Forfædrenes politiske Vælde og krigerske Værd”.¹⁹³ Samme sted beskrev han middelalderen som en gullalder i norsk historie, både med hensyn til produksjon og velstand: “[...] ogsaa Agerdyrkningen og den nationale Velstand i Middelalderens Tid vare komne til en Højde, som i vores Norge siden aldrig har naaet,” og han utdypet om den “[...] høje Pragt, som herskede i Bygningsmaaden.”¹⁹⁴ Norge var på denne tiden et rikt og mektig land i Nord-Europa, ifølge Aall.

Aalls fremstilling av historien hadde dramaets preg, noe som aller best kom frem når han beskrev Norges store tragedie; selvstendighetstapet i 1397:

Efter det 12te Aarhundrede svækkede blodige Borgerkrige og en Pest, som bortrev den største Deel af Landets Indvaanere, Norge saa meget, at der blev faa Spor tilbage af dets forrige Velstand og Magt. Dets Selvstændighed var tabt, og dets Skjebne blev lænket til et Lands, som netop i den Tid, formedelst svage og grusomme Regentere, ødelagdes og sønder-splittedes ved ulykkelige Krige med Naboer og Frænder. Norge udslettedes blandt Staternes Tal. Et Rov for Udlændingers Undertrykkelse, for blodtørstige Embedsmænds uretfærdige Medfart, blev ikke Skinnet tilbage af den høje Rang, som det tilforn beklædte i det Nordlige Europa.¹⁹⁵

Aall fortsatte med at det senere ble bedre tider. Han fremhevet at Christian IVs regjeringstid innebar et skifte for Norge: “[...] siden hiin Konges Tid” hadde Norges velstand “været i bestandig Stigende,” skrev Aall. Likevel mente Aall at Norge ikke hadde “opnaaet den Grad af Velstand, som det i Følge de Velsignelser, hvormed Naturen har beriget det, og dets fordelagtige Handels-Beliegenhed, burde være i Besiddelse af.”¹⁹⁶ Det gjenstod mye for å heve Norge til et akseptabelt velstandsnivå.

Vi finner i Aalls fremstillinger omkring 1814 igjen flere av Smiths kjennetegn på en nasjonal historieforståelse. Aall beskrev Norges gull-

193. Aall 1809:1.

194. Ibid. 2.

195. Ibid. 2–3.

196. Ibid. 3.

alder, dramatikken (inkludert tragedien) og oppkomsten. Han lot Christian IV fremstå som en helt og “Udlendinger” og “blodtørstige Embedsmænd” fremstilte han som kjeltringene i den norske historien.¹⁹⁷ Dessuten brukte han historien til å gi nordmenn et mål for fremtiden; de skulle nå et høyere velstands nivå. Jacob Aalls historiefremstilling var ufullstendig og kort, men vi ser allerede omkring 1814 klare tendenser til de nasjonale forestillingene som kom til å dominere for kommende generasjoner med historiske forfattere. Vi må dessuten kunne tillegge Aall et syn på historien som ikke var fritt for romantisk idyllisering.

Jacob Aalls språkbruk vakte reaksjoner blant hans danske venner.¹⁹⁸ Om det var dette som var bakgrunnen for at Aall i *Om Culturen i Norge* fra 1813 skrev at “Patriotens Pligter” ved historiske fremstillinger var å ikke skjule “Fædrelandets Mangler” og overdrevent rose “dets Fortrin” kan stå som et åpent spørsmål.¹⁹⁹ Det tyder imidlertid på at han modererte sine utsagn etter 1809. Til tross for dette var fremstillinger av norgeshistorien sentrale og langt mer omfattende i begge de to avhandlingene han ga ut i 1813 i Selskabet for Norges Vels *Historisk-Philosophiske Samlinger*.²⁰⁰ Skildringene her var imidlertid noe mildere og mer “nøytrale” i formen.

Den nasjonale karakteren

Forestillingen om en nasjonalkarakter, forstått som typiske særtrekk ved en befolkning eller nasjonalt “geni”,²⁰¹ utbredte seg på 1700-tallet. Montesquieu gjorde i boken *L'esprit de lois* fra 1748 rede for hvordan: “Rase, klimatiske, geografiske og næringsmessige forhold avgjorde hvilket nivå staten og kulturen befant seg på.”²⁰² Langt på vei var Montesquieus lære en “klimalære”. I lys av dette har Olaf

197. Ibid. 2.

198. Se s. 122-125.

199. Se s. 83-84.

200. Aall 1813a. Aall innledet med en gjennomgang av norsk vitenskapelig kultur i tidligere tider; Aall 1813b: Innledende historiske betraktninger særlig med hensyn til kristendommens innførelse i Norge.

201. Smith 1991:85.

202. Christensen 1998:56.

Christensen hevdet at befolkningene fra Nord-Europa fikk en spesiell stilling fordi de hadde overlegen “styrke, hardførhet og frihetstrang”, og “frihetens urhjem” ble plassert i nord.²⁰³ Jean-Jacques Rousseau fremhevet også nasjonalkarakterens betydning: “The first rule we must follow is that of national character: every people has, or must have a character; if it lacks one, we must start by endowing it with one,” skrev Rousseau.²⁰⁴ Ideen om nasjonalkarakter ble oppfattet noe forskjellig av dem som var sterkt orientert mot opplysningsideene og dem som lot seg inspirere av “tidlige” romantiske ideer, blant dem kan vi mellom andre regne Rousseau. Her vil jeg forbinde klimalæren først og fremst med opplysningsideene og romantiske ideer med en mer “organisk” og følelsesorientert oppfatning av nasjonalkarakteren. Det er imidlertid viktig å presisere at dette er et høyst flytende skille. Mer korrekt kan vi snakke om at den “tidlige” romantikken, inkludert det Christensen kaller den “rousseauiske” romantiske varianten, fikk et “mykere og mer poetisk uttrykk”.²⁰⁵

I andre halvdel av 1700-tallet kom forestillingen om ulike nasjonalkarakterer til uttrykk i den dansk-norske helstaten. Dette ser vi blant annet i en tanke om at nasjonenes karakter skilte nordmenn og dansker.²⁰⁶ Schønning's historie viser at ideen om nasjonalkarakter fikk gjennomslag i norske kretser. Han la særlig vekt på at de tøffe klimatiske forholdene la grunnlaget for en hardfør karakter. Schønning beskrev de første nordmennene som en “Kiæmpe-Art” med “høit Mood, Vredladenhed, Attraae efter Hævn, Oprigtighed, Haardhed og Størke”.²⁰⁷ Andre forfattere, blant dem Andreas Bull (1746–96) og Claus Frimann (1746–1829), fulgte opp Scønning's klimalære.²⁰⁸

Frihet og frihetstrang ble forstått som et sentralt element ved den norske nasjonalkarakteren, og den norske bonden fikk en spesiell plass blant forestillingene til mange norske patrioter. Bonden ga uttrykk for frihetstrangen, og odelsretten ble for “mange patrioter [...] selve symbolet på denne friheten.”²⁰⁹ Blant andre skrev Johan Nordal Brun i

203. Ibid. 56.

204. Smith 1991:75.

205. Christensen 1998:68–70.

206. Dette kunne i utgangspunktet både norske og danske være enig i. Storsveen nevner Tyge Rothe som eksempel på en danske som hevdet dette. Storsveen 1997:45.

207. Etter Christensen 1998:63.

208. Ibid 1998:65–70.

209. Storsveen 1997:48.

1788 om odelsretten som “Norges største Hærlighed”.²¹⁰ Den norske bonden ble noe særegent nasjonalt.²¹¹ Idylliseringen av bonden, odelen og frihetsidealet foregrep på et vis en romantisk oppfatning av nasjonal-karakteren. Jens Zetlitz (1761–1821), som Christensen hevder var påvirket av “rousseauisk” romantikk,²¹² skrev i 1793:

Blandt dine Fjeld fandt Frihed Odelsbo
og end din Friheds skjønne Dag ej queder.²¹³

Nå var odelsretten likevel en omdiskutert institusjon i Danmark-Norge.²¹⁴ Vi skal se at Jacob Aall var en av kritikerne.

Andre trekk som ble oppfattet som typiske ved den norske nasjonal-karakteren var forestillinger om en relativt stor grad av “frimodighet overfor øvrigheten” og at nordmennene tradisjonelt var kongeløiale.²¹⁵

Det fantes imidlertid motforestillinger mot vektleggingen av en særnorsk nasjonalkarakter. Ikke minst kom den til uttrykk hos Peter Erasmus Müller. I *Fædrelandske Ideer* brukte Jacob Aall forskjellen på norsk og dansk nasjonalkarakter som et argument for et norsk universitet. Müller kritiserte imidlertid Aalls syn og hevdet to nasjonenes karakter ikke var så stor som Aall hevdet. I et brev til Aall skrev Müller at de to “Landenes Forskiellighed” var relativt liten: “[...] thi det væsentligste til at bestemme National Karakter: Sprog, Religion, Statsforfatning, Sæde og Skikke er temmeligen ens.”²¹⁶ Müller avviste ikke at de to landene og deres nasjonalkarakter var ulike, men han ville ha frem at denne forskjellen var relativt liten. Vi kan merke oss Müllers “brede” definisjon av hva han la i nasjonalkarakteren. Det var både språk, det vi kan kalle forfatningsmessige forhold (religion og statsforfatning) og kultur (seder og skikker).

210. Etter *ibid.* 109.

211. Lunden 1992:79–102, flere steder; Storsveen 1997:48–49.

212. Christensen 1998:69–70.

213. Etter Storsveen 1997:48.

214. Om odelsdebattene på slutten av 1700-tallet, se for eksempel Storsveen 1997:105–113.

215. Storsveen 1998:47–48.

216. Müller til Aall (avskrift), 9/3 1810. I RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13).

Klimateori og nordmennesenes "Talent"

Jacob Aall skilte i 1809 Norge og Danmark med hensyn til nasjonal-karakter. Han brukte den ulike karakteren som et argument for at Norge og Danmark skulle ha hver sin bank og hvert sitt universitet. Den norske handelen var ulik den danske på grunn av "[...] Landenes forskjellige fysiske Beskaffenhed og Indbyggerenes nationale Karakter".²¹⁷ I universitetsspørsmålet skrev han at forskjellen på "Indvaanernes Karakter og Sædvaner" i Norge og Danmark var blant årsakene til de lave norske studenttallene ved universitetet.²¹⁸

Det sentrale poenget Jacob Aall dro frem når han snakket om nordmennesenes nasjonalkarakter var at de var i besittelse av et eget "Talent". I *Fædrelandske Ideer* skrev han om bøndene som innehavere av et stort "Talent", men han skrev det samme også om de norske skipsbyggenes egenskaper.²¹⁹

Som en generell årsak til "Talentet" la Jacob Aall tidstypisk vekt på de klimatiske forholdene i landet som medførte et hardt fysisk liv. I *Fædrelandske Ideer* skrev han:

Således opvækker ofte Naturen Menneskets Flid og Skarp-sindighed, i det Midlerne til at føre en beqvem og behagelig Levemaade vanskeliggjøres. Af den Aarsag – dersom det er til-ladt at sammenligne smaae Ting med store – finde vi ofte de Nationer over hvilke Naturen har udgydet den største Velsig-nelse av Jordens gode Ting, smittede af Ladhed, Ørkesløshed og Laster.²²⁰

Aall nevnte deretter Spania og de spanske kolonistene i Amerika som eksempel på et folk som hadde tatt skade av "uvirksom Overdaadighed".

217. Aall 1809:74. Aall fortsetter: "[...] uagtet de Ulemper, som en lang Afstand og en ved mellemliggende Lande afbrudt Sammenhæng nødvendig forvalde; uagted Forbindelsen mellem begge Systerlande i urolige Tider fuldkommen kan hæves, saa har dog Norge ingen anden Penge-Kilde, end København."

218. Ibid. 100. Aall skrev: "Betragtes Norges Forskjellighed i Klima, Indvånerenes Karakter og Sædvaner; betragtes Broderlandenes geographiske Beliggenhed, efter hvilken de ere ved Hav og fremmed Land adskilte fra hinanden, saa kan det undskyldes at de Norske Forældre sjelden lade deres Børn betræde den akademiske Bane."

219. Om bøndenes "Talent", se Aall 1809:20; om skipsbyggenes, ibid. 51–52. Om skipsbyggerne tilføyde Aall også "naturlige" foran "Talent".

220. Aall, 1809:11.

Spania var “[...] bleven rigere paa Guld og Sølv; men saare fattig paa virksomme og vindskibelige Indvaanere,” skrev han.²²¹ Han konkluderte om klimaets innvirkning på nasjonalkarakteren: “Erfaringen bekræfter altsaa, at de Vanskeligheder, hvormed Naturen betynger Menneskets Bestræbelser for en beqvem og behagelig Levemaade, som oftest have en velgjørende Indflydelse paa den Nationale Karakter.”²²² Jacob Aall fulgte klimalæren i oppfatningen av hvordan karakteren ble formet.

I Om *Culturen i Norge* fra 1813 relativiserte imidlertid Aall klimaet som bestemmende for nasjonalkarakteren og vektla den forfatningen folket levde under som viktig i dannelsen av nasjonalkarakteren: “Det er maaske mere politiske end klimatiske Omstændigheder, som modificere Nationernes respective Charaktere,” skrev han og fortsatte: “[...] Norges Bønder skyldte tilvise deres borgerlige Forhold, deres milde Regjering, mere end Bjergluften – ihvor reen og oxygenert den end mon være – den raske og muntre Charakter, og det Snille, som aabenbarligen udmærker dem.”²²³ Nå var det ikke uvanlig å komme med rosende skildringer av det politiske styrets gode virkninger i Norge, men sett i forhold til hvordan Aall behandlet nasjonalkarakteren i 1809, tyder dette sitatet på at han i 1813 i større grad fremhevet betydningen av det politiske styret enn han hadde gjort tidligere. Dette poenget, som nødvendigvis medførte en større vektlegging av likhet innenfor Norge og også helstaten for øvrig, finner vi i hvert fall ikke like klart uttrykt hos Aall i 1809 som i 1813.

Idyllisering av de norske bøndene

Som så mange andre ga Jacob Aall uttrykk for en oppfatning om at de norske bøndene utgjorde noe spesielt og særegent nasjonalt. Vi har ovenfor sett at han tilla dem stort “Talent” og i 1813 skrev at de “aabenbarligen” utmerket seg med sin “raske og muntre Charakter”. I *Fædrelandske Ideer* hevdet Aall, på bakgrunn av klimateorien, at de norske “Bjergboerene” hadde spesielt gode naturlige forutsetninger i og med det slitsomme livet de levde. Den “sunde og reene Luft hvormed han er omgiven,” gjorde det karakteristisk for “Bjergboerene” at de var: “[...] muntre og raske, uvillige mod ethvert Aag og begavede med

221. Ibid. 11.

222. Ibid. 12.

223. Aall 1813a:217.

herlige Aands-gaver.”²²⁴ På samme vis som mange andre tilla Aall “Bjergboerene” frihetstrang og uvilje mot “ethvert Aag” som en spesiell egenskap. Imidlertid tok han også forbehold og skrev: “Men vi ville faae Leilighed til at vise, at alle disse Egenskaber letteligen udarte, naar de ej aves og forædles af gode Forberedelses-Anstalter til Opdragelse og Kultur.”²²⁵ I tråd med sitt opplysningsideal mente Aall at de i utgangspunktet positive, naturlige egenskapene måtte “forædles” ved opplysning om de ikke skulle “udarte”.

I *Om Culturen i Norge* skilte Aall mellom karakteren til “Beboerne af det indre Land”, som trolig siktet til norske (innlands)bønder, og “Kystboere”. Han skrev: “Norges Kystboere kunne tildeels ikke have den Originalitet, som Beboerne af det indre Land. Omendskjønt ligsaa uindskrænkede og uafhængige i deres Næringsveie, bære de derhos i Almindelighed Præget af de mindre rene Nuancer i Charakteren, som stemple handlende Nationer.”²²⁶ Det var ikke dermed sagt at “Kystboere” ikke tilhørte den “Norske Nation”; vi har blant annet sett at Aall også tilla skipsbyggerne talent, men utsagnet understreket de som bodde inne i landet, (innlands)bøndene, og deres sentrale symbolske posisjon i forestillingen om en norsk nasjon. Det kan være grunnlag for å hevde at vi her ser en tendens i Aalls resonnement som peker mot en to-nasjonsoppfatning der (innlands)bøndene fremsto som kulturelt “typisk” nasjonale, eller nasjonale symboler, innenfor et større norsk-nasjonalt fellesskap. Aall ga uttrykk for at (innlands)bøndene hadde en mer original karakter enn den øvrige befolkningen.

Aall fremhevet bøndenes frihetstrang som en sentral egenskap. I *Fædrelandske Ideer* hevdet han altså at bøndene var uvillige mot “ethvert Aag”. Vi skal snart se nærmere på hvordan Aall argumenterte mot odelsretten i boken, men kan allerede her nevne at han tok et viktig forbehold: “Skulde Odelsrettens Ophævelse blive Frihedens Grav, saa burde den beskjerms som et kostbart Klenodie,” skrev han og han fortsatte: “Thi det er Frihedens lyse Spor, som leder den Norske Nation til Velstand og Oplysning, og som befriir den fra den Uvidenhed og Dorskhed, hvortil de Lande ere nedsunkne, der nedbøjes af Trældom.”²²⁷ Frihetstrangen var med andre ord en viktig egenskap ved den “Norske Nation”, og Aall

224. Aall 1809:12.

225. Ibid. 12.

226. Aall 1813a:221.

227. Ibid. 40.

fremstilte bonden som bæreren av denne friheten, dette kostbare “Klenodie”. Men han tilpasset også frihetstrangen til et dannelsesideal. Vi har tidligere sett hvordan han i 1813 tok avstand fra “National Stolthed”, noe som han betraktet som et slags utslag av en “udannet” frihetstrang. En slik egenskap ønsket ikke Aall å knytte til forståelsen av den norske nasjonalkarakteren, og han hevdet at det ville være feilaktig å regne “denne hæslige Udyd” til “vor National-Charakteer”.²²⁸

Jacob Aall mente at statsborgerne i henhold til opplysningstidens idealer hadde rett til å ytre seg kritisk, men flere ganger ga han også uttrykk for at nordmennene hadde en særegen tradisjon i å ytre seg frimodig. I et brev til sin bekjente Otto Moltke (1770–1853) – som var direktør i Rentekammeret – 3. mai 1808, unnskyldte han sine egne klager med: “Den Frimodighed, hvormed Nordmanden pleier at give Tanken Liv [...]”.²²⁹ Og i et brev til den daværende stattholderen Christian August 21. september 1809, påpekte Aall at det var lang tradisjon for å “ytte sin Mening” i Norge. Aall ga uttrykk for at regjeringen hadde mye av æren for dette og nettopp derfor ikke kunne begynne å slå ned på dette da.²³⁰

Forestillingen om lojalitet til kongen ble av mange fremhevet som en grunnleggende egenskap hos nordmennene.²³¹ Jeg skal ikke drøfte dette nærmere her, men vil komme tilbake til temaet i neste kapittel i forbindelse med Aalls argumentasjon for unionen. Her vil jeg nøye meg med å poengtere at Aall flere ganger fremhevet nordmennenes kongeloyalitet. Til tross for dette knyttet han sjelden nordmennenes lojalitet direkte til den norske nasjonalkarakteren. Han så lojaliteten som en egenskap som var opparbeidet gjennom et langt og velfungerende forhold mellom nordmennene og kongen.²³²

Når Aall fremhevet de norske bøndenes frihetstrang og tilla dem egenskaper i form av “herlige Aandsgaver” og bærere av frihetsidealet, kan det være et uttrykk for påvirkning av romantiske ideer. Likevel fremstår Aall først og fremst som påvirket av opplysningstidens nasjonalkarakterideal med vekt på klimalæren. Vi gjenkjenner opplysningsorienteringen i hans syn på behovet for foredling av en i utgangspunktet “god” nasjonalkarakter. Det beste eksemplet på at Aall

228. Aall 1813a:235.

229. Aall 1844, bd. 1: 332.

230. Aall til Christian August, 21/9 1809, Aall og Schulerud (red.) 1948:184.

231. Storsveen 1997:49–50.

232. Om Aalls lojalitetsforestillinger, se kap. 4, s. 114–122.

satte opplysningsideenes fornuftsideal fremfor nasjonale idealer er likevel hans drøfting av odelsretten i *Fædrelandske Ideer*.

Odelsretten

Aall fremstilte bøndene med gode egenskaper i *Fædrelandske Ideer*, men han tok likevel avstand fra odelsretten. Det var en tanke som ikke var fremmed i tiden, men den var heller ikke typisk for norske patrioter som ønsket å fremstå som nasjonalt orienterte.

Aalls hovedargument mot odelsretten var at den førte til ødeleggelse av skogene. Det var særlig innløsningsretten Aall angrep. Han skrev at denne rettigheten medførte at kjøpere av odelsbeheftiget gods i størst mulig grad utnyttet gårdens ressurser, og da særlig skogen, i perioden frem til innløsningsretten var forbi. Innløsningsretten førte, etter Aalls syn, til at misligholdelse av gård og eiendom lønte seg. Dette fordi det var om å gjøre å tyne ut størst mulig avkastning før gården eventuelt ble innløst og fordi velholdt skog og mark ville lokke dem med odel til innløsning. Han oppsummerte kjøperens situasjon slik: "I de 10 Aar anseer Kjøbereren sig som Fremmed paa Godset, og, først naar denne Ødelæggelses-Periode er forbi, begynder han at elske og frede om sin Ejendom."²³³ Aalls argumentasjon mot odelsretten var begrunnet med at den stred mot prinsippet og de fordelene som fulgte av den private eiendomsretten. Derfor var den også lite samfunnsøkonomisk lønnsom. Det var med andre ord i god liberal økonomisk ånd han satte seg mot odelsretten.

Aall så samtidig at det fantes andre oppfatninger, og han argumenterte mot dem som hevdet at odelsrettens "[...] Ophævelse vilde formindske den norske Bondes fri Selvstændighed".²³⁴ Han så i det hele ikke noen stor fare for at noe slikt skulle skje. Han skrev at prisen på jordeiendommer i Norge var så høy at grunneieren og arbeidsmannen måtte være samme person "[...] for at udgjøre et Overskud, som kan være tilstrækkeligt til en Families Underholdning".²³⁵ Dessuten mente han at norske leilendinger hadde et så sterkt rettsvern at det var liten forskjell på eie og leie, og det ville gjøre investorer forsiktlige. Med andre ord var konklusjonen hans at "[...] det ikke svare Regning for den

233. Aall 1809:40.

234. Ibid. 40.

235. Ibid. 40.

rige Kjøbstædmand at opkjøbe Landets Jordegods [...]”.²³⁶ Den lave lønnsomheten ville etter Aalls oppfatning fortsatt sikre bondens selvstendighet.

Aall skrev at odelsretten var etablert av “svage Fyrster” som behøvde bøndernes støtte til “krigerske Foretagender”. Den hørte derfor ikke hjemme i en “[...] Tidsalder, hvori Regenten ikke behøver at bejle til Undersaaternes Gunst under saadanne Vilkaar”.²³⁷ Odelsretten var etter Aalls oppfatning en historisk betinget institusjon. Når det fantes rasjonelle argumenter for å reformere denne, burde reformen “trumfes” gjennom av et opplyst, rasjonelt og liberalt styre.

Aall tok riktignok et viktig forbehold og åpnet for å bevare odelsretten om dens opphevelse ville bety “Frihedens Grav”.²³⁸ Men Aall ønsket ikke, som de mer romantisk innstilte patriotene, ubetinget å la odelsretten få en særstilling som gikk på tvers av det rasjonelle reformer krevde.

Jacob Aalls argumentasjon mot odelsretten i *Fædrelandske Ideer* er nok det beste eksemplet på hvordan han vurderte nasjonale forestillinger i forhold til opplysningsvennlige, liberale ideer.²³⁹ Aall tok ikke avstand fra den nasjonale, symbolske betydningen odelsretten kunne ha, men gjennom en økonomisk vurdering av lønnsomheten ved å kjøpe jordegods avviste han likevel de nasjonale argumentene for odelsretten. Dette viser hvilket udogmatisk forhold han hadde til det nasjonale som tankesett og tilsvarende hvor sterkt han var tilsluttet det opplysningspatriotiske idealet om fornuftens herredømme. Selv om han ikke fullstendig avviste nasjonale argumenter, så stod han langt unna en oppfatning av at slike var “hellige kuer” som ikke burde ofres om økonomisk rasjonalisme talte dem imot. Aall mente også at staten hadde et ansvar for å gjennomføre denne typen reformer. Myndighetene gjorde faktisk et par år senere nettopp et slikt forsøk med forordningen om odelsretten av 5. april 1811, som Christian Colbjørnsen var arkitekten bak.²⁴⁰ I synet på betydningen av den private eiendomsretten og synet

236. Ibid. 41.

237. Ibid. 39.

238. Se, s. 103.

239. For mer om forholdet mellom økonomisk liberalisme og opplysningstiden, se f. eks. Skirbek og Gilje, 1987, bd. 1:385–389.

240. Sørensen, Øystein, “Colbjørnsen-tradisjonen i norsk historie”, i *Historisk Tidsskrift*, bd. 67. Oslo 1988:300.

på behovet for reform ovenfra ser det ut som om Aall var på linje med denne forordningen.

Jacob Aall ga i årene før 1814 tydelig uttrykk for en forståelse av en norsk nasjonalkarakter, men han var forsiktig med hvilke egenskaper han tilla nordmennene. Aalls vektlegging av nordmennenes og særlig bøndernes "Talent" må betraktes som en vanlig idé i samtidens tanker om nasjonalkarakter. A.D. Smith påpeker hvordan nasjonale bevegelser ofte fremhevet nasjonalt "geni" som noe særegent.²⁴¹ Selv om Jacob Aall synes mer rasjonell enn mange andre i vurderingen av de norske bønderne, så fremstilte også han bonden som nasjonalt symbol. Han fulgte tidens vektlegging av klimalæren som bestemmende for nasjonalkarakteren, men i 1812 fremhevet Aall også det politiske fellesskapet, en god og fornuftig statsmakt som en viktig faktor i dannelsen av en norsk nasjonalkarakter. At dette også innebar en oppvurdering av forholdet til København var trolig en følge Aall ikke hadde noen motforestillinger mot. Vi finner i Aalls oppfatning av nasjonalkarakteren tegn på romantiske oppfatninger og særlig da i form av idyllisering av bønderne, men, som vi har sett, avviste han samtidig tanken på å opprettholde odelsretten ut fra et liberalt opplysningsideal. Aalls fremheving av fornuft og opplysning i forhold til nasjonalkarakteren bekrefter på mange måter hans opplysningsorientering.

Et norsk språk

Det norske skriftspråket på begynnelsen av 1800-tallet var i praksis dansk. Det er lite som tyder på at dette i særlig grad ble betraktet som et problem i Norge før 1814, men vi finner fra slutten av 1700-tallet noen eksempler på at norske patrioter, blant dem Jens Zetlitz og Gregers Fougner Lundh, ønsket å bringe norske ord inn i skriftspråket. Disse forsøkene hadde imidlertid en sterk nordisk dimensjon og var sånn sett lite kontroversielle innenfor helstaten.²⁴² I årene like etter

241. Smith 1991:85 ff.

242. Andresen, Anton Fredrik, *Opplysningsideer, nyhumanisme og nasjonalisme i Norge i de første årene etter 1814, Nytt lys på vår første skoledebatt*, KULTs skriftserie nr. 26. Oslo 1994:54–56; sml. Sørensen, Øystein, "What's in a Name? The Name of the Written Language of Norway", i Øystein Sørensen og Bo Stråth, *The Cultural Construction of Norden*. Oslo 1997:123–129.

1814 kjenner vi imidlertid flere eksempler på at språksaken vakte stor strid,²⁴³ og ut over 1800-tallet finner vi to retninger i den norske språkstriden, en fornorskingslinje og en som ønsket et “nytt” norsk skriftspråk. Her skal vi se at Aall i årene før 1814 hadde ideer om et norsk språkprogram.

De tyske filosofene Herder og Fichte har, som vi har sett i innledningen, fremhevet språkets viktige stilling i nasjonsforståelsen. Interessen for det norske språkets egenart må ses i lys av disse ideene og kan generelt sies å være et uttrykk for påvirkning av tidlig tysk romantikk.

Aall drøftet første gang språket i sin tale ved universitetsfesten i Arendal 11. november 1811, en tale som senere ble trykket i Selskabet for Norges Vels “minnebok” om festen.²⁴⁴ Han satte der utviklingen, eller rettere det han så på som en videreutvikling av et norsk språk, i nær sammenheng med etableringen av universitetet. Jacob Aall regnet med at arbeidet med å utvikle det norske språket, også skriftspråket, ville bli sentralt for de ansatte ved det norske universitetet:

Det Norske Sprog er, som Skriftsprog betragtet, mestendeels forsvundet. Stundom høres end Spor deraf i Landets indre Dele, og disse Sprog vidne om Fynd og Værdighed. Som Oldtidens Sprog var vældig Kraft uden Culturens milde Ynde, saa er Nutidens Sprog forskjelet ved fremmed Blødhed, manglende Nordens Fynd og Manddom. Paa en Høiskole vil uden Tvivl denne viktige Gjenstand ydes fortrinlig Opmærksomhed. Sproget vil orde beriget med de mange fyndige og udtrykfulde Ord og Ordføininger, som forjoges af vore Skrifter, men end høres i vore Fjeldstuer.²⁴⁵

Jacob Aall hevdet at universitetet ville bli et foregangssted for forskning og utvikling av et norsk språk. Han skrev at man på mange måter hadde to språk i Norge, et skriftspråk og et talespråk. De to språkene hadde hver sine gode egenskaper. Det norske hadde en “naturlig” kraft og “Manddom” i språkdrakten, det danske var et kulturspråk kjennetegnet av en sivilisert “Blødhed”. Jacob Aall mente at de to språkene måtte smeltes sammen ved at det danske skriftspråket ble fornorsket og “beri-

243. Se for eksempel Andresen 1994:54–64.

244. Aall 1811, i Platou 1812.

245. Ibid. 237.

get med de mange fyndige og udtryksfulde Ord og Ordføininger”.²⁴⁶ I *Om Culturen i Norge* skrev Aall at man i “Bearbeidelsen” av det norske språket også burde se på hvordan det islandske språket hadde utviklet seg: “[...] det Islandske Sprog uddannedes til en Fuldkommenhed, som opvækker vores Beundring, og fortjener i mange Stykker at efterlignes i Bearbeidelsen af vort eget Sprog.”²⁴⁷ Dermed hadde han tre utgangspunkt for sitt språkprosjekt: Dansk skriftspråk, norske dialekter og islandsk språk. Grunnlaget for “Bearbeidelsen” var imidlertid et dansk skriftspråk. Slik var Aalls språkprosjekt et fornorskingsprosjekt, en reform av språket med nasjonale fortegn.

Det språkprosjektet Jacob Aall la opp til måtte nødvendigvis ha kvalitative målsettinger. Aall la derfor i talen ved universitetsfesten vekt på at målsettingen for språkprosjektet var å utvikle et norsk skriftspråk av høy kulturell kvalitet sammenlignet med andre nasjoner: “Det Danske Sprogs Ynde, forherliget ved det Norske Sprogs Styrke, vil i Fuldkommenhed trodse de meest cultiverede Nationers [...],” skrev han.²⁴⁸ Samtidig understreket Aall at utviklingen av et norsk språk også var et allment opplysningsprosjekt: “idet Sproget, Fornuftens Organ, forædles, ville Fornuftsbegreberne skærpes og udvides.”²⁴⁹ Målsettingen for “Bearbeidelsen” av det norske språket fremstilte Jacob Aall som både nasjonal og universell. Slik fremhevet Aall det opplysningspatriotiske idealet ved språkprosjektet.

Jacob Aalls språkprosjekt hadde en allmenn, universell retning. Det ble understreket av den nordiske dimensjonen ved språkprosjektet. Det var Aalls danske venn Müller som overtalte ham til å studere norrønt kort etter at han selv begynte å interessere seg for faget,²⁵⁰ og Aall fikk undervisning i det gammelnorske språket av den danske språkforskeren Rasmus Kristian Rask (1787–1832).²⁵¹ Jacob Aall betalte også utgivelses av flere danske sagaoversettelser i årene frem til og med 1814.²⁵² I årene etter 1814 ble Jacob Aall medlem både av norske, danske og

246. Ibid. 237.

247. Aall 1813a:189.

248. Aall 1811, i Platou 1812:237.

249. Ibid. 237.

250. I et konsept til en “Autobiographi” skrev Peter Erasmus Müller: “I den hensigt at udgive et eget Værk om Kristendommens Indførelse i Norden havde jeg begynt at lære Islandsk.” Av sammenhengen går det frem at dette hendte omkring 1810. DRA (Det danske Rigsarkiv), Håndskriftsamlingen, Privatarkiv, Lauritz Engelstoft, arkivnr. 5365, pk. 16.

svenske selskaper som interesserte seg for sagaoversettelser og den norske kulturen.²⁵³

Aall hevdet i årene før 1814 at Norge behøvde et skriftspråk med utgangspunkt i fornorsking av det danske skriftspråket. For Aall var likevel ikke “bearbeidelsen” av språket kun et spørsmål om utviklingen av en særnorsk identitet. Han så en slik utvikling i lys av opplysningsidealet og utbredelse av fornuftstenkning. Språket skulle ikke bare være nasjonalt, det skulle være kultivert og kulturskapende. Til forskjell fra Fichtes ideer i *Reden an die deutsche Nation*, der Fichte fremhevet det tyske språkets originalitet og overlegenhet,²⁵⁴ var Aalls språkprosjekt et reformistisk forsøk på å gi Norge et dannet språk i den allmenne opplysnings- og fornuftstankes ånd, et språk som var på linje med andre nasjoners og ikke overlegent.

Jacob Aalls ideer om et norsk språk var noe han skulle videreutvikle i årene som kom. I perioden 1816–20 utga han sammen med Johan Storm Munch og Jens Christian Berg *Saga. Et Fjerdingaars Skrift* og var også aktiv bidragsyter i dette tidsskriftet. Sammen med Munch utviklet og prøvde han seg her frem med reformer i skriftspråket basert på prinsippet om fornorsking.²⁵⁵

Oppsummering

Jacob Aall ga i årene 1807–13 uttrykk for flere og relativt omfattende forestillinger om at det fantes en norsk nasjonal identitet. Han forstod Norge som et historisk rike og ga uttrykk for at dette var nordmennenes

-
251. Aall, Jacob, “Jacob Aalls Levnet, et Udkast af hans egen Haand”, i C. Molbech (red.) *Historisk-biographiske Samlinger, og et bidrag til den danske sprog- og literaturhistorie i ældere og nyere tid*, bd. 1. Kbh. 1851:127. Selvbiografi utgitt av den danske historiske forening ved C. Molbech. Utgiveren opplyser at han fikk manuskriptet av Aall i 1840.
 252. Jacob Aall betalte utgivelsen av *Vatnsdæla Saga ok Saga af Finnboga hinum rama*, som ble utgitt av E.C. Werlauff, København 1812 og *Björn Haldorsens islandske Lexikon*, som ble utgitt av R.K. Rask, København 1814. Halvorsen, J.B., *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880*, bd. 1. Kristiania 1885:13.
 253. Foruten Videnskabselskabet i Tronhjem var Aall medlem av det danske Videnskabs-selskab, det nordiske Oldskriftselskab i København, og Samfundet for Udgivelse av “Handlinger rörande Skandinaviens Historia” i Stockholm. Halvorsen 1885, bd. 1:11.
 254. Østerud 1994:37.
 255. Hyvik, Jens Johan. “En Forbrydelse mot Nationen”. Tidsskriftet *Saga* (1816–20): Et nasjonalt dannelsesprosjekt som mislyktes”, i *Historisk Tidsskrift*, nr. 1, Oslo 2002.

land. Han forbandt nasjonale forestillinger med Norge, vi har sett at han særlig var opptatt av den norske historien, men han ga også uttrykk for at det fantes en norsk nasjonalkarakter som særpreget befolkningen, og selv om han i liten grad drøftet denne grundig, var han klar i sin fremhevelse av at nordmennene hadde et eget "Talent". Sist, men ikke minst, har vi også sett at Aall i årene like før 1814 målbar tanker om et norsk språkprogram med målsetting om å fornorske det danske skriftspråket. De færreste, kanskje med noen unntak i København, ville nok på begynnelsen av 1800-tallet bestride Norges krav på en egen kulturell, nasjonal identitet. Slik sett er Aalls tanker i seg selv ikke overraskende. Det er viktig å merke seg at Aall på flere områder ga uttrykk for nasjonale ideer som i stor grad var felles ideologisk tankegodt i de europeiske elitene på denne tiden. Det viser kulturell påvirkning, og det viser at en patriot med moderate nasjonale forestillinger som Jacob Aall i årene 1807–13, må kunne sies å ha vært overbevist om den norske nasjonens egenartede kulturelle og nasjonale identitet.

På et vis har Aalls nasjonsforståelse og uttrykk for kulturelle, særnorske trekk røtter til romantikken. Særlig ser vi dette i hans fremheving av historien og hans tanker om et norsk språkprogram. Likevel bærer Aalls nasjonale forestillinger preg av at opplysningsidealet var viktig. Det synes som han forsøkte å tilpasse sine nasjonale og delvis romantiske forestillinger til de overordnede opplysningsideene. Et eksempel er når han tok avstand fra en institusjon som odelsretten, et annet er hans fremstilling av et norsk språkprogram som et opplysnings- og fornuftsprosjekt.

Dette fører oss igjen til konklusjonen om at Aall ikke kan karakteriseres som "a-nasjonal" i årene 1807–13 slik som Mannsåker har hevdet. Selv om Jacob Aall i årene etter 1809 på flere vis modererte seg, som i den retoriske fremstillingen av den norske historien, kan vi ikke uten videre si at hans "a-nasjonale" innstilling økte i disse årene. Når Aall modererte sine utsagn, kan det ha hatt med taktiske hensyn å gjøre.²⁵⁶ Det er lite som tyder på at hans interesse for nasjonale spørsmål ble mindre i disse årene, selv om den på noen områder ble mer moderat.

256. Mannsåker poengterer selv i forbindelse med de brevene Aall mottok fra Müller at "[...] han heretter hugsa bedre på at han skreiv for danskar og". Mannsåker 1943:136.

Kapittel 4

Norge i helstaten 1807–13

Flere har fremhevet at for Jacob Aall spilte lojaliteten overfor kongen og helstaten en avgjørende rolle i hans bedømmelse av unionen mellom de to landene. I *Norge gjennom Nødsårene 1807–10* kaller Jacob S. Worm-Müller Aall for “eventyrets tro Johannes”,²⁵⁷ og Mannsåker skriver et sted at for Aall var lojaliteten det “viktigaste bandet” mellom Norge og Danmark. Jeg har her argumentert for at Aall ga uttrykk for et sterkt opplysningsorientert patriotisk ideal der nettopp fornuft og rasjonalitet var viktige faktorer. Det kan i lys av dette være interessant å gjenoppta diskusjonen om Aalls prinsipielle vurdering av unionen. Var hans argumentasjon for unionen preget av lojalitetsforestillinger, eller var den et overveid forsøk på vurdering ut fra hans fornuftsorienterte ideal? Problemstillingen er også sentral fordi den forteller om hva Aall mente var gangbar argumentasjon overfor opinionen. Brukte han argumenter som appellerte til fornuften, eller fremhevet han lojalitet mot konge og regjering?

I dette kapitlet vil jeg også se på hvordan Aalls *Fædrelandske Ideer* ble møtt. I Norge finner vi få reaksjoner, men gjennom to brev fra Peter Erasmus Müller våren 1810 kan vi få en følelse av hvordan Aalls bok ble mottatt blant hans bekjente i København.

Det er i sammenheng med Aalls vurderinger og særlig lojalitetsforestillinger nødvendig å være oppmerksom på at ut fra familiebakgrunn og oppvekst var politisk konservatisme en naturlig egenskap hos ham. Påvirkningen fra det danske miljøet han havnet i i København virket i

257. Worm-Müller, Jacob S. *Norge gjennom Nødsårene. Den norske regjeringskommission 1807–10*. Kristiania 1918:474.

samme retning. I sine barne- og ungdomserindringer skrev han med henvisning til studietiden at hans “[...] politiske Begreber uddannedes i en modnere Alder da Fornuft og moderation kunne mægle mellom den gamle og den nye Tids politiske Ideer”.²⁵⁸ Politiske spørsmål begynte med andre ord ikke å interessere Aall før en tid etter at han slo seg ned i Norge, og da virket “moderation” og “Fornuft” som politiske føringer.

Vi finner mange eksempler på at Aalls moderate konservatisme: I 1811 skrev han at staten var en “stor Familie” hvis “Familiefader er Regenten”.²⁵⁹ Vi har også sett at Aall i 1813 karakteriserte den norske “Regjeringsform” som “den ædle patriarchalske”,²⁶⁰ og i 1814 skrev han til sin kone Lovise om sin “maadelige Middelvei” på riksforsamlingen.²⁶¹ Flere år senere skulle han også fremholde “Sandhedens middelvei” som et ledende ideal.²⁶² Det ville være naturlig at denne politiske konservatismen resulterte i en skepsis mot grunnleggende endringer i statsstyret, men om Jacob Aall på mange måter var politisk konservativ, så var han likevel påvirket av et reformvennlig og opplysningspatriotisk ideal. Det var ikke noen nødvendig motsetning i dette. Som Mannsåker har skrevet om Aalls danske omgangskrets i studietiden, var det et miljø der “Humanitetsideal og reformpatriotisme gjekk [...] hand i hand med politisk konservatisme”.²⁶³

Jacob Aalls vurdering av forholdet til Danmark

I årene før 1807 finnes få kilder der Jacob Aall i det hele tatt problematiserer unionsspørsmålet, noe som nok kommer av at i det store og hele var forsvar for unionen ikke aktuelt siden den ble sett på som en selvfølge. I perioden 1807–1814 forsvarte han imidlertid flere ganger unionen og Danmark, men bare én gang diskuterte Aall unionsspørsmålet og en eventuell løsrivelse nærmere på prinsipielt grunnlag. Det var i *Fædrelandske Ideer*.

258. Aall 1939:75.

259. Aall 1811a:23.

260. Aall 1813a:224. Se s. 95.

261. Jacob Aall til Lovise Aall 11/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:211.

262. Aall, Jacob, *Om Communevæsenet med specielt Hensyn paa Fattigvæsenet*, del 1. Arendal 1834: flere steder, blant annet side 16 og 89.

263. Mannsåker 1943:23.

Vurderingen av unionen i Fædrelandske Ideer

I *Fædrelandske Ideer* stilte Jacob Aall de retoriske spørsmålene: “[...]. skulle de Baand som sammenknytte foreenede Nationer være saaledes beskafne, at de trykke den eene meer end den anden? [...] Og hvorledes kunde Norges Kaar forbedres ved Løsrivelse fra Dannemark?”²⁶⁴ Spørsmålene åpnet for fire sentrale perspektiver i Jacob Aalls prinsipielle vurdering av unionen. For det første så han ikke unionen som en selvfølge, “Løsrivelse” var et alternativ. For det andre var utgangspunktet for drøftelsen at unionen ikke skulle “trykke den ene” unionspartneren mer enn den “anden”: Det skulle herske rettferdighet i unionsforholdet. For det tredje var det “Norges Kaar”, Norges interesser, som var det avgjørende i vurderingen, ikke Danmarks eller helstatens. For det fjerde måtte både løsrivelse og en fortsatt union begrunnes ut fra fornuften og hvilken nytte alternativene brakte Norge. Prinsipielt var – slik Aall formulerte seg – det beste alternativet det som i størst grad sikret Norges fremtid.

Det var i forbindelse med universitetssaken og beskyldningen om at et norsk universitet ville løsne båndene mellom “Tvillingrigene” at Aall drøftet unionsspørsmålet, og han tok unionen i forsvar når han skrev om Norge:

Dets politiske Vælde er forsvunden. Trindt omkring det opstode mægtige Nationer, som det er for svag til at kunne byde Spidsen. Som selvregjert Rige vilde det blive en Bold[!] for fiendtlige Naboers Undertrykkelse. Det vilde ikke kunde udruste en Flaade mægtig nok til at beskytte dets Koffardie-Fart, eller forskaffe det de Mund-Provisioner, hvortil det saa højlig trængter. Saaledes kunde det ikke naae en større Grad af politisk Lyksalighed, end i Forbund med et Rige, hvis Overflod kan bøde paa dets Mangel, og som regjeres af fredelskende Konger, hvis Mildhed fremstilles som et Mønster blant Regenter. Denne Overbeviisning synes rodfæstet i Landet. Regjerings Mildhed kan maaskee kun sammenlignes med Nationens Kjerlighed for dets Konge.²⁶⁵

264. Aall 1809:103.

265. Ibid. 103–104.

Ut fra fornuften og nytteeffekten ga Jacob Aall unionen høy prinsipiell anerkjennelse. Han bedømte Norges mulighet til “politisk Lyksalighed” som “selvregjeret Rige” som liten. Etter Aalls oppfatning hadde Norge nytte av unionen både fra et materielt synspunkt i det at Danmarks “Overflod” kunne bøte på Norges “Mangler”, men også fra et forfatningsmessig synspunkt. De dansk-norske kongene (og regjeringen) beskrev han som “milde” og “fredselskende”. Slik ga Jacob Aall unionen høy prinsipiell anerkjennelse ved fornuftige argumenter, og han ga uttrykk for at Norge var vel tjent med unionen. Det ville være høyst ufornuftig av Norge ikke å løsne båndene.

I *Fædrelandske Ideer* gjorde Aall også andre steder rede for at Norge helt frem til de siste årene før krigsutbruddet hadde hatt fordel av helstatens politikk. Et sted skrev han at Norge hadde dradd nytte av “En lykkelig Freds og en fordeelagtig politisk Stillings rige Frugter [...]”.²⁶⁶ Norge hadde med andre ord fordeler av unionens felles nøytralitetspolitikk frem til 1807.

Jacob Aalls argumentasjon for unionen i *Fædrelandske Ideer* er interessant fordi han underforstått argumenterte for en oppfatning av unionens frivillighet. Unionen mellom landene bygde på felles interesser og måtte fra norsk side begrunnes ut fra at disse interessene virket i positiv retning for Norge. På denne måten ble unionen og dens opprettholdelse et spørsmål om den var en fornuftig og god løsning for Norge. Ut fra at Aall kunne gi unionen en slik anerkjennelse var det at han med “stor ihug” kunne forsvare den offentlig.²⁶⁷

I *Fædrelandske Ideer* fremhevet likevel Jacob Aall også at norsk lojalitet var et viktig “lim” i unionen. Når Aall skrev om nordmennes lojalitet, var det imidlertid ikke som en uavhengig størrelse, men som en følge av at de positive sidene ved unionen var noe “alle” var enige om. Det var overbevisningen om nødvendigheten av unionen og dens gode sider som var “rodfæstet i Landet”, og det var derfor nasjonen følte “Kjerlighed for dets Konge”.²⁶⁸ I boken fremstilte Aall dermed lojaliteten med en viss grad av labilitet. Unionen måtte pleies og legges grunnlag for av begge parter gjennom fornuftige innretninger ved siden av tradisjon. I dette lå det også, mer eller mindre bevisst fra Aalls side, en skjult trussel i det at dersom ikke styresmaktene virket positivt for

266. Ibid. 86.

267. Mannsåker 1943:56.

268. Aall 1809:104. Se s. 115.

Norge, bortfalt noe av grunnlaget for unionen. For eksempel kunne Aall skrive at dersom kongen nektet Norge et universitet, så kunne det “[...] neppe være Midlet til at tilvejebringe indbyrdes Kjerlighed mellom fyrsterligen foreenede Lande”.²⁶⁹

Utvilsomt regnet Jacob Aall lojaliteten som en viktig og positiv egenskap. Den befestet og beviste et godt “samboerskap”. Fra norsk side mente Aall at man tradisjonelt hadde vist en slik lojalitet overfor kongen og at det derfor ikke var noen grunn til å nekte et norsk universitet. Det ville etter hans oppfatning ikke true forbindelsen mellom landene: “Overalt synes den Norske Nation ikke at fortjene denne Mistillid. Den har siden Unionen viist en uforandret Hengivenhed til den Danske Regjering,” skrev han.²⁷⁰ I *Fædrelandske Ideer* var det også vanlig at Aall brukte positivt ladede begreper om unionen som “Systerlandet”,²⁷¹ “vore Danske Brødre”²⁷² og “vore Danske Medbrødre”.²⁷³ Dette var naturligvis talemåter, men for Aall var det trolig mer enn som så. Uttrykk for norsk lojalitet hos Aall bunnet trolig i en grunnleggende positiv følelse for unionen. Aalls argumentasjon i *Fædrelandske Ideer* viser at han offentlig argumenterte rasjonelt og undertrykte sine følelser for Danmark. Når han fremhevet lojaliteten, var det som en følge av tradisjon og fornuft, ikke at lojaliteten prinsipielt hadde overordnet betydning.

Slik vi har sett Aall argumentere i *Fædrelandske Ideer* stemmer det bare delvis at lojaliteten overfor kongen og Danmark var det viktigste for hans bedømmelse av unionen. Aall la i boken vekt på at unionen var basert på et fornuftig “samboerskap” der dens fornuftige funksjon lå i bunnen av unionsfellesskapet. Dermed er det ikke sagt at Aall ikke personlig nærte sterke følelser for unionen og at hans fremheving av lojaliteten var oppriktig ment, men det er et poeng at han i begrenset grad ser ut til å fremheve lojaliteten i *Fædrelandske Ideer* og underordnet denne fornuften og nytten.

Vurderingen av unionen andre steder

Går vi til andre kilder fra 1809, mangler det heller ikke på positive karakteristikk av det felles styre, som når Jacob Aall i et brev til

269. Aall 1809:103.

270. Ibid. 103.

271. Ibid. 74 og 82.

272. Ibid. 104.

273. Ibid. 48.

Moltke 10. februar 1809 skrev: "Saaledes er det ulykkelige Norge nedtrykt af de Lande-plager, hvormed Skiebnen revser Menneskeslægten, og vi have intet tilbage uden indbyrdes fred, og det haab at vi, uagtet alle vore lidelser, skulde beholde den Constitution, under hvilken vi indtil Krigens Udbrud følte os saa Lykkelige."²⁷⁴

Aall tok i tråd med sitt helstattilpassede patriotiske ideal, stadig og nok i økende grad frem mot 1814, Danmark og dansker i forsvar. Vi har sett på hvordan han gjorde det i *Fædrelandske Ideer* fra 1809. I *Om Kornmangel i Norge* fra 1813 skrev han: "Det forekommer mig derfor at være et priseligere Arbeide at Forsvare Landsmænd, end at beskyldte dem, at henhføre Ulykken til dens sande Udspring, end med Kaadhed og Uforstand at laste Stat og borgere."²⁷⁵ I *Om Culturen i Norge* fra samme år skrev Aall i forbindelse med universitetssaken: "Den skumle Misanthropie, som beskygger Alt med mørke Betragtninger, finder i den almindelige Fryd Haabet om en større Selvstændighed, en større Uafhængighed af Broderlandet," men han avviste denne tanken: "Jeg formener, at intet Middel kunde vælges uheldigere til at naae et uværdigt Maal."²⁷⁶ Aall la vekt på unionens nytte når han forsvarte den: "Er Norges Forbindelse med Danmark – hvorum enhver upartisk Patriot maa finde sig inderligen overbeviist – af politisk Værd og Vigtighed for Norge, saa maa denne Nytte klarligen kunne sees, for retteligen at paaskjønnes. En større Oplysning vil altsaa forhøie og forædle denne Følelse."²⁷⁷ Derfor var opplysningstanken og det norske universitetet så viktig for Aall.

Jacob Aalls forsvar for Danmark fikk også følger i praksis. Når Aall i 1809 gjennom Herman Wedel Jarlsberg (1779–1840) ble stilt fremfor et svensk unionsalternativ, plasserte han seg trofast på helstatens side.²⁷⁸ Aall begrunnet sin avvisning av dette alternativet både rasjonelt og med en følelse av lojalitet overfor unionen. I en samtidig kilde, et brev fra 21. september 1809 til Christian August, uttrykte han tilfredshet med statsstyret og kongen: "Saa meget jeg end føler, at den norske Nation har mange grundede Klagemaal at nedlægge for den danske Trone, saa tror jeg dog at skyldte Sandheden den Tilstaaelse, at Norge i det henrundne Seculum fandt sig lykkeligt under det danske Scepter," og

274. Aall til Moltke, 10/2 1809. AAA, jnr. 183/1964 185. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1808–09.

275. Aall 1813c:5.

276. Aall 1813a:223.

277. Ibid.

278. Se s. 132-138.

videre: “Hvo var vel friere og mindre beskattet end den norske Bonde [...]? Af den Aarsag hersker der en rolig Vedhængenhed ved den danske Regjering i Bondens Sjæl, og blandt Almue og Bonde skulle ikke let findes Misfornøiede.”²⁷⁹ I brevet til Christian August fremhevet Jacob Aall lojaliteten på en mer inderlig måte enn det han gjorde i sine offentlige skrifter før 1814. Kildekritisk må vi imidlertid være oppmerksom på at brevet til Christian August var rettet til en dansk-tysk embetsmann og at dette kan ha påvirket Aalls fremheving av lojaliteten. I 1843 skrev Niels Aall i et brev til sin bror Jacob at brødrene ikke hadde lyst til å ta del i “revolutionaire Bevegelser” eller være slikes “Coryphæer” og fremhevet deres lojale innstilling.²⁸⁰ Jacob Aall fremhevet også i erindringene brødrenes lojalitetsfølelse: “De deelte en fra Forfædrene nedarvet Hengivenhed for den herskende Kongestamme, og følte sig utilbøielige til at deeltage i nogetsomhelst Skridt til at opløse den gamle Forbindelse [...]”.²⁸¹ I ettertid ble lojalitetsaspektet lagt vekt på av brødrene.²⁸²

Jacob Aall skrev i brevet til Christian August at Norge ikke hadde noe å tjene på en union med Sverige. Trolig hadde Aall på bakgrunn av Wedels utsagn på Bærum Verk dannet seg en oppfatning av hva en union med Sverige ville innebære. I brevet til Christian August snakket han om “Fritagelse fra mange Byrder og borgerlige Indskrænkninger.”²⁸³ Aall hadde liten tiltro til slike løfter og hans konservative grunnsyn tilsa en sterk skepsis mot en ny union, i hvert fall så lenge han mente den gamle i det store og hele var en god forbindelse: “Det forekommer mig voveligt at ombytte en Forfatning som vor med nogen anden som vi ikke kjende,”²⁸⁴ skrev han. Jacob Aall avviste unionen med Sverige ut fra en positiv erfaring med unionen med Danmark og lojalitet til denne unionen, men også fordi følgene av en svensk union var usikker og fordi Sverige ikke kunne vise til noe vesentlig bedre alternativ.

279. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:183.

280. Niels Aall til Jacob Aall, 5/6 1843. Aall og Schulerud (red.) 1948:255.

281. Aall 1844, bd. 2:87.

282. I erindringene skrev Jacob Aall om de to brødrenes reaksjoner på Wedels initiativ i 1809 at de “[...] nærde deres Landsmænds indgrodde Fordom mod en nøiere forbindelse med Sverige”. Det argumentet var han imidlertid forsiktig med å bruke i samtiden. Aall 1844, bd. 2:87.

283. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:183.

284. Ibid.

Når Aall fremhevet lojaliteten i årene 1807–13, ser det ut til – som vi også så i *Fædrelandske Ideer* – at han fremhevet at lojaliteten var noe som forpliktet begge veier. I et brev til Hofman skrev han om de norske seirene ved fronten i 1808: “Jeg har også det Haab, at dette Beviis paa Nationens Troskab vil opvække Regieringens Opmærksomhed og tilveiebringe kraftigere Foranstaltninger end de, som afvigte Vinter iværksattes til Landets Proviantering.”²⁸⁵ Det samme ser vi i *Om Culturen i Norge* fra 1813 når Aall forsikret om at “Enhver fornuftig Normand føler sig til fulde overbeviist om, at Norge fornemmelig i denne Tid har havt de største Beviser paa den Danske Konges og det Danske Folks Kjærlighed”.²⁸⁶ Dette mente imidlertid Aall var som det skulle være. Det var “[...] en nødvendig Følge af Landenes broderlige Forbindelse. Norge var trofast i Farens Øieblik; Danmark var hjælpsom i Nødens Time”.²⁸⁷ Det var fornuften som fortalte at det skulle være slik.

Jacob Aall holdt fast på sin unionslojale innstilling gjennom krigsårene, og han forsvarte unionen i ord og handling. Mot slutten av krigen finner vi imidlertid eksempler på ytringer fra Aall som i det minste viser tendenser til å ville revurdere visse ting i unionen. I september 1813 skrev Aall til Christian Frederik som hadde kommet til Norge som stattholder 21. mai samme år: “Den danske Stat er formedelst en udvortes Politikk at betragte som et rorløst Skib, der tumler om paa Havet. Etsteds kommer det vel i Havn, og da er det Tid at kalfatre det.”²⁸⁸ Hva Aall mente med at det var på tide å “kalfatre” det dansk-norske statskipet, skrev han ikke mer om, utover at den daværende situasjonen “forvirre den handlende og cultiverede Deel af Nationen, og gjøre den mere ligegyldig for en Statsforandring, end den ellers formedelst sin Kjærlighed til det danske Dynasti og Had til Nabostaten vilde være”.²⁸⁹ Om han ikke hadde mistet troen på unionen, så han tydelige behov for reformer når krigen var overstått.

Det var tre hovedgrunner til at Jacob Aall mente unionen med Danmark var heldig før 1814. For det første mente han at Norge hadde hatt fordel av unionen, for det andre hadde man en lang tradisjon som befestet denne, samt at det fantes lojalitet for regjeringen og kongehuset, og for det tredje var det uklart hva alternativet, en union med Sverige, ville

285. Aall til Hofman, 22/7 1808. Aall og Schulerud 1948:175.

286. Aall 1813a:236.

287. Ibid.

288. Aall til Christian Frederik, medio september 1813. Aall og Schulerud (red.) 1948:193.

289. Ibid.

innebære. Det kan se ut til at lojalitetsforestillingene og konservativ skepsis betydde noe mer for Aalls vurdering av unionen enn det så ut til i *Fædrelandske Ideer*. Særlig tyder Aalls opptegnelser i ettertid på det. Likevel la Aall sterk vekt på rasjonelle argumenter for unionen og han fremhevet at lojaliteten var noe som gikk begge veier, både fra Norge og nordmenn til Kongen, Danmark og dansker og fra Kongen, Danmark og dansker til Norge og nordmenn. Alt i alt synes fornuften å spille en større rolle for Aall for bedømmelsen av unionen enn lojalitetsforestillinger. I hvert fall ønsket han å fremstille det slik. Men hva med Aalls personlige forbindelser og følelser, var det til syvende og sist dem som bandt ham til unionen og ikke en overbevisning om unionens nytte eller plikt og lojalitet overfor stat og kongehus?

Spørsmålet om “vikarierende argumenter”

Mannsåker hevder at når Aall forsvarte unionen, må man “ikkje sjå utgreiinga hans som noko anna enn ein freistnad på å finna ei rasjonell grunngjeving for ei meir eller mindre emosjonell totalinnstilling”.²⁹⁰ Denne innstillingen hevdet Mannsåker først og fremst hadde bakgrunn i Aalls nære personlige forbindelser til Danmark. Var det slik at når Jacob Aall forsvarte unionen, prøvde han å finne argumenter for et syn som i grunnen lå fast av personlige og følelsesmessige årsaker?

For Aall hadde ganske sikkert “summen av ungdomsminne, sympatier, vennskapsband, kulturelle og økonomiske interesser [...]”²⁹¹ stor betydning for hans vurdering av unionen. Hans personlige vennskapsforhold til mange dansker, hans danske giftemål og mange skoleår i Danmark hadde formet hans oppfatninger i avgjørende år. Dessuten kom politisk konservatisme og felles økonomiske interesser med eksport og import mellom Nes verk og Danmark.²⁹² At vennskap og økonomi også overlappet hverandre var ganske vanlig i datidens økonomi, men for Aall hadde nok dette ekstra betydning. Mannsåker skriver om Aall og Hofman at en ikke finner “[...] mange døme på at vennskap og sams kulturelle interesser vert så naturleg utfylte og styrkte av økonomiske

290. Mannsåker 1943:129–130.

291. Ibid. 130.

292. Ibid. 41–45.

band".²⁹³ Av disse grunnene kan vi anta at Aall i alle år nærte en sterk følelse for Danmark og dansker både før og etter 1814.

Likevel vil det være vanskelig å si helt sikkert i hvilken grad det var den fornuftige vurderingen av unionen ut fra et opplysningspatriotisk ideal, eller lojalitet til, eller en følelse for og genuin kjærlighet til unionen, Danmark og dansker som var den viktigste faktoren for Aalls positive innstilling til Danmark. Til sist blir det et spørsmål om grader av følelse og fornuft. Å vurdere forholdet mellom disse blir for oss en uløselig floke. Aalls offentlige argumentasjon la vekt på fornuften. De personlige forbindelsene fremstår ikke som argument i de skriftlige kildene, noe vi heller ikke kan forvente, men vi må i vurderingen ta høyde for hvor nære de var og hvor høyt Aall vurderte dem.

Hva er da mest sannsynlig? Trolig hadde både fornuft og nytte, lojalitet og personlige relasjoner betydning for Aalls vurdering. I praksis kunne disse kreftene dra i samme retning fordi – etter Aalls oppfatning – både fornuften, lojaliteten, følelsene og dessuten, kan vi føye til, en konservativ skepsis, talte for unionen. Selv høsten 1809 behøvde Aall ikke nødvendigvis å ha noen klar prioritering mellom forholdene da han fortsatt fant fornuftige argumenter for å bevare unionen, og det var på det punktet et eventuelt brudd i hans oppfatning måtte finne sted. Det kan være Mannsåker har rett i at det var de personlige sympatiene som lå i bunnen, men i realiteten kunne Aall, helt frem til 1814, slippe unna uten å ta prinsipiell stilling til hva som var viktigst for ham; personlige forbindelser, lojalitet eller fornuftige argumenter. Som ideal mener jeg det taler for at det var fornuften Jacob Aall prinsipielt ønsket å legge størst vekt på. Derfor fremhevet han dette idealet i det han skrev. Om han i praksis lot følelsene styre, vil her bli nødt til å forbli ubesvart. Trolig visste han knapt svaret selv.

Reaksjoner på Fædrelandske Ideer i København

Vi finner få reaksjoner på de fleste av Aalls tidlige skrifter. Norske reaksjoner på utgivelsen av *Fædrelandske Ideer* har jeg ikke funnet, utenom at Niels Aall i et brev forteller at broren Nicolai hadde lest boken og at han selv ønsket å få tilsendt et eksemplar.²⁹⁴ I et brev til Hofman 5.

293. Ibid. 44.

februar 1810 skrev Aall dessuten: “Jeg har den Glæde at de [boken, min anmerkning] motages med udmærket Bifald.”²⁹⁵ Ved hjelp av to brev fra Müller, som det finnes kopier av i Fayes Samlinger og er datert København 9. mars 1810 og 1. mai 1810, kan vi danne oss et bilde av hvordan Aalls bok ble mottatt i hans danske krets. Müllers brev forteller om at *Fædrelandske Ideer* ble lest og diskutert i København. Han fortalte at han blant annet hadde diskutert skriftet med Ove Malling (1748–1829) og Otto Moltke. Müller etterlyste også en utgivelse av boken i København, og han tilføyde at “Flere have ønsket sig” et slikt opplag.²⁹⁶ Et annet vitnemål på at skriftet vakte en viss oppsikt har vi ved at en hr. Feltborn våren 1810 skal ha tilbudt seg å oversette skriftet til engelsk, noe Aall avsto med begrunnelsen at han først ville revidere skriftet selv.²⁹⁷ Som Mannsåker har påpekt, hadde nok det avslaget vel så mye å gjøre med den kritikken Aall møtte fra Müller om innholdet i boken.²⁹⁸

Aall hadde “forlangt” av Müller at han skulle meddele ham sine “Tanker” om boken. Müller refererte først noen reaksjoner han hadde fått fra andre. Ove Malling hadde kommentert at det “havet været Ønskeligt” at Aall “mere var gaaet i Detailler”, mens Otto Moltke “fra-raadede” Müller å “overbringe det [boken, min anmerkning] til Kongen”.²⁹⁹ Müller sluttet seg til denne kritikken. Det var med andre ord ikke ubetinget begeistring for Aalls *Fædrelandske Ideer* blant disse københavnerne.

Hva var det Jacob Aalls danske bekjente var så skeptiske til i *Fædrelandske Ideer*? Hvorfor var ikke boken noe for kongen? Svaret finner vi nok først og fremst i Aalls fremstilling av forholdet mellom unionspartnerne: “Tonen i Skriftet [...] er umiskiendeligen i det Hele Loial, men ikke i det Enkelte,” skrev Müller. Han tvilte ikke på Aalls lojale grunninnstilling, men reagerte på at Aall også ga uttrykk for “norske”

294. I et brev 10/2 1810 skrev Nils Aall til broren Jacob Aall: “Dine ‘Fædrelandske Ideer’ har jeg endnu ikke seet. Nicolai har nok [...] gjennemgaaet den, har du derfor et Exemplar deraf, ønsker jeg mig den sendt ved lejlighed.” RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13).

295. Etter Mannsåker 1943:138. Jacob Aall til Niels Aall 5/2 1810.

296. Müller til Aall (avskrift), 1/5 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 24).

297. Mannsåker 1943:136. Jacob Aall opplyser dette i et brev til Niels Aall 13/6 1810.

298. Ibid. 1943:136. Mannsåker behandler det første brevet fra Müller, ibid. 135–136.

299. Müller til Aall (avskrift), 9/3 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13). Ut fra sammenhengen er det ikke utenkelig at Aall i det før omtalte følgebrevet kan ha bedt Müller om å overbringe et eksemplar til kongen.

forestillinger om Danmark som ikke falt i god jord i København. Et eksempel Müller nevnte var at Aall skrev om “Danmarks ... indtrufne Sønderknuselse”: “Hvorledes kunde Kongen uden Forstyrtelse læst dette. Er et Rige sønderknust; som endnu dog har Selvstændighed? Er Formindskelse i Velstand og en slet Kours tilligemed dyre Tider Sønderknuselse?”³⁰⁰ Vi har tidligere også sett at Müller mente helstaten måtte bedømmes som et “organisk Heelt” og at han avviste at de to landenes nasjonalkarakter var særlig ulik.³⁰¹

Müller reagerte på måten Aall rettet kritikk mot Danmark: “[...] denne Talemaade om Lænkerne der binde Norge til Danmark er særdeles uheldig,” skrev han, og videre: “Sæt og at det kunde historisk forsvares, er det noget, som ei staar i nødvendig Forbindelse med det hele, og opvække ubehagelige Forestillinger.” Særlig reagerte Müller når han leste Aalls kortfattede innledning om Norges historie: “[...] dets {Norge, min anmerkning} Selvstændighed var tabt og dets Skjebne blev lænket til et Lands ... Norge udslottedes blandt Staternes Tal – et Rov for Udlændingers Undertrykkelse.” Müller var usikker på om Aalls betegnelse “Udlændinger” pekte mot “Hansastæderne” eller “de danske”.³⁰²

Av Müllers andre brev går det frem at Aall i sitt gjensvar skrev til Müller at han med “Udlændinger” hadde siktet til hanseatene. Müller svarte: “Jeg formodet at med Udlændinge skulde forstaaes Hansastæderne o.s.v., men tydeligt er det ikke, og Adskillige have troet deri at finde de danske betegnede. Indvendingen gjelder saaledes kun Valget af Ord.”³⁰³ Hva Aall egentlig mente – han kan naturligvis ha valgt en “nøytral” tolkning når han så Müllers sterke reaksjon på ordbruket – kan vi ikke vite med sikkerhet. Men, siden han selv hevdet det overfor Müller, la oss forutsette at Aall med “Udlændinger” mente hanseatene. Da sitter vi uansett igjen med at dette uttrykket var gjenstand for diskusjon i København og at Müller henviste til at “Adskillige” hadde stilt spørsmål ved Aalls ordbruk. Vi har i kapittel 2 og 3 sett at Aall, til tross for sin opplysningspatriotisme, ga uttrykk for en norsk nasjonalitet og patriotisme. Dette finner vi ikke direkte reaksjoner på hos Müller. Men

300. Ibid.

301. Se s. 73-74 og s. 100.

302. Müller til Aall (avskrift), 9/3 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13). I samtiden var det sterke anti-tyske tendenser i København. Müller er tydelig forbitret over disse og skrev i fortsettelsen om “Hansastædernes Undertrykkelse” og “de tyske [...] monopoler”.

303. Müller til Jacob Aall (avskrift), 1/5 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 24).

Müllers reaksjon på bruken av “Udlændinger” viser at Aall likevel ikke kunne utfordre oppfatningen av at borgeren først og fremst var en borger av hele staten. En gitt folkegruppe, en “nasjon”, kunne ikke innenfor helstaten operere med et begrep som “Udlændinger” om andre deler av statens befolkning.

Müllers to brev var i det hele sterkt kritiske til Jacob Aalls bok, men visse positive trekk kunne han også finne. Han skrev han hadde lest boken med “Fornøielse” og at den inneholdt “meget der var mig nyt”, og han ga også Aall kreditt for at han “heldigen har dannet” seg ved “franske og engelske Skrifters Lesning”. Dessuten skrev han at Aalls resonnement der han argumenterte for unionen “synes mig ret godt”.³⁰⁴ Likevel mente Müller at Aall kunne skrevet mer om regjeringens bestrebelser for å hjelpe Norge.

Müllers brev til Aall i 1810 tyder ikke på at oppfatningen av Norge som et historisk rike eller “nasjon” innebar et problem innenfor Aalls danske krets. Müller ønsket heller å relativisere Aalls innvendinger og han fremhevet i stedet den nære forbindelsen mellom de to landene. Dessuten forsvarte han Danmark mot uttrykk som kunne oppfattes som ydmykende. Han satte pris på Aalls prinsipielle vurdering og forsvar av unionen. *Fædrelandske Ideer* var “i det Hele Loial”, og det kunne unnskyldes at Müller ikke anså den som det i “det Enkelte”. Müllers reaksjon virket utvilsomt som en vekker for Aall når det gjaldt måten han uttrykte seg på.³⁰⁵

Oppsummering

Det er et åpent spørsmål om hovedgrunnen til Jacob Aalls forsvar for unionen, et forsvar der han brukte både fornuft og lojalitet som argumenter, var de personlige sympatiene for Danmark og at han slik opererte med “vikarierende argumenter”. Sikkert er det at han offentlig ønsket å fremstå med en fornuftsorientert argumentasjon. Dette kommer særlig frem i *Fædrelandske Ideer*. Der argumenterte han med fornuften for unionen og lot lojalitetserklæringene ha underordnet betydning. Det tyder på den kraften Aall tilla fornuften hos de som leste det han

304. Brev fra Müller til Jacob Aall (avskrift), 9/3 1810. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX 13).

305. Sml. Mannsåker 1943:136.

skrev, og det tyder også på at noen sterkt uttalt form for helstatspatriotisme ikke var det han regnet med ville påvirke i den retningen han ønsket i Norge. Fornuftige argumenter for de positive og nyttige sidene ved unionen var det Aall så som de viktigste argumentene han kunne komme med. Dette passer godt med den patriotismeforståelsen Aall i disse årene ga uttrykk for; en helstatstilpasset nasjonal opplysningspatriotisme.

Jacob Aalls vektlegging av fornuften tyder også på at det *prinsipielt* var et slikt ideal han *ønsket* å følge og at han ikke ønsket å være bundet av lojalitet og personlige følelser. Dette gjør det nødvendig å revurdere oppfatningen av Aall som “eventyrets tro Johannes”. Vel var han den trofaste, men han var trofast fordi fornuften ga lojaliteten et reelt grunnlag. Dermed var lojaliteten fortsatt svært viktig, men den var betinget. Den dagen Aall fikk saken stilt så til de grader på spissen at han ikke lenger fant fornuftige argumenter for unionen, kunne alt skje. Likevel lå noe slikt uendelig langt frem i tid, og selv under presset i 1809 fant han argumenter for unionen og valgte lojalitet. Det er vanskelig å svare på om valget i praksis allerede var forutbestemt, men ut fra det vi har sett her *kunne* det ha blitt annerledes under andre omstendigheter.

Jacob Aall fremsto i årene 1807–13 som en forsvarer av unionen med Danmark overfor offentligheten, Christian August og Wedel. Likevel var ikke dette noe som nødvendigvis ble forstått fullt ut i Danmark. Vi har sett av Peter Erasmus Müllers reaksjoner på *Fædrelandske Ideer* at han stilte spørsmål med flere av Aalls resonnementer og særlig de hvor Aall kunne mistenkes for å komme med indirekte angrep på Danmark eller å tegne et bilde av det han fra København så som unaturlige kløfter mellom unionsfellene. Müller, og de andre som han diskuterte skriftet med, så positivt på Aalls prinsipielle forsvar av unionen, og på bakgrunn av dette og at skriftet i det “Hele” var lojalt, kunne de unnskyldte Jacob Aalls mer kritiske bemerkninger. Men at boken i det “Enkelte” kunne mistenkes for å være opposisjonell, gjorde at den ikke passet for kongens øyne. Dette viser at selv Jacob Aall, som både på bakgrunn av fornuftens argumenter, lojalitet og en genuin følelse for unionen var helstatslojal, også var preget av nasjonale strømninger som det ble reagert mot i København. Et viktig uttrykk for disse strømningene var ulike reformkrav som i krigsårene ble hevdet med økende styrke i Norge.

**Nasjonale
reformkrav
og nasjonal
organisering
1807-13**

*“Oplysning og Sædlighed ere Grundvolden
for Staternes indvortes Lyksalighed,
og saa langt fra at svække Forbindelsen
mellom Fyrste og Undersaat
sammenknyttes den derved inderligen.”*

Jacob Aall 1809

Kapittel 5

Krav om nasjonale krisereformer 1808–09

Den nasjonale patriotismen som blomstret i Norge etter krigsutbruddet medførte at det ble fremmet flere reformkrav overfor myndighetene. Det var de gamle kravene om et norsk universitet og en norsk bank, men også kortsiktige reformkrav som ønske om større innsats for forsyningsarbeidet. I dette kapitlet vil jeg se på hvordan Jacob Aall var med på å fremsette slike krav overfor myndighetene i årene 1807–13. Hvilke krav fremsatte han og hvordan og hvorfor gjorde han dette? Dessuten vil jeg undersøke, med hvilken styrke og intensitet ga han uttrykk for disse kravene?³⁰⁶

Kravene Aall var med på å fremsette har jeg valgt å dele opp i to hovedkategorier. For det første kortsiktige krav som kan ses på som en direkte følge av krigen, og for det andre langsiktige krav. Å skille disse kravene fra hverandre på denne måten er imidlertid et analysegrep. Bakgrunnen for begge typer krav var å finne i krigen. Kriteriet jeg har brukt for å skille de to formene for krav er at mens de kortsiktige krisereformene rettet seg mot umiddelbare, kortsiktige krisetiltak, hadde flere av de langsiktige kravene en lengre forhistorie og var blitt fremmet tidligere i andre sammenhenger, eller de var tydelig ment å ha en langsiktig virkning.

306. Flere av de problemstillingene og sammenhengene som berøres i dette kapitlet og også de to neste (kapittel 6 og 7), har Mannsaker diskutert i sin hovedoppgave. Særlig gjelder det for Aalls rolle i "den lojale opposisjon", men Mannsaker drøfter blant annet også universitetsspørsmålet og økonomiske spørsmål. De stedene der det har falt naturlig, har jeg derfor begrenset min egen empiriske drøfting ved å gjennomgå hovedtrekk og samtidig referert til Mannsaker for nærmere drøftelse.

Krigen, nøden og brev til København

I 1807 ble Danmark-Norge dradd inn i napoleonskrigene på Frankrikes side etter det engelske flåteangrepet på København. Krig lager sine egne regler, sin egen moral, og slik var det også i krigsperioden som for Norges del, med enkelte avbrekk, varte frem til 1814. Jacob Aall, og andre i det norske handelspatrisiatet, engasjerte seg både i kaperfart og “ulovlig” lisensfart, men omstendighetene var slik at det første viste lojalitet til kongen og det andre medvirket til landets sanne frelse.³⁰⁷ Krigen ble ført på politisk plan i København, militært på kontinentet og langs den svensk-norske grensen, men den var også, som en krig ofte blir, en kamp om forsyninger. For Norge var avhengigheten av korninnførsel (fra Danmark) spesiell, og trusselen om hungersnød var latent så lenge blokaden ble opprettholdt.³⁰⁸

For Jacob Aall som verkseier var denne kampen for (korn)forsyninger mer nærliggende enn den militære. Mannsåker skriver at “For Aall var det i alle fall meir nærliggjande å tenkja i tapte kornskuter enn i tapte slag.”³⁰⁹ Under alle krigsårene drev han et oppofrende arbeid for å skaffe korn både til verket og bøndene omkring. I 1811 skrev han: “[...] ingen Privat Mand under Krigen har mistet flere Skibe og indbragt flere Kornvarer end jeg.”³¹⁰ Aall så utvilsomt kampen for korn som et område der borgernes patriotiske innstilling ble prøvd i praksis. I *Om Norges Kornhandel* fra 1811 skrev han: “[...] hvor upatriotiske og ildefindede de Undersaatter ere, som ville vælte alle Byrder, alle Foranstaltninger, der kræve øienbliklige Opofrelser, paa Staten, imedens de selv, drevne af Frygt, af Uvidenhed, af Egennytte, ere lade og indolente Tilskuere i Nødens Tid.”³¹¹ For sin innsats ble Jacob Aall allerede 20. oktober 1807 takket i en skrivelse fra kronprins Frederik, og i 1809 ble han utnevnt til ridder av Dannebrogordenen.³¹² Men krigen skapte hos Aall også et engasjement som strakk seg ut over forsyningsarbeidet til

307. For mer om kaperfarten, se for eksempel Tønnessen, Joh. N., *Kaperfart og skipsfart, 1807–1814*, Oslo 1955. For en grundig drøfting av Jacob Aalls rolle i kaprerfarten, se: 43, 156–58, 453–455.

308. Om nød, matmangel og tiltak, se for eksempel Worm-Müller 1918:146–189, flere steder.

309. Mannsåker 1943:91.

310. Etter ibid. 1943:75. Jacob Aalls “selvbiografi” innført i kopiboken til Nes Verk 27/7 1811. Jeg har valgt ikke å gå nærmere inn på Aalls innsats som importør av korn. For en bra gjennomgang av Aalls importørvirksomhet under krigen, se Mannsåker 1943:74–83.

311. Aall 1811a:24.

sitt nærområde. Han søkte etter politisk innflytelse for å påvirke helstatens politikk.

Jacob Aall henvendte seg tidlig til København med reformkrav som kunne avhjelpe den vanskelige situasjonen Norge var havnet i. Først og fremst fremsatte han sine krisereformkrav til sin bekjente Otto Moltke, som var direktør i Rentekammeret.³¹³ De fleste av Jacob Aalls forslag handlet om tiltak for å motvirke følgene av blokaden i Norge: “[...] Norges hengivne Nation, kan udstaae mange lidelser førend den bukker under for fremmed Overmagt, men forgjæves kjæmper den mod Hungers-Nød,”³¹⁴ skrev han i et brev til Hofman fra 1808. Etter hans oppfatning var det tilførselen av forsyninger som var selve grunnlaget for at unionen skulle holde gjennom krigen: “[...] hvis den Forbindelse som er ildprøvet ved uendelige Lidelser og tusindfold Beviser paa Troskab og Hengivenhed, fremdeles skal bestaa.”³¹⁵ Aall gjorde det med andre ord klart at trusselen fra nøden utgjorde en fare for unionen.

Overfor Moltke kom Aall med forslag om hvordan regjeringen burde intensivere tiltakene for å sikre forsyninger til Norge. Han kritiserte regjeringen for å legge byråkratiske hindringer i veien for norske kornimportører og ikke tilby importørene gode nok støtteordninger. Som et mulig tiltak pekte Aall blant annet på at regjeringskommissjonens handlefrihet burde økes. Dessuten skrev han at staten burde satse på bygging av orlogsskip til konvoifart i stedet for kanonbåter til kystforsvar og at disse burde bygges i Norge for å understøtte næringslivet. Aalls argumentasjon er blitt karakterisert som en “kontrastrik blanding av opposisjonsinnlegg og lojalitetserklæringer”, og slik appellerte den i København “både til den politiske fornuft og til hjertelaget”.³¹⁶ I februar 1809 sluttet imidlertid Aalls korrespondanse med

312. Kronprins Frederiks skrivelse ble viderefremmet av Christian August i et brev til Aall 20/10 1807. Dette er trykket i Aall og Schulerud (red.) 1948:173.

313. Det står innført i alt fire brev fra Jacob Aall til Otto Moltke i Nes Verks forretningskopibok for 1808–09. De er datert henholdsvis 3/5 1808, 10/8 1808, 4/11 1808 og 10/2 1809. AAA, jnr. 193/1964 185. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1808–09. Mannsåker behandler de to første brevene, men ikke de to siste. Det kan være et poeng at Aall opprettholdt korrespondansen med Moltke om lag et halvt år lenger enn de brevene Mannsåker behandler i sin hovedoppgave, men innholdet i brevene er ellers ganske likt. Mannsåker 1943:84–92.

314. Aall til Hofman, 10/8 1808. AAA, jnr. 193/1964 185. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1808–09.

315. Ibid.

316. Mannsåker 1943:91. For en grundig drøfting av de to brevene 3/5 og 10/8 1808, se Mannsåker 1943:83–93.

Moltke, og han henvendte seg fra da av til den norske regjeringskommisjonen i et forsøk på å få gjennomslag for sine ideer. Mannsåker fremhever to hovedgrunner til dette. For det første en allmenn oppvurdering av kommisjonen våren og sommeren 1809, som særlig hang sammen med Christian Augusts stadig økende popularitet. For det andre hadde det å gjøre med Wedels utnevning som medlem av regjeringskommisjonen, noe som ga ny giv i kommisjonens arbeid.³¹⁷

Wedels inntreden og nye giv fikk Jacob Aall merke personlig. Wedel satte fart i en del av Aalls hjertesaker, blant annet vedrørende forsikringsutbetalinger. Mest bemerkelsesverdig er det utvilsomt at Wedel uten regjeringskommisjonens samtykke vinteren 1809 utstedte kredittilvisninger for korninnkjøp til Jacob Aall. Da Aall på grunn av en uoverensstemmelse med regjeringskommisjonen returnerte vekslene, kom Wedel i en vanskelig situasjon. Wedel sendte da tilvisingene tilbake til Aall sammen med et åpenhertig brev der sammenhengen ble forklart og han ba Aall fortsette sitt forsyningsarbeid “[...] fordi jeg haaber De umulig kan vedblive at nægte det nødtrængte Fædreland Deres virksomme Hjælp – og deels fordi jeg vorder satt i Forlegenhed ved at maatte indlevere igjen Anviisningene til R.C. [...]”.³¹⁸ Aall fulgte oppfordringen og satte utvilsomt pris på Wedels vennskapelige åpenhertighet.

Fredsønsket og ønsket om en delt utenrikspolitikk høsten 1809

I mars 1809 kom våpenstillstanden med Sverige, men kongens krigspolitikk og den britiske blokaden fortsatte. Da Jacob Aall på sensommeren 1809 ble oppmerksom på at sterke krefter innad i Norge arbeidet for å løsrive Norge fra Danmark og bringe landet inn i en ny union med Sverige, gikk han så langt som til å foreslå at Norge skulle inngå separatfred, en “kornfred”,³¹⁹ med England, om nødvendig uten den danske regjeringens godkjenning. Selv om Aalls ønske om fred og Wedels møte på Bærum Verk er behandlet tidligere, mener jeg det kan

317. Sml. Mannsåker 1943:108–110.

318. Wedel til Aall, 17/2 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:178.

319. Mannsåker bruker begrepet “kornfred” flere steder, Mannsåker 1943: blant annet 121.

forsvares å repetere hovedpunktene og gå nøyere inn på noen uavklarte spørsmål.³²⁰

Jacob Aall var ikke den eneste som under press av hungersnød og blokade tok til orde for radikale løsninger. I selve regjeringskommisjonen gjorde allerede vinteren 1809 tanken om en norsk separatfred med England seg gjeldende, og Christian August foreslo separatfred som en kriseløsning i et brev til kongen allerede 17. februar 1809.³²¹ I månedsskiftet juli–august foregikk imidlertid systemskiftet i København og fra da av tok politikken større hensyn til Norges interesser.³²² Det tok imidlertid tid før resultatene av systemskiftet ble synlige.

Det finnes tre kilder der Aall var med på å fremsette fredsønsket. Det er et personlig brev til Christian August som hadde oppfordret Aall til å skrive på det såkalte “prinsegildet” på Ullevoll. Dessuten to brev som ble sendt regjeringskommisjonen høsten 1809 på vegne av en “forening” med utgangspunkt på Sørøstlandet.³²³ Kildekritisk har jeg valgt å bedømme brevene slik at Aalls brev til Christian August og den foreløpige forestillingen fra “foreningen” står for Aalls personlige syn da begge disse er skrevet av Aall. Oppropet, som er skrevet av Bille og underskrevet av flere, vil her bedømmes som “foreningens” syn,³²⁴ noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 7.

I brevet til Christian August 21. september 1809 reiste Jacob Aall fredskravet: “Efter min individuelle Overbevisning er det altsaa ingen anden Redning tilbage for det ulykkelige, udhungrede og udplyndrede Norge end en directe Tilladelse fra vore Fiender til at maatte hente Korn fra Danmark uden Molest af fiendtlige Krydsere.”³²⁵ I den foreløpige forestillingen formulerte han seg enda klarere: “Tillad mig saaledes at ansee et direkte Forslag til den engelske Regjering, at give vore Korn-

320. Sml. Mannsaker 113–132, Worm-Müller 1918:448–462.

321. Worm-Müller 1918:252–255.

322. Se for eksempel Mykland 1978:194–195.

323. Aall skrev i erindringene: “Denne Forening dannedes paa Vestlandet [...]” Aall 1844, bd. 2:59.

324. Sml. Mannsaker som behandler de tre brevene fortløpende på sidene 113–122. I erindringene skrev Jacob Aall kun om en forestilling som ble sendt regjeringskommisjonen. Aall 1844, bd. 2:58 ff. Imidlertid må det ha eksistert to forestillinger. En som Jacob Aall har sendt til regjeringskommisjonen (eller bare Wedel) på egen hånd, som en foreløpig skrivelse, og dessuten Billes opprop. Se Worm-Müller 1918:458 ff. Mannsaker skriver i sin oppgave, på bakgrunn av Aalls opplysninger i erindringene, at den “foreløpige” forestillingen var underskrevet av “temmeleg mange”. Dette mener jeg er høyst usikkert da Aall i erindringene trolig har blandet de to skrivenne. Mest sannsynlig sendte han det første for “egen regning”, mens oppropet til Bille ble underskrevet av flere.

skibe fri Passage, som det eneste Redningsmiddel for Landet.” For Jacob Aall fremsto det som nødvendig at det måtte inngås en form for fred med England. Om ikke den danske regjeringen innså dette, skrev Aall at den norske regjeringskommisjonen måtte handle på egen hånd. I brevet til Christian August ga han uttrykk for at regjeringskommisjonen selv burde ta initiativ til en fredsavtale: “Give Gud at Ædle Mænd, som lede Statsstyrelsen i denne Tid her i Landet, vare saa overbeviste om Nødvendigheden av en saadan Overenskomst, at den sluttedes endog uden uttrykkelig Hjemmel fra den danske Regjering.”³²⁶ Den 4. oktober sendte Christian August sitt svar på Jacob Aalls brev av 21. september. Han skrev beroligende til Aall at han regnet med å “see den første Nød afhjulpen i de næste tvende Maaneder”.³²⁷

Når Jacob Aall gikk så langt som til å kreve separatfred høsten 1809, hadde det helt spesielle forutsetninger. Aall hadde gjennom hele krigen sett blokaden og forsynings situasjonen som den største trusselen mot unionen med Danmark, men høsten 1809 dukket det opp en ny og langt farligere trussel. Denne kom til overmål fra statsadministrasjonens innerste krets, nærmere bestemt amtmann i Buskerud, arving til Jarlsberg grevskap og medlem av regjeringskommisjonen, Herman Wedel Jarlsberg. Wedel konspirerte i 1809 aktivt med svenske interesser for at Norge skulle bryte med Danmark og gå inn i en union med Sverige.³²⁸ Det lille vi vet om Wedels plan var at den baserte seg på at en gryende misnøye i Norge med det danske styret skulle gjøre folk medgjørlige overfor et tilbud om en union med Sverige.³²⁹ Misnøyen Wedel ønsket å spille på hang først og fremst sammen med sulten. Planen hans blir i svenske kilder fra 1809 også omtalt som “Utsvältningssystemet”.³³⁰ Som den ansvarlige for forsyningsarbeidet i regjeringskommisjonen satt

325. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:182. Senere i brevet utdypet Aall sitt syn: “Saaledes troe jeg værdigste Prinds, at en Fred eller Forening med vor Fiende, som tilveibragte en Adgang til uden Forfølgelse at hente Kornvarer fra Danmark, er et absolut nødvendig Skridt til Landets Frelse.”

326. Ibid. 184.

327. Christian August til Aall, 4/10 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:186. Etter at han mottok Jacob Aalls brev av 21/9 1809 drøftet Christian August ulike tiltak med regjeringskommisjonen for å bedre forsynings situasjonen. For mer om dette, se Worm-Müller 1918:456.

328. Sml. Mannsäker 1943, som behandler Wedels initiativ og brødrene Aalls reaksjoner på sidene 122–132.

329. Worm-Müller 1918:296 ff. og 450 ff.; Sml. Mannsäker 1943:122–124.

330. Etter Worm-Müller 1918:452–453. Adelsparre til Carl XIII 1/10 1809.

Wedel i en stilling der en slik plan kunne få dramatiske følger. Vi vet ikke hvor langt Wedel egentlig kom med planen, men at det faktisk var en plan som med de rette forutsetningene *kunne* ha lyktes, er trolig. Wedels plan var aktuell til utpå høsten 1809, men etter at England fra slutten av september utstedte kornlisenser, åpnet også Sverige i oktober for utførsel av korn til Norge. Dermed ble planen om “utsulting” av Norge endelig oppgitt.

Da Wedel under et møte på Bærum Verk i august 1809 luftet ideen om en union mellom Sverige og Norge for en liten forsamling, var Jacob Aall en av dem som etter spesiell invitasjon var tilstede. Mannsåker hevder at Aall og Wedel var “gode vener” lenge før Wedels inntreden i regjeringskommisjonen vinteren 1809.³³¹ De to har utvilsomt kjent til hverandre, og Wedel kjente også Aalls søster fra København-tiden.³³² Aall og Wedel korresponderte jevnlig fra og med vinteren 1809, men noe personlig vennskapsforhold mellom dem har jeg ikke grunnlag for å si at det var høsten 1809.³³³

Det er usikkerhet knyttet til hvor mange som var tilstede ved møtet på Bærum Verk. De eneste vi med sikkerhet kan si har vært der er Niels og Jacob Aall, foruten Wedel selv og sannsynligvis Peder Anker (1749–1824). Dessuten kanskje noen til, men mange var de nok ikke. En som fremhever at forsamlingen var av en viss størrelse er Sverre Steen i sin norgeshistorie fra 1933: “I august kalte han [Wedel, min anmerkning] noen av landets rikeste menn til et privat møte på Bærum verk for å drøfte rikets skjebne og samle dem om en fast norsk politikk.”³³⁴ Jacob Aall skrev i erindringene at Wedel i Bærum samlet “Nogle av sine Venner” og om “den lille Raadsamling”,³³⁵ og Niels Aall kaller for-

331. Mannsåker 1943:108.

332. Steffens, Haagen Krog, *Slægten Aall*. Kristiania 1908:162 ff.

333. I perioden 25. mars 1808 til 5. august 1809 er det registrert sju brev fra Aall til Wedel i Aalls foretningsskopi bok, to fra 1808 og fem fra 1809. I perioden 17. februar til 22. august er det kjent seks brev fra Wedel til Aall (av disse er fem trykket i Aall og Schulerud (red.) 1948. Et udatert fra februar/mars finnes i Fayes Samlinger på Riksarkivet). I de første brevene er tonen noe “stiv” og formell, men den blir mer personlig med tiden. Uttrykk som “Deres Høy-Velbaarenhed” (8/4 1808) forsvinner og erstattes av “høystærede Hr. Greve!” (2/4 1809). Korrespondansen er i hovedsak forretningmessig, men små glimt av politiske refleksjoner og normative utsagn forekommer også.

334. Steen, Sverre, “Tidsrummet 1770 til omkring 1814”, i Edvard Bull mfl., *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*, bd. 12. Oslo 1933:312.

335. Aall 1844, bd. 2:85–87.

samlingen “vor Sammenkomst på Bærum”.³³⁶ Brødrene Aalls utsagn tyder ikke på at det var noen stor forsamling.³³⁷

Møtet på Bærum Verk er altså behandlet flere steder. Kort fortalt sendte Wedel 22. august et brev til Jacob Aall der han inviterte ham sammen med broren Niels Aall til “uden opsigt” å innfinne seg på Bærum Verk for der å “overlægge hvad der i visse Tilfælde kunde være at gjøre til Fædrelandets Redning.” Han skrev videre: “Det seer aldeles desperat ud med Norge. Imidlertid maa Anarki og dermed følgende Ulykker hindres. Regjerings Commissionens Forestillinger om Norges Stilling have Intet frugtet uden Vrede. Maaske flere bekjendte Mænds Erklæringer kunde virke mere. Jeg er beredt til alt for Fædrelandet.”³³⁸ På møtet dannet Jacob Aall seg et bilde av hva en union med Sverige ville innebære, men begge brødrene avviste Wedels forslag.³³⁹ Niels Aall skrev på 1840-tallet at Wedel hadde en “Plan”, men at brødrene så på Wedels planer som “revolutionaire”.³⁴⁰

Mannsåker skriver at Aalls deltakelse på Wedels møte virket “som ein stimulans, ei påminning” om at unionen var under “åtak frå norsk side” og slik påvirket Aalls initiativer om en fredsløsning på høsten.³⁴¹ Sentralt i denne sammenhengen må det imidlertid være hva Aall trodde Wedel ville gjøre etter møtet. Om han trodde Wedel innstilte sine planer, ville det være relativt betryggende, og en del av grunnlaget for Aalls initiativer senere på høsten ville falle bort. Dersom Jacob Aall derimot mistenkte Wedel for å fortsette “Forenings-Planen”, var det ikke et øyeblikk å miste dersom unionen skulle reddes. Jacob Aalls original-

336. Nils Aall til Jacob Aall, 5/6 1843. Aall og Schulerud (red.) 1948:256.

337. En som kan ha vært til stede utover de fire nevnte var Severin Løvenskiold. Da Aall utga sine erindringer, var Løvenskiold stattholder i Norge, og det kunne nok vært uheldig om hans navn ble nevnt i den sammenhengen det var snakk om. Om han var til stede, ville Aall trolig av takthensyn ikke nevnt hans navn i erindringerne.

338. Wedel til Aall, 22/8 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:180–181.

339. Se s. 118.

340. Niels Aall til Jacob Aall, 5/6 1843. Aall og Schulerud (red.) 1943:255. Niels Aalls beskrivelse legger i det hele tatt større vekt på Wedels rolle som “revolusjonær” enn Jacob Aall, som i erindringerne helst plasserte foreningsinitiativet hos Carl XIII. Jacob Aall omtaler i ettertid Wedels rolle tvert imot svært positivt: “Greven havde en renere Anskuelse, et klarere Overblik over de sande Forhold, et nøiere Bekjendtskab med den danske Stats Mangler og med Politikens forviklede Forhold, og kunde saaledes hæve sig til et høiere og friere Standpunkt [...]” Aall 1844, bd. 2: 87. Som Mannsåker har påpekt, har nok Niels Aalls brev mer verdi som kilde til møtet enn Jacob Aalls erindringer. Mannsåker 1943:122–123.

341. Mannsåker 1943:127.

manuskript til erindringene underbygger at Aall etter møtet nærte mistanker til at Wedel ikke ga opp “Forenings-Planen”. I manuskriptet avsluttet Aall behandlingen av møtet på Bærum Verk: “Forfatteren vover imidlertid ikke at afgøre om Greven aldeles forandret sine Tanker, eller kun temporiserede med hensyn til Forenings-Planen.”³⁴² Jacob Aall følte seg på 1840-tallet langt fra trygg på at Wedel virkelig hadde fulgt forsamlingens råd, eller om han bare snakket de andre etter munnen og fortsatte med “Forenings-Planen” på egen hånd. Dette styrker Mannsåkers utsagn, men møtet var ikke bare “ein stimulans, ei påminning”, det var trolig den utløsende årsak til Aalls krav om kornfred. For Jacob Aall må det ha fremstått som at én ting kunne ødelegge Wedels plan, og det var at kornet igjen fritt kunne komme til Norge. Det forutsatte imidlertid at England opphevet blokaden. En fredsavtale med England ble middelet til å sikre unionen med Danmark. Etter to års krig og et uklart systemskifte,³⁴³ er det forståelig at Aall var skeptisk til om kongen og regjeringen hadde evne eller vilje til drastiske, men nødvendige, tiltak. Aall måtte derfor søke løsningen et annet sted, og mest nærliggende var det da å henvende seg til den norske regjeringskommisjonen. At Wedel var en av kommisjonærene, trengte ikke være noen ulempe dersom Aalls initiativ kunne bidra til å skremme ham til ro.³⁴⁴ Det er på denne bakgrunn vi må se Jacob Aalls ønske om at regjeringskommisjonen skulle opptre mer selvstendig og ønsket om norsk separatfred høsten 1809. For Aall fremsto det i 1809 som om noe var nødt til å gjøres for å redde unionen, og dette “noe” måtte være radikalt.

-
342. Originalmanuskript til Jacob Aalls erindringer. RA-P-0015 Fayes Samlinger, pk. 30, (IX 42b). Denne setningen foreslo Peter Motzfeldt etter å ha lest manuskriptet for Aall at han burde fjerne: “Denne Ytring, der maaskee kan udtydes anderledes end de har ment, og som ikke indeholder noget historisk Belysende, skulde jeg raade til at lade udgaa,” skrev Motzfeldt til Jacob Aall 14. desember 1843. Motzfeldt, K., *Breve og optegnelser af Peter Motzfeldt*. Kbh 1888:502. Aall unnlot å ta setningen med i den endelige utgaven av erindringene.
343. Worm-Müller 1918:430 ff. Om Aall hadde oppfattet systemskiftet i august tydelig, ville initiativene hans høsten 1814 i stor grad vært unødvendige. Brevvekslingen mellom Aall og Bille viser også at de oppfattet at noe var på gang, men likevel anså de oppropet for nødvendig. Se side 94–95. Heller ikke regjeringskommisjonen oppfattet systemskiftet som tilstrekkelig, blant annet var Christian August misfornøyd.
344. I lys av dette må det også bedømmes at Aall sendte den “foreløpige” forestillingen til Wedel som regjeringskommisjonens representant. Wedel returnerte denne da til Aall uten at den var fremlagt for regjeringskommisjonen og med beskjed om at “nogle udtryk i Fremstillingen fandtes saa djerve” at de kunne føre til ubehageligheter for Aall. Aall 1844, bd. 2:62, fotnote. En annen mulighet er naturligvis at Wedel etter å ha mottatt Aalls fremstilling ikke ønsket denne fremlagt for regjeringskommisjonen.

I den foreløpige fremstillingen han sendte regjeringskommissjonen høsten 1809, skrev han: “Hvad der i denne Henseende fandtes fornødent at gjøre skede for at sammenholde Forbindelsen mellom vor nærværende Regjering og Borgere, og ei for at opløse den [...]”.³⁴⁵ Jacob Aalls løsning, en midlertidig delt utenrikspolitikk der Norge fikk fred med England, var ment kortsiktig for å motvirke det han oppfattet som en akutt trussel mot unionen.

Bakgrunnen for Aalls initiativ høsten 1809 var å redde unionen mellom de to landene. At hans løsning innebar et midlertidig brudd med Danmark, var ikke ønskelig, men nødvendig. Bruddet var fra Aalls side ment høyst temporært, og han mente utvilsomt at båndene mellom de to landene var sterke nok til at unionen ville fortsette etter et midlertidig brudd.³⁴⁶ Vi har sett hvor stor prinsipiell anerkjennelse han ga unionen. Det er derfor noe misvisende å snakke om et midlertidig “brudd”, eller at Norge skulle føre en “egen” utenrikspolitikk. En bedre måte å uttrykke realiteten i kravet på er trolig å si at Jacob Aall ønsket at helstaten for en periode skulle føre en delt utenrikspolitikk. Jacob Aall ble høsten 1809, som Mannsåker skriver, “Wedels motspelear i det høge spelet,”³⁴⁷ men det trolig i enda større grad enn Mannsåker har hevdet.

Oppsummering

Det er et helt sentralt element ved Aalls forsøk på å påvirke styresmaktene under krigen at han mente utfallet av krigen til sist ville være et spørsmål om forsyninger. Han så det å sikre Norge matforsyninger som den viktigste krigsinnnsatsen til både styresmaktene og seg selv personlig. Han vurderte situasjonen slik at dersom forsyningene stanset, ville det utgjøre en trussel mot unionen. Mens Aall i 1808 henvendte seg til kjente i København for å søke innflytelse, ble han våren 1809 mer opptatt av å arbeide innenfor Norge. Da han på høsten 1809 ble stilt overfor Wedels planer om en svensk-norsk union, tok han et klart standpunkt mot denne planen, og han motarbeidet den aktivt. Aall virket i

345. Aall 1844, bd. 2:60.

346. Sml. Mannsåker 1943:130.

347. Ibid. 128.

begge disse årene sterkt og med stor intensitet for sine synspunkter og særlig etter at Wedel gjorde synlig en indre trussel mot unionen.

Jacob Aalls forslag om krisereformer overfor København og regjeringskommisjonen var til tider svært radikale. Særlig gjelder det hans forslag om en delt utenrikspolitikk. Samtidig var det et forslag som ikke lå langt fra hva Christian August hadde vært inne på i februar 1809. Forskjellen lå først og fremst i at det var en privatmann som ønsket å påvirke myndighetenes handlingsmønster, som stilte forslaget, og ikke en viktig embetsmann som kom med forslaget i fortrolighet med kongen. Aalls engasjement både overfor Moltke og regjeringskommisjonen viser en sterk tro på at godt begrunnede krisereformkrav overfor myndighetene var meningsfulle.

En drøfting av Aalls forslag må ses i lys av hva som var hans hensikt. Aalls forslag var kriseforslag, ment for å sikre forbindelsen med Danmark, som Aall vurderte som den i lengden mest gunstige politiske tilknytning for Norge. Det er et poeng at forsyningsproblemene under krigen og Aalls medvirkning i forsyningsarbeidet kan ha medvirket til å styrke hans oppfatning av at Norge var avhengig av en unionsforbindelse som kunne hjelpe på manglende egne ressurser. Om Aalls forslag var nasjonale i den forstand at de tok til orde for handling og løsninger på nasjonalt nivå, var de ikke nasjonale ved at de ønsket varig norsk selvstendighet. Derfor kan de kun med forbehold om en likevel konservativ og helstatslojal innstilling regnes som nasjonale.

Forsyningsproblemene og trusselen om hungersnød under krigen viste på mange måter at Norge var avhengig av stormaktenes godvilje og at landet var spesielt utsatt dersom England brukte blokadevåpenet. I 1813 skrev Aall om England som "Havets Beherskere [...] hvis mægtige Flaader, i Krigs Tilfælde letteligen kue Norges svage Værn".³⁴⁸ Mannsåker hevder at Aall ut fra den erkjennelsen i 1809 i sin "indre overtyding", hadde "ein gong for alltid kapitulert andsynes den engelske blokaden".³⁴⁹ Han har utvilsomt rett i at Aall i løpet av krigen erkjente Norges avhengighet av kornimport og sårbarheten for engelsk blokade. I årene frem mot 1814 fremhevet Aall også flere ganger hvor avhengig Norge var av de utenrikspolitiske forholdene. Mannsåker mener Aall i disse årene opparbeidet en "prinsipiell mistanke til alle stormakter." Et godt eksempel er fra avhandlingen *Om Norges Kornhandel*

348. Aall 1813c:7.

349. Mannsåker 1943:155.

fra 1811: “Store Nationer foragte de smaa Nationers Tarv, og tage i deres Politik, den indvortes og den udvortes, lidet Hensyn paa, om de trufne Foranstaltninger ere ødelæggende for den øvrige Menneskeslægt, naar den kun troes gavnlige for Fosterlandet.”³⁵⁰

Jeg har her konsentrert meg om Aalls ønske om en fred med England i 1809 og forutsetningene for at han fremsatte dette ønsket. Ved nyttårstider 1810 trakk Jacob Aall seg mer eller mindre ut av den aktuelle politikken. Som han skrev i et brev til Hofman 13. januar 1810 med henvisning til at kornhandelen igjen gikk relativt uhindret: “Det er ingen Aarsag mere for Borgere til at blande sig i Fædrelandets politiske Anliggender; thi den af Hungersnød frembragte Elendighed, som trueede at dræbe al Virksomhed, er for en Tid overvunden og det er til visse gavnligt for Fædrelandet at enhver Borger indskrænker sig til sin Virkekreds og udbedrer den Nytte, der staar i hans Magt.”³⁵¹ Om Aall ikke tok del i statspolitikken på samme måte som i 1809, forble han fortsatt engasjert i saker med politiske og nasjonale undertoner, som universitetssaken og i arbeidet til *Selskabet for Norges Vel*.

350. Etter Mannsaker 1943:154.

351. Etter ibid. 137. Aall til Hofman, 13/1 1810.

Kapittel 6

Nasjonale reformkrav 1809–13

Vi har sett på hvilke krisereformkrav Jacob Aall tok til orde for under krigen. I dette kapitlet skal vi se nærmere på mer langsiktige reformkrav. Aall ønsket reformer for å modernisere det norske samfunnet, først og fremst innen handel, økonomi og generell opplysning eller “kultur”. Det var reformer i opplysningsfilosofiens ånd, og det var reformer som lå nær Aalls opplysningspatriotiske innstilling. Samtidig kan Aalls tanker tolkes som uttrykk for en allmenn, europeisk moderniseringstankegang og at slike ideer på denne tiden gjorde seg gjeldende selv i en av kontinentets utkanter. Et sammenfattende uttrykk for Aalls reformkrav finner vi i brevet til Christian August 21. september i 1809. Jacob Aall skrev der at selv om han etter sin “individuelle Følelse ikke anseer en Statsforandring som ønskelig,” hadde “den danske Regjering” ikke vært lydøre overfor “de Klager, som vi Nordmænd have at fremføre.” Han håpet at regjeringen “villigere end hidtil” ville ta de norske kravene i betraktning, som så fulgte:

Indskrænkningene i Handelen ere mangfoldige, Industriens Grændser paa mange Maader beskaarne, Oplysningens Veie tilspærrede. Ingen Bank, ingen fri Handel, intet Akademie, faa af Landets Mænd satte til de vigtigste Embeder. De fleste Ansøgninger komme seent frem og Resultatet deraf overlades ofte Mænds Afgjørelse, der lidet kjende til Landets Stilling. Det hænder stundom, at Ansøgninger, fremkomne fra Landets værdige og formuende Borgere, henlægges i saa lange Tider, at de meest velgjørende Planer derved ei komme til Udførelse.³⁵²

Flere av klagene Aall la frem, som universitetskravet og kravet om en norsk bank, hadde versert i norske miljøer tidligere, om enn ikke de siste årene før krigen.³⁵³ Under krigen blomstret de opp igjen. Hver for seg var sakene ikke så alvorlige, men samlet kunne de gi et inntrykk av en tilsidesettelse av Norge innenfor helstaten som ga spillerom for unionsfiendtlige krefter.

Opplysningsreformer

Både i *Fædrelandske Ideer* og andre kilder fra årene 1807–14 stod opplysningen som et sentralt tema for Jacob Aall. Jeg skal her se nærmere på hvordan Aall var opptatt av opplysning som et allment krav overfor myndighetene og dessuten fremsatte konkrete krav for å bedre undervisningen og kunnskapene i den norske befolkningen. Fikk opplysningskravene en nasjonal dreining ved krav om utbygging av en norsk allmennskole og et norsk universitet?

Behovet for allmenn opplysning og utdanningsreformer

Et sentralt område i opplysningsideene var behovet for å spre kunnskap og dannelse til befolkningen slik at de kunne nyttiggjøre seg av fornuften. Det var også et ideal for Aall. Vi har blant annet sett at han hevdet bøndernes i utgangspunktet gode egenskaper kunne “udarte, naar de ej aves og forædles af gode Forberedelses-Anstalter til Opdragelse og Kultur”.³⁵⁴ Den allmenne opplysningens sentrale mål var dannelse og utbredelse av kunnskap mot den “ukultiverede Raahed”,³⁵⁵ men som vi skal se her, hadde den også politiske og økonomiske motiver innbakt i målet om dannelsen av statens innbyggere.

Jacob Aall hevdet opplysningen burde ha gyldighet for alle i samfunnet. I *Fædrelandske Ideer* satte han seg som målsetting å vise alle: “[...] de Mangler, som synes at finde Sted ved vores Opdragelses-Væsen, saa-vel hvad de højere, som de lavere Stænder angaaer, og hvorfra naturlig-

352. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:183.

353. Se for eksempel Storsveen 1997:77–119; Lunden 1992:116–149.

354. Aall 1809:12. Se s. 102.

355. Ibid. 96.

viis følger at Oplysningen ingenlunde har den grad af Fuldkommenhed som den ifølge Landets merkantilske Fordele og Formue-Grad før Krigens Udbrud burde have.”³⁵⁶ Aall mente altså at det generelt burde satses på utdanning og opplysning også av “allmuen”. Over ti sider av boken argumenterte han for dette synet, før han konkluderte med at “Viktigheden af Almuens Oplysning er saa aabenbar, at det er overflødig t længere at opholdes derved”.³⁵⁷ De norske skipsbyggerne og bøndene manglet ikke “Talent”, men Aall etterlyste “theoretiske Kundskaber”,³⁵⁸ som de ikke hadde på grunn av “[...] den i Landet herskende Trang til Underviisnings-Anstalter for Almuen”.³⁵⁹ Aall mente at utvikling av allmueskolen måtte bli en prioritert oppgave for staten som for patrioter flest.³⁶⁰

Utdannelsen av allmuen skulle heve både “Opdragelse og Kultur”,³⁶¹ men det kanskje viktigste var at den skulle være nyttig. For Aall var opplysningen i sterk grad et middel for å gjøre borgerne til “oplyste og nyttige”³⁶² medlemmer av “Borger-Samfundet”:³⁶³ “Den physiske Opdragelse og Dannelsen til en nyttig Statsborger forsømmes aldeles. Religionen er en helt viktig Sag, men ikke den eneste viktige.”³⁶⁴ Aall tok avstand fra katekismepuggingen og ønsket i stedet en generell religiøs undervisning basert på eksempelbruk. For allmuen hadde opplysningen først og fremst en praktisk rettet funksjon. Økt kunnskap var til nytte både for den enkelte og samfunnet ved at de “ringere Stænders Leveveie kunne forædles”, samt at kunnskapen ble utbredt til “Nationens Nytte”.³⁶⁵

Aall hevdet også at utdanningen av elitene ble forsømt: “[...] ogsaa de høiere Klassers Ungdom nyder sjelden en hensigtsmæssig Opdragelse.”³⁶⁶ De siste ti sidene av *Fædrelandske Ideer* brukte han derfor til å argumentere for opprettelsen av et universitet i Norge. Aall mente et

356. Ibid. 85.

357. Ibid. 85–95.

358. Ibid. 51–52.

359. Ibid. 20.

360. Ibid. 92–93.

361. Ibid. 12.

362. Ibid.

363. Ibid. 88.

364. Ibid. 90.

365. Ibid. 94.

366. Ibid. 96.

norsk universitet var en nødvendighet. Så lenge det ikke fantes kunne heller ikke den “ringe Grad af Videnskabelig Kultur” i Norge lastes nordmennene.³⁶⁷ Universitet, skrev Aall, var “den hele Nations varme Ønske”.³⁶⁸ Aall mente nok at universitetet først og fremst var for elitene i det norske samfunnet, men samtidig fremhevet han at en slik institusjon i lengden ville medføre større opplysning til hele folket. I *Om Culturen i Norge* skrev han at opprettelsen av universitetet ville medføre “[...] alle Stænders Forædling i Norge”.³⁶⁹ Likevel var han ganske sikkert åpen for unntak slik praksisen hadde vært i København, men universitetet var i utgangspunktet for sønner av embetsmenn og handelsborgere. Til tross for sitt allmenne opplysningsideal stod han altså fast på et konservativt standssyn.

For eliten av handelsmenn og embetsmenn skulle utdannelsen ved universitetet øke både deres “physiske og moralske Dannelse”.³⁷⁰ For handelsborgeren var det viktig at han fikk en undervisning som kunne “danne ham til en virksom; patriotisk og indsigtfuld Statsborger”.³⁷¹ Aall la vekt på den nyttige funksjonen universitetet ville ha i forhold til å gi større praktiske kunnskaper spesielt rettet mot norsk næringsvirksomhet og handel.³⁷² For embetsmennene var det også vesentlig at utdannelsen ble billigere enn om de skulle studere i København.³⁷³

Aalls krav om utdanning og opplysningsreformer var godt innenfor rammene av hans patriotiske helstatstilpasning. I stedet for å virke oppløsende på unionen mente Aall at opplysning sikret unionen: “Oplysning og Sædlighed ere Grundvolden for Staternes indvortes Lyksalighed, og saa langt fra at svække Forbindelsen mellom Fyrste og Undersaat sammenknyttes den derved inderligen.”³⁷⁴ Jacob Aall tenkte at dersom folk ble mer opplyst, ville de innse alle de samme fordelene med unionen som han selv så og som han la så stor vekt på. I *Om Culturen i Norge* fra 1813 skrev

367. Ibid. 101.

368. Ibid. 100.

369. Aall 1813a:226.

370. Aall 1809:101.

371. Ibid. 99.

372. Han skrev “Underviisningen ved det Københavnske Universitet udbreder sig ikke over alle de Kundskaber som ere nødvendige og nyttige for den studerende Normand. Handels-Kundskaberne foredrages slet ikke; Khyemiens, Bjergvidenskabernes, Theknologiens Høresale ere tomme eller besøgte af faa.” Ibid. 100–101.

373. Ibid. 97.

374. Ibid. 93.

han med henvisning til dette at “En større Oplysning vil altsaa forhøie og forædle denne Følelse”.³⁷⁵

Anton Fredrik Andresen har hevdet at Aall, sammen med mange andre nordmenn, i årene mellom han skrev *Fædrelandske Ideer* 1808/09 og *Om Culturen i Norge* 1812/13 beveget seg i retning av et “nyhumanistisk” ideal med større vekt på dannelse enn nytte.³⁷⁶ Andresen skriver at mens Aall i *Om Culturen i Norge* skrev “side opp og side ned” om hvor viktig universitetet ville være for å øke dannelsen, holdt han seg i *Fædrelandske Ideer* hovedsakelig til universitetets nyttefunksjon.³⁷⁷ Dette kan være et poeng, men samtidig – noe Andresen også skriver – finner vi i *Om Culturen i Norge* formuleringer om universitetet som fremhevet den “[...] umiddelbare Indflydelse, som denne videnskabelige Indretning vil have paa alle Landets borgerlige Næringsveie”.³⁷⁸ Vi har også sett at Aall i sin generelle forståelse av patriotismen så dannelse som et viktig element, og i *Fædrelandske Ideer* skrev han om universitetets direkte betydning for den “moralske Dannelse”. På den andre siden fremhevet han allmueopplysning og dens nytte langt sterkere i 1809 enn senere under krigen, men det har, som Mannsåker skriver, også å gjøre med at Aall modererte seg når universitetskravet fikk gjennomslag.³⁷⁹ Selv om vi kanskje kan snakke om en gradforskyvning i hva Aall la vekt på, fra nytte mot dannelse, mener jeg ikke dette har vesentlig betydning for å forstå hans ønske om opplysningsreformer, som først og fremst må ses i lys av allmenne opplysningsidealer. Dannelse og nytteidealet var nært forbundet med hverandre i hans tanker om behovet for opplysning og gikk på de fleste vis hånd i hånd.

Universitetssaken

Kravet om et universitet i Norge var ikke nytt. Allerede i 1661 ble det fremmet for første gang, og mot slutten av 1700-tallet ble kravet fremmet flere ganger.³⁸⁰ Den gangen strandet forsøkene på regjeringen og

375. Aall 1813a:223. Se også s. 118.

376. Andresen, Anton Fredrik, “Hva ville man med et norsk universitet?” i *Historisk Tidsskrift*, bind 76, nr. 2. Oslo 1997:189 ff. I Andresens artikkel om etableringen av universitetet i Norge viser han hvordan Wedel i løpet av et drøyt år skjærper kravene til et norsk universitet.

377. Andresen 1997:192.

378. Aall 1813a:226.

379. Mannsåker 1943:148–149.

kongens uvilje.³⁸¹ Etter at det hadde vært stille omkring forslaget på begynnelsen av 1800-tallet, ble det igjen fremsatt i 1809. Når Jacob Aall fremsto offentlig som en varm talsmann for universitetskravet i *Fædrelandske Ideer*, var han sannsynligvis på denne tiden blant de første som offentlig tok til orde for kravet. I oktober fremkom det ytringer om et norsk universitet,³⁸² men ordentlig fart ble det først i saken da bladet *Tiden* 9. desember trykket en innbydelse til en premiekonkurranse for avhandlinger om et norsk universitet.³⁸³ Dagfinn Mannsåker skriver om Aalls engasjement for universitetet at det “[...] var ikkje noko han heldt så fast på som universitetskravet”,³⁸⁴ og har utvilsomt rett i dette. Mannsåker har behandlet Aalls kamp for universitetet grundig og jeg skal her bare kort gjøre greie for noen hovedtrekk i hvordan Aall arbeidet for universitetssaken.³⁸⁵

I *Direksjonen for Universitetet og de Lærde Skoler*, som var kongens rådgivende organ i universitetsspørsmål, kjente Aall flere av medlemmene, og han kunne påvirke gjennom disse.³⁸⁶ Når Aall var i København vinteren 1810, diskuterte han trolig saken med viktige personer, og når han kort etter, gjennom Müller, sendte *Fædrelandske Ideer* til blant andre kommisjonsmedlemmene Daniel Moldenhawer (1753/54–1823) og Ove Malling, taler sannsynligheten for at det hadde sammenheng med universitetskravet. Aall var misfornøyd med universitetsdireksjonens plan fra våren 1810 som han mente ikke gikk langt nok, og han skrev om denne fra København året etter til Alexander Møller (1762–1847) i Arendal: “I denne Henseende [...] troer jeg ikke min Nærværelse her nede er overflødig, og jeg haaber at foranledige en Udvidelse.”³⁸⁷

380. Storsveen 1997:81–99.

381. Ibid. 99.

382. Andresen 1997:188–189.

383. Mykland 1978:209–210. *Det topografiske Selskab for Norge* skulle i utgangspunktet stå for konkurransen, men ansvaret gikk over til foreningens arvtaker, Selskabet for Norges Vel, da dette ble stiftet julen 1809–10.

384. Mannsåker 1943:148.

385. For en grundigere gjennomgang, se Mannsåker 1943: 144–149.

386. Ove Malling var Aalls venn Hofman sin svigerfar, Daniel Moldenhawer hadde vært Aalls lærer på universitetet, Lauritz Engelstoft hadde Aall studert sammen med. Den eneste han trolig ikke kjente var komiteens formann, hertugen av Augustenborg. Sml. Mannsåker 1943: 145–146.

387. Jacob Aall til Alexander Møller, 21/11 1811. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, IX30.

På Selskabet for Norges Vels generalforsamling i februar 1811 ble det vedtatt å starte en innsamling for et norsk universitet, men tid og sted for utførelsen av denne planen ble overlatt til hoveddireksjonen. Vinteren 1811 arbeidet imidlertid Aall aktivt for universitetet i København. I brevet til Alexander Møller skrev han at han i “[...] denne Sag opløftet min Stemme, hvor jeg har troet at den kunde have nogen Indflydelse” og at tiden var inne for et “decisivt Skridt” for å påvirke myndighetene.³⁸⁸ “Man maatte tale og skrive mindre og handle meere,” skrev Jacob Aall til Møller og ba ham om å undersøke om det var vilje blant de velstående arendalsborgerne til å bidra økonomisk til opprettelsen av universitetet. Selv sa Aall i brevet at han ville gi 20 000 rd. Aalls engasjement for universitetssaken må kunne tolkes som et uttrykk for at holdningen i norske kretser i denne saken var i ferd med å bli mer agitatorisk omkring 1810–11.

Som vi vet, fikk universitetskravet gjennomslag hos kongen i 1811, og 2. september kom den kongelige resolusjonen “alle” hadde ventet på. Når Jacob Aall tok aktivt del i å fremsette universitetskravet, må det ses i forbindelse med hans opplysningsorientering. Han så opplysning som nødvendig for en langsiktig, positiv utvikling av Norge og det norske folket. Opplysningskravet generelt og universitetskravet spesielt var nødvendig for utviklingen av nasjonen Norge. Det var gjennom utdanning at nasjonen kunne “føredles” i tråd med det opplysningsfilosofiske idealet og på den måten nå et høyere nasjonalt kulturelt nivå. Han mente at hele befolkningen burde nyte godt av opplysningen, men samtidig var det klart at han tenkte utpreget i stender. Hver stand skulle få den nødvendige kunnskap til å takle sin spesielle situasjon. Universitetskravet var en sak som appellerte til alle Aalls instinkter. Det skulle fremme danning, nytte og utvikling. Det er det beste eksemplet på hvordan Aalls nasjonale opplysningspatriotisme virket i praksis.

Økonomiske reformkrav

I årene 1809–13 tok Jacob Aall til orde for nasjonale økonomiske krav som en norsk bank. Det er likevel et spørsmål om ikke hans økonomiske reformkrav vel så mye grunnet i liberalistiske som nasjonale ideer, samt

388. Ibid; Sml. Mannsaker 1943:147.

i tradisjonell jordbruks- og næringspatriotisme. Aalls økonomiske ideer er ikke minst viktige fordi han på 1820- og 30-tallet markerte seg som forfatter av økonomiske skrifter, blant annet med flere avhandlinger i skriftserien *Fortid og Nutid*.³⁸⁹

Fysiokratenes idé om *laissez-faire* og Adam Smiths økonomiske liberalisme utfordret på 1700-tallet den dansk-norske helstatens merkantilistiske økonomiske struktur.³⁹⁰ De nye økonomiske teoriene fikk også innflytelse i Danmark-Norge. På slutten av 1700-tallet opphevet Bernstorff-regjeringen og kongen flere av de gamle reguleringene i økonomien.³⁹¹ Viktige deler av den merkantilistiske strukturen ble likevel opprettholdt, blant annet fortsatte privilegier å bli brukt som økonomisk styringsmiddel og finans- og pengepolitikken ble holdt i relativt stramme tøyler fra København.³⁹² Med andre ord fortsatte statens sentrale økonomiske rolle. Det er en kjent sak at merkantilismen på 1700-tallet medførte klager fra et stadig voksende og ikke minst rikere norsk handelsborgerskap. Den viktigste saken var spørsmålet om en norsk bank.

Aall viste tidlig interesse for en økonomisk tilnærming til samfunnsspørsmål, og han var allerede før unionsoppløsningen godt orientert i økonomisk teori. I *Fædrelandske Ideer* henviste Aall til fysiokratene,³⁹³ og i sin selvbiografi, som ble utgitt i 1851, skrev han at han studerte Adam Smith i forbindelse med at han deltok i en lokal skattekommissjon i Nedenes amt i 1802–03.³⁹⁴ Jacob Aalls begrepsapparat i *Fædrelandske Ideer* bar preg av dette kjennskapet. Mest innlysende er hans bruk av begrepet “National Velstand”, som er en

389. *Fortid og Nutid, et Hæfteskrift* utkom med tre bind bestående av flere hefter, fra 1832 til 1836. Av Jacob Aalls avhandlinger kan nevnes: “Om bank og Pængevæset” (1832, 1. bd.), som ble anmeldt av Schweigaard i *Vidar*; “Om Communevæset, specielt med Hensyn paa Fattigvæset” (1834, 2. bd.), og “Betragtninger over Næringsveienes indbyrdes forhold i Fæderlandet” (1836, 3. bd.). Halvorsen, *Norsk Forfatter Lexikon*, bd. 1:11–12.

390. For en god beskrivelse av sentrale perspektiver ved fysiokratene og Adam Smith, se for eksempel: E.K. Bramsted and K.J. Melhuish (ed.), *Western Liberalism, a history in documents from Locke to Croce*. London 1978: 135–145.

391. For mer om hvordan den dansk-norske statsledelsen ble påvirket av liberalistiske ideer, se Mykland 1978:95 ff.

392. Et forsøk på liberalisering av pengevesenet var at myndighetene i 1797–98 opprettet såkalte låneinstitutter som filialer til Speciebanken i København. Låneinstitusjonene hadde imidlertid liten handlefrihet og kunne blant annet ikke diskontere vekslar. Lunden 1992:144.

393. Aall 1809:33.

394. Aall 1851.

oversettelse av Smiths “Wealth of Nations”. I *Fædrelandske Ideer* gikk det tydelig frem at Adam Smiths samfunnsøkonomiske analyser var Aalls viktigste inspirasjonskilde: “Velstanden beroer ikke paa Guldets Mængde, der endog i de rigeste Stater kun er i de færreste Individets Vold; men paa den Vindskiblighed og Virksomhed, styret af klog Opmærksomhed paa Landets physiske Beskaffenhed og politiske Stilling, som hersker blandt alle Nationens Indvaanere.”³⁹⁵ Det var liberalismens idealer om individ, kunnskap og produksjon som basis for og målestokk på økonomien Aall sluttet seg til.

I boken tok Aall opp flere av liberalismens fanesaker. Han gikk sterkt inn for internasjonalt varebytte, og han mente at alle “Tvangsmidler” fra statens side – han nevnte eksplisitt monopoler og privilegier som opprettholdt driften ved fabrikklegg som ellers ikke var drivverdige – var “skadelige Offere fra Fædrelandets Side”.³⁹⁶ Han var skeptisk til at staten tok aktivt del i næringsvirksomhet, og han fremhevet fordelene ved privat eierskap.³⁹⁷ Når det kom til hans egen industrigren, bergverkene, var imidlertid Aall mer tilbakeholden. Han skrev at den påståtte skaden som fulgte av verksprivilegiene var overdrevet. Han hevdet at privilegiene ikke lenger var reelle: “Omendskiøndt Lovens Bogstav endnu er uforandret, saa er dens Aand dog forandret med Tiderne.” Han tilføyde at jernverkseierens privilegier i praksis var få.³⁹⁸

Jacob Aall ga også de liberale kravene en nasjonal funksjon når han skrev at den “norske Handel” ble innskrenket av monopolene til københavnske selskaper, noe Aall fremstilte som en hindring for utviklingen av den “nationale Velstands Forøgelse”.³⁹⁹ Han tok opp igjen det gamle kravet om en norsk bank. Aall fremhevet problemene som fulgte av at Norge hadde København som eneste “Penge-Kilde” og at dette i urolige tider medførte økonomisk ustabilitet i Norge, selv om den norske økonomien i seg selv var sunn: “Saaledes ere to Nationers Pengevæsen sammenlænket, hvilke i Følge deres Afstand, Beliggenhed og forskjellige Handels-Virksomhed umuligen kunne have samme Handels-Interesse.”⁴⁰⁰ I argumentasjonen for en norsk bank la Aall vekt på forskjellen mellom Norge og Danmark. Aalls konklusjon var at en norsk

395. Aall 1809:54.

396. Ibid. 44.

397. Ibid. 83–84.

398. Ibid. 60.

399. Ibid. 71.

400. Ibid. 74.

bank burde opprettes som “[...] den sikreste Lægedom mod det Onde, som Nationen, formedelst et forstyrret Pengevæsen, lider under.”⁴⁰¹ Banken ville, slik han fremstilte det, mer eller mindre i seg selv løse de økonomiske problemene. Han hevdet dessuten at kapitalflukten truet med å uttømme “Nationens Kraft”,⁴⁰² men at en norsk bank og et “selvstendig Pengevæsen” ville hindre kapitalflukt fra Norge til Danmark og andre land.

Jacob Aall diskuterte også hvilken betydning regjeringens sete i København hadde for norsk økonomi. Selv om han forsikret om at Norge ikke kunne “siges at føle savnet af et Hof og en udstrakt Adelstand,” så skrev han at mangelen av en statsadministrasjon “intet Tillæg give til den Nationale Velstands Fremmelse”.⁴⁰³ Aall hevdet også at Norge i større grad burde få delta i “Fabrikationer og Foranstaltninger, som sigte til at værne om det”.⁴⁰⁴ Med det tenkte han trolig på utrustningen av krigsskip til å forsvare kysten og forbindelsen med Danmark.

I *Fædrelandske Ideer* kan vi gjenkjenne både fisiokratenes ideer og Adam Smiths liberalisme. Aall gikk der “mellomvegen mellom fysiokratiske og ‘industrialistiske’ tendensar,” som Mannsåker skriver.⁴⁰⁵ I boken var han opptatt av alle næringsgrenenes utvikling, både forbedringer i jordbruket og i borgerlige næringsgrener som skipsbygging, bergverk og handel. I så måte kan boken kalles et økonomisk arbeidsprogram. I årene frem mot 1814 ble imidlertid Aall mer opptatt av jordbruket. I avhandlingen *Om Norges Myrer* fra 1811 tok han blant annet til orde for å øke nybrottsarbeid gjennom grøfting av myrer.⁴⁰⁶ I 1813 skrev Aall i *Om Kornmangel i Norge* at: “Betragtes derimod Agerdyrkingens Indflydelse paa Statens Vel i Almindelighed, og Norges i Særdeleshed, saa kan man ikke tvivle om dens Fortrin for Fabrikfliden.”⁴⁰⁷ Mannsåker hevder at Aall i årene etter 1809 nærmet seg en mer fysiokratisk lovprisning av jordbruket og også Malthus’ ideer om sammenhengen mellom jordbruksproduksjon og folkevekst.⁴⁰⁸

401. Ibid. 77.

402. Ibid. 78.

403. Ibid. 80.

404. Ibid. Det samme kravet hadde Aall rettet tidligere i brev til Moltke i 1808.

405. Mannsåker 1943:150. Mannsåker behandler Aall og økonomiske spørsmål flere steder, blant annet: 55–56, 93–96 og 149–153.

406. Aall 1811b: 98–99; sml. Hasund 1941:101.

407. Aall 1813c:41.

Jacob Aalls økende interesse for jordbruket ser imidlertid ut til å ha vært mer av praktisk enn av prinsipiell art. Den må ses i lys av blokaden og hungersnøden som fulgte av krigen. Dessuten hadde jordbruks-patriotisme lenge vært en sentral strømning blant norske embetsmenn og borgere.⁴⁰⁹ De liberale ideene var fortsatt viktige for Aall. Både i *Om Norges Kornhandel* fra 1811 og *Om Kornmangel i Norge* fra 1813 fremholdt han at statens inngripen i kornhandelen hadde virket negativt både for mengden korn som ble innført til Norge og prisnivået på kornet.⁴¹⁰

Det kan likevel se ut som om Aall utover i krigen ikke lenger hadde den samme interessen for de liberalistiske kravene som i 1809. I *Om Kornmangel i Norge* advarte han mot å etablere en bank uten å ta det økonomiske grunnlaget i landet med i betraktning,⁴¹¹ og i 1813 var han skeptisk til Christian Frederiks bankplaner. Han skrev til Christian Frederik i september: "Jeg tilstaaer oprigtig, at jeg ikke vilde høiagte den norske Handelstands Kundskaber, dersom den bar sit Sølv til en Bank, der er grundfæstet paa en saa ubeqvem Grundvold som den projecterede, og som har en Masse Sedler at bære paa, der evig vil hindre dens Flor."⁴¹² Et av de siste initiativene Christian Frederik tok som stattholder var som kjent å forsøke å etablere en "Laane og Disconto Indretning" på møtet i Oslo julen 1813. Jacob Aall var til stede på dette bankmøtet og ble valgt inn i en arbeidskomité, men i erindringene fremstilte han ideen med begrenset begeistring: "Subskripsjonen skede viseligen ikke af alle tilstedeværende Constituenterne med store Forhaabninger, eller med Tillid til en fast Grundvold for Norges Pengevæsen under den farlige politiske Stilling, hvori Norge nu befandt sig [...]."⁴¹³ At han selv var blant de skeptiske virker svært sannsynlig.⁴¹⁴ Når Aall under krigen frafalt bankkravet, må det ses på bakgrunn av et

408. Mannsåker 1943:150–151. I *Om Kornmangel i Norge* henviste Aall til Malthus. Aall 1813c:3, note. I denne sammenhengen kan det også nevnes at Aall i 1810 la ned forbud for de ansatte på Nes verk om å gifte seg før de fylte 24 år. Aamlid, Per: "Jacob Aall (1773–1844)", i *Aust-Agder-Arv*, årbok 1963–1964:9.

409. Vel kjent er de såkalte "potetprestene". Dessuten finnes det en anselig topografisk litteratur fra perioden med et tilsvarende utgangspunkt. Byborgere hadde også blant annet etablert mønsterbruk utenfor byene. Selv eksperimenterte Aall med nye jordbruksvekster på Nes. Mer om dette, se Mannsåker 1943:39.

410. Aall 1811a:23; Aall 1813c:26–27.

411. Aall 1813c:64; sml. Aall 1844, bd. 2:329–325; sml. Mannsåker 149–150.

412. Aall til Christian Frederik, medio september 1813. Aall og Schulerud (red.) 1948:193. Brevet er delvis sitert og kommentert av Aall i erindringene. 1844 bd. 2:330–333.

413. Aall 1844, bd. 2:342–343. Aalls fremstilling av bankmøtet finnes på sidene 335–349.

konservativt fornuftsideal om at reformer måtte gjennomføres med grunnlag i faktiske forhold, men det må også ses i sammenheng med at universitetskravet fikk medhold.⁴¹⁵

Mannsaker fremhever Aalls økonomiske helstatsinnstilling og skriver at Aall så den dansk-norske unionen som en naturlig økonomisk enhet.⁴¹⁶ Dette stemmer i den grad at Aall vurderte varebyttet mellom de to landene høyt og at Danmarks "overflod" kunne bøte på Norges "mangler". Men Aall ga også uttrykk for at det fantes forskjeller i de to landenes økonomier og at disse burde tas hensyn til av staten, som når han i 1809 fremmet bankkravet. Erkjennelsen av forskjellene ble styrket under inntrykket av krigen og blokaden. I *Om Kornmangel i Norge* skrev han: "For Alting bør vi ikke sette Agerdyrkingen tilside for at fremme Handel og Fabrikflid, og atter igjen stole paa den Overflod, som skal bringes os fra Dannemarks Sletter."⁴¹⁷ Krigen gjorde det klart at Norge til syvende og sist var avhengig av egen matproduksjon, og derfor måtte denne prioriteres i Norge.

Nasjonalismeteorikeren Eric Hobsbawm hevder at det ut fra Adam Smiths liberalisme ikke var teoretisk grunnlag for å legge vekt på nasjonens betydning i økonomien, men at det derimot var vanlig å akseptere denne i praksis.⁴¹⁸ Vi ser tendenser til en slik aksept av en nasjonal økonomi hos Aall. Selv om det var et omfangsrikt varebytte mellom unionspartnerne, et varebytte som var viktig for jernverkseieren Aall, så oppfattet han at det var økonomiske forskjeller mellom landene. De måtte også hver for seg ta ansvar for sin egen situasjon.

Jacob Aall fremmet i 1809 krav om økonomiske reformer. Kravene hans var tydelig preget av liberalistisk tenkning. Han ønsket en norsk bank for å bedre pengesituasjonen og oppgivelse av merkantilistiske økonomiske strukturer som fortsatt hang igjen. Når Aall senere under krigen stilte spørsmålsteget ved muligheten for å gjennomføre bankkravet, var det først og fremst på grunn av landets vanskelige situasjon,

414. I erindringene skrev han imidlertid at om ikke møtet medførte noe konkret, var det et viktig forspill til begivenhetene i 1814. Det "var ligsom en Forberedelse til Folkets Deeltagelse igjennem sine Repræsentanter i Statens Anliggender". Aall 1844 bd. 2:446.

415. Sml. Mannsaker 1943:149.

416. Mannsaker 1943:130.

417. Aall 1813c:64.

418. Hobsbawm, E.J., *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge 1990:26. Det er interessant at Hobsbawm er en av relativt få nasjonalismeteorikere som vektlegger det økonomiske aspektet ved sammenfallet av utviklingen av liberalismen og nasjonalismen.

ikke at han avviste kravet som sådan. Han var likevel ikke ubetinget for enhver liberal endring, som i bergverksspørsmålet. Aalls krav kunne fort ta en nasjonal retning. I hans krav om økonomiske reformer finner vi et uttrykk for en kobling mellom den økonomiske liberalismen og nasjonal tankegang, og da gjerne i Hobsbawns mening; ikke som et teoretisk utgangspunkt, men som en praktisk følge av liberalismen. De liberale kravene ble rettet mot København og de fremsatte nasjonale løsninger som svar på spørsmålene, men Aall ønsket ikke at kravene skulle gjennomføres for sin “nasjonale” skyld. De måtte baseres på faktisk og liberalt grunnlag.

Krav om forfatningsreformer

Under krigen kom Jacob Aall også med forslag til forfatningsreformer. Jeg tenker da på en bred forståelse av begrepet “forfatning”, som ideer til forbedring av statsstyret. Ikke overraskende er Aalls uttrykk for slike tanker forbundet med perioden da krisen var mest påtregende i 1809.

Den mest vanlige og samtidig mest moderate klagen både Aall og andre i norske kretser fremmet, var at embetsmennene hadde manglende kunnskaper om norske forhold og at det var få nordmenn i sentrale embeter.⁴¹⁹ I et brev til Moltke 10. august 1808 skrev Aall: “[...] de fleeste af de Mænd, til hvem Landets bestyrelse er overdragen, mangle de Lokale Kundskaber om Norges forfatning og indvortes Kyst.”⁴²⁰ I brevet til Christian August 21. september fremsatte han samme klage, men der som en tydeligere nasjonal klage idet han tilføyde at “faa af Landets Mænd” satt i de viktigste embetene og embetsmennene derfor “lidet kjende til Landets Stilling”.⁴²¹ Klagen over embetsmennene fremmet ikke Aall direkte i *Fædrelandske Ideer*.⁴²² Der nøyde han seg med å poengtere at ledelsen i en eventuell norsk bank

419. Denne klagen hadde en relativt lang forhistorie i de norske elitene, se for eksempel Lunden 1992:116 ff.

420. Aall til Moltke, 10/8 1808. AAA, jnr. 193/1964 185. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1808–09.

421. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:183.

422. Ibid. 183. I *Fædrelandske Ideer* skrev han generelt at Norge etter selvstendighetstapet ble “Et Rov for Udlændingers Undertrykkelse, for blodtørstige Embedsmænds uretfærdige Medfart [...]”. Aall 1809:2.

“vilde have en Kundskab om Borgerenes Værd og Retsind, som det er umueligt for fraværende Bankbestyrere at faae.”⁴²³ I *Om Culturen i Norge* tok han direkte avstand fra denne anklagen overfor myndighetene idet han begrunnet det faktum at det fantes få nordmenn i høye embetsstillinger med at få nordmenn hadde høyere utdanning.⁴²⁴ Med andre ord så han opprettelsen av universitetet som et godt middel til å møte dette problemet. Ved opprettelsen av universitetet forsvant, etter Aalls syn, brodden mot myndighetene i det argumentet fordi universitetet innebar at problemet på sikt ville løses.

Jacob Aall ga i brevet til Christian August 21. september uttrykk for at det var behov for reformer i den norske forfatningen. Han foreslo mot slutten av brevet at man, etter at den umiddelbare krisen var over, skulle sammenkalle en forsamling som skulle drøfte Norges interesser: “Når således den første Nød er afhjulpen, saa burde efter min Formening den bedre Deel af Landets Borgere træde sammen, undersøge Landets nærværende Forfatning og Midlerne til at fremme dets borgerlige Lyksalighed, og opsætte en Forestilling, hvori Landets Tarv uden Sky, men med sømmelig Beskedenhed blev forelagt Regjeringen.”⁴²⁵

Det var ingen folkeforsamling Jacob Aall ønsket, men en sprunget ut av landets “eliter”, “den bedre Deel” av borgerne, som han uttrykte seg. Likevel, ideen i seg selv, og ikke minst forsamlingens vide mandat, må kunne betegnes som oppsiktsvekkende. I Europa hadde man lang tradisjon for stenderforsamlinger, men Jacob Aalls forsamling ser ut til å ha helt mer mot den franske “republikanske” retningen: “At nægte os denne Tilladelse var at berøve os vor Frihed som Mennesker, hvilken vi ikke fraskreve os i det Øieblik vi gjorde os til Borgere i Landet,”⁴²⁶ skrev han. Det var landets borgere, ikke stendene, som skulle tre sammen, og deres mandat var ikke sandstrøing, men initiativ overfor kongen og myndighetene. Man skulle undersøke “Landets nærværende Forfatning” og “Midlerne til at fræmme dets borgerlige Lyksalighet”.

Hvordan så Jacob Aall for seg en slik forsamling innenfor rammene av eneveldet? Han mente sannsynligvis forsamlingen burde være råd-

423. Aall 1809:78.

424. Aall 1813a:219–220, note. Aall skrev: “Jeg istemmer ikke de almindelige Klagemaal over norske Mænds Udelukkelse fra viktige Embeder; men jeg troer, at man med Føie kan Klage over, at der, formedelst Mangel paa Indretninger for den høiere Dannels, iblant Nordmænd findes færre Embeds-Candidater.”

425. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:184.

426. Ibid. 184–185.

givende overfor den opplyste, eneveldige monark. Aalls mening var trolig å opprette et organ for borgernes stemme i det som for ham fremsto som et reformarbeid som måtte komme. Han skrev imidlertid ikke noe spesifikt om hva arbeidet skulle omfatte. Forslaget viser Aalls oppfatning av et system som var modent for reformer, og det viser en forståelse av at en form for en norsk folkeforsamling var den beste måten å møte dette behovet på. Det kan være riktig å se initiativet som en form for utvidelse av det Jens Arup Seip har beskrevet som det opinionsstyrte enevelde,⁴²⁷ men uten at Aall ønsket å forandre grunnstrukturen i det dansk-norske statssystemet.

Jacob Aalls brev til Christian August viser at han var sterkt skeptisk til den gamle forestillingen av eneveldet og at kongen var “konge av Guds nåde”. I brevet skrev Aall at dersom kongen mistolket opposisjonelle ytringer som “Oprørets tændte Fakkell”, da måtte “retsindige Normænd i Sandhed beklage, at det var en enkelt Mand voldgivet at behandle denne agtværdige Nation som en Flok af Dyr, og som et mekanisk Instrument, ene skabt til at lyde Regentens vilkaarlige Bud”.⁴²⁸ Kongen hadde ingen rett til å behandle “Nationen” som en “Flok av Dyr”, han var “en enkelt Mand” og hans befalinger “vilkaarlige Bud”. Ytringen viser med tydelighet Aalls rasjonelle oppfatning av eneveldet og peker mot en prinsipiell tilslutning til tanken om folkesuverenitet. Kongens legitimitet kom fra folket, og hans mål måtte være å tjene folket ved å styre godt og i samsvar med folkets interesser. At Aall ser ut til å slutte seg til folkesuverenitetsprinsippet i 1809 var for så vidt ikke særegent for ham. På andre halvdel av 1700-tallet hadde ideen om folkesuvereniteten ifølge Seip blitt “alminnelig akseptert” i Danmark.⁴²⁹

Christian August var i sitt svarbrev lite begeistret for Aalls idé. Han skrev at en slik forsamling kunne bli et redskap for personer med mer eller mindre åpne radikale meninger, og mente den kunne ha “skadelige Følger, da det muligen ei vilde feile paa Sværmere og lidenskabelige Mennesker i samme, som vanskeligen vilde blive at dirigere, og det sande Maal eller Øiemed – saa mer end sandsynelig Forfeiles”.⁴³⁰ Aall slo etter dette ideen fra seg, eller hevdet den i hvert fall ikke skriftlig før

427. Jens Arup Seip, *Teorien om det opinionsstyrte eneveldet*. Oslo 1958.

428. Aall til Christian August, 21/9 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:184.

429. Seip 1958:11 ff.

430. Aall og Schulerud (red.) 1948: 185–86. Det ville være naturlig om tankene hans gikk til begivenhetene i Frankrike tjue år tidligere.

i 1814. Når han møtte motstand mot ideen om en forsamling, var han med andre ord ikke villig til å ta saken videre. I forbindelse med sitt svar til Christian Frederik angående bankforslaget i 1813 skrev han igjen, som vi har sett tidligere, om behovet for reformer. Han skrev at når den “danske Stat” etter krigen kom “vel i Havn”, var det på tide å “kalfatre” skipet.⁴³¹ Hva Aall mente med at det var på tide å “kalfatre” det dansk-norske statsskipet skrev han ikke, men det tyder på en oppfatning av at nye reformer var nødvendig.

Det blir naturligvis et spørsmål hvorvidt Aalls utsagn skal tolkes som uttrykk for et ønske om forfatningsreformer. Jacob Aall ønsket ikke radikale endringer i statens grunnstruktur. Hans forslag om en forsamling av landets borgere viser imidlertid at han mente tiden var inne for viktige reformer og at reformene ikke bare måtte komme ovenfra, men også få “input” fra borgerne selv. I hans forfatningsreformkrav finner vi få nasjonale argumenter. Aalls reformkrav virker mer orientert mot styret og endringer i styringsstruktur og myndighetenes handlingsmønster, enn mot å innfri nasjonale stemninger. Slik kjenner vi igjen Aalls opplysningspatriotiske målsetting om at statsstyret skulle være et fornuftig og rasjonelt styre som virket til beste for Norges alminnelige vel. At slike reformer kunne få nasjonale følger, var imidlertid en annen sak.

Oppsummering

Det langsiktige reformkravet Jacob Aall ivret sterkest for var utvilsomt universitetskravet. Blant de økonomiske kravene Aall stilte er bankkravet mest interessant, men han stilte også mer generelle krav med hensyn til liberalisering av økonomien. Aalls krav om forfatningsmessige reformer var av naturlige årsaker ikke så fremtredende som de andre. De ble da også kun fremmet i private brev, om enn til myndighetens øverste representant i Norge, og Aall frafalt kravene da de møtte tydelig motstand. Når Aall ønsket endringer i styret eller forfatningen, hadde det først og fremst bakgrunn i misnøye med hvordan statens styringsstruktur fungerte, ikke minst under trykket fra krigen. Likevel

431. Se s. 120. Aall til Christian Frederik, medio september 1813. Aall og Schulerud (red.) 1948: 193–94.

er det interessant at han i 1809, som den eneste jeg kjenner til, tok til orde for en norsk rådgivende forsamling etter krigens slutt. Et annet viktig poeng er at Aall på denne tiden ser ut til å ha sluttet seg til tanken om folkesuvereniteten.

Men i hvilken grad kan disse reformkravene betegnes som nasjonale? Alle de tre typene langsiktige krav vi har sett på her kan tolkes som nasjonale uttrykk idet de hadde utgangspunkt i norske forhold, markerte norsk særegenhet innenfor unionen og at ønskene rett og slett ble fremmet i Norge og slik markerte felles interesser. I praksis kunne også Aalls reformkrav utvilsomt virke nasjonsbyggende på lengre sikt idet de tok sikte på å opprette norske institusjoner som universitet, bank og en rådgivende forsamling. Dette var vurderinger som stod sentralt for kongen, men som nok lå relativt langt fra den enkelte norske patriot, i dette tilfellet Jacob Aall. Universitetskravet, kravene om allmenne utdannelsesreformer og om liberalisering av økonomien var for Aall i høy grad opplysnings- og dannelsesprosjekter. Men kravene var også nasjonale idet de tjente “foredlingen”, dannelsen og utviklingen av Norge. Alt i alt fortjener Aall i årene før 1814 betegnelsen en opplysningsorientert *nasjonal reformator*.

Når disse langsiktige reformkravene kom opp under krigen, var det etter hvert med stor styrke og intensitet, både fra Jacob Aall og fra de norske elitene generelt. Universitetskravet var det som fikk størst oppslutning. I den saken stod Aall på sitt og ga ikke opp selv om han nok møtte skepsis når han hevdet kravet i København. I arbeidet for universitetet fikk Aalls helstatstilpassede, men også reformvennlige, nasjonale opplysningspatriotisme mulighet til å utfolde seg i praksis. Ser man de norske kravene på denne tiden i sammenheng, noe man utvilsomt gjorde i København, må det ha fremstått som om intensiteten i kravene var økende. Når Aall, om enn med reservasjoner, tok til orde for slike krav, viste det at de ble støttet også av dem som hadde en grunnleggende unionsvennlig innstilling.⁴³²

Jacob Aall fremmet både kortsiktige og langsiktige krav overfor myndighetene, men mens de kortsiktige kravene først og fremst gikk ut på å håndtere følgene av krigen i 1808–09, kom de langsiktige reformkravene sterkest til uttrykk fra og med høsten 1809, i kjølvannet av at Aall tok til orde for fredsforhandlinger og en delt utenrikspolitikk. I Aalls brev til Christian August 21. september 1809 fremstår de to

432. Sml. Mannsåker 1943:121–122.

typene krav om hverandre, mens Aall i de følgende årene konsentrerte seg om langsiktige reformkrav. Det har naturligvis å gjøre med de kortsiktige kravenes akutte karakter, men mye tyder på at vi også har å gjøre med en overlappende utvikling fra at Aall fremmet kortsiktige til langsiktige reformkrav og at den sentrale perioden for denne overlappingen var høsten 1809.

Kapittel 7

Nasjonal organisering før Kielfreden

I årene før 1814 finner vi flere eksempler på nasjonal organisering i Norge. Med dette tenker jeg ikke på formelle institusjoner, som for eksempel regjeringskommisjonen som ble opprettet i 1807, men organisering i foreninger og ulike former for initiativer som hadde til hensikt å samle folk for å virke for norske interesser. Her skal vi se på to eksempler på slik organisering der Jacob Aall var aktivt involvert. For det første den aksjonen som ledet frem til et opprop høsten 1809. For det andre organiseringen av en lokalkommisjon av Selskabet for Norges Vel i Nedenes amt. De to formene for organisering var svært ulike, den ene var et initiativ for å påvirke myndighetene i en spesiell sak, den andre en organisasjon med langsiktige målsettinger. Begge hadde de imidlertid nasjonale undertoner.

Den lojale opposisjon høsten 1809

I 1809 tok Jacob Aall til orde for at helstaten i en periode burde føre en delt utenrikspolitikk på bakgrunn av trusselen om hungersnød og Wedels planer om en union med Sverige.⁴³³ Inntrykket av at Aall høsten 1809 oppfattet trusselen mot unionen som svært alvorlig blir ytterligere forsterket av det initiativet han tok da han i begynnelsen av september kom hjem til Nes etter reisen til Christiania der han deltok i Wedels møte. Det var et initiativ som Worm-Müller har karakterisert som et “revolusjonært skridt” som innebar at “helstaten faktisk blev

433. Se s. 132-138.

oppløst”.⁴³⁴ Worm-Müller behandlet initiativet i 1918, Per Maurseth i biografien om Wedel i Norsk biografisk leksikon (1977), og Mannsåker i sin hovedoppgave,⁴³⁵ men da mye tyder på at Mannsåker under vurderer Aall sin rolle i initiativet og det dessuten har falt vekk i senere historiske oversiktsverk, kan det være grunn til å se nærmere på hovedtrekkene i aksjonen.⁴³⁶ Dessuten skal vi se på forholdet mellom det opposisjonelle, det helstatslojale og det nasjonale i dette initiativet.

Tilbake fra møtet på Bærum Verk og advart mot Wedels tanker, innledet Jacob Aall i september et initiativ for å støtte opp om kravet om en delt utenrikspolitikk. Med dette ble en alternativ opposisjonsbevegelse skapt. Per Maurseth skriver om disse initiativene: “To opposisjonsbevegelser kan skjernes, en lojal og en illojal og konspiratorisk.”⁴³⁷ Aall var frontfigur i den første, Wedel i den andre.

Vi har sett hvordan Jacob Aall personlig henvendte seg med fredsønsket og ønsket om en delt utenrikspolitikk til Christian August og regjeringsskissekommissjonen, men Aall gjorde mer enn dette. Med utgangspunkt på Sørøstlandet var Jacob Aall initiativtaker til en “Forening” som tok til orde for de samme kravene.⁴³⁸ Initiativet resulterte i et opprop som ble skrevet av Michael Bille (1769–1845).⁴³⁹ Oppropet er datert Kristiansand 28. oktober. Det hadde i alt 89 underskrifter fra byene Kristiansand, Arendal, Risør, Skien, Porsgrunn og Drammen.

Det er en viss uenighet blant historikerne med hensyn til hvor sentral Jacob Aall var i foreningen høsten 1809. Mens Worm-Müller og Maurseth fremhever hans rolle, ønsker Mannsåker å nedtone den.⁴⁴⁰ Den sentrale kilden er korrespondansen mellom Bille og Aall. Den forteller ikke mye om opprinnelsen til planen. Mest sannsynlig er det at de

434. Worm-Müller 1918:461.

435. Mannsåker 1943:118–122, Worm-Müller 1918:458–461 og Maurseth, Per. Wodel Jarlsberg, Johan Herman Caspar, i Norsk biografisk leksikon, bind XVIII, Oslo 1977.

436. Både i Myklands bind om perioden i Cappelenes norgeshistorie fra 1978 og Ståle Dyrvik og Ole Feldebæks bind i Aschehougs norgeshistorie er Aalls initiativ, Billes opprop og organiseringen av “foreningen” utelatt. Det kunne utvilsomt fortjent en plass i historiebøkene.

437. Maurseth 1977: 341.

438. Aall skriver: “Denne Forening dannedes paa Vestlandet [...]” Aall 1844, bd. 2:59.

439. Michael Johannes Petronius Bille var offiser i marinen, på denne tiden med kapteins grad. Han kommanderte en avdeling kanonbåter på Sørlandet i årene 1807–11. Bille var en svært dyktig offiser med mange meritter og utmerkelser. *Dansk biografisk Lexikon*, bd. 2:235–236. Jacob Aall henviser i erindringene til Billes sentrale stilling i initiativet høsten 1809. Aall 1844, bd. 2:59.

to på et tidspunkt har avtalt at Bille, trolig på bakgrunn av Aalls foreløpige forestilling, skulle utforme et opprop for å samle underskrifter i Kristiansand for så å sende det videre til Aall.

I korrespondansen er mye som taler for at Aall var initiativtakeren. Generelt virker det som om Bille forholder seg til Aall og ikke motsatt. Bille skrev til Aall 27. oktober at “[...] i intet Tilfælde skal De brave Ven staa aleene”.⁴⁴¹ Da Bille sendte oppropet til Aall 29. oktober, skrev han at han etter Aalls “Forlangende” ikke underskrev brevet, og han avsluttet med følgende oppfordring til Aall: “Vær De nu selv brave Mand saa kold som klogskab byder – Men gjør i alle Tilfælde Regning paa troe deltager i Deres Strev.”⁴⁴² Billes utsagn peker mot Aall som den sentrale initiativtakeren. Hva Jacob Aall gjorde når han mottok oppropet fra Bille har vi ingen kilder som forteller, men 12. november 1809 var han i Christiania.⁴⁴³ Det er sannsynlig at han tok med seg oppropet på en reise langs kysten og samlet underskrifter i Arendal, Risør, Skien, Porsgrunn og Drammen.⁴⁴⁴ Kanskje leverte han det deretter egenhendig til regjeringskommisjonen i Christiania.

I oppropet var tonen mer avdempet i forhold til Aalls egne skriv. Bille hadde opplyst til Aall at han måtte “læmpe” tonen etter de nye omstendighetene, noe som nødvendigvis siktet til at stadig flere skip med korn kom til landet. Men krisen ble fortsatt fremstilt og var trolig også overhengende: “Lykken har noget afhjulpet Øieblikkets Nød; men Haabet om Fiendens menneskeligere Fremfærd har maattet opgives,”⁴⁴⁵ heter det i oppropet. Ønsket om fred med England var omskrivet, men meningen var tydelig: “Almuens Nød, Landets og Statens Vel synes saaledes at fordre at vor Fiende formaaes til at hæve, eller dog standse, sin

440. Worm-Müller gir Jacob Aall hovedæren for initiativet til foreningen: “Efter sin hjemkomst hadde Aall opptatt sit agitasjonsarbeide, og det hadde lyktes ham at danne en forening av Sørlandets handelsmænd [...]” Worm-Müller 1918:458. Mannsåker virker derimot innstilt på å nedtone Aalls rolle i aksjonen: “Om Jacob Aall har vore primus motor i tiltaket, veit vi ikkje, men han fekk i alle fall i oppgave å forma skrivet.” Mannsåker 1943:118.

441. Bille til Aall, 27/10 1809. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX13).

442. Bille til Aall, 29/10 1809. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX13).

443. Det vet vi sikkert fordi han den dagen sendte et brev til sin kone derfra. Jacob Aall til Lovise Aall, 12/11 1809. Aall og Schulerud (red.) 1948:186–87.

444. I et brev til Bille 9. oktober skrev Aall at han ventet på oppropet for “at gjøre med den en Reise til Christiania”. Aall til Bille. AAA, jnr. 193/1964 186. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1809–10.

445. Oppropet skrevet av Michael Bille er trykket i Worm-Müller 1918:459–61.

Krig, mod vor Kornfahrt.”⁴⁴⁶ Som Jacob Aall, ønsket foreningen fred eller en midlertidig delt utenrikspolitikk.

Subskribentene anså det som regjeringskommisjonens ansvar å gjøre alt som stod i dens makt for å håndtere situasjonen: “Tillidsfulde bød det os at modsee de Beslutninger Eders Overbeviisning erkiender nødvendige til at sikre mod Undergang,”⁴⁴⁷ skrev de. I følgebrevet Bille skrev til Aall 29. oktober presiserte han dette: “[...] Den Norske Regjering skal indsee den er forpligtet til at handle efter egen Overbeviisning og paa eget Ansvar saaledes som findes(?) best for(?) Landet. Og at den skal være ansvarlig om det gaaer galt og skal ikke kunde undskylde sig med Mangel paa Ordre.”⁴⁴⁸ I oppropet fremstilte Bille dette som kongens ubevisste ønske, som subskribentene nå så som sin oppgave å fremsette: “de Bud Kongen vis og god vilde give – var han her tilstæde, vilde det være en forbrydelse at bie paa, naar Opsættelse medfører Ulykke. Kongens Villie kiende vi; saa mangt velgiørende Bud kungiorde den – Landet Vel; atfremme det er Lydighed og Troeskab.”⁴⁴⁹ Dermed satte de selv sin opposisjonelle handling inn i en lojal ramme.

Underskriftene på Billes opprop representerte mange store handelshus. Vi finner navn som Isaachsen, Kallevig, Dedekam, Aall og Cappelen blant underskriverne.⁴⁵⁰ Blant dem som underskrev var også flere personer som skulle markere seg i de politiske begivenhetene i 1814, som brødrene Niels, Jørgen og Jacob Aall og eidsvollsmennene Ole Clausen Mørch (Kristiansand), Henrik Carstensen (Risør) og Diderik Cappelen (Skien). Om deres motiver var så idealistiske som de selv ga uttrykk for, kan det stilles spørsmål ved. Trolig var interessen av en generell frigivelse av handelen en viktig faktor. Men frykten for nøden var nok den viktigste bakgrunnen.

Oppropet og Aalls initiativ må kunne betegnes som et initiativ der målsettingen var å søke støtte blant ledende nordmenn for å legge press på regjeringskommisjonen. Slik var den utvilsomt en politisk aksjon. Når vi ser på Aalls iver etter å sende oppropet på et så sent tidspunkt som det ble gjort, korrespondansen med Bille og alle underskriftene, må vi også kunne si at Aalls initiativ og meninger ble fremsatt med stor styrke. Men i hvilken grad var initiativet egentlig et nasjonalt uttrykk

446. Ibid.

447. Ibid.

448. Bille til Aall 29/10 1809. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 27, (IX13).

449. Worm-Müller 1918:459–460.

450. Ibid.:460–461.

eller, som Worm-Müller har skrevet, revolusjonært?⁴⁵¹ Det er et poeng at høsten 1809 ble målgruppen, både for Aalls personlige initiativ og foreningen, det som da ble oppfattet som myndighetene i Norge. Regjeringskommisjonen var med andre ord blitt et politisk sentrum, og underskriverne av oppropet mente at den hadde mulighet til å ta politiske avgjørelser på et nasjonalt nivå. Den politikken underskriverne ønsket, motsatte seg den som kongen førte på helstatens vegne. Opposisjonen hadde utgangspunkt i Norge, og den søkte å påvirke myndighetene i landet til å ta en avgjørelse som, i hvert fall for en periode, ville medføre en deling av statsstyret på nasjonalt nivå. Slik sett var opposisjonen nasjonal ved at den konstituerte og bekreftet felles politiske interesser på nasjonalt nivå. Slik kunne Jacob Aalls initiativ få nasjonal virkning. Når vi ser på mentaliteten som oppropet representerer, vitner det om en selvbevissthet i det norske borgerskapet. Men det betydde ikke nødvendigvis at man ønsket en nasjonal politikk i betydningen varig politisk selvstyre. Som vi har sett tidligere, var det i hvert fall ikke slik for Jacob Aall. For ham var det nøden blant allmuen, blokaden, den vanskelige forsyningssituasjonen og ikke minst Wedels trussel mot den dansk-norske unionen som gjorde at han tok et slikt politisk initiativ.

Vi kan si at Jacob Aall stod i spissen for en lojal opposisjon med nasjonale elementer. Lojal fordi den ikke ønsket brudd med helstaten, opposisjonell fordi den ønsket en annen politikk enn den som ble ført av kongen og den danske regjeringen, og nasjonal fordi den argumenterte, virket og påvirket på nasjonalt nivå.

Arendal Distriktskommisjon av Selskabet for Norges Vel

Om det var en organisasjon i Norge som før 1814 markerte seg med nasjonale, kulturelle, politiske og økonomiske pretensjoner, så må det ha vært Selskabet for Norges Vel. Etter stiftelsen 29. desember 1809 utviklet Selskabet en omfattende virksomhet på en rekke områder, og den skapte en landsomfattende organisasjon. Jacob Aall tok aktivt del i dette arbeidet som formann i den lokale distriktskommisjonen for Nedenes amt. Selskabet samlet patriotiske borgere, men hvem var de og

451. Nå må jeg nevne at Worm-Müller åpner for at de som underskrev oppropet ikke var seg sitt "revolutionære skridt" bevisst. Worm-Müller 1918:461.

hvilke patriotiske målsettinger jobbet de ut fra? Var de “nasjonale”? Mannsåker har tidligere sett på Aalls rolle i *Arendal Distriktskommisjon*,⁴⁵² men selve organisasjonen skriver han lite om, og den er heller ikke nøye behandlet tidligere.⁴⁵³ Sannsynligvis kommer dette av manglende kildemateriale. Nye kilder vil bli brukt her.⁴⁵⁴ Med de begrensningene undersøkelsen setter, har jeg konsentrert meg om hovedtrekk i virksomheten. En nærmere undersøkelse av hovedkommisjonen og dennes aktivitet faller på utsiden av undersøkelsen.

Selskabet for Norges Vel ble stiftet i Oslo på avskjedsfesten som ble holdt for prins Christian August i romjulen 1809, og allerede våren 1810 vervet Selskabet medlemmer over hele landet. I Arendal var interessen stor. *Budstikken* kunne 25/6 1810 melde at Arendal og Nedenes hadde 138 medlemmer.⁴⁵⁵ Det gjorde Arendal distrikt til det med tredje største medlemsmasse, etter Christiania og København.⁴⁵⁶ Aall fattet tidlig interesse for Selskabet, i februar skrev han til Hofman at han ønsket å “medvirke til” Selskabets “herlige Maal”,⁴⁵⁷ og han ble nok tidlig medlem. Mannsåker hevder at Jacob Aall allerede første halvår av 1810 viste “stor ihug” og trolig var med på skaffe medlemmer til Selskabet i distriktet,⁴⁵⁸ men jeg har ikke funnet tegn på at han tok

452. Sml. Mannsåker 1943:138–144.

453. I Øverlands historie om Selskabet for Norges Vel avspiste han behandlingen av Arendal Distriktskommisjon med følgende kommentar: “Bortset fra fiskeriets bedrift [Øverland sml. med Risør Distriktskommisjon, min anmerkning] var i enhver henseende det arbeide mer omfattende, som representeres av distriktskommisjonen i Arendal med jernverkseier Jacob Aall som den ledende aand.” Øverland skrev videre at denne kommisjonens arbeid og Aalls virksomhet der og ved sine avhandlinger i Selskabets skrifter, var mer egnet for en “uttømmende monografisk skildring” enn en “overfladisk karakteristikk i en kort oversigt”. Øveland, O.A., *Det Kgl. Selskab for Norges Vel, Vicestatholder Prins Frederik av Hessens Pæsidium 1809–1813*. Kristiania 1909:151.

454. Arkivet etter Arendal Distriktskommisjon er på Aust-Agder-Arkivet. Det eneste tilfellet som jeg kjenner til der dette har vært brukt tidligere er i en jubileumsartikkel i *Vestlandske Tidene*, 11. desember 1911: “Universitetsfesten i Arendal 11te December 1811, Et Hundreaarsminde.” Forfatteren oppga kun initialene J.W.D. Dessuten omhandler forfatterens artikkel “Et stykke nasjonal lokalhistorie”, i *Agderposten* 27/3 2001 denne foreningen. Tabeller mm. med utgangspunkt i materiale fra dette arkivet er trykket i forfatterens hovedfagsoppgave, Hyvik 1998.

455. Til sammenligning hadde Christiania 337, Trondheim 71 og Kristiansand 54. *Budstikken* 25/6 1811.

456. Etter at Risør ble utskilt som egen distriktskommisjon i 1812 var Arendal Distriktskommisjon i 1813 fortsatt den femte største. Den var da forbigått av Kristiansand og Trondheim. For oversikt over medlemstall, se Hasund, S., *Det Kgl. Selskab for Norges Vel II 1809–1829, 1829–1855, 1856–1892 og 1892–1909*. Gjøvik 1941:17–18.

457. Etter Mannsåker 1943:139. Jacob Aall til Hofman 5/2 1810.

aktivt del i virksomheten før sommeren 1810. Denne sommeren etablerte hoveddireksjonen distriktskommisjoner over hele landet, og disse fikk i oppgave å ta kontakt med eller opprette sogne- og bykommisjoner innenfor sitt distrikt. Etter innbydelse fra byfogd Berg ble medlemmene av Selskabet i Arendal og omegn samlet i Niels Becks hus i Arendal for å stifte en distriktskommisjon av Selskabet i Nedenes amt. Det ble avholdt valg på medlemmer av distriktskommisjonen, og med “fleste Stemmer” ble Jacob Aall valgt til formann.⁴⁵⁹ Med seg i kommisjonen fikk han distriktskirurg Aleksander C. Møller og kjøpmann Ole Jacob Ebbell. I 1811 ble distriktskommisjonen utvidet med Jacob Aalls svoger Peter Herlofsen og Niels Hald.⁴⁶⁰

Første ordinære møte holdt distriktskommisjonen hos Jacob Aall på Nes Verk den 5. september. Her ble det besluttet å dele distriktet i 11 sognekommisjoner for slik å “[...] kunde virke med større Kraft”.⁴⁶¹ Det ble sendt ut forespørsler til amtets prester og byfogdene i Arendal og Risør om å inntre som formenn i by- og sognekommisjonene.⁴⁶² I ledelsen av Selskabet i Nedenes satt stort sett embetsmenn og borgere. På landsbygda ble prestene organisatorer, selv om de visse steder kunne få med andre i den lokale ledelsen.⁴⁶³ I bykommisjonene var det en jevn sammensetning av embetsmenn og kjøpmenn i lokalledelsen, men derimot ingen fra middelklassen som f.eks. håndverkere og funksjonærer. I selve distriktskommisjonen viser sammensetningen at borgerne dominerte. Av de fem medlemmene var det bare én embetsmann (Møller) mens det var tre kjøpmenn og en jernverkseier (Aall). Den klare borgerdominansen i distriktskommisjonen skilte seg fra landet for øvrig. Av de 30 distriktskommisjonene Selskabet opererte med i april 1812, hadde bare fire et flertall av borgere, mens det var embetsmanns-

458. Mannsåker 1943:139.

459. Arendal Distriktskommisjons forhandlingsprotokoll, 1810–17. AAA, Arendals Arkiv, Foss' Samlinger, 1015.

460. Ibid.

461. Ibid.

462. Det var hoveddireksjonens mening at sognekommisjonene skulle utvikle seg til by- og sogneselskaper. I Arendal distrikt beholder de i hele perioden navnet kommisjon. For mer om dette, se Hasund 1941:185

463. Som for eksempel i Gjerstad. Med seg i bestyrelsen av sogneselskapet der hadde presten Søren Georg Abel eieren av Egeland Verk Henrik Carstensen, sogneprest Støren i Risør (Søndeled sogn lå under Risør prestegjeld), klokkeren i Søndeled, klokkeren i Gjerstad, lensmennene i de to bygdene og to bønder. Stubhaug, Arild, *Et foranskutt lyn, Niels Henrik Abel og hans tid*. Oslo 1996: 104 og 510.

dominans i 21 og likevekt i fem.⁴⁶⁴ Jacob Aall var én av fire formenn som ikke var embetsmenn.⁴⁶⁵

Den geografiske og sosiale tilhørigheten til de øvrige medlemmene av Selskabet kan fortelle oss noe om i hvilke kretser Selskabet fikk sin oppslutning. I arkivene fra Arendal Distriktskommisjon finnes en medlemsliste som sannsynligvis er fra sommeren 1810, og ut fra opplysningene denne gir kan vi finne noen trender i sammensetningen av medlemmassen i Nedenes kort etter stiftelsen av Selskabet.⁴⁶⁶ Geografisk skilte Arendal seg ut som foreningens klare tyngdepunkt, mens den sosiale sammensetningen av medlemmene viser en overveldende dominans av embetsmenn og borgere. Den største enkeltgruppen var kjøpmenn, og deretter kom embetsmenn. Vi finner også flere personer fra middelklassen, som privatansatte funksjonærer og skipperer, og dessuten så mange som 17 håndverkere, de fleste fra Arendal. Medlemmene fra middelklassen og håndverkerne viser at Selskabet hadde oppslutning utenfor gruppen av embetsmenn og mer velstående borgerne. Et annet eksempel på slik bred mobilisering finner vi fra Gjerstad. I sogneselskapet der var det ifølge Arild Stubhaug 173 medlemmer.⁴⁶⁷ Disse tallene viser at vi møter et kildekritisk problem som følge av "skjulte" medlemstall i sognekommisjonene på landet, der bønder kunne være aktive uten å være offisielle medlemmer. Dette til tross, så var Selskabet fremfor alt et elitefenomen, en forening for borgerskapet og embetsmenn, og det var de som fikk posisjoner i *Selskabets* ledelse.

Det ser ut til at distriktskommisjonens virksomhet ikke kom riktig i gang før sommeren 1811, men fra da av fant det sted en økning i møtevirksomheten, selv om den aldri nådde nivået til for eksempel Trondheim Distriktskommisjon.⁴⁶⁸ Størst var møtehyppigheten i 1812 da distriktskommisjonen avholdt i alt 11 møter.⁴⁶⁹ Av de lokale kommi-

464. De fire distriktskommisjonene med et flertall borgere var foruten Arendal også Christiania, Drammen og Kristiansand. Opplysningene bygger på en oversikt over Selskabets organisering som ble offentliggjort i *Budstikken* 3/4 1812.

465. De tre andre var Jacob Nielsen (Christiania), Carsten Tank (Fredrikshald) og Moss (Ringerike). *Budstikken* 3/4 1812. Sml. Mannsäker 1943:139. Sammensetningen av distriktskommisjonen tyder på at storborgerskapet hadde en sterkere stilling i Arendal og omegn enn i de fleste andre deler av landet.

466. Arkivet etter Arendal Distriktskommisjon av uselskabet for Norge vel. AAA, Arendals Arkiv. Foss Samlinjer, 1017.

467. Stubhaug 1996:104. Alle disse kan naturligvis ikke ha vært registrert i de offisielle medlemstallene.

468. Se Haasund 1941:183

sjonene var det nok bykommisjonene som virket mest aktivt. Hvordan aktiviteten var på bygdene var trolig varierende. Størst aktivitet var det utvilsomt i Gjerstad og Søndeled der det under sogneprest Søren Georg Abels ledelse ble opprettet et eget sogneselskap i 1811.⁴⁷⁰ Fra og med høsten 1813 var aktiviteten liten, en trend som for øvrig var lik over hele landet.⁴⁷¹ I perioden 7. oktober 1813 til 29. mai 1817 er det kun registrert ett utgående brev i distriktskommisjonens kopibok.⁴⁷² Sommeren 1817 tok de fem medlemmene i distriktskommisjonen initiativ for å avslutte deres deltakelse i kommisjonen. De sendte i juni et brev til hoveddireksjonen og sa i fra om at de ville nedlegge sine verv, og begrunnet dette med den lave interessen for Selskabet generelt og den svake økonomien.⁴⁷³ Etter innkalling i *Christiansands Adresse Contoir Efterretninger* holdt distriktskommisjonen sin siste generalforsamling hos Niels Beck i Arendal 31. juli 1817.⁴⁷⁴

Hvilke arbeidsområder og målsettinger hadde distriktskommisjonen? Den første tiden konsentrerte den seg om lokale, allmenntilgjenleggende formål. I et brev kommisjonen sendte hoveddireksjonen 16. juni og som ble offentliggjort i *Budstikken* 12. juli 1811, får vi innblikk i distriktskommisjonens arbeidsprogram.⁴⁷⁵ Et ledende motiv var utvikling av den lokale nærings- og jordbruksøkonomien. Distriktskommisjonen opprettet blant annet en lokal lånekasse for å støtte "Jorddyrking og anden Vindskibelighed". Det ble også tenkt på tiltak for å utvikle hagebruket, og man vurderte også å ansette en egen gartner på distriktskommisjonens regning.⁴⁷⁶ Dessuten hadde Niels Hald foreslått å utvikle foredlingen av "[...] raae Skind, Huder, Horn, o.s.v., som nu i

469. Arendal Distriktskommisjons forhandlingsprotokoll, 1811–17. AAA, Arendal Arkiv, Foss samling, 1015.

470. Stubhaug 1996:104–108; 510. Om forholdet mellom Jacob Aall og Søren Georg Abel, ibid. 513–514.

471. Hasund 1941:19 ff.

472. Arendal Distriktskommisjons kopibok 1811–17. AAA, Arendals Arkiv, Foss' Samling, 1016. I 1814 holdt distriktskommisjonen et møte 23. september og i 1815 et møte 11. mai. I 1816 holdt den ingen møter.

473. For mer om dette, se Hasund 1941:22–23.

474. Arendal Distriktskommisjons forhandlingsprotokoll, 1811–17. AAA, Arendal Arkiv, Foss samling, 1015.

475. *Budstikken* 12/7 1811. Referat av brev fra Arendal Distriktskommisjon, datert 16. juni 1811; sml. Mannsåker 1943:139–141.

476. Oppmerksomheten om hagebruket var stor også i resten av *Selskabet*. Hasund 1941:114–121.

Mængde udføres i raa Tilstand til Udlandet”. Distriktskommisjonen støttet tiltaket med lån og “Interesentskab”. Dessuten ønsket distriktskommisjonen, trolig etter initiativ fra Jacob Aall, å støtte utgivelser av “den interessante og for Fædrelandets Historie høist vigtige Islandske Litteratur”.⁴⁷⁷ Andre initiativer distriktskommisjonen tok til orde for var en “vinterkommunikasjon” mellom Christiania og Kristiansand og å lage et landsomfattende sjøtrygdslag.⁴⁷⁸

Men hva med tanker om allmenn opplysning, opptok de lokalforeningen? Medlemmene i Nedenes støttet opp om opprettelsen av universitetet. Vi har tidligere sett hvordan Aall 21. januar 1811 skrev til Alexander Møller og ba ham forhøre seg om arendalsborgernes vilje til å bistå saken økonomisk. Da det ble alvor sensommeren 1811, skulle det vise seg at det ikke kom til å mangle på bidrag fra medlemmene i distriktet. Den 21. februar 1812 meldte *Budstikken* at de samlede bidragene fra Nedenes var kommet opp i 88 930 rd. i engangsbidrag og 20 rd. i årlige bidrag.⁴⁷⁹ Bidragene fra Nedenes utmerker seg ved at de ofte var store engangsbidrag fra handelsfolk.⁴⁸⁰ Jacob Aall bidrog med 20 000 rd., som han hadde skrevet til Møller i januar 1811. Det var det nest høyeste beløpet som kom fra en enkeltperson.⁴⁸¹

Etter at Frederik VI hadde proklamert opprettelsen av universitetet, bestemte Selskabet for Norges Vel at det skulle holdes en “nationalfest” over hele landet der universitet skulle feires. Distriktskommisjonene fikk i oppdrag å iverksette festen som foregikk onsdag 11. november 1811. De fikk generelle retningslinjer for feiringen fra hoveddireksjonen, og disse ble stort sett ble fulgt med små variasjoner. Arendal Distriktskommisjon og sognekommisjonen i Arendal by holdt 6. november et møte i Arendal der arrangementet ble diskutert. Der ble det fastlagt program for dagen. Kirken skulle som det “beqvemste

477. *Budstikken* 12/7 1811. Referat av brev fra Arendal Distriktskommisjon, datert 16. juni 1811.

478. Mannsåker 1943:142.

479. *Budstikken* 21/12 1812. Til sammenligning hadde det til da kommet inn 159 864 og 3695 rd. fra Christiania, 100 350 og 120 rd. fra Drammen, 31 592 og 726 rd. fra Bergenhus og 24 295 og 205 rd. fra Kristiansand.

480. Av bidragsyterne fra Nedenes finner vi mange kjente handelsnavn fra arendalsregionen. Blant disse var Morten Kallevig (10 000), Peter Herlofsen (5000), Christopher Fürst (5000), Anders og Peder Dedekam (5000 hver), H. Carstensen (6000), Sivert Smith (1000). *Budstikken* 1811 og 1812, oversikter over bidragsytere flere steder.

481. Størst bidrag ga Marcus Gjøe Rosenkrantz, 30 000 rd., mens Wedel og Peder Anker sammen ga 50 000 rd.

Locale” danne rammen rundt den høytidelige delen av programmet. Kirkedørene ble lukket kl. 11.45 og en høytidelig seremoni med sang, musikk og diverse taler, blant dem Jacob Aalls, kunne begynne. Programmet strakte seg over hele dagen fra signalskudd og flaggheising kl. 09.00 om morgenen, bespising for byens fattige, middag for borgerskapet hos Niels Beck kl. 16.00, før dagen ble avsluttet med et stort ball.⁴⁸² Til kirkearrangementet ble det solgt billetter til 454 voksne og 79 barn.⁴⁸³ I 1811 var befolkningen i Arendal på omkring 1600 personer.⁴⁸⁴ Det høye tallet viser at også byens middelklasse tok del i feiringen.

Men om man i distriktet støttet universitetet, hva så med allmenn opplysning? Aall presset trolig på i denne saken. I et utkast til et brev Aall på distriktskommisjonens vegne skrev til hovedkommisjonen i forbindelse med subskripsjonen for universitetet sommeren 1811, tok han til orde for “[...] en anden viktig Gjenstand, der med Universitetets Oprettelse staae i den nøjeste Forbindelse”. Denne dreide seg nettopp om utbygging av skolevesenet for øvrig: “Det er alt for bekjendt hvor slette Opdragelses Anstalterne ere i vort ellers saa Lykkelige Norge,” skrev han og tok til orde for at Selskabet også burde satse på opprettelse av latinskoler i byene.⁴⁸⁵ Dessverre er bare første delen av utkastet bevart, men det er trolig at han også tok til orde for allmueskolene.

Det er interessant å merke seg at bredden i distriktskommisjonens pretensjoner avspeiler hoveddireksjonens brede virkefelt.⁴⁸⁶ Man skulle virke til nytte både for borger og bonde. Vi finner i distriktskommisjonen igjen flere av de interessefeltene Jacob Aall presenterte i *Fædrelandske Ideer*.⁴⁸⁷ Viktig var hjelp til utvikling av jordbruket og det

482. Arendal Distriktskommisjons forhandlingsprotokoll, 6/11 1811. AAA, Arendals Arkiv, Foss' Samling, 1015.

483. Regnskap i arkivmappe merket “universitetsfesten”. AAA, Arendals Arkiv, Foss' Samling, 1018.

484. I 1800: 1698 personer og 1815: 1696 personer. Det må nevnes at Arendal by var svært geografisk begrenset og at det også bodde mye folk i byens nærområde. Helland, Amund (red.), *IX Nedenes Amt*, bd. 2, i Amund Helland (red.) *Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrevet*, Kristiania 1904:49.

485. Utkast til brev fra Jacob Aall til hoveddireksjonen i Selskabet for Norges Vel, udatert, trolig sensommeren 1811. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 24). Utkastet er ført med Jacob Aalls penn. Utkastet er på fire brevsider (små), men det mangler trolig et dobbeltark slik at det egentlig var et sted mellom fem og åtte sider.

486. Sml. Hasund 1941:35–181.

487. Sml. Mannsåker 1943:141.

lokale næringslivet. Distriktskommisjonen plasserte seg ved sitt allmenne og næringsorienterte engasjement inn i tradisjonen fra tidligere patriotiske selskaper, om enn med et større pretensjonsnivå. Det var en jordnær og praktisk rettet patriotisk virksomhet man drev, hovedsakelig på lokalnivå. Imidlertid er det usikkert hvor store følger distriktskommisjonens initiativer fikk.⁴⁸⁸ Det kan imidlertid også ha sammenheng med at distriktskommisjonene i utgangspunktet var ment mer som formidlingsorganer enn arbeidsorganer.⁴⁸⁹

Distriktskommisjonen hadde ikke noen tydelig nasjonal profil. De saksområdene som sto i fokus var allmenne og opplysningspatriotiske selv om vi ikke skal se bort fra at oppmerksomheten omkring utviklingen av hagebruk, jordbruk og fabrikker også hadde en nasjonal økonomisk dimensjon. Mer nasjonalt betinget virker interessen for universitetssaken og studiet av sagalitteraturen, to saker der Aall var en av pådriverne. Vi finner altså relativt få og svake uttrykk for nasjonale forestillinger i distriktskommisjonen, mens det var en tradisjonell form for patriotisme som dominerte i arbeidet.

Den viktigste følgen i forhold til nasjonale forestillinger var trolig at distriktskommisjonen og medlemmene forholdt seg til en nasjonal institusjon, Selskabet for Norges Vel. På den måten ble virksomheten for det allmenne satt inn i en nasjonal ramme. De lokale kommisjonene forholdt seg til hoveddireksjonen i Christiania, som direkte og gjennom sine klasser holdt kontakt med lokalkommisjonene. Kontakten besto av ulike korrespondanse og forespørsler, men også publisering av en avis, *Budstikken*, av skriftserier og enkeltpublikasjoner. Selskabets klasse for filosofi og historie opprettet en egen bokhandlingskommisjon for å ta seg av den foretningmessige siden ved forlags- og bokhandlervirksomheten. Hasund mener bokhandlingskommisjonen fortjener navnet "Norges første bokforlag". Den drev svært aktivt og brukte i Selskabets fire første år "uten sammenligning" mest penger av alle Selskabets virksomheter.⁴⁹⁰ Mye av stoffet som ble publisert var innlegg og rapporter av ulike slag fra lokalkommisjonene.⁴⁹¹ Selskabets litterære virksomhet hadde to følger som

488. Mannsåker skriver på bakgrunn av blant annet Selskabets hovedkommisjons forhandlingsprotokoller at de fleste av distriktskommisjonens forslag "fekk ikkje følger". Mannsåker 1943:142.

489. Hasund 1941:5–6.

490. Salg av publikasjonene skjedde ved abonnements, men også ved direkte salg. Bokhandlingskommisjonen opprettet kontakt med kommisjonærer eller bokforhandlere i flere norske og danske byer. I Arendal ble medlem av distriktskommisjonen og kjøpmann Niels Hald kommisjonær. Hasund 1941:45–50.

begge nepper kan undervurderes. For det første fikk lokalkommisjonene inntrykk av å arbeide innenfor en nasjonal organisasjon. For det andre bidrog Selskapet på denne måten til å skape en norsk "litterær offentlighet", for å bruke Habermas' terminologi.⁴⁹²

I et sirkulære fra Selskapet for Norges Vel fra 1812 heter det: "Da Englendernes Overfald på København i 1807 gjorde en aldeles Stansning i Norges litterære Forbindelse med Broderlandet, var det en naturlig Selvfølge, at Norge efterhånden begyndte at finde Midler til selv at skaffe sig en Litteratur eller rettere, at norske Skribenter bleve nødte til at lade deres Skrifter trykke i Norge."⁴⁹³ Selskapet hadde, som vi har sett, en aktiv hånd i denne prosessen som i sirkulæret ble beskrevet som en "Art Epoche i Norges Litteraturhistorie". En litterær arena for nasjonal og offentlig debatt var nå under rask utvikling, og denne arenaen var støttet av Selskapet for Norges Vel som aktivt påtok seg oppgaven. Selskapet er den første betydningsfulle institusjon i moderne norsk historie til å få en slik rolle.

Selskabets organisering virket også skapende i utviklingen av sosiale forbindelser, både lokalt og nasjonalt. Blant dem som var engasjert i ledelsen i de lokale kommisjonene utviklet det seg til dels nære forbindelser gjennom møtevirksomheten. Et eksempel på dette er hvordan Aall og Alexander Møller i denne perioden oppdaget felles interesser. I januar 1811 skrev Aall til Møller: "Fødeland og Videnskab ligger os begge varmt om Hjertet, og i vores Tankemaade er en Harmonie, hvoraf dagligen meer og meer udkommer et ømt og fortroeligt Venskab."⁴⁹⁴ Lokalt ble både embetsmenn og borgere engasjert i ulike kommisjoner der de satt sammen for å arbeide for samme patriotiske målsettinger. Selskapet utviklet også en relativt demokratisk styringsstruktur. Som vi har sett, ble distriktskommisjonen valgt av foreningens medlemmer. Det er et poeng at Selskapet lokalt engasjerte personer utenfor kretsen

491. Ett av flere eksempler er utgivelsen av *Indberetninger om National-Festen den 11. December 1811 {...}*, ved L.S. Platou. Christiania 1812.

492. Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oslo 2002 (1971, første norske utgave).

493. Etter Fidjestøl mfl. 1996 :207

494. Aall til Møller 31/1 1811, i RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX30). At de to valgte forskjellig side i 1814 kom nok som en overraskelse på Aall. Til Lovise skrev Aall fra Eidsvoll i 1814: "Underligt er det at Dr. Møller og jeg, – saa eenstænkende vi er i politisk Henseende – har i denne Forsamling fremtraadt som hinandens Antagonister. Du kjender Dr. Møllers excentriske Ideer og min maadelige Middelvei." Jacob Aall til Lovise 11/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:211.

av embetsmenn og borgere. Om ikke middelklassen og håndverkerne tok del i ledelsen, så viser både medlemslisten og oppmøtet ved universitetsfesten i Arendal at også disse sosiale gruppene viste aktivt samfunnsengasjement og sto inne for Selskabets målsettinger.

Jacob Aall tok som distriktskommisjonens formann aktivt del i arbeidet. Av de i alt 30 møtene distriktskommisjonen holdt var han tilstede på 28,⁴⁹⁵ men han drev også en egen aktivitet innenfor Selskabet nasjonalt. Han utga i perioden 1810–14 flere avhandlinger i Selskabets skriftserier. Aalls fire avhandlinger, to i de *Oekonomisk-Technologiske Samlinger* og to i de *Historisk-Philosophiske Samlinger*, spente over et bredt interessefelt og viser tydelig hans allmenne og vitenskapelige engasjement, selv om Mannsåker hevder de kan beskyldes for å lide av “ein plagsom skort på konsentrasjon”.⁴⁹⁶ Dessuten ga Aall flere store økonomiske bidrag.⁴⁹⁷ Arbeidet i distriktskommisjonen kan ha vært med på å reise sentrale problemstillinger i Aalls syn på Norges rolle innenfor helstaten. Han fikk fra en “offentlig” synsvinkel bekreftelse på at Norge hadde behov for støtte til sin åndelige og materielle utvikling, samtidig som han også så nødvendigheten av at man i Norge selv måtte ta ansvaret for egen utvikling. Hovedinntrykket av Aalls arbeid i Arendal Distriktskommisjon er likevel at selv om han kunne presse på i enkelte spørsmål som universitetssaken, var han først og fremst opptatt av praktisk og jordnær patriotisk virksomhet.

Jacob Aall opparbeidet seg i tiden som distriktskommisjonens formann en sentral rolle i Selskabet lokalt. Han var utvilsomt dets mest aktive medlem, både som distriktskommisjonens formann og gjennom egne initiativer. Gjennom arbeidet i Arendal Distriktskommisjon fremsto Jacob Aall for offentligheten som en betydelig lederskikkelse. Hans engasjement som forfatter i skriftseriene, fremsetting av reformkrav og ikke minst gavmildhet i universitetssaken må ha bidratt til at han ble sett på som en fremstående patriot og viktig nasjonal reformator. Vi finner tydelig uttrykk for Aalls lokale posisjon under universitetsfesten i 1811. Det var Jacob Aall som skrev hovedtalen for arrangementet i kirken, selv om den ble fremført av Krogh. På middagen hos Beck var

495. Arendal Distriktskommisjons forhandlingsprotokoll, 1811–17. AAA, Arendal Arkiv, Foss samling, 1015.

496. Mannsåker 1943:143.

497. Vi har sett på bidraget til universitetet. I 1811 ga Jacob Aall og broren Niels 2000 rd. hver til Selskabet. Pengene skulle brukes til stipend for undersøkelser om norsk jordbruk, skogbruk og industri. Mannsåker 1943:143.

det han som ledet forsamlingen til bordet, og ballet om kvelden ble åpnet ved at Jacob Aall tok den første dansen. Dette kan stå som uttrykk for den betydelige sosiale status og prestisje Aall på denne tiden var i ferd med å opparbeide seg lokalt. At denne allerede var sterk i 1810, tyder valget av ham som distriktskommisjonens formann på, men ved universitetsfesten ser vi at han også står frem som “den fremste” blant det lokale borgerskapet.

Oppsummering

De to tilfellene av organisering vi har sett på her er høyst ulike. Det kan også diskuteres i hvilken grad de var nasjonale. Jacob Aalls initiativ til og organisering av en lojal opposisjon var først og fremst et tiltak som var ment som et forsøk på å redde unionen. Den var lojal overfor helstaten og var ikke uttrykk for noe generelt ønske om politisk selvstyre. Arendal Distriktskommisjon av Selskabet for Norges Vel fremstår som et tradisjonelt, patriotisk selskap som tok til orde for generell opplysning og støtte til næringsvirksomhet og jordbruk.

Begge de to formene for organisering hadde likevel nasjonale sider. At de to eksemplene fortjener betegnelsen “nasjonal” har først og fremst å gjøre med at de organiserte seg på et nasjonalt nivå. Både oppropet i 1809 og arbeidet til Selskabet for Norges Vel tok utgangspunkt i hva som var Norges behov, og de søkte støtte i den norske befolkningen. De to eksemplene viser at man i Norge og i Aalls miljø tenkte på å finne nasjonale løsninger under spesielle forutsetninger eller på bestemte samfunnsområder. Det var trusselen mot unionen som forårsaket organiseringen av en nasjonal og lojal opposisjon til den offisielle heltstatspolitikken i 1809. I Selskabet for Norges Vel og distriktskommisjonen var det særlig i universitetssaken at det kom frem nasjonale tendenser, men det er et poeng ved universitetssaken at den appellerte *både* til opplysningsideene og nasjonale strømninger.

Den kanskje viktigste betydningen de to eksemplene på organisering fikk for nasjonale forestillinger var at de gjennom sosial organisering og markering av felles interesser kunne virke samlende på nasjonalt grunnlag. Den lojale opposisjonen vitner om at mange viktige personer på Sørøstlandet følte behov for å vise en felles oppfatning overfor myndighetene. I Arendal Distriktskommisjon ser vi at ikke bare embetsmenn og borgere engasjerte seg i Selskabet, men også deler av

middelklassen og håndverkerne i Arendal. Den store dagen i distriktskommisjonens korte historie var utvilsomt “folkefesten” for universitetet 11. november 1811.

Arendal Distriktskommisjon (og Selskabet for øvrig) var en stor organisasjon med mange medlemmer som arbeidet for patriotiske målsettinger, målsettinger som kunne være nasjonale under de riktige forutsetningene, men som ikke nødvendigvis var det. Det hører imidlertid med til historien om Selskabet for Norges Vel at det blant sentrale personer i hoveddireksjonen, først og fremst Wedel, fantes ideer om å utvikle Selskabet til en organisasjon med klarere nasjonal profil. Dessuten virket deler av virksomheten utvilsomt nasjonsbyggende i praksis. På lokalt nivå, der Aall var mest aktiv, var det imidlertid den praktiske og jordnære patriotismen som dominerte.

**Jacob Aalls
nasjonsforståelse
i 1814**

*“Til at udføre philosophiske Idealer
behøves physiske Midler, og de Førstes
Værd forsvinder, naar de Sidste fattes.”*

Jacob Aall 1814

Hovedgården ved Nes Jernverk slik den ser ut i dag. I fløyen til venstre hadde Jacob Aall sitt bibliotek og arbeidsværkelse. Fotografi: Næs Jernverksmuseum.

HANS JACOB GRØGAARD

Født d. 5te April 1765 død d. 22de Martz 1836.

*Din Sörlök måtte bære til Graven Egens Löv;
Nu pryder det med Ære Gravkorset paa dit Stör.
Sagen.*

Hans Jacob Grøgaard (1764–1836). Grøgaard var sogneprest i Vestre Moland (Lillesand) og eidsvollsmann. Fra 1822 var han sogneprest i Nykirken i Bergen. På Eidsvoll var Grøgaard en av Jacob Aalls to medrepresentanter fra Nedenes Amt, den andre var lensmann og bonde i Holt, Thor Reiersen Lilleholdt. Grøgaard delte losji på gården Vengerbakken med den nesten 10 år yngre Jacob Aall under riksforsamlingen. De delte oppfatninger i det meste, og etter riksforsamlingen forble Grøgaard en av Jacob Aalls fortrolige i politiske spørsmål. Litografi av Prahl etter et maleri av Rausch ca. 1850. Nasjonalbiblioteket avdeling Oslo, Billedsamlingen.

G. P. BLOM.

Gustav Peder Blom (1785–1869). Sorenbirkeskriver i Nordre Jarlsberg, senere amtmann i Buskerud. Blom, som gjennom mange år var en av Herman Wedel Jarlsbergs nærmeste venner, møtte ved riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 og hadde i årene etter en aktiv korrespondanse med Jacob Aall. Ved Universitetsbibliotekets håndskriftsamling i Oslo er det i alt registrert 34 brev fra Aall til Blom i årene 1815–33. Litografi fra Nasjonalbibliotekets bildesamling ca. 1859. Nasjonalbiblioteket avdeling Oslo, Billedsamlingen.

N. K. No. 979

Fra Næs Jernværk, Evedstrand.

Den romantiske parken ved Nes Jernverk. Arbeidene med parken begynte i 1810, og pågikk til 1825. I årene etter 1870 ble ikke parken vedlikeholdt og forfalt gradvis, men de siste årene har den blitt restaurert. Næs Jernverksmuseums bildesamling.

Kapittel 8

Behovet for en nasjonal avgjørelse i 1814

Den 28. november 1814 skrev Jacob Aall til Herman Wedel Jarlsberg: “Efter at have gennemvandet en Cirkel af Vildfarelser, Kiedheder og Kraftspild; ere vi omsider kommen tilbage til det Punkt hvorpaa den sindige Fornuft satte os for 9 Maaneder tilbage.”⁴⁹⁸ I 1809 hadde Wedel innviet Jacob Aall i planen om å oppløse den gamle foreningen med Danmark og inngå en ny med Sverige. Den gangen takket Jacob Aall nei, og vi har sett hvordan han samme året arbeidet for å bevare den dansk-norske unionen. I 1814 valgte han annerledes. Da fulgte Jacob Aall Wedel og unionsforkjemperne fra kort etter han fikk rede på fredens vilkår. I dette kapitlet står denne endringen sentralt. På hvilket grunnlag mente Aall man burde fatte en avgjørelse om Norges fremtid i 1814? Hva hadde forandret seg så fundamentalt at Aall dette året sluttet seg til ideen om en union med Sverige? Hvordan hadde fornuft-orienterte idealer og nasjonale idealer betydning for Aalls vurderinger? Arbeidet Aall i 1814 for sine ideer, og hvordan og med hvilken styrke hevdet han sine oppfatninger?

Bruddet med Danmark og en nasjonal avgjørelse

Den 25. januar 1814 mottok Jacob Aall på Nes ekstranummeret av *Tiden* som fortalte at freden var kommet, men bladet fortalte ikke hele sannheten. Det stod ingenting om avståelsen av Norge.⁴⁹⁹ “En ube-

498. Aall til Wedel, 28/11 1814. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

499. Steffens 1908:374.

skrivelig Glæde gik igjennom mit hele Væsen,”⁵⁰⁰ skrev Aall noen dager senere i et brev til Peder Anker, og han slo bladet opp på jernverket slik at alle fikk anledning til å lese budskapet. Noen timer senere fortalte en venn fra Arendal Aall hele sammenhengen, og skuffelse og bekymring overtok for gleden: “[...] denne Omveksling av følelser gjorde et Indtryk på mig, som jeg sent forvinder og aldrig forglemmer,”⁵⁰¹ skrev han opprørt i brevet til Anker. Hvordan oppfattet Aall situasjonen etter at han var konfrontert med fredsavtalens bestemmelse om avståelsen, og hvilke vurderinger gjorde han med hensyn til følgene dette fikk for Norge?

At Jacob Aall ble oppriktig opprørt og skuffet over unionsoppløsningen er det liten grunn til å tvile på. Vi har tidligere sett hvor høyt han verdsatte unionen både ut fra fornuft, lojalitet og følelse for Danmark. Før vi ser på hva han mente om følgene av oppløsningen, er det imidlertid nødvendig å undersøke hva Jacob Aall mente var grunnen til at unionen ble oppløst. Dette dannet grunnlaget for mange av hans oppfatninger i 1814.

I et brev Jacob Aall skrev til Peder Anker 31. januar 1814 hevdet han at det var to hovedgrunner til at unionen ble oppløst. For det første var det Sverige og stormaktenes bevisste politikk som hadde fremtvunget avståelsen: “Alle Englands Skridt i de senere Aar vise, at det har bestemt Norges opofrelse for at vinde den svenske Helt [...],” og samme sted skrev han at “Opløsning er bestemt af de mægtigste europæiske Stater[...].”⁵⁰² Det var politiske allianseforhold utenfor Norge eller helstaten som hadde ført til at unionen ble oppløst. Men ved siden av stormaktenes press skyldtes bruddet, etter Aalls oppfatning, også den dansk-norske kongens disposisjoner. “Uden Sverdslag” var Norge blitt “overgivet af sin egen Konge,” skrev Jacob Aall, ikke uten en viss bitterhet, samtidig som han forsikret om at det ikke var hans oppgave “at gaae i Rette med Kongen”. Jacob Aall skrev at avståelsen skjedde til tross for den norske “Nationens” troskap: “Norge er angerløs ved denne Statsomvæltning,” skrev han “og har ved ingen Brøde fremledet den.”⁵⁰³ Deretter kom han med flere eksempler på Norges lojalitet til kongen i årene før 1814. De to faktorene som Jacob Aall mente hadde

500. Aall til Anker 31/1 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:195–97.

501. Ibid.

502. Ibid.

503. Ibid.

skyld i helstatens oppløsning er viktige som premisser for hans politiske standpunkter. At stormaktene hadde sine interesser, kunne Aall akseptere som en realitet, men han hadde liten forståelse for den danske kongens “frivillige” avståelse av landet. I 1809 arbeidet han for å bevare helstaten drevet av fornuft, lojalitet og personlige motiver. I 1814 var etter Aalls syn den ene av disse faktorene, lojaliteten, forsvunnet. Den var brutt, ikke av ham selv eller norske landsmenn, men av landets konge.

Dette synet fikk følger for hvordan Jacob Aall skulle bedømme begivenhetene i 1814. Når kongen hadde “bortsjænket eller borttusket” Norge, skrev Aall at “Norge hadde rett til at sørge for sin Lyk-salighed”.⁵⁰⁴ Kongen hadde selv ved avståelsen gitt avkall på nordmennenes lojalitet, og dermed hadde heller ikke kongen noen rettigheter overfor Norge. Dette synet brøt med Kieltraktatens intensjon om at avståelsen var en affære mellom regentene, og Aall sluttet seg til tydelig til tanken om folkesuvereniteten. Slik situasjonen hadde utviklet seg var det det norske folket som nå selv måtte avgjøre sin politiske fremtid. Jacob Aall så med andre ord et behov for at man i Norge måtte fatte en nasjonal avgjørelse med hensyn til hvilken politisk fremtid man ønsket seg. Det lå i sakens natur at dette måtte skje hurtig.

En slik alvorlig avgjørelse, skrev Aall, stilte strenge krav til dem som skulle bestemme over landets fremtid. Han skrev til Peder Anker:

[...] i Begivenheder som denne bør Lidenskaberne tie, og Hjer-tets Følelser beherskes af Fornuftens Stemme. Nationens Tarv, og ikke bløde egoistiske Følelser, bør bestemme fornuftige og retskafne Borgeres Skridt, og de bør lukke deres Øren for deres Declamationer, som deels lade sig henrive av Øieblikkets voldsomme Indtryk, deels i deres Iver ville indbilde os, at de elske Norge mer end Normænd.⁵⁰⁵

Jacob Aall fremhevet opplysningsidealet om å la “Fornuftens Stemme” bestemme som viktig ved avgjørelsen. Han ønsket at man forsøkte å bedømme situasjonens realiteter så objektivt som mulig og så fatte en avgjørelse med hensyn til fremgangsmåten som på den beste måten fremmet “Nationens Tarv”. I dette synet lå det som en viktig forut-

504. Ibid.

505. Ibid.

setning for Aall at man ikke handlet overilt og lot seg forlede av “bløde egoistiske Følelser”, eller av folk som lot seg rive med av slike følelser. Det var for “fornuftige og retskafne Borgere” om å gjøre å holde hodet kaldt for på den beste måten å fatte en fornuftig avgjørelse.⁵⁰⁶

Det samme resonnementet om å lytte til “Fornuftens Stemme” finner vi igjen i Jacob Aalls “Eidsvollavhandling”, som ble skrevet senere på vinteren/våren. Den var skrevet med tanke på å bli fremført på riksforsamlingen.⁵⁰⁷ Der skrev han at før man våget en stor “Kamp”, burde midlene til “Hensigtens opnaaelse” veies: “Til at udføre filosofiske Idealer behøves physiske Midler, og de Førstes Værd forsvinder, naar de Sidste fattes.”⁵⁰⁸ Kriteriet for nasjonal handling var ikke for Jacob Aall kun et ideal, i denne sammenhengen politisk nasjonal selvstendighet. Han avviste ikke dette idealet som sådan, men for ham var det ingen nødvendig sammenheng mellom et ideal og politisk handling. Målsettingen for politisk handling var, slik Jacob Aall så det, å få mest mulig ut av omstendighetene, slik at man i høyest mulig grad kunne “[...] opnaae den grad af Velstand, som er nødvendig for at lyksaliggjøre og forædle Landets Indbyggere”.⁵⁰⁹ Det hadde ingen hensikt om “[...]

506. Det er et interessant poeng at Aall med “Declamationer” og de som “elske Norge mer end Nordmænd”, kan ha sikret til Christian Frederik og hans krets.

507. Jacob Aall hadde med til Eidsvoll en avhandling der han drøfter Norges politiske stilling. Denne har jeg her bare referert til som *Eidsvollavhandlingen*. Den er trykket i Aall 1845:512–519. Denne var skrevet før han visste at han ble representant på Eidsvoll, altså mens han ventet på kongens godkjenning av valget. Avhandlingen ble ikke lest opp, men Aall opplyser i erindringene at han leverte den til Christian Frederik. Før riksforsamlingen sendte han sannsynligvis et eksemplar til Hofman i et brev av 30. mars, og derfra ble det trolig spredt rundt blant annet til London og Gøteborg. Aalls Eidsvollavhandling må med andre ord være skrevet før 30. mars. I London medførte avhandlingen et visst oppstuss, og det ble skrevet et motskrift som nylig er utgitt av Riksarkivet. Oddvar Vasstveit, *Norge som selvstendig stat? Et anonymt skrift fra 1814*, (forord av Odd Arvid Storsveen), Oslo 1996. Da Christian Frederik på sensommeren fikk meldinger om at skriftet verserte i flere utgaver og vakte reaksjoner, sendte han misfornøyd et brev om dette til Aall. Jacob Aall forsvarte imidlertid i et konsept til svarbrev avhandlingen: “min Samvittighed har frikjænd mig. Min sjæl har ikke vært besudlet med een eneste Tanke der kunde være fornærmelig for mit Fædreland. Mine handlinger ligger for Nationens Øjne. Jeg fortjener ikke dens Had eller Ringagt.” Konsept til brev fra Jacob Aall til “Kongen” (Christian Frederik), udatert, august 1814. AAA, personalia jnr. 193/1964, 751. Eidsvollavhandlingen offentliggjorde Aall selv i erindringene. For mer om historien om Eidsvollavhandlingen se Hyvik, Jens Johan. “Avhandling på avveier. Jacob Aalls ‘Betænkning over Fædrelandets Stilling’ fra 1814”, i *HISTORIE. Populærhistorisk magasin*, nr. 2, 2001.

508. Aall 1845:512.

509. Ibid. 516.

Nasjonens sidste Kræfter unyttigen skulle vorde udtømte, dels ikke frugtesløse Anstrængelser skulle frembringe Fortvivlelse hos den i sine Forhaabninger skuffede Nation”.⁵¹⁰ Når Aall vurderte alternativene i 1814 var det med hensyn til nasjonale verdier og utvikling: “lyksaliggjøre og forædle Landets Indbyggere”, men samtidig skulle vurderingen bygge på opplysningsideene om nytte og lykke. Et nasjonalt ideal om selvstendighet hadde mindre betydning enn en vurdering av hva som ga folket mest nytte, eller lykke, i form av velstand og opplysning.

Om jeg tidligere har sammenlignet Aalls syn på unionen med et samboerskap, hadde kongen ved avståelsen erklært skilsmisse med Norge. Dermed falt igjen den fulle bestemmelsen tilbake til den “forlatte”, altså Norge. Jacob Aall så at det hadde skjedd et definitivt brudd mellom de to unionspartnerne. Det var derfor nødvendig med en nasjonal avgjørelse med hensyn til Norges politiske stilling, og denne avgjørelsen burde bli fattet med tanke på hva som var Norges og nasjonens beste. Aalls syn på behovet for en fornuftig nasjonal avgjørelse passer til hans opplysningspatriotisme i årene før 1814. Imidlertid fikk nasjonale forestillinger med unionsbruddet en tydelig oppvurdering, og ikke minst en akutt relevans, i forhold til nødvendigheten av en politisk avgjørelse. Dessuten forsvant Jacob Aalls helstatsorientering, utover en viss personlig sympati for Danmark. I den politiske avgjørelsen hadde ikke lenger Danmark eller helstaten relevans. Slik Aall så det hadde kongen selv, ved sin opptreden, bekreftet dette og løst nordmennene fra alle bånd. Aall fremhevet at avgjørelsen måtte tas på bakgrunn av en fornuftig vurdering. Den forutsatte høy grad av rasjonalitet og vurderingsevne hos de ansvarlige, og ikke “philosophiske Idealer”. Det viktigste kriteriet for avgjørelsen var at nasjonal utvikling i Norge ble ivaretatt. Aall tenkte i tråd med et utilitaristisk ideal: Hvordan skaffe mest mulig lykke for, “lyksaliggjøre og forædle”, flest mulig av landets innbyggere?

Vurderingen av Norges politiske stilling

I og med at oppløsningen av unionen var bestemt av “de mægtigste europæiske Stater”, var Norge etter Aalls oppfatning på mange måter i

510. Ibid. 512.

disse statenes “Vold”.⁵¹¹ Spillerommet for norske initiativ i form av en nasjonal avgjørelse om den politiske fremtiden var med andre ord begrenset, men det var et spillerom, og derfor var det ekstra viktig å vurdere nøye hvilke initiativer man skulle ta fra norsk side, slik at ikke mulighetene ble misbrukt. Den rasjonelle og fornuftige vurderingen måtte dominere over den følelsesladde for å finne den beste løsningen. Det idealet forsøkte Aall selv å holde seg strengt til når han i 1814 vurderte Norges politiske stilling.

Jacob Aall oppfattet unionsoppløsningen og den nye unionen med Sverige som et resultat av ytre omstendigheter. Det var derfor ikke overraskende at han i brevet til Anker 31. januar definerte “Hovedspørqs-maalet” som et der forutsetningene allerede var lagt utenfor landets grenser: “[...] kan og bør Norge modsette seg Norges af dets Konge selv vedtagne Forening med Sverige?” På grunn av Norges begrensede ressurser, behov for kornimport og stormaktenes – særlig Englands bestemte – innblanding, hevdet Jacob Aall at å kjempe for en gjenforening med Danmark var å “fægte for et Phantom”.⁵¹² Av samme grunn hevdet han at det ville være umulig å bekjempe en union med Sverige.

Jacob Aall skrev i januar at Norges målsetting for de vurderingene som nødvendigvis måtte gjøres var å: “[...] bevare den physiske Kraft, som det har tilbage, for at understøtte sin moralske Frihed, og for at gjøre den nye Forbindelse gavnlig for Nationen, og værdig dets Indbyggers Edelmod.”⁵¹³ Ut fra denne vurderingen mente han at det var nødvendig med en overenskomst med Sverige som ga Norge best mulig forutsetninger innenfor en union. I brevet til Anker i januar skrev han om konstitusjonsspørsmålet: “Vor Constitution bliver ny; den bør undgaae de Feil, hvormed den gamle var beheftet,” og videre: “[...] jeg tilstaaer, at vi have Meget at vente af den svenske Regjerings Klogskab og en ny Constitutions Hensigtsmæssighed.”⁵¹⁴ I spørsmålet om en fordelaktig konstitusjonell løsning ga omstendighetene etter Aalls oppfatning Norge et større spillerom enn i valget av politisk tilknytning. Jacob Aall så i januar at Carl Johan ville være bundet til kontinentet frem til Napoleon var beseiret. Dette åpnet en mulighet for norske initiativ, og Jacob Aall vendte oppmerksomheten mot Wedel som leder av forhand-

511. Aall til Anker, 31/1 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:195–97.

512. Ibid..

513. Ibid.

514. Ibid.

linger med Sverige om en union. Poenget her er at Aalls rasjonelle vurdering allerede i januar munnet ut i et klart unionsvennlig standpunkt, men at dette også var et standpunkt som ikke var ubetinget. Den nye unionen måtte være "gavnlig for Nationen" og forbundet med en ny "Constitution".

Dermed er det ikke sagt at Aall ønsket denne unionen. Kildematerialet viser flere eksempler på at han ikke nærte varme følelser for Sverige i 1814. I brevet til Anker i januar skrev han at kanskje vil "vore Børn" med tiden få følelser for Sverige "som ei findes i vor Barm".⁵¹⁵ I mars sendte han også flere brev der han snakket om Norges frykt for det "Svenske Aag",⁵¹⁶ og så sent som 30. august skrev Jacob Aall at han "[...] aldrig skal yde den Svenske Regjering anden interesse, end i Forhold til den Lykkelighed, som den Udbreder over Norge".⁵¹⁷ Som Danmark tidligere hadde gjort seg fortjent Aalls lojalitet, mente han at Sverige måtte gjøre det samme før han ville vise "interesse" overfor den svenske regjeringen. Jacob Aalls markerte skepsis til Sverige ble også lagt merke til i samtiden. Trolig var det en av grunnene til at han også nøt en viss respekt blant selvstendighetsvennene i 1814. Jacob Neumann (1772–1848), som var velvillig innstilt overfor selvstendighetsvennene, refererte fra Asker prestegård om begivenhetene på Eidsvoll til Aalls gamle bekjente fra studietiden Lauritz Engelstoft: "Jacob Aall, som Du kjender fra Göttingen, sidder i Rigsforsamlingen. Han er blandt de Frygtsomme, dog langt fra ikke svensksindet."⁵¹⁸ Blant selvstendighetsvennene var det utvilsomt regnet som en god egenskap.

Når Jacob Aall ikke kunne glede seg over unionen med Sverige, var det fordi han helst så at unionen med Danmark hadde fortsatt. I brevet til Peder Anker i januar skrev han: "Jeg betragter Skilsmissen fra Danmark som Tabet av en gammel og elsket Ven."⁵¹⁹ I Eidsvollavhandlingen hevdet Jacob Aall at dersom det var mulig å få stormaktenes støtte var en "[...] Gjenforening med Danmark den lykkeligste Statsforfatning" for Norge.⁵²⁰ Han mente unionen med Danmark

515. Ibid.

516. Aall til "Agent" Kjellrup og N.B. Sommerfeldt. Begge 24/3 1814. AAA, 193/1964 188. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1812–15.

517. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

518. Jacob Neumann til Laurits Engelstoft, 4-12/5 1814. DRA, Privatarkiv, Håndskriftsamlingen, Lauritz Engelstoft, arkivnr. 5365, pk. 1.

519. Aall til Anker, 31/1 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:195–97

520. Aall 1845:517.

og en eventuell gjenforening ideelt sett var den beste løsningen for Norge. Aall begrunnet dette med “den almindelige Erfaring, om den National-Lyksalighed, hvoraf Norge var i besiddelse, før denne ulykkelige Krigs Udbrud”.⁵²¹ Når Aall holdt så fast på sin positive innstilling overfor Danmark var det ut fra en forståelse av at unionen generelt hadde vært heldig for Norge, med andre ord omtrent den samme argumentasjonen som han hadde brukt i årene før. Likevel hadde det nok også bakgrunn i de personlige båndene som bandt ham til Danmark. Til Hofman skrev han 21. mars at han betraktet Danmark som sitt “andet Fædreland”,⁵²² og i flere brev i 1814 forsikret han sine danske venner om at de politiske begivenhetene ikke skulle få betydning for deres vennskap.⁵²³

Jacob Aall så på bruddet med Danmark som et politisk brudd, men fortsatt mente han de tidligere unionspartnerne ville være nært knyttet til hverandre. Å se bort fra den nære forbindelsen som hadde vært, og etter hans mening fortsatt ville være der, mente han var et feilgrep. I debatten om innfødsretten på Eidsvoll gjorde han rede for dette i sitt innlegg:

Tvende Stater som i flere Aarhundrede vare foreneede ere blevne adskilt fra hinanden. Det politiske Baand sønderreves, de borgerlige Forbindelser vedblive. Den Danske og den Norske Nation ere i den Henseende saa nøje forbundne, at Loven ikke uden at frembringe den smerteligste Forvirring, kan sønderrive Forbindelsen.⁵²⁴

Aall mente at Norge på mange måter fortsatt ville ha et nært forhold til Danmark, selv om landene ikke lenger var i en politisk forening.

Dette synet hadde betydning for Aalls varhet overfor anti-danske holdninger i Norge våren 1814. Han forsvarte flere ganger Danmark og dansker. Han skrev i sitt votum om innfødsretten: “Jeg dadler ikke den Danske Regjerings Fremgangsmaade mod Norge; thi jeg betragter ikke

521. Aall 1845:516–517.

522. Aall til Hofman 24/3 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:205.

523. Se blant annet Aall til N.B. Sommerfeldt 24/3 1814. AAA, jnr. 193/1964 188. Nes Jernverks arkiv, forretningskopibok 1812–15. Og Aall til Hofman 30/8 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

524. Olafsen, Arnet (red.), *Riksforsamlingens Forhandlinger*, 1. del. Kristiania 1914 (Etter dette RE): 480.

denne Sag i det samme Lys, som de fleste af mine Medborgere; men i hvad endog den Danske Regjering kan have forbrudt mod Norge, det Danske Folk har ingen Deel deri.”⁵²⁵ Å anklage det danske folket, og i denne sammenhengende danske (embetsmenn) i Norge, for de eventuelle feil den danske regjeringen hadde gjort, var etter Aalls oppfatning å rette baker for smed. Det var en ting han reagerte på prinsipielt, men også fordi han nærte sterke følelser for bakerne.⁵²⁶

Det tredje alternativet for Norges politiske fremtid i 1814 var full selvstendighet. For Aall ble det våren 1814 et hovedpoeng at ideen om politisk selvstendighet, slik situasjonen var, verken var fornuftig eller realistisk. I brevet til Anker fremhevet han at Norge hadde liten mulighet for å hevde full selvstendighet:

Jeg er for lidet Krigsmand til at beregne den militaire Styrke, som behøves for at understøtte vor Uafhængighed, naar vi vare forladte af den hele øvrige Verden; men jeg er for meget dagligen Vidne til de Lidelser, som Brødmangel forvolder de ringere Stænder til at troe, at Nationen kunde udholde den nærværende Gjenvordighed i det Tidspunkt som behøves for at afværge Undertvingelse.⁵²⁷

Aall understreket at England neppe ville holde seg nøytralt dersom Norge forsøkte seg på motstand. Han skrev: “Forgjæves smigrer man sig, efter min Formening, med det Haab, at England vil være en rolig Tilskuer af denne Feide.”⁵²⁸ Norges manglende egne ressurser og kornavhengighet og en eventuell engelsk blokade gjorde selvstendigheten vanskelig.

I Eidsvollavhandlingen var en eventuell selvstendighet utgangspunktet for Jacob Aalls drøfting. Aall stilte opp tre “Synspunkter” som han diskuterte “Norges selvstændighed” ut fra: “1) Under en fredelig Tilstand, uforstyrret af det hele øvrige Europa. 2) Under Krig med Sverige. 3) Under Krig med England og Sverige.”⁵²⁹ Jacob Aall begynte, typisk nok, drøftingen med å definere grunnlaget for “at udføre Idéen af Norges Selvstændighed” som: “Norges Kraft i Handel,

525. RE, I. del. Kristiania 1914:480.

526. Mer om Aalls oppfatning av antidanisme i 1814, se s. 192-193.

527. Aall til Anker, 31/1 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:195-96.

528. Ibid. 196.

529. Aall 1845:512.

dets betydelige Mængde af Exportarticler, og den deraf flydende Overballance i Handelssamqvem med andre Nationer.”⁵³⁰ Det var en materielt og velstandsorientert definisjon av hva som var grunnlaget for selvstendighet. Han begynte med det tredje tilfellet, men skrev at under krig med både England og Sverige var selvstendigheten “aldeles uopnaalig”, og derfor ønsket han ikke å behandle det alternativet nærmere. Om det andre alternativet skrev han at selvstendighet var “forbunden med de største Vanskeligheder” og “[...] neppe uden Fædrelandets Skade kunne forsvares”. Under en krigstilstand ville – dersom en union med Danmark var umulig – en union med Sverige under en “*fordeelig Constitution*” (Aalls utheving) være å foretrekke fremfor “Fortsættelsen af den ulykkelige Tilstand, hvori Landet nu befindes”.⁵³¹

Også ved en fredelig tilstand hevdet Jacob Aall at “Selvstændighetens store Værk” ville kreve store ofre som “[...] større Afgifter, stor Sparsomlighed og en forøget Vindskibelighed”.⁵³² Mot slutten av avhandlingen skrev han at kostnadene ved selvstendigheten ville bli så store at de ville “paalægge Nationen større Byrder end tilforn”.⁵³³ Men selv om Aall var skeptisk til selvstendighet også under en fredelig tilstand, hevdet han likevel i Eidsvollavhandlingen at han under slike forutsetninger betraktet selvstendighet som den lykkeligste løsning nest etter en union med Danmark, og “[...] langt at foretrække Forbindelsen med Naboriget, der er Nordmænd saa forhad”.⁵³⁴ Prinsipielt avviste ikke Aall idealet om selvstendigheten. Ideelt sett kunne han også, under forbehold om fred og at en union med Danmark var umulig, se for seg at Norge valgte selvstendighet. Dette var imidlertid i 1814 et høyst hypotetisk resonnement, det var lite som tydet på at Norge ville få leve i fred. Vi kan også stille spørsmål ved hvor oppriktig Aalls utsagn om selvstendighet under en fredelig tilstand var ment. Når han skrev dette i Eidsvollavhandlingen må det delvis betraktes som et taktisk forsøk på å komme selvstendighetsvennene noe i møte. I og med at selvstendighet under fredelige forhold måtte betraktes som en utopi, kunne Aall i dette spørsmålet komme med noen innrømmelser til selvstendighetsvennene. Et tilsvarende resonnement hadde Aall heller ikke fremført i brevet til

530. Ibid. 513.

531. Ibid. 517.

532. Ibid. 514.

533. Ibid. 517.

534. Ibid. 514.

Peder Anker i januar. Der hadde han derimot stilt forventninger til den nye unionen med Sverige.

Fortsatt så Jacob Aall i 1814 en union med Danmark som den ideelt sett beste løsningen for Norge. Det begrunnet han, som i årene før 1814, med at Norge hadde hatt fordel av unionen. Selvstendigheten så han som et urealistisk “philosophisk Ideal”, som han mente ville føre galt av sted å gjennomføre slik situasjonen var. Aall tvilte på Norges evne i 1814 til å understøtte en selvstendighet med “physiske Midler”.⁵³⁵ I en krigstilstand så han det som nærmest umulig, og selv om han hevdet at han foretrakk selvstendighet fremfor en union med Sverige under en fredelig tilstand, mente han det ville kreve store ofre: “paalægge Nationen større Byrder end tilforn,” som han skrev i Eidsvollavhandlingen.⁵³⁶ Slik situasjonen var i 1814, mente Jacob Aall at Norge ikke kunne klare seg alene og vi kan stille spørsmål om han ikke på generelt grunnlag mente Norge hadde behov for en unionspartner.

Jacob Aall mente at en union med Sverige var nødvendig for å sikre Norges “physiske Kraft”. Aall ønsket ikke denne unionen, men for ham var det ut fra hans fornuftige og rasjonelle, nærmest utilitaristiske, innstilling klart at det var den mest hensiktsmessige og sannsynligvis eneste gjennomførbare løsningen for Norge i 1814. Når unionen med Sverige måtte komme, kunne han knytte forventninger til den i form av en fordelaktig konstitusjon uten de svakhetene han mente den gamle hadde hatt. Det var om å gjøre å få det beste ut av situasjonen. Det var ut fra denne erkjennelsen Aall støttet Wedel og unionsvennene, som han mente hadde den mest realistiske vurderingen av situasjonen og de beste mulighetene for å få til en god løsning for Norge.

Dagfinn Mannsåker har hevdet at Jacob Aall inn i året 1814 tok med seg to grunnleggende forestillinger, og da særlig fra krigen 1808–09: For det første at Norge var avhengig av korntilførsel, og for det andre at Norge derfor måtte ha fred med stormaktene og særlig England.⁵³⁷ Dette var naturligvis viktige perspektiver når Aall gikk inn for å finne en løsning innenfor rammen av en svensk-norsk union. Trusselen om krig, blokade og nød gjorde at unionen med Sverige for Aall fremsto som det eneste realistiske alternativet. Likevel aner vi at Aalls standpunkt også var et resultat av en mer helhetlig vurdering av Norges

535. Ibid. 512.

536. Ibid. 517.

537. Se s. 57.

mulighet og evne til å klare seg alene. Norge manglet de “fysiske Midler” til å understøtte selvstendigheten. Selvstendighet ville ikke – i hvert fall slik situasjonen var i 1814 – virke positivt for Aalls forestillinger om “foredling” og utvikling av velstand og dannelse i Norge. Derimot ville Norge etter hans oppfatning “have Meget at vente af den svenske Regjerings Klogskab og en ny Constitutions Hensigtsmæssighed”.⁵³⁸

Jacob Aalls overbevisning var at man i 1814 måtte foreta en fornuftig vurdering der alle forhold ble tatt i betraktning og der målsettingen var å sikre en nasjonal utvikling mot større dannelse og velstand. Aall hadde prinsipielt vurdert den dansk-norske unionen ut fra dens fornuftige funksjon og nytte før 1814, og han vurderte på mange måter inngåelsen av en ny union i 1814 ut fra de samme kriteriene. Den gamle forbindelsen med Danmark var i 1814 umulig, og han betraktet selvstendighetsalternativet som urealistisk, i hvert fall slik situasjonen var. Jacob Aall gikk derfor inn for et alternativ han egentlig ikke ønsket; en union med Sverige.

Antidanisme i 1814?

Det er velkjent at det hersket en sterk antisvensk holdning i Norge i 1814; unionsvennene ble ofte med forakt utskjelt som “svensk-sindete”.⁵³⁹ Imidlertid ga Aall uttrykk for at det også fantes sterke antidanske stemninger i Norge dette året.

Jacob Aall skrev til Hofman om våren 1814: “Derfor tilstaaer jeg Dig, at jeg er mindre tilfreds med den *Antidanismen* som viser seg for mange av mine Landsmænd. Berusede af Idéen om Selvstændigheden, troer jeg at den største Deel af Landets saa kalte kultiverede Mænd skulle finde sig højst utilfrædse med Gjenforeningen med Danmark.” Jacob Aall mente det særlig var i Norges eliter man fant antidanismen, blant bøndene mente han unionen med Danmark fortsatt hadde støtte: “Bondeklogskaben, stedse den Ædlere Deel af dette Land, har taknemmeligere Følelser for Danmark.”⁵⁴⁰ Det var med andre ord i de

538. Aall til Anker, 31/1 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:195–97. Se også s. 186.

539. Om de antisvenske holdningene, se for eksempel Odd Arvid Storsveen, “1814 som historisk problem – et omriss”, forord i Vaststveit 1996.

540. Aall til Hofman (avskrift), 30/3 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

ledende kretsene av “kultiverede Mænd” at man fant antidanisme, mens bøndene etter Aalls oppfatning hadde bevart sine følelser for Danmark.

I et brev til Hofman i juni kommenterte Jacob Aall at den samme antidanske holdningen også gjorde seg sterkt gjeldende på Eidsvoll: “Man sporede den bestemtteste Uvillie mod en Gjenforening med Danmark, og jeg troer, at det havde vært lettere, at iværksætte en Forening med Sverige, end med vort gamle Broderland.” Deretter omtalte han med forundring valget av Christian Frederik, den danske tronarvingen, til norsk konge.⁵⁴¹ Når Aall skrev at det ville være lettere å gjennomføre en svensk enn en dansk union, må det nok også ses på som et hjertesukk, og vi kan ikke legge altfor stor vekt på dette utsagnet. Likevel er Aalls fortvilelse over antidanisme i 1814 et viktig uttrykk for at mange følte den gamle unionen med Danmark var ferdig for godt.

Antidanske holdninger i Norge i 1814 kan delvis forklares med oppfatningen av at Norge var sviktet av den danske kongen, en oppfatning Aall delte selv. Men det kan ikke utelukkes at antidanismen stakk dypere. I et brev Jacob Aall sendte Hofman 24. mars skrev han: “Den største Deel blandt mine Landsmænd deelte ikke mine Følelser for Danmark. Man hørte en almindelig Lige gyldighed for en Forbindelse, hvis velgjørende Følger formedelst den ulykkelige Krig i de senere Aar ikke sporedes. Gamle velgjerninger glemmes saa let.”⁵⁴² Dette utsagnet kan tyde på at også en generell misnøye med den danske regjeringen og kongen under krigen hadde vokst gradvis og ble tatt med inn i 1814. Imidlertid må vi ta forbehold for at Jacob Aalls sterke bånd til Danmark kan ha gjort ham overdrevent varsom overfor eventuell antidanisme.

Det at det både hersket antisvenske og antidanske holdninger i Norge i 1814 underbygde utvilsomt norsk nasjonal bevissthet det året. Imidlertid hadde de negative holdningene til nabostatene liten betydning for Jacob Aalls meninger. For ham fremsto bruddet med Danmark som et stort tap, og han forsvarte den gamle unionspartneren også i 1814. Samtidig hevdet han at en union med Sverige var nødvendig, selv om han i utgangspunktet ikke ønsket denne forbindelsen.

541. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

542. Aall til Hofman, 24/3 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:205.

Organiseringen av en “indre” opposisjon

Selvstendigheten i 1814 og de politiske begivenhetene var på mange måter Christian Frederik og hans krets sitt verk. Men deres oppfatninger var ikke selvfølgelig, og vi har sett hvordan Jacob Aall var en av dem som bedømte situasjonen annerledes enn den tidligere statholderen og vennene hans. Jacob Aall var ikke alene. Våren 1814 ble det forsøkt å skape et alternativ. Christian Frederik møtte en nasjonal opposisjon som hadde som mål å bringe Norge inn i en fordelaktig union med Sverige. Problemene denne opposisjonen møtte var imidlertid mange. Christian Frederik erobret tidlig det politiske initiativet, han kontrollerte hæren og embetsverket, og dessuten var den naturlige opposisjonslederen, Herman Wedel Jarlsberg, ved avståelsen i Danmark.

Som Knut Mykland har vist, forsøkte en mindre krets å organisere et alternativ.⁵⁴³ Jacob Aall sluttet seg til den “indre” opposisjonen, og hans forhold til denne kretsen er temaet her. På denne måten vil vi få en forståelse av med hvilken styrke og intensitet Aall hevdet sine syn i 1814 og hvordan han dette året plasserte seg i det norske politiske miljøet.

Den “indre” opposisjonen vinteren 1814

Jacob Aalls beslutning om å støtte en union med Sverige ble tatt straks etter at han fikk beskjed om avståelsen. Det var en avgjørelse han selv så omfanget av, og han ønsket ikke å holde sin mening for seg selv. Han ønsket å dele den med andre som han mente ville ha tilsvarende oppfatninger. Derfor sendte han to brev 31. januar, til broren Niels Aall og til Peder Anker. Han la brevet til Anker ved brevet til Niels Aall og oppfordret broren til å komme med kommentarer. Aall fant det naturlig ved Wedels fravær å henvende seg til Anker.⁵⁴⁴ Selv kalte han brevet til Anker for sin “Troesbekjendelse”, som han ville legge frem på “Skuepladsen”.⁵⁴⁵ Jacob Aall ville med andre ord opptre mer eller mindre offentlig med sin mening og søke innflytelse for denne. Ifølge et brev

543. Mykland 1978:316–319; sml. Mykland, Knut, “Severin Løvenskiolds unionsplaner i 1814”, i Erslund, Hovland, Dyrvik (red.), *Festskrift til Historisk institutts 40-års jubileum 1997*:117–130. Bergen 1997.

544. Jacob Aall skrev til Niels Aall 31/11814: “Det er at vente, at Grev Wedel snart kommer tilbage, og hvad Du skriver til Anker, kan altså ansees som skreven til ham [...]”. Aall og Schulerud (red.) 1948:194.

545. Ibid.

Carsten Anker (1747–1824) skrev til Christian Frederik fra Kristiansand 7. mars, da Anker var på vei til England, hadde Jacob Aall også delt ut brevet til Peder Anker fra 31. januar til noen venner i Arendal “[...] for at hværve Stemmer for sin smukke Mening om Nødvendigheden af at forenes med Sverige”.⁵⁴⁶ Allerede i januar ønsket altså Jacob Aall å arbeide aktivt for sitt syn; å få en overenskomst og ny union med Sverige.

Jacob Aall var ikke alene om slike tanker. Det beste beviset for at mer eller mindre konkrete planer ble forberedt for å understøtte unionsforhandlinger, selv uten at Wedel var i Norge, er et konsept fra februar som er skrevet av Severin Løvenskiold (1777–1856). Konseptet viser hvordan unionsvennene så for seg at man skulle gå frem.⁵⁴⁷ Det heter at Norge etter avståelsen selv skulle velge sin regjering, med andre ord at suvereniteten var falt tilbake til folket. Videre står det at “den norske regjeringen” ønsket en begrenset union som sikret Norge en fri og uavhengig konstitusjon basert på likhet mellom partene, men at man aksepterte en felles konge for rikene. Norge, som den svakeste parten, måtte få garantier for sin “nasjonale eksistens”.⁵⁴⁸ Dette var tanker ikke ulike dem Aall tok til orde for.

Det er usikkert om Løvenskiold hadde diskutert og fått støtte fra andre til planen sin og om det eventuelt var dannet en “skygge-regjering”.⁵⁴⁹ Jeg har ikke funnet kilder som direkte knytter Jacob Aall til Løvenskiolds initiativ.⁵⁵⁰ Vi vet imidlertid at flere delte Løvenskiolds oppfatning om at man burde søke en forhandlingsløsning og en union med Sverige. Foruten Aall kan vi anta at Peder Anker delte ideen. I et brev Jacob Aall sendte fra Oslo til Lovise 22. februar skrev han at også Peder Cappelen (1763–1837) var av hans mening og med ham “de fleste

546. Etter Nielsen, Yngvar, *Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg (...) 1799–1840*, bd. 2. Christiania 1901:71 (note). Carsten Anker til Christian Frederik 7/3 1814.

547. Mykland 1978:316–319, og Mykland 1997.

548. Mykland 1978:317. Løvenskiolds konsept er skrevet på fransk og er stillet i den norske regjeringens navn: “Le Gouvernement Norvégien”.

549. Ibid. 318.

550. Mykland plasserer Jacob Aall i “kretsen omkring Løvenskiold”, sammen med Peder Anker. Det er for øvrig også et syn som ble videreført i Stein Ørnhøis 1814-serie, der Mykland var fagkonsulent. Der fremstilles Aall og Løvenskiold i en dyp samtale på Fossum som ledere i den unionsvennlige kretsen, og de diskuterer blant annet Løvenskiolds konsept. Aall er skeptisk da situasjonen ikke er avklart. Han sier blant annet: “Mot svermeriet taler fornuften forgjeves.” Likevel går han med på at brevet skrives, så lenge det holdes hemmelig. 1814 (serie i 4. deler), del 1: “Diktat fra Kiel.” NRK. Fjernsynsarkivet. 948.103, 948.104.

forstandige Mænd”.⁵⁵¹ Det er uklart hvor mange som ønsket en slik løsning, men vi kan fastslå at det var snakk om flere personer og at disse delte sine meninger med hverandre.⁵⁵²

Gjennom daværende stiftsamtmann i Akershus, Niels Thygeson (1772–1860), fikk Jacob Aall oppfordring fra Christian Frederik om å reise til Oslo. Han kom dit 16. februar og oppsøkte Thygeson, som fortalte om stormannsmøtet som skulle holdes på Eidsvoll samme dag, og han oppfordret Jacob Aall til å reise dit.⁵⁵³ Uten spesiell invitasjon unnlot imidlertid Jacob Aall å følge oppfordringen, og i stedet oppsøkte han Christian Frederik da han noen dager senere var tilbake i Oslo. Til både Thygeson og Christian Frederik uttrykte Aall skepsis til prinsens plan. Det bekreftes av Christian Frederiks dagbok for 28. februar: “Aalls yngre bror (Jacob Aall paa Nes) er meget ræd av sig og vil gjøre et overslag over vore stridskræfter og overveie de farer som truer os; han hører med andre ord til grev Wedels parti, som ikke holder en forening med Sverige for en ulykke.”⁵⁵⁴ Aall ønsket etter dette å dra tilbake til Nes, men Christian Frederik påla ham å ordne noen oppgaver med hensyn til pengevesenet.⁵⁵⁵ Han ble derfor tre uker fremover i Christiania, uker han sterkt mislikte.

I første halvdel av februar ser det ut til at unionstilhengerne opptrådte relativt åpenlyst med sine meninger. Jacob Aall skrev også i et brev fra Christiania til sin kone Lovise 21. februar at han ved forespørsler fra andre hadde diskutert saken og erklært sin skepsis til Christian Frederiks linje.⁵⁵⁶ Mot slutten av februar var imidlertid et tydelig stemningsskifte – eller stemningshegemoni – på gang, i det minste i hovedstaden. Det kan dateres til 22. februar, da Christian Frederiks erklæringer etter notabelmøtet ble offentliggjort og han proklamerte seg som regent. Til forskjell fra det Aall fortalte dagen før om sine diskusjoner med andre, skrev han til Lovise 22. februar: “Men jeg inlader mig ikke mere i offentlige diskussioner; thi Lodden er kastet,

551. Jacob Aall til Lovise Aall, 22/2 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:199–201.

552. I sine erindringer hevder Jacob Aall at det i tiden kort etter notabelmøtet og Christian Frederiks etterfølgende proklamasjoner 22. februar dannet seg to “partier”; et som støttet Christian Frederiks linje og et som “[...] vistnok meer i Stilhed [...] mer roliggen overveide Landets Stilling” og ønsket en tilnærming til Sverige. Aall 1844, bd. 2:416.

553. Aall 1844, bd. 2:424.

554. Olafsen, Arnet og Jens Raabe (red.), *Kong Christian Frederiks dagbok fra hans opbold i Norge i 1814*. Kristiania 1914:174. Sml. Aall 1844, bd. 2:425.

555. Aall 1844, bd. 2:425–426.

Prindsens Bestemmelse til Forsvar er urokkelig [...]”⁵⁵⁷ I løpet av én dag hadde Jacob Aall sluttet å snakke åpent om sine meninger i større forsamlinger.⁵⁵⁸ Fra denne tiden ser det ut til at stemningen i Christiania utviklet seg til nærmest hets mot dem som ikke ytret støtte til Christian Frederiks politikk. Jacob Aall skrev fra Christiania 4. mars til sin svoger Peter Herlofsen i Arendal om “Forfølgelse av dem som vove at være af en annen Mening”.⁵⁵⁹

Det var naturlig at Wedel ble den sentrale personen i den unionsvennlige kretsen da han kom til Norge. I sitt første møte 3. mars med Christian Frederik, hevdet Wedel åpent sin misnøye med regentens linje. De to skiltes “utilfredse, for ei at sige forbitrede,”⁵⁶⁰ skrev Jacob Aall i erindringene; han hadde vært i Christian Frederiks forkammer under Wedels besøk. Samme kveld dro han til Bogstad for å drøfte situasjonen med Wedel. Vi kan ane parallellen til møtet på Bærum Verk fem år tidligere. Denne gangen var det trolig bare Wedel, Peder Anker og Aall som var til stede. Ifølge Aalls erindringer fra samtalen på Bogstad, ønsket Wedel å gjøre en rask “Indgriben i Tingene” for “at bringe Prindsen og hans Tilhengere til at forandre den tagne Beslutning” og spesielt å svekke deres håp om engelsk understøttelse, som Christian Frederik satte sin lit til.⁵⁶¹ Peder Anker og Jacob Aall prøvde å overtale

556. Jacob Aall til Lovise Aall, 21/2 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:199–200. Aall hevdet i erindringene at flere som senere støttet Christian Frederik på denne tiden var skeptiske til selvstendighetslinjen. Skepsisen ser ut til å ha vært spesielt stor på Sørøstlandet. Aall 1844, bd. 2: 463–464. Et indisium på at stemningen var uavklart, er at Christian Frederik valgte å avlyse årsmøtet i Selskabet for Norges Vel, som det var meningen å holde under Oslo-markedet i begynnelsen av februar. I stedet reiste Christian Frederik til Trondheim. Det tyder på at han var usikker på hvordan han skulle tolke stemningen blant borgere og embetsmenn på Sørøstlandet, som trolig ville dominere møtet. Bergsgård, Arne, *Året 1814, Grunnlova*, bd. 1. Oslo 1943:114–116.

557. Jacob Aall til Lovise Aall 22/2 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:200.

558. Christian Frederik skrev også i dagboken at han bad Jacob Aall og senere Wedel etter deres møte 3. mars om ikke å gå offentlig ut med sine meninger. Regenten satte de to i samme bås, og han skrev etter møtet med Wedel om Wedel: “Han talte, slik som Aall hadde gjort [...]” Christian Frederiks dagbok 1914:174 og 176.

559. Jacob Aall til Peter Herlofsen. 4/3 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 24).

560. Aall 1844, bd. 2:433.

561. Jacob Aalls beretning om møtet på Bogstad var tretti år gammel da den ble skrevet ned, og det finnes ikke andre kilder enn Aalls egen hukommelse. Jeg mener vi bør kunne feste lit til beskrivelsen, først og fremst fordi det, til forskjell fra 1809, ser det ut som om begivenhetene bekrefter de tre mennenes beslutning om å forholde seg passive frem til riksforsamlingen.

Wedel til å slå fra seg ideen og foreløpig avvente situasjonen, og de to lyktes, ifølge Jacob Aall, som skrev i erindringene:

De bleve saaledes enige om at forholde sig aldeles passive, og om end ikke fornægte sin Tro og Overbeviisning, saa dog ikke foretage noget positivt, i dette Øieblik aldeles unyttigt, Skridt til at forandre de nærværende Forhold, i det Haab, at det inden Rigsforsamlingen sattes, og især paa den, vilde fremkomme Oplysninger om Tingenes sande Stilling, der vilde forandre Regentens og den større Deel af Folkets Anskuelser om Rigets politiske Stilling.⁵⁶²

Til forskjell fra Wedels disposisjoner etter møtet på Bærum Verk i 1809, tyder mye på at han denne gangen ble overbevist. Wedel aksepterte trolig, som Aall og Anker, at initiativet og mulighetene foreløpig var tapt for unionstilhengerne. De kunne bare vente til riksforsamlingen for der å fremme sitt syn.⁵⁶³ Noen dager etter møtet med Wedel dro Jacob Aall tilbake til Nes Verk.

Valg og unionsvennenes formøte

Mandag 14. mars 1814 samlet 32 valgmenn fra 16 sogn i Nedenes amt seg på gården Brekke i Østre Moland for å foreta valg av tre representanter til riksforsamlingen.⁵⁶⁴ Samtlige av valgmennene stemte på Jacob Aall, selv om han ifølge valgreglene ikke var valgbar som representant siden han ikke var valgmann. Dette sier mye om Jacob Aalls stilling og innflytelse i Nedenes.⁵⁶⁵ Stiftsamtmann Schouboe, som ledet møtet på Brekke, ville imidlertid ikke godkjenne valget uten Christian Frederiks

562. Aall 1844, bd. 2:434.

563. At Løvenskiold var innforstått med denne holdningen går frem av et brev han sendte Jacob Aall 22. mars: "Før Rigsdagen er dog vel intet at udrette; men der og da bør Fædrelandets Sag frimodigen tales og derfor byder Pligt mig det ønske (Gud ved dog hvor gierne ieg blev i mit Hus!) at vorde valgt til Rigsdagen, ligesom ieg inderlig ønsker og haaber at see Dig der." Løvenskiold til Aall 22/3 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:204.

564. Fullmakt fra valgmannsmøtet i Nedenes amt. RF, del 2:273.

565. Fra Nedenes amt ble følgende representanter valgt: Sogneprest i Vestre Moland (Lillesand) Hans Jacob Grøgaard (22 stemmer), lensmann og bonde i Holt Thor Reiersen Lilleholth (18 stemmer), og sorenskriver i Nedenes Andreas Frederich Finne (18 stemmer), RF 2. del:273–74. Finne vek fra sin plass til fordel for Jacob Aall da valgmennenes henstilling ble godkjent.

godkjennelse, og en henstilling ble sendt til regenten.⁵⁶⁶ Den 26. mars skrev Schouboe til Jacob Aall at søknaden var innvilget.⁵⁶⁷

Samme dag skrev Løvenskiold til Jacob Aall og informerte ham om unionsvennenes planer før riksforsamlingen. Han ville med sine medrepresentanter fra Bratsberg møte på Bogstad 7. april og være der den 8., før de samlet skulle dra til Eidsvoll 9. april. Løvenskiold oppfordret Jacob Aall til å komme på formøtet. Sammen med Grøgaard, Møller, Carstensen og Bryn dro han i begynnelsen av april til riksforsamlingen på Eidsvoll.⁵⁶⁸ De var i Oslo 8. april og fortsatte til Eidsvoll dagen etter, samtidig med at unionsvennene hadde sitt møte, men uten at Jacob Aall oppsøkte dem. Når Aall unnlot å komme på unionsvennenes formøte var det trolig av to hovedgrunner. Det kom for det første av at hans to brødre Niels og Jørgen begge hadde markert seg som selvstendighetsmenn, og Jacob Aall av den grunn var redd for konflikt i familien. For det andre fryktet han å bli regnet til det "Wedelske Parti".⁵⁶⁹ På denne tiden ser det ut til at Jacob Aall var blitt mindre sikker i sin sak om å kjempe uforbeholdent for unionsssaken på Eidsvoll. Det hadde trolig sammenheng med at han oppfattet at Christian Frederiks parti ble stadig sterkere.⁵⁷⁰ I et brev 9. april tok han til orde for at man burde avvente nærmere opplysninger, i særdeleshet Carsten Ankers hjemkomst fra den diplomatiske reisen til England, før man fattet en avgjørelse om det fremtidige unionsforholdet.⁵⁷¹

566. Steffens 1908:380.

567. Schouboe til Aall, 26/3 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 24).

568. Sogneprest i Vestre Moland (Lillesand) Hans Jacob Grøgaard (se s. 178) var representant fra Nedenes amt, distriktslege Alexander Christian Møller var representant fra Arendal by, kjøpmann og eier av Egeland Jernverk Henrik Carstensen var representant fra Østerisør (Risør) by og sorenskriver Thomas Bryn var representant fra Råbygdelaget (indre Agder).

569. Aall skrev til sin kone 9. april: "Du frygter for de Ubehageligheder, som venter mig paa Rigsdagen, og for de smerter jeg maa føle ved ikke at kunne være af mine Brøderes Troe. Jeg søger at formindske disse Ubehageligheder ved den sindigste og moderateste Adfærd. [...] Af frygt for at blive regnet til det Wedelske Parti har jeg skyet omgang med ham. Jeg har verken besøgt ham paa Bogstad eller i Christiania, omendskiønt hans Hus den hele Tid jeg var i Christiania var fuldt af Mennesker." Aall til Lovise Aall, 9/4 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:209.

570. Aall skrev i erindringene om stemningen utover våren: "Det ene Parties Tilhængere voxede, det andet Parties aftog." Aall 1844, bd. 2:453.

571. Aall til Lovise Aall, 9/4 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:209. Carsten Anker hadde tidlig på året reist til England for å søke støtte til Christian Frederiks planer.

Selv om unionsvennene var blitt færre enn de var en god måned tidligere, viser Aalls brevveksling at Wedel hadde samlet en relativt stor krets rundt seg før riksforsamlingen. Aall skrev til Lovise fra Christiania 8. april at Wedels hus var “fuldt af Mennesker” og at: “[...] efter alt hvad jeg har sporet vil han [Wedel] ikke mangle et stort Parti paa Rigsdagen.”⁵⁷² Unionsvennenes mobilisering frem mot riksforsamlingen var trolig relativt vellykket, men når Jacob Aall valgte å holde seg i bakgrunnen, er det også et uttrykk for at han var usikker på hvor stemningen bar hen og at Wedel var i ferd med å bli politisk stigmatisert.

Riksforsamlingen

Den 9. april kom Jacob Aall og hans reisefeller til Eidsvoll. Sammen med Hans Jacob Grøgaard (1764–1836) ble han innlosjert på gården Vengerbakken. Av formelle verv på riksforsamlingen, ble Aall ved riksforsamlingens begynnelse valgt inn redaksjonskomiteen og konstitusjonskomiteen, og 16. mai også i vernepliktskomiteen. Steffens opplyser at Jacob Aall fikk 60 stemmer i valget til konstitusjonskomiteen, noe som tyder på at han hadde relativt bred støtte.⁵⁷³

Håpet Jacob Aall hadde ytret den 9. april, om at han ønsket å avvente avgjørelsen om forholdet til Sverige, viste seg kort etter ankomsten til Eidsvoll å være urealistisk. Begivenhetenes gang på Eidsvoll gjorde at Aall raskt kom til å knytte seg til unionsvennene. Partisplittelsen var gjennom vinter- og vårmånedene kommet for langt, og begge parter ønsket nok en rask avklaring. Allerede 16. april i debatten om § 1 i forslaget til grunnsetninger for konstitusjonen ble representantene nødt til å ta stilling til fraksjonene.⁵⁷⁴ Forslaget fra konstitusjonskomiteen lød: “Norge bør være et indskrænket og arveligt Monarchie.” Som tillegg fremmet Falsen: “at det skal være et fritt, uafhængigt og udeleligt Kongerige, og at Regenten skal føre Titel af Konge.”⁵⁷⁵ Underforstått i debatten var at et vedtak i tråd med konstitusjonskomiteens innstilling åpnet for en tilknytning til Sverige, mens Falsens forslag bandt riksforsamlingen til selvstendighetslinjen. I alt 75 representanter støttet Falsen, 23 støttet konstitusjonskomiteens opprinnelige

572. Aall til Lovise Aall, 8/4 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:208.

573. Steffens 1908:381.

574. Se for eksempel Fure, Eli (kildeutvalg og sammenbindene tekster), *Eidsvoll 1814. Hvordan grunnloven ble til*, (forord av Knut Mykland). [Oslo] 1989:51ff.

575. RF. 1. del: 16.

innstilling. Dessuten kom enkelte andre mer uklare voteringer da hver representant førte sin stemme til protokollen.⁵⁷⁶ Jacob Aall stemte med konstitusjonskomiteens forslag.⁵⁷⁷ Om kvelden skrev han til Lovise: “Mine Udladelser og Breve til dig, mine frimodige Ytringer for enhver, som har attraaet at kjende mine Tanker, skulde retfærdiggjøre mig, naar Dagen kommer, og om mig skal det ikke kunne siges, at jeg ikke i Tid advarede mod Faren.”⁵⁷⁸ Jacob Aall hadde, konfrontert med realitetene, valgt den unionsvennlige leiren. Etter en omkamp mellom unionsvennene og selvstendighetsvennene den 19. april, med utgangspunkt i debatten om riksforsamlingens mandat, ble unionsspørsmålet nedtonet frem til de siste dagene av riksforsamlingen, finansdebatten 13. og 14. mai og kongevalget 17. mai. I alle avstemningene som angikk unions-spørsmålet støttet Aall unionsvennene.⁵⁷⁹

I riksforsamlingen valgte Jacob Aall generelt å følge en tilbake-trukket linje. Han tok sjelden ordet i debattene, noe som delvis skyldtes hans manglende vilje til å tale i store forsamlinger (selv brukte han dette som unnskyldning),⁵⁸⁰ men trolig også et ønske om ikke å provosere selvstendighetsmennene unødige. I alt vet vi med sikkerhet at han holdt fem lengre innlegg i forbindelse med grunnlovsdebattene på riksforsamlingen.⁵⁸¹ De fleste representantene ser ut til å ha respektert Jacob Aall som en mann de “kunne snakke med”, noe han selv også la vekt på.

576. Flere av disse kan regnes å ha hellet mot unionsvennenes standpunkt. Mykland opererer for eksempel med stemmetallene 78 mot 33. Mykland 1978:381.

577. RF, bd. 1:19.

578. Jacob Aall til Lovise Aall, 16/4 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:210.

579. Aall var syk under debatten om Eidsvollgarantien 13. mai. Av dagboken fremgår det at han støttet unionsvennene. Aalls dagbok 13. mai 1814, i Yngvar Nilsen, *Bidrag til Norges Historie i 1814*, bind. Christiania 1882:383–384.

580. I et brev til Lovise Aall 5. mai skrev Jacob Aall: “Flere Gange har jeg udarbeidet smaa Afhandlinger, men Tungen vovede ikke at frembare dem.” Aall og Schulerud (red.) 1948:210.

581. Det er trykket fem skriftlige innlegg fra Jacob Aall i RF, 1. del: Alle innleggene ble holdt i forbindelse med grunnloven. To av innleggene er trykket som vedlegg til hovedprotokollen. Det var Aalls innlegg om kongens mulighet til å motta fremmed krone og hans innlegg i debatten om adel og rang. Aalls innlegg i debattene om verneplikten, innfødsretten og næringsfriheten er imidlertid trykket som et “Tillæg”. Om dette opplyses det at innleggene ble “indlevert til Riksforsamlingens sekretær, efter at forsamlingen var hevet”. RF, 1. del: 466. Disse innleggene er med andre ord innlegg Aall holdt i forsamlingen og som han har ønsket bevart for ettertiden. Det er mulig han holdt innlegg i debattene utenom disse, men det er ikke kjent. Derimot vet vi at han holdt et kort, men viktig innlegg i forbindelse med selvstendighetsvennenes forsøk på å “ta” Nicolai Wergeland 18. mai. Se for eksempel Fure 1989:312–316.

Til sin kone skrev han 9. mai: "Overalt tror jeg at kunne regne mig blant dem, som man her betragter med mindst harme, endskjønt jeg er af en anden mening end de Fleste."⁵⁸²

Jacob Aalls tilbaketruckne, unionsvennlige, men ikke svenskvennlige, posisjon gjorde at han ikke kom i store konflikter med selvstendighetsvennenes varmeste forkjempere. Likevel kunne ikke Aall unngå å bli preget av selvstendighetsvennenes "forfølgelser og forhånelser", og han likte seg dårlig på Eidsvoll. Den 15. mai skrev han til Lovise: "Jeg kan ikke beskrive Dig hvor meget min Utilfredshed tiltager med mit Ophold paa dette sted," og han fortsatte: "Neppe havde du forestillet dig, at jeg, som med saa megen redelige Iver har arbeidet for mit Fedrelands Bedste skulde offentlig forhaanes, afmales som Fedrelandets Fiende, der uden Skade for det almindelige kunde drage herfra. Ret hjærteglad er jeg at disse Pinsler ikke varer længe, [...] jeg skal ikke være sen til at flytte Helvede saa fort jeg kan."⁵⁸³ Særlig anklaget Aall meningshegemoniet til selvstendighetsvennene, og han tok opp igjen den gamle ideen om å flytte til Danmark: "Dersom denne Tone vedbliver, saa drager jeg med Dig og vore Børn til Danmark,"⁵⁸⁴ skrev han.

Jacob Aall skrev i brevet til Lovise 9. april at han hadde holdt avstand til Wedel for ikke å bli mistenkt å stå i ledtog med ham, men det viste seg likevel tidlig hvilken side han stod på. Aall knyttet seg til Wedel og unionsvennenes krets på Eidsvoll. I dagboken for 11. april skrev han: "Et Par Timer tilbragte jeg i Grev Wedels og Løvenskiolds Logi, og i en Dagbok er det vel ingen Brøde at tilstaae, at jeg fandt Glæde ved denne Underholdning. Ved Hjemkomsten traf vi Wergeland, som var ligesaa misfornøiet med Tingenes Gang som vi."⁵⁸⁵ I sine erindringer utdypet Aall om unionsvennenes krets, som vanligvis samlet seg hos Peder Anker da han hadde relativt bra fasiliteter i en av hovedgårdens sidebygninger. Blant dem som vanligvis møtte der var, foruten Wedel, Løvenskiold, Gustav Peder Blom (1785–1869) samt ofte Nicolai Wergeland (1780–1848). Noen ganger var de også flere. Utenom dem som allerede er nevnt, regnet Aall i erindringene følgende personer blant unionsvennene: Grøgaard, Cappelen, Oftedahl, Mølbach,

582. Jacob Aall til Lovise Aall, 9/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:211.

583. Jacob Aall til Lovise Aall, 15/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:212.

584. Ibid.

585. Aalls dagbok 11. april. Nilsen 1882:370.

Sibbern, Stabel, Fleischer, Omsen, Cloumann, Mørch, Moses, Smith, Hornemann, Bryn, Erichstrup, Wulfsberg, Stub og Roggert.⁵⁸⁶

Den indre kjernen blant unionsvennene var Jacob Aall sin omgangskrets på Eidsvoll. Det var ikke bare det sosiale fellesskapet de oppsøkte, de diskuterte politiske spørsmål og planla sine fremstøt i riksforsamlingen. De fleste unionsvennene hadde forberedt seg “paa en djerv Modstand” mot selvstendighetsvennene. Flere hadde ferdigskrevne innlegg som de la frem for hverandre, men etter å ha blitt overbevist om “Umuligheden af at bøie den raadende Mening” på Eidsvoll, forteller Jacob Aall i erindringerne at unionsvennene stakk “[...] deres Taler i Lommen, og bleve enige om ikke ved en unyttig Modstand at foranledige end stærkere Udbrud af en i deres Øine forvildet Patriotisme”.⁵⁸⁷ Noe riktig er det nok i dette. Unionsvennene, med Wedel som eksempel, unnlot å fremprovosere en direkte debatt om unionsspørsmålet. Likevel er ikke Aalls beskrivelse helt dekkende. Om sin Eidsvoll-avhandling skrev Jacob Aall til Lovise 11. mai at han håpet å fremføre den før forsamlingen ble oppløst.⁵⁸⁸ Vi kan med andre ord anta at Aalls erindringer er noe preget av et formildende lys på unionsvennenes handlinger, og en generell nedtoning av konfliktnivået på Eidsvoll.

Vurderingen av partigrupperingene på Eidsvoll

Gjennom Jacob Aalls dagbok fra riksforsamlingen og et lengre brev han skrev til Hofman kort etter riksforsamlingen 7. juni 1814, får vi et inntrykk av hvordan Aall så på partigrupperingene og deres ideologiske basis.⁵⁸⁹ Han skrev i dagboken om fire “Hoved-Partier”,⁵⁹⁰ mens han i brevet skrev om tre. Generelt var formuleringene og karakteristikkene av grupperingene skarpere i brevet enn i dagboken, trolig på grunn av at dagboken var skrevet med tanke på offentliggjøring.

586. Aall 1845:97–98. Yngvar Nilsen regner til det han kaller “mindretallet” de samme personene med unntak av offiserene Sibbern og Fleischer som han karakteriserer som “tvilere”, og Grøgaard og Peter Smith som han ikke nevner. Nielsen, Yngvar, *Norge i 1814*. Christiania 1904:172–176.

587. Aall 1845:41.

588. Aall til Lovise Aall, 11/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:211.

589. Aalls dagbok 23.-26. april. Nielsen 1882:375–377; sml. Aall 1845:98 ff.; og Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

590. Aalls dagbok 23.-27. april. Nielsen 1882:375.

Jacob Aall kalte i dagboken kretsen rundt Falsen for et “heftig Parti” for hvilket “Prindsens Ophøielse” var alt og som “tildels af ærgjærrige Hensigter og Tørst etter Prindse-Gunst søge at fremme rojalistiske Planer”. Dessuten skrev han om et “Parti” som hadde “en inderlig Overbeviisning om at Foreening med Sverige, under hvilkesomhelst Vilkaar, leder til Landets Fordærvelse”.⁵⁹¹ I brevet til Hofman inkluderte han det antisvenske “partiet” i det første og kalte dette det “Herskende Parti” som var “Selvstændighedens Sag aldeeles opofret”.⁵⁹² I brevet drøftet han nærmere det han oppfattet som de karakteristiske trekkene ved dette “Parti”:

[...] det ansaae Norge for stærkt nok til at kunde modstaae enhver Fiende, og tiltroede Landet indvortes Kraft nok til at bære alle de Udgifter, som ere forbunden med at plante Kongesædet i Landet selv. I Spidsen for dette Partie var deels Lærde Mænd; som uden bekjendtskab med Rigets sande Forfatning, dannede sig et philosophisk Ideal om Landets Grundforfatning, hvilket bør bringes i Udøvelse om endog en stor deel af den nærværende Slægt derved skulle være udryddet. Det bestod dessuden af Embedsmænd, som afhængige af Fyrsten eller maaskee af andre Hensigter – jeg bør i denne henseende ikke dømmе dem, de staae for højere Tribunalis – ikke kunde afsaaende Landets Interesse og Fyrstens fra hinanden.⁵⁹³

Det var to viktige poenger Aall la ekstra vekt på. Det første var selvstendighetsvennes “philosophiske Ideal” om en politisk og statsrettslig selvstendighet for Norge. Jacob Aall oppfattet det slik at selvstendighetsvennene ønsket å gjennomføre “Idealet” nærmest uansett kostnader i ressurser og menneskeliv. Etter Aalls beskrivelse, ble nasjonal selvstendighet for selvstendighetsvennene et overordnet mål. Dette peker mot et utviklet nasjonalt ideal der nasjonal ære i form av politisk selvstendighet ble den viktigste målsettingen. Det andre poenget, som er interessant, men ikke like sentralt her, var Aalls oppfatning av Christian Frederiks sentrale rolle på Eidsvoll. Senere i brevet utdypet han om kongevalget: “Det er mig ikke muligt at begribe den Inkonseq-

591. Ibid.

592. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

593. Ibid.

vents hos mine Landmænd, paa den ene Side en bestemt Uvillie mod Gjenforening med Danmark, paa den anden Side en Dansk Kronprinds paa Norges Trone! dette viser hvor megen personlig Indflydelse Fyrsten har havd paa Rigsdagen.”⁵⁹⁴

Det er et poeng at Aall i sin dagbok skilte de antisvenske fra grupperingen som var direkte knyttet til prinsen. Om det første “Parti” skrev han at det ikke var “meget stort”, men at det hadde tilslutning fra “adskillige meget værdige Mænd”.⁵⁹⁵ Det tyder på en klarere ideologisk bevissthet i denne gruppen, der han blant annet plasserte Peter Motzfeldt (1777–1854) og Sverdrup. Det er trolig i denne lille kretsen vi på Eidsvoll kan finne de sterkeste og mest utviklede nasjonale ideene, ideer som peker i retning av at nasjonal selvstendighet ble betraktet som en overordnet målsetting. Muligens forsvarer tankegodset vi finner blant disse personene bruk av begrepet *nasjonalisme* i betydningen av et ønske om sammenfall mellom stat og nasjon.⁵⁹⁶

Både i dagboken og brevet til Hofman skrev Aall om et tredje “Mellem Parti”, som han mente var det største og besto av “[...] deels Svage, deels uforstandige Mænd, som ingen Mening have”, og som fulgte den på “Rigsdagen herskende Mening”.⁵⁹⁷

Ved siden av selvstendighetsvennene og mellompartiet skrev Aall om Wedels krets av unionsvenner som tvilte på “Norges Kraft” til å nå “Selvstendighedens Maal”. De ønsket en “[...] Forbindelse med Sverige, under anstændige Vilkaar”, fordi den innebar “[...] den bedste ende paa nærværende Landets Pinsler”.⁵⁹⁸ Alle innenfor denne grupperingen bedømte ikke situasjonen likt, men felles for unionsvennene var, etter Aalls oppfatning, at de satte spørsmålsteget ved om selvstendighetslinjen førte til noe godt. Aall mente det kjennetegnet unionsvennene at de synes en svensk-norsk union under “anstændige Vilkaar”, var heldig for Norge slik situasjonen var. Dermed var også unionsvennene nasjonale i den forstand at de tenkte på nasjonens fremtid, men i en annen forstand enn selvstendighets-

594. Ibid.

595. Aalls dagbok 23.-26. april. Nielsen 1882:375.

596. Jeg vil ikke gå nærmere inn på denne grupperingen her da det faller utenfor studien, men undersøkelser av denne kretsen kan utvilsomt komme med viktige bidrag til vår forståelse av nasjonal identitet på Eidsvoll og i den (fåtallige) norske intellektuelle eliten generelt på denne tiden.

597. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

598. Aalls dagbok 23.-26. april. Nielsen 1882:376.

vennene. Unionsvennene mente en fornuftig vurdering av Norges stilling og muligheter var viktigere enn hensynet til den nasjonal æren.

Etter riksforsamlingen og tilbud om statsrådpost høsten 1814

Tilbake fra Eidsvoll trakk Jacob Aall seg ut av aktiv politikk. Han var fortsatt uenig i Christian Frederiks linje, og til Hofman skrev han 7. juni 1814, preget av bekymring både over politikken som ble ført og nøden som rammet folket med ny blokade og sult: “De nærværende Pinsler gjør mig ligegyldig for Fremtidens Skjebne, og jeg kan, efter det nøjeste Overslag, ikke indsee at landet har Kraft til at udføre det flotte Værk, som det har foreskrevet sig.”⁵⁹⁹ Om Jacob Aall var fullstendig “ligegyldig” til Norges skjebne er lite trolig, brevet må nok heller stå som et uttrykk for en apati og resignasjonsfølelse som preget ham etter returen fra Eidsvoll. Unionen med Danmark var tapt og slik Aall så det hadde Norge valgt en vei som kun ledet til fortvilelse. Han skrev videre: “Hjertet bløder ved Skilsmissen fra Danmark, som jeg elsker lige saa højt som Norge; men naar denne ikke kan forebygges – hvorfor de alie-rede /:Gud dømm dem derfor:/ vil sørge – saa er jeg ligegyldig med Norges Skjæbne; thi for Selvtændigheden ha[ve] jeg ingen Følelse.”⁶⁰⁰ Det var selvstendighetsvennernes politikk som nå ble satt ut i livet, og denne hadde liten eller ingen oppslutning hos Aall.

Jacob Aall aksepterte at slaget var tapt for unionsvennene, og jeg har ikke funnet eksempler på at han aktivt motarbeidet den offisielle politikken. Dette hadde naturligvis bakgrunn i at selvstendighetsmennenes meningshegemoni nå var blitt offisiell politikk. I erindringene skrev Aall at forsøk på å motarbeide denne politikken ble betraktet som “Landsforræderie”.⁶⁰¹ Jacob Aall hadde sommeren 1814 brevveksling med Wedel og Peder Anker, men lite tyder på at denne fra Aalls side inneholdt nye politiske initiativer.⁶⁰² I stedet for politisk aktivitet kon-

599. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

600. Ibid.

601. Aall 1845:237.

602. I Aall og Schulerud (red.) 1948:214–217, er det referert brev fra Jacob Aall til Peder Anker 2. juni 1814 og to brev fra Wedel sommeren 1814. I et av disse henviser Wedel dessuten til brev fra Aall av 15. juni 1814. I Aalls forretningskopibok er det ikke referert brev til Wedel, Anker eller andre av unionsvennene. Høsten 1814 er imidlertid et brev til Wedel innført i Aalls private kopibok. Mye tyder på at flere av unionsvennene opplevde en tilsvarende resignasjonsfølelse som Aall etter riksforsamlingen, kanskje med unntak av Wedel.

sentrerte Aall seg denne sommeren om å avhjelpe nøden i sitt nær-område. Om forsyningsarbeidet sommeren 1814 skrev han 30. august til Hofman: “I min Kreds vare Nøden – endog i denne Sommer – stedse mindre end paa andre Punkter i Landet, og frivilligen har jeg, i vor Uafhængigheds korte Periode gjort Offere, som jeg tør sætte ved siden af hvilken Selvstændigheds Helts det skal være.”⁶⁰³

Etter våpenhvilen ble det utskrevet nyvalg til et overordentlig storting, men denne gangen ble ikke Jacob Aall valgt som representant. I erindringene skrev han at dette skyldtes at en av hans venner med stor innflytelse i valgforsamlingen fryktet for at hans “bekjendte Tvivl om Selvstændighedsværkets Mulighed skulde paaføre ham Uleilighed”.⁶⁰⁴ Om han ønsket å delta, så var fortsatt stemningshegemoniet gjeldende. Det sier noe om stemningen når Aall, som hadde samtlige valgmenns støtte om våren, nå ble holdt hjemme mens Nedenes sendte selvstendighetsmannen Søren Georg Abel (1772–1820).

Den 4. november valgte det overordentlige stortinget Carl XIII til Norges konge, og 18. november ble statsrådet reorganisert. Av det nye statsrådet var kun Wedel og den nye statsministeren i Stockholm, Peder Anker, kjente unionsvenner fra våren 1814, noe som trolig er et uttrykk for kompromissviljen og den taktiske evnen til Carl Johan og hans nærmeste rådgiver i utnevnelserne, Herman Wedel Jarlsberg.⁶⁰⁵ Imidlertid forsøkte Wedel også å få noen av de andre ledende unionsvennene inn i regjeringen. Et mislykket fremstøt ble gjort overfor Løvenskiold,⁶⁰⁶ og et lignende fremstøt ble også gjort mot Jacob Aall. I begynnelsen av november antydet Niels Aall i et brev til broren at han kunne forvente et tilbud om en statsrådspost. Den 14. november svarte Jacob Aall at selv om han følte seg smigret av et slikt tilbud, ønsket han ikke å motta det.⁶⁰⁷ Jacob Aall ba også broren forebygge et spørsmål om en utnevneelse. Mye tyder likevel på at utnevnelessaken gikk videre. Et brev fra Grøgaard til Jacob Aall 25. november viser at Aall hadde spurt ham om

603. Aall til Hofman (avskrift), 30/8 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

604. Aall 1845:336.

605. Se for eksempel Sverre Steen, *På fallittens rand*, i serien *Det Frie Norge*, (bd. 2). Oslo 1953:16–17.

606. Om hvordan han bevisst prøvde å unngå Oslo og å møte Carl Johan i november, samt unngå en fremtredende posisjon i staten, forteller Løvenskiold i et brev til Jacob Aall 10/10 1814 (datoen er trolig feil, sannsynligvis menes det 10. desember). Aall og Schulerud (red.) 1948:218.

607. Jacob Aall til Niels Aall, 14/11 1814. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok. Brevet fra Nils Aall til Jacob Aall er ikke kjent.

råd i saken. Grøgaard svarte bestemt: “Nei, Kjereste Ven, endskiønt jeg i mange Henseender kunde ønske Dem i Norges Regjering, saa elsker jeg Dem for meget til at raade Dem at modtage et saadant Tilbud [...].”⁶⁰⁸ Grøgaards hovedargument var like ærlig som megetsigende: “[...] min Mening er at De ikke kan vinde i Heder og Lyksalighed ved en saadan Ophøielse.” Grøgaard mente at den kjente unionsvennen Jacob Aall hadde lite å vinne på å ta plass i regjeringen slik situasjonen var.

Den 28. november skrev Jacob Aall et langt brev til Wedel der han unnskyldte sitt avslag. Aall antok han hadde Wedel å takke for at han var “bestemt” en plass i statsrådet, men at han oppriktig følte seg “uskikket”. Det var ikke fordi han manglet den nødvendige “Kundskabsgrad” til å besette posten. “Men om dens Materie ikke Skrømmer mig, saa ræddes jeg saa meget meer for dens Form.”⁶⁰⁹ Han skrev at han mislikte å stå frem i store forsamlinger og at han nødig ville forlate familien og verket. Om Jacob Aall fryktet statsrådspostens “Form”, så var ganske sikkert denne frykten også drevet av at han ante at han som tidligere unionsvenn kunne bli utsatt for ekstra hard medfart.

Forsøkene på å få Løvenskiold og Jacob Aall inn i statsrådet er interessante. De tyder på at Carl Johan og Wedel ønsket flere gamle unionsvenner og trofaste politiske støttespillere inn i statsrådet høsten 1814. Det viste seg høsten 1814 at to av de ledende i unionsvennenes krets som samtidig var politisk spiselige – Nicolai Wergeland kunne for eksempel aldri komme på tale som statsråd – ikke var villige til å ta imot fremtredende posisjoner.

Vi har sett at Jacob Aall tidlig på året 1814 tok kontakt med andre som han kunne anta delte hans oppfatning. Før statsordningen 22. februar ser det ut til at han aktivt jobbet for sine ideer, men etter at Christian Frederik hadde kastet loddet og krysset sitt Rubicon, ble Aall, sammen med de andre unionsvennene, relativt passiv. Når Aall på denne måten møtte motstand, valgte han å vike ved å velge en form for kritisk passivitet. På riksforsamlingen ble han imidlertid raskt nødt til å ta stilling, og han valgte da, i tråd med sin overbevisning, et unionsvennlig standpunkt. Aall må regnes som en av de sentrale personene i den unionsvennlige kretsen. Men selv om Jacob Aall var en del av det unionsvennlige miljøet i 1814, var han ikke noen ubetinget unionsvenn. Han motsa flere ganger Wedel på sentrale områder. Han poeng-

608. Grøgaard til Aall, 25/11 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX30).

609. Aall til Wedel, 28/11 1814. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

terte denne forskjellen i et brev til Hofman 7. juni. Aall skrev at selv om unionsvennene ble kalt “Wedelianere”, besto gruppen også av “Mænd, som havde fattet sin politiske Mening førend de kjende Wedels, og som betragtede Sagen tildeels fra andre Synspunkter”.⁶¹⁰

Jacob Aall og Herman Wedel Jarlsberg i 1814

Uenigheten mellom Aall og Wedel gikk først og fremst på vurderingen av hvilken unionsforbindelse som i utgangspunktet var den beste for Norge. Som vi har sett, hadde Aall ingen varme følelser for Sverige, mens han egentlig hadde foretrukket en fortsatt union med Danmark. Om Wedel må det derimot sies han var en av de få som så en union med Sverige som en heldig løsning for Norge.⁶¹¹

Før vi ser hvordan Aall argumenterte mot Wedels syn, er det nødvendig å være oppmerksom på at Aall og Wedels personlige vennskap utviklet seg på Eidsvoll. I erindringene skrev Aall at de to om kveldene, etter at riksforsamlingens forhandlinger var ferdige, gikk på “Vanderinger” der de diskuterte “Fædrelandets Stilling og Anliggender”.⁶¹² Wedel må ha gjort et dypt og positivt inntrykk på Aall mens han var på Eidsvoll,⁶¹³ noe som må ha styrket den følelsen Aall i januar hadde, da han i brevet til Anker pekte på Wedel som en lederskikkelse. Aalls hengivenhet ser bare ut til å ha økt gjennom året. I et brev til Wedel 28. desember 1814 skrev Jacob Aall: “De var i mine Tanker stedse Manden, som skulde bidrage til at ophielpe det synkende Fædreland, og De er det nu meer end den første Gang mine Ønsker udkaarede Dem.”⁶¹⁴

Trolig var det samtalen på riksforsamlingen Jacob Aall refererte til når han skrev til Hofman 7. juni 1814. Etter å ha rost Wedels oppførsel

610. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

611. Sverre Steen skriver: “Han [Wedel, min anmerkning] var vel en av de få som virkelig *ønsket* en union med Sverige.” Steen, Sverre, 1814, i serien *Det frie Norge*, (bd. 1). Oslo 1951:149; sml. Nielsen, bd. 2. 1901:17 ff.

612. Aall 1845:41.

613. I et brev til Hofman etter riksforsamlingen skrev Aall: “På Rigsdagen opførte han [Wedel, min anmerkning] sig fortræffelig. Han ansaaes af alle som den skarpsindigste blandt dens Medlemmer og ligesom han aldrig tillod sig noget bittert Ord mod nogen, saa taalede han og holdsindigen alle onskabsfulde Hentydninger, hvormed han ofte sigtedes i andres Taler.” Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

614. Aall til Wedel, 28/11 1814. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

på Eidsvoll, fortalte han om deres uoverensstemmelser i synet på Danmark og Sverige:

Han Anseer Norge og Sverige, som af Naturen forbunden med hinanden. Man hører hans Grunde og gjendrive dem! da jeg aldrig har kunnet overbevise mig herom, men stedse betragtet Forbindelsen til Danmark, som Norges Lykkeligste Lod, saa have vi Ofte disquert med hinanden om denne Sag. Denne paradoxe Mening bekjender han sig offentligen til, og i Følge hans aabne og varme Karakter med en Frimodighed, som ikke tækkes dem, der tænke anderledes.⁶¹⁵

Om Wedel virkelig hevdet at Norge og Sverige var av “Naturen Forbunden med hinanden”, aner vi hvor ulike de to unionsvennenes syn i denne saken var. Jacob Aall mente, som vi vet, både før og i 1814 at Norge og Danmark utfylte hverandre, selv om hans begrunnelse hadde utgangspunkt i tradisjon, handel, varebytte og et godt styre, ikke geografi. Også høsten 1814 fortsatte Aall å argumentere mot Wedels oppfatninger. I brevet Jacob Aall sendte Wedel 28. november fortalte han at han hadde lest en av Wedels taler. Han hadde funnet mye bra i den, men når det kom til Wedels syn på Danmark protesterte Aall:

Tillad De deres Ven, at Sige Nei hertil. – Det lykkelige Norge, som ved Forbindelse med Sverige og naar den høieste politiske Lykke, bør ikke triumfere over det ulykkelige Danmark, som taber alt indtil dets Orginalitet – i Sprog og Sæder, og som om føie Tid blive tydsk Provinds og indflættet i alle Fastlandets Uroligheder.[...] Troe mig, kjæreste Greve, at min Glæde over denne politiske Forandring, er ligesaastor som Deres, og at dens Følger med henrivende farver staae malet for min Indbildning; men saa haardt Dømmer jeg dog ikke ret(?) Danmark. Og hvortil nytte denne Daddel.⁶¹⁶

Jacob Aall ble såret av Wedels oppfatninger om Danmark. Han var bekymret over at Danmark etter tapet av Norge skulle få store problemer med å hevde sin politiske selvstendighet, selv om det foreløpig

615. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

616. Aall til Wedel, 28/11 1814. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

beholdt sin “Originalitet – i Sprog og Sæder”, med andre ord sin nasjonalitet. Til forskjell hadde Norge ved unionen med Sverige vunnet sin “politiske Lykke”. For Norges vedkommende mente han at unionen med Sverige hadde falt svært heldig ut (selv om vi må moderere Jacob Aalls utsagn noe siden han skrev dette nettopp til Wedel). Denne bekymringen over Danmarks skjebne er typisk for Jacob Aall. Han prøvde deretter å forklare Wedels antidanske holdninger og sine egne prodanske: “De kom til Danmark da Ødelæggelsens Grundvold var lagt, og De kom til viktige Embede i Norge, da Danmark allerede var sunken i Afgrunden. Havde De som jeg været vidne til den norske Bondes Frihed og Lyksalighed før 1807, De havde maaske blandet lidt mere Lys i Danmarks Billed.”⁶¹⁷ Kort sagt mente han at Wedel felte en unødvendig hard dom over den gamle unionspartneren. Utover dette pekte også fornuftige vurderinger for å fare mildere med Danmark, og Jacob Aall unnlot ikke påpeke at det fortsatt gjenstod “adskilligt at afgjøre” med den danske regjering, og da trengte man deres “Velvilje”.

Jacob Aall og Wedel hadde fundamentalt forskjellige syn på hvilken unionspartner som var best for Norge, men i 1814 ble de stående sammen på samme konklusjon; begge valgte en union med Sverige, men der Jacob Aall støttet unionen med Sverige som en nødvendighet, ønsket Wedel unionen velkommen.

Andre nasjonale uttrykk i 1814

Våren 1814 viser de fleste av Aalls ytringer at han sterkt mislikte begivenhetene som fant sted. I mars skrev Aall fra Christiania at det hørtes “patriotisk Skraal”,⁶¹⁸ og til Hofman skrev han 30. mars: “Alle Bjergboere have en vis Indbildskhed om deres Lands Værd og Viktighed; men jeg frygter at Norge kun har Værd for Sverige og ikke for nogen af de Allierede Magter.”⁶¹⁹ Nasjonale, følelsesladde stemninger var i emning i Norge, og det var stemninger Aall ikke hadde mye til overs for.

617. Ibid.

618. Aall til Herlofsen, 4/3 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX 24).

619. Aall til Hofman (avskrift), 30/3 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

Om Aall våren 1814 markerte seg skeptisk til selvstendighetens "Ideal" og de nasjonale følelsene, finner vi noen eksempler fra høsten, etter at han hadde fått vite om Mossekonvensjonen, på en mer nasjonal tone i Jacob Aalls brev.

I et brev til Hofman 30. august skrev Aall: "Jeg vil ikke dølgje for Dig, kjæreste Hofman, i hvor meget denne bekjendelse [våpenstillstanden, min anmerkning] saarer min Nationale Følelse, at man her i Landet har meget at udsætte paa Klogskaben i vore militaire Dispositioner, og endog paa Kjækheden af Udførelsen deraf."⁶²⁰ Det var andre toner i forhold til to måneder tidligere, da han klaget over at "[...] for Selvstændigheden ha[ve] jeg ingen Følelse".⁶²¹ Når Aall skrev om sin sårede nasjonalfølelse i august, er det det eneste eksemplet jeg kjenner på at Aall eksplisitt skrev om sin "Nationale Følelse" i 1814. Det kan tolkes som et tegn på at mer følelsesorienterte nasjonale forestillinger også hadde fått innpass hos Aall. Selv om Aall delte den vanlige formeningen på denne tiden om at den militære ledelsen av felttoget om sommeren hadde vært dårlig,⁶²² så ville han ikke legge skylden på soldatene: "Dersom det kom an paa den højeste Grad af Selvtillid, af Foragt for Fienden, ja paa Krigersk Tapperhed hos den gemene Soldat, saa var sikkerligen Seijeren bliven paa vores Side [...]."⁶²³ Det kunne synes som om "Indbilskheden" Aall tok avstand fra på våren, nå var blitt en positiv egenskap.

Senere på året, mot juletider 1814, kunne Jacob Aall fortelle Hofman at han hadde begynt med studier av den norske historien. Han skrev til Hofman 10. desember 1814: "Med desto mer Alvorlighed har jeg henvendt min Opmærksomhed paa Norges Historie, som jeg tænker at fortsætte Hakon Jarls Død – for Schønning slutter der – til vore Dage." Han skrev videre: "Norges Stilling kræver dette Værk meer end nogen sinde; men Mangel paa Hjælpemidler – i hvor mange jeg end har skrabet sammen – vil udsætte mig for de Lærdes Kritik."⁶²⁴ Dette verket ble det aldri noe av, men utsagnet forteller mye om Jacob Aalls forhold til nasjonale holdninger på denne tiden. Han var vel kjent med Schønning's norgeshistorie, men anså denne som ufullstendig. Landet trengte en ny historisk fremstilling som gikk gjennom unionstiden og helt frem til samtiden, og det var noe som "Norges Stilling kræver".

620. Aall til Hofman (avskrift), 30/8 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

621. Se s. 206.

622. Mykland 1978:449.

623. Aall til Hofman (avskrift), 30/8 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

624. Aall til Hofman (avskrift), 10/12 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

Aall var opptatt av historien også før 1814, men i desember 1814 hadde denne interessen også fått en ny og konkret utforming. Aall ønsket å skrive en sammenfattende norsk historie.

Oppsummering

Med kongens avståelse av Norge og det politiske bruddet mellom de gamle unionspartnerne, forsvant helstatstilpasningen fra Jacob Aalls vurdering av politiske og nasjonale spørsmål. Aall mente at det i Norge etter avståelsen var nødvendig å fatte en nasjonal avgjørelse med hensyn til landets politiske tilknytning i fremtiden.

Jacob Aall var i årene før 1814 sterkt opptatt av opplysningsideene, og typisk nok var også i 1814 idealet hans å la fornuften bestemme. Han mente at avgjørelsen som skulle fattes måtte tas på grunnlag av en vurdering av de fremtidige forutsetningene for utviklingen av dannelselse og velstand i Norge. Man måtte sørge for å ta en fornuftig avgjørelse som tjente Norge. Vi kan se klare linjer til utilitaristisk tenkning. Nytte, velstand, og dannelselse var for Aall langt viktigere enn et “philosophisk Ideal” om selvstendighet.

Aall ønsket primært en forlengelse av unionen med Danmark, og han forsvarte den gamle unionspartneren mot det han oppfattet som antidanske stemninger. Men Aall så samtidig at gjenopprettelse av den gamle unionen var umulig. Slik omstendighetene var, med trussel om nød og krig, gikk han derfor inn for en union med Sverige. Norsk selvstendighet i 1814 mente han var et urealistisk “philosophisk Ideal”. Aall mente det var en fordel for Norge å være i en forbindelse med et “rikere” land, og når unionen med Sverige var nødvendig, kunne han knytte forventninger til den. Det var imidlertid en høyst fornuftsbasert tilslutning Aall ga til unionen med Sverige; noen varme følelser for denne løsningen hadde han ikke. Helst hadde Aall sett at unionen med Danmark fortsatte, og han forsvarte den tidligere unionen overfor Wedel. Trolig var hans nære bånd og følelser overfor den gamle forbindelsen den viktigste årsaken til at han aldri ble noen uforbeholden unionsvenn.

Likevel arbeidet Aall aktivt for den svenske unionen i 1814. Det var et syn han stod fast på hele året gjennom, selv om han modererte seg da det tydelig møtte overlegen motstand før, under og etter riksforsamlingen. Aall ble en av unionsvennenes støtter og sentrale skikkelser.

Når Aall bedømte partigrupperingene på Eidsvoll, mente han typisk nok at det var unionsvennene som stod for den realistiske linjen, en linje som etter hans oppfatning ville føre Norge frem mot de nasjonale utviklings- og foredlingsidealene.

I forhold til det at Aall i 1814 i høy grad var fornuftsorientert og lite orientert mot oppvurdering av det nasjonale selvstendighetsidealet, er det interessant at han høsten 1814, etter våpenhvilen, virker mer positivt stemt overfor nasjonale følelser. Hans uttalelser om at våpenhvilen såret hans “Nationale Følelse”, og hans idé i desember 1814 om behovet for et norsk historisk verk fordi “Norges Stilling kræver dette Værk meer end nogen sinde”, viser at selv om Aall i 1814 på mange måter virket lite nasjonalt orientert og svært fornuftsorientert, så var han ikke fremmed for nasjonale følelser.

Kapittel 9

Jacob Aall og Riksforsamlingen våren 1814

Da kongevalget den 17. mai var avsluttet, holdt forsamlingens president, Georg Sverdrup, en kort tale som han avsluttet med ordene: “Reist er altså inden Norges enemærker Norges gamle kongestol, som Adelstener og Sverrer beklædte og hvorfra de med visdom og kraft styrede gamle Norge.”⁶²⁵ Det var uttrykk for en forfatningsmessig endring. Norge var igjen blitt en selvstendig stat, men i hvilken grad fant det sted en endring i 1814 i form av økt norsk-nasjonal bevissthet? Dette kapitlet tar for seg noen temaer og debatter fra riksforsamlingen der Jacob Aall viste interesse for og tok del i debatter som angikk nasjonale spørsmål og vurderinger. Hvilken innstilling hadde Aall til sakene som ble tatt opp og vedtakene som ble fattet, og hvordan plasserte han seg i det politiske landskapet på riksforsamlingen?

Jacob Aalls grunnlovsideer

Før Jacob Aall møtte på riksforsamlingen, arbeidet han med et forslag til generelle retningslinjer for en ny konstitusjon. Jacob Aalls grunnlovsforslag er interessant i seg selv, men også fordi det er et av få grunnlovsforslag fra kretsen rundt Wedel. Aalls forslag viser at han knyttet visse forventninger til den nye konstitusjonen han mente Norge kunne forhandle frem med Sverige.

625. Etter Mykland 1978:412.

Jacob Aalls utgangspunkt for en ny konstitusjon var at man måtte unngå “de Farer” som “hine Regjeringsformers Ufuldkommenheder” hadde påført Norge.⁶²⁶ Det var to ting Aall mente man burde være ekstra varsomme overfor. For det første måtte man sikre en stabil økonomi. Han mente at tidlig ble “Spiren” lagt til den “Ødelæggelse som vore Finantser i den senere Tid have lidt”.⁶²⁷ For det andre måtte man sikre at enkelte grupper ikke fikk uforholdsmessig stor innflytelse på statsstyrelsen. Jacob Aall hevdet det var til “Lykke” for Norge at det i landet ikke fantes noen stor, privilegert adelsstand. Imidlertid var det en annen “Stand” som i Norge som hadde uforholdsmessig stor innflytelse etter Aalls oppfatning, “Penge-Adelen” eller handelspatrisiatet: “Vi have meer at frygte for Penge-Adel end Arveadel, meer at vogte os for at Formue – der ikke altid besiddes af Landets meest kultiverede og patriotisksindede Mænd – skal erholde en alt for stor Indflydelse paa Rigets Bestyrelse.” Patrisiatet var ofte store eiendomsbesittere, og dessuten kom den “større Grad af Egennyttighed” som fantes selv hos de “meest kultiverede Handelsmænd”. “Rigdom kunde fremvirke samme Skade som Adel fordum,” skrev han.⁶²⁸ For Aall var de to grunnpremissene for konstitusjonen å sikre et stabilt pengevesen og økonomi og at ingen samfunnsgrupper fikk uforholdsmessig stor innflytelse på statsstyret.

I forslaget sitt delte Jacob Aall statens myndighetsområde i tre deler: Den lovgivende, utøvende og skattleggende makt. På grunn av faren for at handelspatrisiatet skulle få for stor innflytelse fant han det viktig å bevare “Enhed i Bestyrelsen”. Dette måtte skje ved at man “[...] ikke paalagde Regenten for megen Indskrænkning i den lovgivende og executive Magt”.⁶²⁹ Jacob Aall unnslo seg ikke for å henvise til det han oppfattet som eneveldets fortrinn, og mente en slik statsorganisering ville ha den samme “velgjørende Indflydelse” på den norske stat som den hadde hatt på “Tvillingriget”. Aall argumenterte for sitt syn som

626. Dagfinn Mannsåker, “Jacob Aalls grunnlovsideal før Eidsvoll”, i *Historisk Tidsskrift*, 37te bd.: 183–184. 1954–56. Oslo. Mannsåker analyserer ikke Jacob Aall grunnlovsidealene, men refererer det han kaller “hoveddelen” av konseptet. Han opplyser at han fant konseptet i Jacob Aalls arkiv på Nes Verk. Det er udatert, og det er usikkert hvordan Jacob Aall ønsket å bruke skrive. Mannsåker mener dette er konseptet Aall sendte Hofman 30/3 1814, men trolig var det ikke dette, men Eidsvollavhandlingen Aall sendte Hofman i mars. Se s. 184, note 508.

627. Aalls grunnlovsforslag. Mannsåker 1954–56:183–184.

628. Ibid.

629. Ibid.

opplysningsfilosofene hadde gjort for eneveldet: “Regenten kan ingen andre Interesser have end Statens. Private Hensigter, eegennyttige Planer kunde mindre formodes hos Landets Regent, end hos en Mængde af forskjellig Tænkende, til visse Næringsveje bundne Lovgivere, som valgtes av folket.” Han forbeholdt imidlertid folket en kontrollfunksjon over regenten når han presiserte at målsettingen var å ikke pålegge regenten “for megen Indskrænkning” (min utheving), eller som han også formulerte seg: “mindst Indskrænkning muligt”.⁶³⁰ Med andre ord var det behov for en sikkerhetsordning dersom regenten ikke virket etter forutsetningene.

Det tredje området, skattleggingen, ønsket imidlertid Jacob Aall ikke å overlate til regenten. Da erfaringen viste at “alle” lands regjeringer (“Gouvernements”) hadde gjort “de største Misgreb i Finantsforvaltningen”, så burde skattleggingen være i “Nationens egen Haand”. Han begrunnet dette ut fra at regent og “Nation” kunne ha forskjellige målsettinger for politikken:

Regentens Æresyge er som oftest forskjellig fra Nationens. Hans Planer gaae ofte ut paa Landets Udvidelse og Forøgelsen af hans Magt. Nationens Opmærksomhed er mere fæstet paa Næringsvejenes blomstrende Tilstand, som kun finder Sted i dyb Fred. Den ærgjerrige Regent betragter stundom Krigen som et Gode; men kun i Fred trives Borgerenes fredelige Sysler.⁶³¹

Vi bør merke oss at Jacob Aall skilte mellom regentens og nasjonens interesser. Nasjonen hadde etter Aalls oppfatning først og fremst ønske om fred og velstand, “Næringsvejenes blomstrende Tilstand”. Både fordi nasjonens interesser var best tjent med en stabil økonomi som sikret fred og handel og fordi regenten ofte hadde andre, ekspansive målsettinger, var det viktig at nasjonen styrte finanspolitikken.

Jacob Aall forholdt seg i 1814 til at den nasjonale avgjørelsen i 1814 var “folkets” avgjørelse. Slik sluttet han seg til ideen om folkesuverenitet, som forøvrig er en idé som går igjen i de fleste av de konstitusjonene som ble utformet på denne tiden.⁶³² Men hvem og hvor store

630. Ibid.

631. Ibid.

632. Mykland 1978:392.

delar av befolkningen var det Aall mente skulle ta del i en nasjonal forsamling som utgjorde “Nationens Haand” i skattespørsmål, samt hadde en sikkerhetsfunksjon overfor kongen? I sitt innlegg om næringsfriheten på riksforsamlingen definerte han “Landets Bønder og Skov-eiere” som “den største og talrigeste Deel af Nationen”.⁶³³ Når Jacob Aall skrev at skattleggingen skulle ligge i “Nationens Haand”, siktet han nok likevel ikke til en riksforsamling valgt av hele folket. Han skrev ikke noe direkte om dette, men trolig mente han at en slik forsamling burde velges blant de øvre samfunnslagene, først og fremst blant borger- og embetsstanden og kanskje noen (større) bønder.⁶³⁴

Vi skal kort gå litt frem i tid til høsten 1814. Aall avviste tilbudet om en statsrådpost på høsten, men på samme tid hadde han også dannet seg en oppfatning av sin egen rolle i det nye politiske systemet. Til Wedel skrev han 12. november: “Jeg føler hos mig selv en Kraftfylde som er i en bestandig Gjæring, og jeg troer at have Kræfter tilovers, efter at have fyldestgiort min Pligt i min nærværende Stilling,” og videre: “Men jeg haaber at kunne Gavne mit Fædreland paa anden Maade. Kan ikke privat Mand også lade sin Stemme Høre her i den nye Stats Organisation, og naar alle Forstandige Mænd ville stille sig en Throne, hvo skulde oplade og tale Hytternes Tærv? Lad mig høre til Underhuset; De skal maaske flittig nok høre mig tale.”⁶³⁵ Jacob Aall så med andre ord for seg en stilling som fremtidig stortingsrepresentant. Der kunne han tale folkets – “Hytternes” – sak, som for Jacob Aall må ha vært den opplyste borgerstanden, de “Forstandige Mænd”. Han kunne tenke seg å spille rollen som et korrektiv til statsrådet, lederne som satt på sine “Throner”. Det var en ny rolle som skulle fylles i den norske staten i forhold til den gamle, og Jacob Aalls ideer om denne rollen er interessante, fordi de viser at det fantes ideer om hvordan rollen skulle fylles. Stortinget skulle være folkets korrektiv til makten. Slik var Jacob Aall inspirert av ideer om en maktbalanse mellom statsmaktene. Han trakk selv parallellen til det britiske “Underhuset”, *House of Commons*.

633. RF, 1. del: 482–484.

634. Aall hadde klare forestillinger om ulike samfunnsgrupper eller stender, noe som kom tydelig frem i vernepliktsdebatten: “Der gives en Klasse af Borgere, hvis Sønner, formedelst en kjælnerne Opdragelse, ikke ere skikkede til at udholde Krigens Stradbaser; der gives en anden Klasse, hvis Bestræbelser for Statens Tærv, ikke uden stor Skade for det almindelige Bedste, kunde afbrydes.” RF, 1. del: 481.

635. Aall til Wedel, 28/11 1814. Nes Verk, Jacob Aalls private kopibok.

Jacob Aalls grunnlovsideer fra våren var preget av en konservativ grunnholdning, men samtidig var de et forfatningsmessig fremskritt i liberal retning i forhold til den eneveldige forfatningen fra før 1814. På den ene siden ønsket Aall å ta vare på de elementene som han mente hadde fungert positivt under eneveldet, da først og fremst sikringen av “Eenhed i Bestyrelsen”, en form for helhetstenkning og upartiskhet i statens ledelse som sikret at ingen samfunnsgrupper fikk overdreven innflytelse på politikken. På den andre siden mente han at man måtte gjøre slutt på de ordningene som hadde virket negativt. Dette gjaldt først og fremst den dårlige økonomiske styringen som ofte fulgte av de eneveldige kongenes behov for å fremvise dynastisk makt. Jacob Aalls grunnlovsforslag må ses på som et forsøk på å danne et kompromiss ut fra disse betraktningene. Det var et kompromiss som sikret en form for maktfordeling, men som samtidig ga svært mye makt til kongen, som i utgangspunktet hadde både lovgivende og utøvende makt.

Aall skrev i 1809 svært overfladisk om hva forfatningsreformene skulle innebære, og vi kan ikke uten videre sammenligne hans ideer fra da med hans forslag i 1814. Et poeng er likevel at mens Aalls ønske om reformer i 1809 forholdt seg til de begrensningene eneveldet satte, ga han i 1814 kongen en konstitusjonell stilling der han ikke hadde fri disposisjonsrett i økonomiske spørsmål. Mykland skriver at de ulike grunnlovskastene spriker så mye i “opplegg og innhold” at en “systematisk sammenligning mellom dem er på det nære umulig”. Imidlertid mener Mykland at et felles trekk i alle forslagene var et ønske om å gi kongen en konstitusjonell stilling.⁶³⁶ Slik var Aalls forslag en del av dette bildet, men han var samtidig blant dem som ønsket å tildele kongen “nærmest” enevoldsmakt.⁶³⁷

Nasjonale debatter på riksforsamlingen

Selv om Aall valgte en relativt tilbaketrukket linje på riksforsamlingen, holdt han også innlegg i flere av debattene om Grunnloven. I disse debattene var ofte nasjonale spørsmål åpne eller mer underforståtte temaer.

636. Mykland 1978:390.

637. Ibid. Ifølge Mykland kom også Weidemann, Bugge og Koren med forslag til en eneveldig inspirert grunnlov.

Debatten om innfødsretten

Debatten om innfødsretten, hvem som kunne sitte i norske embeter, ble på riksforsamlingen nært forbundet med kriteriene for å bli norsk borger.⁶³⁸ Den går sånn sett ganske direkte inn i problemstillingen om en statsborgerlig eller etnisk nasjonsoppfatning. Skulle man ha en borgerbestemmelse som var liberal overfor “naturalisering” av utlendinger eller skulle man følge en strengt nasjonal linje? Debatten på riksforsamlingen kom i stor grad til å dreie seg om hva som skulle skje med danske embetsmenn i Norge.

Konstitusjonskomiteens forslag til borgerrettsbestemmelse må kunne karakteriseres som relativt liberalt:

§53. Norsk Borger, er efterat have svoret Constitutionen, enhver der har fyldt det 18de Aar, taler Landets Sprog, enten er indfødt af norske Forældre eller have været bosat i Riget i fem Aar. De fremmede, som nu ere bosatte i Riget og sværge Constitutionen, samt de nu ansatte Embedsmænd ansees for norske Borgere.⁶³⁹

Forslaget førte til en heftig debatt der flere representanter på tvers av partigrupperingene var sentrale i debatten. Weidemann (S), Stabel (U), Bryn (U) og Wergeland (U) talte mot den liberale paragrafen og for at dansker og andre utlendinger, helt eller i størst mulig grad, skulle utelukkes fra norske embeter. Dersom embetene ble åpnet for utlendinger fryktet Wergeland at Norge ville “oversvømmes af Fremmede”.⁶⁴⁰

Jacob Aall tok konstitusjonskomiteens forslag i forsvar i sitt innlegg. Hans utgangspunkt for vurderingen var at “Nye Staters Organisationer ere forbundne med de største Vanskeligheder”.⁶⁴¹ Aall fremhevet derfor at de danske embetsmennene i tiden som kom ville være viktige, etter som det i stor grad var de som hadde den “videnskabelige Dannelse” som var nødvendig for å ordne ny lovgivning og besette embeter i

638. I den dansk-norske helstaten skilte man mellom innfødsrett og borgerrett. I 1776 hadde Guldbergs regjering innført innfødsrett som innebar at statens embeter var forbeholdt danske, norske og holsteinske med underliggende områders borgere. Fladby, Imsen og Winge (red.), *Norsk Historisk Leksikon*, Oslo 1974:140.

639. RF, 1. del: 447.

640. Etter Fure 1989:192.

641. RF 1. del: 479.

Norge. Dette skyldtes ikke at nordmennene manglet en høy grad av “almindelig Kultur”, men at de frem til nylig ikke hadde hatt noen høyskole der de hadde tilegnet seg kunnskapene som krevdes for å sitte i embeter. For Aall var med andre ord ikke problemet at nordmennene ikke kunne, men at de ikke hadde den nødvendige kompetanse. Han hevdet at tapet av danske embetsmenn ville medføre et “Savn” som man vanskelig kunne erstatte.⁶⁴² Deretter talte Aall et generelt forsvar for det “Danske Folk”, som han mente ikke hadde skyld i det som den “Danske Regjering” eventuelt hadde “forbrudt mot Norge”. Selv om de politiske båndene mellom Norge og Danmark var brutt, mente han at de “borgerlige Forbindelser” ville forbli sterke.⁶⁴³

Debatten gikk over flere dager, og den endte med at forsamlingen, etter forslag fra konstitusjonskomiteen, sløyfet paragrafen om borgerskap og i stedet utvidet paragrafen om hvem som kunne inneha et norsk embete (§ 93).⁶⁴⁴ Her ble det åpnet for at alle som pr. dags dato befant seg i riket ble naturalisert, eventuelt måtte man bo i landet i ti år (§ 93, punkt c og d). Bestemmelsene møtte imidlertid motstand og ble vedtatt mot henholdsvis 84 mot 26 og 72 mot 36 stemmer.⁶⁴⁵ Med andre ord ble det i Grunnloven ingen bestemmelse om hvilke krav som måtte oppfylles for å bli norsk borger, men derimot bestemmelser om hvem som kunne inneha embeter (§ 93) og dessuten hvem som var stemmeberettiget (§ 50).

Jacob Aall forsvarte den liberale borgerrettsparagrafen ut fra to hovedsyn. Det første og viktigste var at han mente et strengt krav om innfødselrett ville være skadelig fordi man i så fall ikke utnyttet kunnskapene som var i landet og heller ikke var villig til å søke kunnskap fra andre steder hvor den fantes. Et strengt krav om innfødselrett ville med andre ord være høyst ufornuftig når man stod i startfasen av å danne en ny stat. For det andre reagerte Aall på de danskfiendtlige uttalelsene som kom frem i debatten. Aall var i det hele tatt ikke særlig mottakelig for nasjonale argumenter. Både konstitusjonskomiteens innstilling og Aalls holdning peker mot en statsborgerlig forståelse av hvem som kunne bli norsk borger. Dersom en person ønsket borgerskap, lærte språket og ble boende i landet i fem år, burde borgerstatus innvilges.

642. Ibid.

643. Se s. 188.

644. Om debatten, se Fure 1989:184–204.

645. Fure 1989:199.

Skillene i borgerrettsdebatten gikk, som nevnt, på tvers av partigrupperingene på Eidsvoll. I sin dagbok skrev Aall at Sverdrup, som “ellers er en ivrig Forfægter af Selvstændigheden”, og “med ham mange flere”, hadde rost hans innlegg om innfødsretten.⁶⁴⁶ Både disse selvstendighetsvennenes tilslutning til en liberal borgerparagraf og flere unionsvenners ønske om beskyttelse av innfødsretten, tyder på at man bør være forsiktig med å plassere selvstendighetsvenner og unionsvenner i teoretiske båser med hensyn til nasjonale forestillinger.

Debatten om verneplikten og en “National Opdragelse”

Om innførelse av verneplikt (§ 109) oppstod det en stor debatt på Eidsvoll. Frihet og likhetsideer stod mot hverandre. Med hvem og hvordan skulle folket best verne om landet?⁶⁴⁷ Vernepliktenes varmeste forsvarer var nok Diderich Hegermann (1763–1835). Han talte for at stort sett alle skulle avtjene en eller annen form for verneplikt. Hegermanns forslag innebar også at alle unge menn, fra bondesønner til studenter ved universitet, skulle gjennom en form for militær “National Opdragelse”.

Hegermann la vekt på at for allmuen skulle fysisk fostring vektlegges, mens elever på høyere skoler samt studenter dessuten skulle få undervisning i militær taktikk.⁶⁴⁸ En annen som støttet Hegermanns ideer var Jørgen Aall. Han skrev i sitt innlegg: “Det forekommer mig indlysende, at Opdragelsen bør tidlig meddele sin kraftfulde Næring til den Spire i den Unges Hierte, hvorfra Nationalcharakteren siden kan opskyde i sin elskeligste Form. Kiærlighed til Fædrelandet bør flyde igjennem Barnets Aarer med Moderens Melk, denne Kierlighed bør udgiøre Grundvæsnet for hans Tilværelse, han bør se i den Alt, for den bør han leve, kunde han end ønske sig død for alt andet paa Jorden.”⁶⁴⁹ Jørgen Aall fremstilte her nasjonaliteten som et spørsmål om liv og død, og, som Olav Christensen skriver, kan dette utsagnet neppe kalles for annet enn nasjonalistisk.⁶⁵⁰

Jacob Aall erklærte seg skeptisk til en allmenn verneplikt: “Medens Soldaten har den hæderlige Rolle at værne for Fædrelandet, maa Landets Næringsveje drives, for at Krigsmanden og hans Familie skal vorde

646. Aalls dagbok 9. mai. Nilsen 1882:382.

647. Om debatten, se Fure 1989:220–255; Christensen 1998:70–73.

648. Hegermanns forslag, RF, 1. del: 229–234.

649. RF, 1. del: 473.

650. Christensen 1998:72.

anstændigen lønnet.”⁶⁵¹ At økonomien og næringslivet ble holdt i gang var for Aall også et spørsmål om soldatenes moral og deres evne til å yte sitt beste: “Norge vilde have ligesaa mange villige som det har dygtige soldater, naar der anstændigen sørgedes for dem, og deres Familie, og naar der berededes dem udsigt til passende Underholdning ved deres tilbagekomst fra Armeen.”⁶⁵² Dessuten fryktet han at “Landets vigtige og formuende Familier” ville dra andre steder der verneplikten ikke var innført. Spørsmålet om verneplikt var for Aall ikke kun et moralsk spørsmål om nasjonalånd. Det var også et spørsmål om å tilby krigeren “anstændige” materielle vilkår som underbygde en god moral. Dessuten var han tydelig skeptisk til allmenn verneplikt fordi han fryktet at borgere – de fleste var enige om at embetsmenn skulle unntas verneplikt – ville flytte ut av landet dersom de måtte gjennomføre militærtjeneste. Med andre ord tiltrodde Aall ikke disse en ubetinget personlig offervilje for fedrelandet, men vurderte saken ut fra et syn om at det var begrenset hvor store byrder man kunne pålegge denne gruppen før de dro fra landet.

Jacob Aall angrep også Hegermans forslag om en “National-Opdragelse”. Han ønsket ikke å gå for nøye inn i debatten, han skrev at han ikke var “voxen” en “Bedømmelse” av helheten i forslaget, men han ville markere at han var sterkt imot at planen ble gjennomført ved skolene: “Vaabenfærdighed forleder den hidsige og ærekjære Yngling til Forvildelser og Fremfusenhed som ofte ender med blodige Scener,”⁶⁵³ hevdet Aall. Studier og militær opplæring var noe Aall ikke kunne se hørte sammen: “Den krigerske Aand er ikke videnskablige Sysler gunstig. [...] De studerendes Arbejde er for alvorlig og vigtig til at bruges til Parade.” I det hele var han av den oppfatningen at det nå hadde vært nok krig og at tiden var inne for å tenke på andre ting enn krig og våpen: “Det er at haabe, at Europa, udmattet efter 25aarig uafbrudt Blodkamp, snart velsignes med en langvarig Fred og det vil ikke behøve at opmuntre sine lærde Sønner til at klæde sig i Harnisk.”⁶⁵⁴ Det var en oppfatning preget av hans overbevisning om at det var fred, velstand og opplysning som fremmet nasjonal utvikling, ikke krig og nasjonal ære.

651. RF, 1. del: 481.

652. Ibid.

653. Ibid. 482.

654. Ibid.

Riksforsamlingen vedtok prinsippet om verneplikten, men loven åpnet for at det kunne gjøres unntak, og den overlot bestemmelsen av disse til et senere storting.⁶⁵⁵ Jacob Aall var blant dem som ble oppnevnt i en komité som skulle utrede saken videre. Etter debatten om verneplikten fikk Aall til og med ros fra Hegermann, som han hadde rettet innlegget sitt mot.⁶⁵⁶

Debatten om verneplikten viste Jacob Aalls opplysningsorienterte horisont. Han så rasjonelt på spørsmålet om verneplikt, og la vekt på at man ikke kunne forlange store ofre fra folk uten å gi dem noe tilbake. Det hadde for så vidt gyldighet overfor både bønder som soldater og borgere som næringsdrivende. Argumenter om militær nasjonal "Opdragelse" slo ikke an hos Aall. Til det var han for opptatt av opplysning og fredstanker. Broren Jørgen Aalls innlegg henviser ikke Jacob Aall til noe sted, men at undervisningen skulle ha nasjonale hovedmålsettinger, og ikke fornuft, dannelse og nytte, var argumenter Aall hadde lite til overs for. Trolig valgte han å unngå en debatt som kunne medføre en pinlig familiær uenighet i offentlighet ved ikke å ta en åpen konfrontasjon med sin bror. Dette til tross for at uenigheten i denne saken var stor.

Finansdebatten og økonomiske reformspørsmål

Jacob Aall ble, som vi har sett, under krigen stadig mer skeptisk til en norsk bank.⁶⁵⁷ Også på Eidsvoll var bank- og finanspolitikken et viktig tema. Den store finansdebatten foregikk 13. og 14. mai. Under debatten gikk igjen skillelinjene i hovedsak mellom selvstendighetsvenner og unionsvenner. Unionsvennene benyttet anledningen til å sette inn et siste støt mot det de oppfattet som et urealistisk forslag for å gi selvstendigheten et finansielt grunnlag. Særlig ble det urealistiske representert ved 2. ledd i forslaget fra finanskomiteen, den såkalte Eidsvollgarantien, der riksforsamlingen garanterte for statsgjelden og utstedelse av 14 millioner riksbankdaler til en kurs av 375 % av kursen

655. Christensen opplyser at Hegermanns forslag fikk 9 stemmer og at 99 stemte mot. Christensen 1998:72. Dette er trolig galt, da det i riksforsamlingens hovedprotokoll opplyses at det var konstitusjonskomiteens innstilling til Grunnlovens § 108 som ble vedtatt med 99 mot 9 stemmer. RF, 1. del: 56. Hegermanns forslag ble med andre ord ikke tatt opp til votering; sml. Aall 1845: 133–35.

656. Aalls dagbok 11. mai. Nilsen, 1882:383.

657. Se s. 151..

etter finansreformen 1. august 1813.⁶⁵⁸ Garantien ble vedtatt med 76 mot 29 stemmer.⁶⁵⁹

Dagen etter gikk de øvrige av finanskomiteens forslag igjennom med mindre, men viktige, endringer angående en sentral finansinstitusjon. I debatten 14. mai ble finanskomiteens skrivemåte endret ved at man sløyfet “national” før “Bank” i ledd 3, og “Nationens Bank” i ledd 4 ble til “Norges midlertidige Rigsbank”.⁶⁶⁰ Dermed ble den nye finansinstitusjonens status ble svekket. Dette er interessant da Christian Frederik egentlig ønsket en bank, og han undret seg over at ikke riksforsamlingen benyttet anledningen til å gjennomføre dette gamle norske kravet. Riksforsamlingen unnlot med andre ord å opprette en fullverdig bank, selv om sjansen var der. At unionsvennene var mot en bank er kanskje ikke overraskende, men at selvstendighetsvennene, som hadde støttet en politisk garantert pengeenhet med økonomisk selvstendighet som motiv, godtok svekkelsen i bankforslaget, kan virke underlig. Trolig hadde dette bakgrunn i at selvstendighetsvennene fryktet at en bank med et eventuelt sølvfond ville medføre inflasjon og økte skatter for bøndene, men det kan også ha vært tilfelle at de så en fare for at en sterk finansinstitusjon skulle bli et nytt middel for Christian Frederiks innflytelse.⁶⁶¹

Jacob Aall var syk og ikke til stede på møtet 13. mai, men Grøgaard satte ham inn i begivenhetene og han skrev i dagboken: “Jeg var hjerteglad ved at begge Nedenæs Deputerede lydeligen benægtede Forslaget.”⁶⁶² Som de andre unionsvennene fant Jacob Aall vedtaket uheldig, og han skrev videre: “En uhyre sum er garantert, og Landets Ødelæggelse gaar frem med stærke Skridt. Om faa dage have vi Konge og da er Norge paa spidsen af sin Lyksalighed.”⁶⁶³

Hva med andre saker av økonomisk karakter på riksforsamlingen? I Aalls innlegg om næringsfriheten kom det tydelig frem en frykt for radikale økonomiske reformer, til dels reformer han selv tidligere hadde tatt til orde for, blant annet i *Fædrelandske Ideer*. Stilt overfor forslagene

658. I noen av talene på riksforsamlingen ble det hevdet at den reelle kursen var 500 %, I virkeligheten var den enda dårligere. Fure 1989:264.

659. Fure 1989:278. Det er betegnende at flere av dem som stemte mot garantien protokollførte sine protester. De ønsket å ha mulighet til å vise til at de ikke stod ansvarlige for vedtaket.

660. RF, 1 del: 60–61.

661. Se Fure 1989:280–282.

662. Aalls dagbok 13. mai. Nilsen 1882:384.

663. Ibid. Dette er ført i dagboken under 16. mai, men av sammenhengen fremgår det at det er skrevet tidligere, sannsynligvis 14. mai.

på riksforsamlingen forsvarte Aall fabrikkieernes privilegier ut fra at disse i mange tilfeller var i hendene på “videnskabeligen dannede Mænd”, og han forsvarte sagbruksprivilegiene med at det å oppheve disse ville være et “overilet Skridt” mot dem som hadde privilegier, og kunne få uante følger for samfunnet omkring dem. Dermed forsvarte han også i realiteten rettighetene og grunnlaget for innflytelsen til handelspatrisiatet, som han selv hadde advart mot så sent som i grunnlovsforslaget. Han avviste ikke de liberale forslagene prinsipielt, men foreslo å sende dem over til vurdering i lovkomiteen.⁶⁶⁴

Jacob Aalls argumentasjon er likevel mer kompleks enn som så. Han så nemlig ikke forslagene om å fjerne privilegiene som et entydig forsøk på økonomisk liberal modernisering. I innlegget sitt skrev han at forbud mot nye og opphevelse og innskrenkning av gamle privilegier hadde to formål: For det første å la bøndene og skogeierne ta del i foredlingen av produktene, og for det andre å forebygge “den Skade” som ble påført ved ulike “Indskrænkninger” i områdene rundt fabrikk-anlegg. Om det første var et liberalt motiv, så kunne det andre snarere oppfattes som et forsøk på å stoppe modernisering av utkantstrøk. Av Aalls innlegg går det frem at han må ha oppfattet deler av debatten slik. Han kom dette synet delvis i møte med å si at “Agerdyrkningen i Norge er uendeligen viktigere end Fabrikvæsenet,” men deretter tok han fabrikkieerne i forsvaret:

Fabrikantens højeste Konst er, at spare saa meget muligt paa physiske Kræfter, og at erstatte disse ved Sjælens Anstrængelse og ved videnskabelig Forædling av Fabrikationen, Med al min Agtelse for Bondestandens Kultur i dette Land kan jeg dog ikke tillægge den dette slags Kundskaber, da jeg derimod vover at paastaae, at flere videnskabeligen dannede Mænds Andstrængelser i denne Henseende ikke vare frugtesløse for Fædrelandet.⁶⁶⁵

Debatten om næringsfriheten kom delvis til å dreie seg om privat eiendomsrett.⁶⁶⁶ Aall talte mot ideen om at bøndene ble medeiere i verk og

664. RF, 1. del: 482–484. Som jernverkseier og dermed forvalter av betydelige privilegier følte naturligvis Aall behov for å forsvare at innlegget hans ikke var egennyttig motivert. Han poengterte da også at “Min Sag taler jeg ikke ved denne Leilighed”.

665. RF, 1. del: 483.

666. Fure 1989:246ff.

begrunnet dette med dårlige erfaringer fra Sverige. Han forsvarte eneeie av verk med at verkene var i “Kultiverede Mænds Hænder”. Jacob Aall så privilegiene som en slags garanti for fortsatt industriutvikling og et middel for å beholde industrilederne og deres kompetanse i landet. For å oppnå dette mente han forholdene måtte legges til rette for dem. At han tok til orde for privilegiepolitikk ser tilsynelatende ut som et paradoks, men for Aall må det ha fremstått som nødvendig, i hvert fall i en overgangsperiode.

Hovedinntrykket er likevel at Aall i økonomiske spørsmål på riksforsamlingen var mindre liberal enn i 1809. Til dels var nok det et resultat av en gradvis utvikling, i bankspørsmålet har vi sett at han under krigen tok avstand fra kravet i 1813. Når han gjorde det samme på Eidsvoll, der også andre motiver spilte inn, er det sånn sett ikke overraskende. Hans innlegg om næringsfriheten kan imidlertid tyde på at han valgte en noe mindre liberal linje enn det vi kunne ha forventet, selv om heller ikke dette bildet er entydig.

Andre nasjonale debatter på Eidsvoll

Det kan være interessant i sammenheng med nasjonale debatter på riksforsamlingen å se på et par andre saker. Den første er Aalls innlegg i debatten rundt § 14 om kongens mulighet til å motta annen krone. Konstitusjonskomiteen innstilte på at dette kunne skje med samtykke av to tredjedels flertall i Stortinget.⁶⁶⁷ Jacob Aall støttet komiteens innstilling, og holdt i debatten sannsynligvis sitt første innlegg på Eidsvoll. Han sa at det måtte opprettholdes en mulighet for at kongen kunne motta en fremmed krone da det var umulig for riksforsamlingen å ”forudsee” hva følgene av å nekte kongen en slik mulighet ville bli. Dessuten mente han at å nekte denne muligheten var i strid med “Konstitutionens Aand”, da Grunnloven var ment å kunne “underkastes Modifikationer” i fremtiden.⁶⁶⁸ Det var et standpunkt i tråd med Aalls negative syn på selvstendigheten, men også de fleste andre godtok denne muligheten. Alle visste at det norske kongeemnet våren 1814 en gang ville bli dansk konge, og de fleste støttet derfor komiteen.

Det andre spørsmålet jeg vil diskutere, dreier seg om odelsretten (§ 107). Vi har tidligere sett hvordan Jacob Aall i *Fædrelandske Ideer* tok

667. Om debatten, se Fure 1988:140–145.

668. RF, 1. del: 182.

avstand fra odelsretten. Denne ble diskutert på Eidsvoll og er, som vi vet, nedfelt i Grunnloven. Wergeland skrev i sin dagbok at det i forsamlingen neppe var noen sak som det hersket “saa aldeles hinanden modstridende Meninger” om.⁶⁶⁹ Imidlertid er det tydelig at selv motstanderne av odelsretten på riksforsamlingen aksepterte at det om ikke av andre grunner, så for den politiske freds skyld, ble vedtatt at odelsretten skulle opprettholdes. De nærmere bestemmelsene skulle imidlertid diskuteres på senere storting. Fra Jacob Aall er det faktisk ikke bevart en eneste ytring om odelsretten, hverken i brev eller i dagboken. Debatten ble holdt 11. mai, samme dag som debattene om verneplikten og næringsfriheten, der Aall holdt innlegg i begge, men odelsdebatten var tydeligvis for Aall nå en ikke-sak. Dette tyder på at selv om den prinsipielle motstanden mot odelsretten var betydelig i forsamlingen, la andre forhold en debatt om saken død. Mer presist hadde det bakgrunn i den spesielle rollen odelsretten hadde fått i de nasjonale og patriotiske strømmingene før 1814. Den norske riksforsamlingen kunne ikke oppheve et av de fremste symbolene på “det norske”.

Jacob Aall og nasjonale følelser på Eidsvoll?

Finnes det fra riksforsamlingen ytringer fra Aall der han ga uttrykk for en sterk og utviklet nasjonalfølelse? Det sier seg selv at det ikke kan ha vært mange slike eksempler. Vi har sett hvordan Aall i det store og hele mistrivdes både med stemningen og beslutningene på Eidsvoll. Noen ytringer finner vi likevel. I dagboken skrev han fra åpningen av forsamlingen hvordan Christian IVs portrett hang i salen der representantene møttes. Om Christian Frederiks åpningstale skrev han at den gjorde “Indtryk på alle tilstædeværende”, selv om den ikke kunne “tækkes alle”.⁶⁷⁰ Den 19. mai, dagen da Christian Frederik mottok kongevalget, vitner Aalls dagbok om at selv han ikke var helt uberørt av stemningen:

Han [Christian Frederik, min anmerkning] holdt nu en kort og vakker Tale, i hvilken han takkede Rigsforsamlingens Medlemmer for dens Flid hvormed Konstitutionens Værk var fuldbyrdet, og spaaede Nationen Hæld af dens Foretagende. [...]

669. Etter Fure 1989:246.

670. Aalls dagbok 11. mai. Nilsen 1882:370.

Efter ham aflagde Storthinget og alle tilstædeværende Konstitutionen og Kongen Lydighed – en Scene, der var baade højtidelig og rørende. Det norske Flag vajede uden for Sahlens Vindver og tre Gange 27 Skud skraldede i Fjældene.⁶⁷¹

Det var en avslutning det stod respekt av, og selv Jacob Aall, hvor lite han enn likte seg på riksforsamlingen, kunne ikke unnlate å videreformidle i dagboken en viss stemning omkring begivenheten. Om det var uttrykk for nasjonale stemninger, eller om det bare var stundens alvor som gjorde seg gjeldende, er imidlertid vanskelig å si sikkert. Trolig er det vel snakk om en kombinasjon.

Aall på Eidsvoll, en “ultraloyal Temporisor”?

I sin konstitusjonshistorie refererte Henrik Wergeland til Jacob Aall på riksforsamlingen som “Da som alltid en ultraloyal Temporisor”,⁶⁷² en beskrivelse Jacob Aall ikke kjente seg igjen i.⁶⁷³ Med “Temporisor” må Wergeland ha siktet til at Aall på Eidsvoll forsøkte å utsette radikale avgjørelser, mens “ultraloyal” trolig var ment som en beskrivelse av Aalls danskvennlighet. Wergelands karakteristikk var urettferdig grov, men han har likevel grepet et poeng med hensyn til at Aall på Eidsvoll arbeidet for å utsette avgjørelser.

Jacob Aall skrev til Hofman 7. juni 1814 at riksforsamlingen utmerket seg “ved en vis demokratisk Tænkemaade”. Denne, fortsatte han “[...] yttrede sig i Lyst til at omstyrte alle Tvangsmidler i det borgerlige liv, hvormed Næringsveje ophjelpes, alle Udmærkelser, som ikke ere belønninger for reene og virkelige Fortjenester, og ved at ville indføre Konskriptionen”.⁶⁷⁴ Tatt i betraktning det konservative idégrunnlaget til Jacob Aall, som kom frem i hans grunnlovsideer på våren, vakte nok den “demokratiske Tænkemaade” bekymring.

671. Etter Fure 1989:322 (ikke med i Nielsens utdrag). Christian Frederik var 27 år, derfor trolig 27 skudd.

672. Wergeland, Henrik, *Norges Konstitusjons Historie*, 2. hefte (1842), i Samlede skrifter IV. 4. Oslo 1926:316.

673. I erindringene fant Jacob Aall det nødvendig å forsvare sine handlinger mot denne karakteristikken. Aall 1845:66–67 (note).

674. Aall til Hofman (avskrift), 7/6 1814. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX29).

Aalls konservative bekymring satte nok preg på hans standpunkter i flere saker på riksforsamlingen. I det samme brevet til Hofman la han ikke skjul på sitt motiv bak de innleggene han hadde holdt på Eidsvoll: "Mine smaa Taler – hvori jeg søgte at tæmme denne Friheds-Aand, og foranledige disse Undersøgelser udsatte til koldere Prøvelse – skal jeg sende Dig i roligere Dage."⁶⁷⁵ Jacob Aall så med andre ord begrenset nytte i å tale mot de liberale tankene som fremkom. Taktikken hans var å tale for utsettelse av kontroversielle spørsmål.

I flere av debattene der Aall tok ordet på riksforsamlingen kan vi se dette, og hans ønsker fikk bra gjennomslag. I vernepliktsdebatten var Aalls hovedpoeng at det "vilde være farligt at indføre Konksriptionen i nærværende Øieblik",⁶⁷⁶ og at saken burde utsettes til "nøjere Prøvelse paa en tilkommende Rigsdag".⁶⁷⁷ Aall fikk sitt syn igjennom i forsamlingen.⁶⁷⁸ I debatten om næringsfriheten anbefalte Aall at saken skulle utredes videre av Lovkomiteen.⁶⁷⁹ Resultatet ble, som han ønsket, at konstitusjonskomiteens innstilling ble vedtatt, og Grunnlovens § 101 bestemte kun at ingen "nye og bestandige" privilegier skulle innføres. De gamle ble ikke nevnt. I debatten om adel og rang (§ 23) talte Aall mot å utstede nye adelstitler, men han talte for rang. Han var likevel skeptisk til å fjerne adelsrettigheter fra personer som allerede hadde slike. Det ville han se som "inhumant", og han ønsket igjen å utsette den endelige avgjørelsen om avskaffelse av adelen slik at den kunne behandles av lovkomiteen.⁶⁸⁰ Også i denne debatten gikk Jacob Aalls forslag gjennom.⁶⁸¹ Vi ser at Jacob Aall på riksforsamlingen prøvde å få utsatt, "temporisere", de endelige avgjørelsene. Dette var noe han i stor grad også lyktes med. I brevet til Hofman 7. juni fremhevet han at dette var et av hans viktigste bidrag på Eidsvoll.

Når Wergeland hevdet at Jacob Aall var "ultralojal", var det nok mindre treffende. Her var nok Henrik Wergeland påvirket av sin far, som var sterkt antidansk og nok husket Jacob Aall som sin diametrale motpol i dette spørsmålet. Det er sannsynlig at Henrik Wergeland i denne saken blandet Jacob Aalls generelle forsvar for Danmark og det danske folk med

675. Ibid.

676. Aalls dagbok 11. mai. Nilsen 1882:383.

677. RF 1. del: 482.

678. Aalls dagbok 11. mai. Nilsen 1882:383.

679. RF 1. del: 484.

680. Ibid. 192–93.

681. Aalls dagbok 1.–5. mai. Nilsen 1882:381.

forsvar for den danske kongen. Det var ikke noe tradisjonelt kongeloyalitet over Jacob Aalls handlinger i 1814, i så fall burde han støttet det gamle dynastiets arving Christian Frederik, men han følte fortsatt en generell hengivenhet overfor Danmark og det danske folk.

Oppsummering

De prinsippene Jacob Aall la til grunn for den nye Grunnloven var ikke i samsvar med det endelige resultatet. Generelt må de kunne betegnes som mer konservative og med tydelige linjer tilbake til eneveldets forfatning, noe ikke minst hans forslag om å legge den lovgivende makten til kongen vitner om. Likevel må vi ikke la overflatebildet forlede oss til å tro at Aall uten videre hadde gått fra å være en liberal reformist i årene før 1814 og over til den konservative og tradisjonsbærende ytterfløyen dette året. Aall grunnlovsideer er også preget av reformisme *i forhold til* den gamle, eneveldige, forfatningen. Noen likheter med den endelige Grunnloven er det også, som den generelt sterke, men konstitusjonelle kongemakten.

Som for tiden før 1814 finner vi på Eidsvoll en svært fornuftspreget nasjonal horisont hos Jacob Aall. Han var i det hele tatt skeptisk til, eller motstander av, forslag som gikk i retning av en oppvurdering av nasjonale stemninger. Han var mot innfødsretten, mot allmenn verneplikt og en eventuell "National-Opdragelse", mot en norsk bank og Eidsvollgarantien og så videre. Også i økonomiske reformspørsmål ser Aall ut til å ha vært mindre reformvennlig og liberalistisk orientert i forhold til hva vi kunne forventet, men hans skepsis må her vurderes sammen med hans realisme. Om, etter hans oppfatning, grunnlaget ikke var til stede for økonomiske reformer, eller følgene var usikre, burde de vente.

Jacob Aall var skeptisk til det han hevdet var en utbredt grad av demokratisk tenkemåte på Eidsvoll, og han forsøkte på riksforsamlingen aktivt å utsette flere av de mest radikale avgjørelsene. Han var ikke blant forsamlingens mest aktive medlemmer, delvis fordi han følte sterk motstand mot sine idealer. Likevel fremsto han med en viss styrke og intensitet i de sakene han anså for viktige. I disse sakene fikk han også gjennomslag. Når Wergeland karakteriserte Aall som en "temporisator", grep han fatt i et ikke uvesentlig trekk ved Aalls rolle på Eidsvoll, selv om Wergelands negative dreining av uttrykket kan gi gale

assosiasjoner. Aall handlet slik han mente det var best, for moderasjon, fornuft og sindighet.

Fra riksforsamlingen danner det seg et bilde av at Jacob Aall også i nasjonale spørsmål satte fornuft, opplysning og velstandsutvikling foran nasjonal ære eller selvhevdelse. Dermed var han ikke uten nasjonal orientering. Aalls vurderinger grunnet i hva han oppfattet som Norges vel, men i det tilspissede politiske klimaet på Eidsvoll fikk Aalls innlegg en sterk vending mot de nasjonale stemningene som selvstendighetsvennene representerte og som han betraktet som urealistiske. Det er derfor også verd å merke seg hans noe mildere uttrykk både ved begynnelsen og slutten av riksforsamlingen og fra høsten 1814.

I forhold til hvordan Jacob Aall i årene før 1814 i den offentlige debatten fremstår som en reformator, drevet av opplysningstanker og i noe mindre grad av nasjonale forestillinger, fremstår han på Eidsvoll som mindre reforminnstilt og mer konservativ enn tidligere. Det gjelder i forhold til hans nasjonale innstilling, men også i forhold til de mer generelle politiske spørsmålene i tilknytning til Grunnloven. Dette må vi imidlertid se i sammenheng med den til dels radikale stemningen på Eidsvoll, som i det hele virket negativt på Aall og som trolig medførte at han så det som viktigere å bremse forsamlingens beslutningsiver enn å skynde på den. I forhold til hvordan det politiske landskapet utviklet seg, havnet dermed Aall i en annen rolle i 1814 enn årene før. Mens hans egne oppfatninger forble relativt uforandret, gled han fra å være talsmann for en norsk reformistisk linje innenfor helstaten, til å bli konservativ bremse i et tiltagende nasjonalt og radikalt politisk landskap.

Kapittel 10

Konklusjon

Jeg stilte i innledningen opp to hovedproblemstillinger for å analysere Jacob Aalls nasjonsforståelse i perioden 1799–1814. For det første har jeg ønsket å beskrive innholdet i Jacob Aalls nasjonale forestillinger i perioden 1799–1814 og i den forbindelse undersøke hvorvidt det fant sted en personlig utvikling hos Aall. For det andre å se på hvordan Jacob Aalls nasjonale oppfatninger kan plasseres i forhold til andre aktører og et helstatlig og nasjonalt idémessig og politisk landskap.

Nasjon, fornuft og følelse

Hva var hovedtrekkene i Jacob Aalls innhold i, og personlige utvikling med hensyn til, nasjonale forestillinger i årene 1799–1814? Her skal jeg først oppsummere noen trekk ved Aalls nasjonsforståelse i årene frem til Kjølefreden for deretter å se på 1814 og brudd – kontinuitet i et diakront perspektiv.

Innholdet i og utviklingen av Jacob Aalls nasjonsforestillinger før Kjølefreden

Vi har grunnlag for å hevde at Aall i perioden fra 1799 frem til og med 1813 i økende grad la vekt på og aksentuerte nasjonale holdninger. I begrenset grad har dette gyldighet før 1807, men etter krigsutbruddet finner vi flere og sterkere uttrykk hos Jacob Aall for nasjonale forestillinger. Vi ser dette generelt ved en økende nasjonal dreining av Jacob Aalls helstatstilpassede nasjonale opplysningspatriotisme. Dessuten

finner vi uttrykk for “typiske” nasjonale ideer som et norsk hjemland, historie, nasjonalkarakter og språk og en forståelse av Norges stilling innenfor helstaten. Vi har også sett at han tok opp nasjonale reformkrav på ulike områder og engasjerte seg i ulike former for nasjonal organisering. Jacob Aall ga uttrykk for sine oppfatninger med stor styrke og intensitet, selv om han alltid holdt seg innenfor hva helstaten og myndighetene kunne tolerere. På mange måter vil Aall i årene før 1814 fortjene karakteristikken en *nasjonal reformator*.

Denne konklusjonen forutsetter imidlertid to viktige forbehold. For det første var opplysningstidens fornuftsideal det viktigste idealet for Aall som samfunnsborger. Selv om Aall i økende grad ga patriotismen nasjonal dreining frem mot 1814, skjedde dette samtidig med at han tok avstand fra nasjonale strømninger som ikke var i tråd med opplysningsidealet, for eksempel “National Stolthed”. Den opplysningsvennlige, allmenne orienteringen kjenner vi også igjen fra Aalls engasjement som formann i Arendal Distriktskommisjon der han engasjerte seg i en praktisk og jordnær form for patriotisk virksomhet. Aall ga uttrykk for romantiske og nasjonale tanker om et norsk språk, nasjonalkarakter og en noe romantisk forståelse av den norske historien, men disse tankene ble stort sett alltid tilpasset et opplysningsideal. Et godt eksempel er hans avvisning av odelsbondens spesielle stilling og fremheving av at språksaken var et dannelsesprosjekt. På samme måte var Aalls nasjonale reformkrav også krav i opplysningens ånd, som universitetskravet og en generell liberalisering av økonomien. Aalls nasjonsforståelse var både påvirket av opplysningsidealene, romantiske og nasjonale idealer, men når disse kom i konflikt, holdt Aall seg til opplysningsidealet som det viktigste.

Det er imidlertid et viktig trekk ved Jacob Aalls vektlegging av opplysningsideene at mens de på den ene siden virket mot romantikkens følelseladde nasjonsforståelse, og på mange vis var overordnet nasjonale ideer, så gikk ofte opplysningsfilosofi og romantiske, nasjonale ideer hos ham side om side. Slik sett bryter Aall med et mønster der nasjonale uttrykk og holdninger først og fremst forbindes med romantiske strømninger. I noen tilfeller finner vi at dette samspillet mellom opplysningsidealene og romantiske, nasjonale idealer virket som pådriver for nasjonale interesser. Vi ser dette tydelig i Aalls vurdering av Norges rolle i helstaten og hans krav om nasjonale reformer. Et eksempel er ideene hans omkring et norsk språk som han argumenterte for både ut fra romantisk tankegang og opplysningstankegang. Poenget er at Aalls vektlegging av opplysningsideene både virket nasjonalt og anti-

nasjonalt, alt etter sak og hvilket nasjonalt ideal som var oppe til debatt. For å sette det på spissen, kunne han argumentere både for reformer som styrket det norsk-nasjonale, og for å bevare helstatens struktur ut fra fornuft og rasjonalitet. Jacob Aall avviste romantiske, følelsesorienterte nasjonale ideer der nasjonens vel eller ære ble et overordnet mål, men han støttet nasjonale ideer, også romantisk inspirerte som språk og historie, så lenge de var i tråd med opplysningsideene.

Det andre viktige forbeholdet er at selv om Jacob Aall i årene frem til Kielfreden ble økende nasjonalt orientert, så fastholdt han samtidig en sterk helstatstilpasning. Aall tok i de fleste av sine standpunkt hensyn til helstaten og han ga unionen høy prinsipiell anerkjennelse samtidig som han nærte sterke følelser til så vel Danmark som danske venner. Det var derfor aldri aktuelt for Aall å hevde norsk separatisme, og han valgte frem til og med 1813, og også i 1814, å forsvare Danmark og dansker. Som Mannsåker har påpekt, kunne han ofte være villig til å se saken fra "dansk synsstad". Aall fremhevet i 1809 et norsk nytteideal for unionen, et ideal som på et gitt tidspunkt kunne utfordret hans oppfatning av godene ved unionen. Likevel var dette for ham er en høyst hypotetisk problemstilling i 1809. For Aall var lojaliteten til Danmark på det personlige plan udiskutabel i årene frem til og med 1813, og han var ganske sikkert overbevist om at en fremtidig utvikling av Norge og nasjonen kunne og skulle foregå innenfor helstatens rammer, om enn med nødvendige reformer i statsstyret.

På grunn av Jacob Aalls sterkere nasjonale orientering under krigen kan det se ut som om hans uttrykk for helstatstilpasning kom mer i bakgrunnen. Det betydde imidlertid ikke at de forsvant. Samtidig var hele tiden opplysningsideene den viktigste idéstrømningen Aall var påvirket av. Når han ga uttrykk for nasjonale forestillinger, tilpasset han disse til opplysningsideene. Opplysningsideene var hos Jacob Aall primære i forhold til nasjonale, romantiske eller for den saks skyld helstatlige idealer.

1814, brudd eller kontinuitet?

Inngangen til året 1814 medførte et fundamentalt brudd i Jacob Aalls forestillinger om en fremtidig norsk utvikling. Helstatstilpasning forsvant med ett og det til de grader at alt håp om å redde den gamle unionen var borte for godt. Bruddet med Danmark var et politisk brudd og et mentalt brudd, noe som ble symbolisert ved at kongen frasa seg Norges krone. Vi må ikke undervurdere at kongens avståelse av Norge

var viktig for Aall, både i kraft av sine reelle og symbolske følger. Dermed lå veien åpen for at han lot et nasjonalt ideal få større betydning enn tidligere, og det skjedde også i januar 1814 da han tok til orde for en nasjonal avgjørelse på bakgrunn av tanken om folkesuvereniteten og hva som best tjente landets lykke og nytte. Norges nasjonale interesser fikk overveiende betydning for Aalls avgjørelse med hensyn til landets fremtid. Hans konklusjon var at Norge, slik situasjonen var, burde søke forhandlinger om en union med Sverige.

Året 1814 markerte to sentrale brudd med relevans for Jacob Aalls nasjonale forstillinger. For det første at helstaten og lojaliteten til kongen forsvant og Norge dermed stod på egne ben med mulighet og ansvar for å søke sin egen politiske, åndelige og materielle lykke. For det andre at den unionsforbindelsen Aall mente var den beste for Norge, unionen med Danmark, tidlig fremsto som en umulighet og at han dermed fant det nødvendig å støtte en unionsforbindelse med Sverige. Disse to bruddene var likevel det vi kan kalle "ytre" brudd i Aalls nasjonale forestillinger, brudd som angikk *forutsetningene* for Norges interesser. På den måten angikk de to bruddene ikke nødvendigvis selve *innholdet* i hans syn på nasjonen og nasjonale mål.

Når vi ser på innholdet i Jacob Aalls nasjonsforståelse i 1814, finner vi flere kontinuitetstrekk i forhold til årene før. Aall hadde oppfatninger også før 1814 om en norsk nasjon og nasjonalitet, og disse oppfatningene tok han nødvendigvis med seg inn i 1814. Tanken om et norsk folk, et hjemland og en nasjonal kultur og egenart må betraktes som et idémessig grunnlag for at han i 1814 fremhevet Norges interesser. Ideene medvirket som en bakgrunn når Aall dette året kunne vurdere Norges interesser og de trer tydeligere frem i 1814 enn før, frigjort som de var fra sin helstatlige ramme.

Jacob Aall stod i 1814 fast på at det var fornuften og opplysningsidealene som skulle bestemme hva som var den norske nasjonens interesser. Når han i januar argumenterte for at Norge skulle fatte en nasjonal avgjørelse og søke sin lykke, var det prinsipielt ut fra den samme fornuftspregede argumentasjonen som han i årene før 1814 hadde brukt for å forsvare unionen med Danmark. Jacob Aall bedømte situasjonen våren 1814 med trussel om krig, engelsk blokade og hungersnød, og han mente at Norge var nødt til å gå inn i en union med Sverige for å sikre sin nasjonale fremtid. Aall fremsto i 1814 som en motstander av følelsesladde argumenter om nasjonal ære, "philosophiske Idealer" om selvstendighet eller "Indbildskhed" og fremhevet mot dette at man måtte ta standpunkt ut fra fornuft og saklig vurdering av hvilke

følger en beslutning ville ha. Nasjonens egentlige interesser definerte han i tråd med synet hans fra før 1814 som å “[...] opnaae den grad af Velstand, som er nødvendig for at lyksaliggjøre og forædle Landets Indbyggere”.⁶⁸² Jacob Aall mente at det var å sikre foredling og fremtidig utvikling av dannelselse, velstand og opplysning som var grunnlaget den nasjonale avgjørelsen i 1814 måtte bygge på.

Når Aall i 1814 forsvarte en union med Sverige, var det ikke fordi han ønsket denne unionen. Helst hadde han sett at Norge forble i unionsfellesskap med Danmark. Imidlertid så han ingen mulighet for at den gamle unionen kunne opprettholdes, og da fremsto en union med Sverige som den eneste realistiske muligheten for å hindre det han mente ville bli en økonomisk og sosial katastrofe for Norge. Selvstendighet mente han var urealistisk slik situasjonen var, selv om han for så vidt ikke avviste idealet som sådan. Aall var i 1814 skeptisk til Norges økonomiske og materielle evne til å klare seg alene. I en krigstilstand mente han det var så godt som umulig, og derfor tok han også et klart standpunkt for unionen med Sverige. Når en union med Sverige etter Jacob Aalls oppfatning var nødvendig, så knyttet han også forhåpninger til en ny konstitusjon og forfatningsmessige endringer i den nye unionen. Det er sannsynlig at han også i 1814 så det som en fordel at Norge kunne komme i en union med et “rikere” land, “hvis Overflod kan bøde paa dets Mangel”,⁶⁸³ som han hadde skrevet om Danmark i 1809. En unionsforbindelse ville tjene Norges nytte og lyksalighet både på kort og lang sikt.

Unionen med Sverige fremsto for Aall som en union av nødvendighet, i motsetning til hva den gjorde for Wedel. Wedel hadde siden 1809 ønsket unionen med Sverige velkommen. Begge havnet de på samme side i 1814, men vurderingen deres var forskjellig med hensyn til hvilken unionsforbindelse som i utgangspunktet var den beste for Norge. Wedel hadde allerede i 1809 ment en unionsforbindelse med Sverige, under en heldig konstitusjon, ville være det beste. Aall derimot, foretrakk både i 1809 og i 1814 en union med Danmark, men da han anså denne for umulig i 1814, kom han til samme konklusjon som Wedel. Vi finner i forholdet mellom Aall og Wedel i årene 1809–14 en spennende forskjell mellom deres to veier til samme konklusjon i 1814. Det var Wedels vei, representert fra 1809 ved ønsket om en svensk-

682. Aall 1845:516. Se s. 184.

683. Aall 1809:104. Se s. 115-116.

norsk fremfor en dansk-norsk union, og det var Aalls vei, representert ved ønsket om en svensk-norsk union ut fra nødvendighet i 1814.

For Aall var fornuften og nytte-lykke-idealet så sentralt at han ofret tanken på å fornye den dansk-norske unionen gjennom Christian Frederiks vei i 1814, en vei som – dersom den hadde lyktes – før eller senere ville gjenopprette den gamle unionen. Så stor vekt la Aall på de fornuftige argumentene at han mente dette forsøket, ut fra en vurdering av stormaktenes motstand, kongens avståelse og Norges utmattede ressurser etter sju års krig, var et forsøk dømt til å mislykkes. Følelsen for Danmark ble definitivt underordnet fornuften for Sverige.

På Eidsvoll har vi sett flere eksempler på hvordan Jacob Aall ikke ble revet med av nasjonale følelser og romantiske stemninger og hvordan han reagerte når det fremkom ideer som han mente ikke tok hensyn til opplysningsideene. Typisk nok knyttet han fornuftsidealet til sine meningsfeller blant unionsvennene, mens han anklaget selvstendighetsvennene for å sette et “*philosophisk Ideal*” om selvstendighet foran det han mente var fornuften. Samtidig ser vi i flere av debattene at Jacob Aall fremhevet opplysningsidealene i motsetning til de mer følelsesladde, nasjonale idealene som fremkom der. Han ønsket en relativt liberal borgerrettsparagraf som ga gode muligheter for å beholde danske (og andre) embetsmenn i Norge, og han hadde lite sans for Hegermanns forslag om en “*National-Opdragelse*” med militære formål. I saker som vi kan relatere til Aalls reformiver før 1814, finner vi at han isolert sett tok til orde for moderate reformer i forhold til slik tingene hadde vært under den gamle unionen. I forhold til hvordan debattene utviklet seg på Eidsvoll fremsto han imidlertid annerledes, men mer om dette i underkapitlet om Aall og hans samtid. Selv om vi også hos Aall finner visse mer følelsesladde utsagn, særlig fra høsten 1814, må vi kunne slutte at han var relativt upåvirket av den nasjonale stemningsbølgen og da særlig på Eidsvoll. I hovedsak opprettholdt Aall en nasjonsforståelse i 1814 der opplysningsideene og fornuften sto overordnet nasjonens vel og ære.

Spørsmålet om brudd eller kontinuitet i Jacob Aalls nasjonsforståelse i 1814 inneholder elementer av begge deler. Visse “*ytre*” forutsetninger for Aalls vurdering av Norges interesser var endret, men samtidig var hans grunnleggende innhold i nasjonsforståelsen det samme som tidligere.

En utilitaristisk-pragmatisk grunninnstilling

En mulig beskrivelse av Jacob Aalls syn på samfunnsspørsmål er at han hadde et *utilitaristisk-pragmatisk* grunnsyn. Gang på gang har vi sett at Aall fremhevet den nyttige effekten av ulike saker han tok til orde for. Vi kan se dette i det “små”, som når han i spørsmålet om en norsk bank i årene etter 1809 tok avstand fra saken han tidligere hadde fremmet uten på noen måte å la det gå prinsipp i spørsmålet da han ikke lenger fant noen nytte i kravet. Det samme poenget kan gjøres gjeldende for Aall på riksforsamlingen i 1814 da Aall i debatten om innfødsretten argumenterte for behovet for danske embetsmenn ut fra at de ville være nyttige for å utfylle nordmennenes manglende kunnskaper i administrasjonen. Det å kaste de danske embetsmennene ut av landet ville etter hans oppfatning både være dumt og skadelig.

Hos Jacob Aall ser vi at det samme pragmatiske nytteidealet også fikk betydning i hans forståelse av “store” spørsmål, som for eksempel nasjonale. Det beste eksemplet er hvordan han ut fra en vurdering av det han anså for Norges umiddelbare behov for, og trolig også langsiktig nytte av, en ny unionsforbindelse etter Kielfreden, snudde fra prinsipielt forsvar for den dansk-norske unionen til argumentasjon for en union med Sverige. En slik snuoperasjon i oppfatning måtte nødvendigvis forutsette at Aall ikke lot det gå prinsipp i saker, at han konsekvent fulgte fornuften og ikke følelsene. (I så fall ville det naturlige ha vært å følge Christian Frederiks vei.) I den graden vi ser dette gjennomført hos Aall kan det forsvare karakteristikken at hans grunnsyn var konsekvent utilitaristisk-pragmatisk og at dette var et syn som var overordnet alle andre, også nasjonale og personlige relasjoner. Utilitaristisk fordi hans vurderinger ble gjort på bakgrunn av deres nytte–lykke-effekt og pragmatisk fordi Aall ikke anså noen prinsipper eller spørsmål som for viktige til å bli utsatt for en slik vurdering. Det er et poeng at Aall ikke var fremmed for sin egen pragmatisme. Fra Eidsvoll skrev han til Lovise om det han kalte sin “maadelige Middelvei”.⁶⁸⁴

Det er imidlertid et viktig aspekt ved Jacob Aalls utilitaristisk-pragmatiske grunnsyn at han både i årene før og i 1814, la vekt på at i samfunnsspørsmål skulle nytte–lykke-effekten “måles” på det norske samfunnet. I *Fædrelandske Ideer* var nytten av reformer et hovedpoeng, og i 1813 skrev Aall at “Forhøielsen af den nationale Lyksalighed” var

684. Jacob Aall til Lovise Aall, 11/5 1814. Aall og Schulerud (red.) 1948:211

patriotens “skjønneste Formaal”.⁶⁸⁵ Med andre ord hadde Jacob Aalls utilitaristisk-pragmatiske grunnsyn en nasjonal dimensjon, en dimensjon som var viktig da han i 1814 så klart tok utgangspunkt i Norges interesser for å forsvare valget av en ny unionspartner.

Jacob Aall og hans samtid

Hvordan plasserte Jacob Aalls nasjonale forestillinger seg i forhold til andre aktører i perioden fra 1799–1814, og hvordan fremsto Aall for sine samtidige i disse årene? Kan vi se noen allmenne tendenser i forståelsen av nasjonale og politiske ideer på bakgrunn av denne undersøkelsen?

Fra reformator til “temporisator”

Jacob Aall var i årene før 1814 mer helstatstilpasset enn det som var tilfelle for mange andre. I stedet for å fremheve ulempene ved unionen tok han unionen i prinsipielt forsvar og fremhevet fordelene ved den. Jacob Aalls opplysnings- og fornuftsorientering virket på mange måter som en motkraft mot nasjonale idealer, og vi finner også få tilfeller av romantisk påvirkning slik vi har sett blant annet hos Jacob Rosted.

Undersøkelsen av Jacob Aall viser at hans rolle i samfunnsdebatten gjennomgikk en tydelig endring fra 1807–13 til 1814. I årene til og med 1813 var Aall en av de sentrale og ikke minst fremstående norske patrioter, både i norsk sammenheng og innenfor helstaten. Han var kjent som en dyktig og oppofrende patriot under krigen og hadde blant annet nedlagt stort arbeid med å skaffe kornforsyninger til Norge. Det var et arbeid han allerede i 1809 ble belønnet for med utnevning til ridder av Dannebrogordenen. Dessuten var han en av de første som i 1809 fremmet universitetskravet, og han tok også til orde for andre reformkrav i *Fædrelandske Ideer*. Hans store bidrag til opprettelsen av universitetet var også vel kjent. I årene frem mot 1814 var Aall en viktig bidragsyter til Selskabet for Norges Vels skriftserier, og han var lokal formann og dominerende skikkelse i Selskabets distriktskommisjon i Nedenes amt. Et uttrykk for Aalls ledende posisjon som kjent patriot og

685. Aall 1813a:180. Se s. 84.

nasjonal reformator var at samtlige av valgmennene fra Nedenes våren 1814 ønsket Aall til representant ved riksforsamlingen selv om han egentlig ikke var valgbar.

Nesten like påfallende som at valget i april var selvfølgelig, var det at Jacob Aall *ikke* ble valgt til representant ved det overordentlige stortinget høsten 1814. Årsaken til dette mener jeg er å finne i hvordan Jacob Aall i 1814 fremsto med sine nasjonale og politiske meninger i forhold til hva som det året ble den rådende oppfatningen. På viktige områder ble Jacob Aall stående på siden av en nasjonal og politisk stemningsbølge i 1814. Han holdt fast på sin utilitaristisk-pragmatiske grunninnstilling også i nasjonale spørsmål, og han kom dermed ikke til å innta det standpunktet som i 1814 ble den rådende holdningen; idealet om nasjonal selvstendighet. Jacob Aalls fornuftsideal, blandet med en viss konservatisme og frykt for radikale endringer, førte ham over til den konservative og minst folkelige leiren i viktige grunnlovsdebatter på riksforsamlingen. Han ble i den offentlige debatt det Henrik Wergeland kalte en “temporisator”, en som tok til orde for fornuft, moderasjon og sindighet og som forsøkte å utsette de radikale forslagene på riksforsamlingen.

I den offentlige debatten gikk Jacob Aall fra å være en nasjonal reformator før 1814 til å bli en nasjonal og politisk bremse på riksforsamlingen. Dette kan kun forklares med at det rundt Aall i det norske idélandskapet i 1814, foregikk en endringsprosess med hensyn til nasjonale og politiske oppfatninger og at denne endringen kun i begrenset grad fikk følger for Aalls forestillinger. Mens Aall ble sittende fast i sine moderate og reformvennlige nasjonale og politiske forestillinger fra årene før 1814, forandret de nasjonale og politiske idealene dette året seg i radikal retning. Denne endringsprosessen medførte at Jacob Aall gled fra den nasjonale og reformvennlige siden i det norske offentlige og politiske landskapet til den nasjonalt “tvilsomme” og konservative siden.

Denne prosessen, slik den artet seg på samfunnsnivå, må bli et arbeid for senere studier å undersøke nærmere, men ut fra det vi har sett i denne undersøkelsen, vil jeg antyde tre hypoteser som kan være et utgangspunkt for å beskrive hva som endret seg i 1814 i forhold til årene før. For det første ble det i 1814, for personer med ambisjoner, tidlig nødvendig tydelig å markere nasjonal holdning i den offentlige debatten, tilslutte seg selvstendighetsidealet, samt å fremheve nasjonens vel og nasjonal ære som et overordnet mål. For det andre spilte opplysningstidens fornuftsideal dette året en underordnet rolle for mange

aktører i forhold til nasjonale og følelsesladde idealer. For det tredje ble de som tok til orde for politisk og nasjonal radikalisme på riksforsamlingen dominerende i forhold til dem som hadde tatt til orde for moderate reformer i årene før 1814.

En moderat og en radikal opplysningstradisjon

Jacob Aall var påvirket av opplysningsidealene, men kan dette hjelpe oss et stykke på vei for å si noe mer om opplysningsidealenes betydning på riksforsamlingen i 1814? Jacob Aall plasserte seg både før og i 1814 i en moderat opplysningstradisjon som la vekt på fornuftig og gradvis reform og som samtidig hadde et konservativt grunnelement. Det var en opplysningstradisjon som vi på mange vis forbinder med den dansk-norske helstaten under Bernstorff-regimet fra 1784–97 eller for den saks skyld også med Ludvig XVIIs forsøk på en reformpolitikk i årene før revolusjonen, med Turgot som en ledende skikkelse. Dette var en opplysningstradisjon som står i kontrast til den radikale retningen som ledet ut i den franske revolusjonen i 1789 og i kjølvannet av revolusjonen på sitt mest ekstreme representeres av Robespierre og Saint-Just.

Den franske radikalismen under terroren 1793–94 står naturligvis i en klasse for seg. Men kan vi ane en linje fra riksforsamlingen til den franske revolusjonens tidlige fase (1789–90)? Det går an å peke på saker som viser tendenser til en radikal nasjonal og politisk opplysnings-tradisjon på Eidsvoll. Det gjelder naturligvis tanken om folkesuverenitet. Et annet eksempel er selvstendighetsvennenes nasjonale retorikk og tilslutning til idealet om selvstendighetens fortreffelighet uten særlig vilje til å ta hensyn til den utenrikspolitiske situasjonen og den finansielle stillingen. Vi aner en radikal retning også i den egalitære utformingen av Grunnloven, der likhetsidealet kom til uttrykk gjennom en liberal stemmerettsparagraf og i prinsippet om allmenn verneplikt. I flere av innleggene om “National-Opdragelse”, blant annet Jørgen Aalls, er retorikken også preget av politisk og nasjonal radikalisme. Et annet eksempel på radikalisme i forsamlingen var da Falsen etter debatten om adel og rang 7. mai høytidelig frasa seg sitt adelskap, en akt vi kjenner igjen fra 4. augustnatten i 1789. Vi kjenner også forsøk på stigmatisering av en enkeltperson som motsatte seg selvstendighetsidealet på riksforsamlingen; selvstendighetsvennenes forsøk på å “ta” Nicolai Wergeland 18. mai. Sist, men ikke minst, fikk radikalismen retoriske uttrykk både hos Christian Frederik og selvstendighets-

vennene. Sommeren 1814 gikk soldatene ut i krigen med det nasjonale kampropet "at foretrække død for slavelænker".⁶⁸⁶

Dette til tross, det er viktig å presisere at den radikale opplysnings-tradisjonen vi aner tendenser til på riksforsamlingen i 1814 var radikal i en norsk sammenheng, men ikke nødvendigvis i en europeisk. Den norske radikalismen resulterte i et konstitusjonelt kongedømme og hadde få eller ingen republikanske tendenser. Dessuten var den ikke voldelig overfor annerledes tenkende innenlands, selv om den kunne være stigmatiserende.

Da den radikale stemningen fra våren og sommeren måtte legges lokk på høsten 1814, så var ikke dette problemfritt. Det er velkjent at det fant sted flere oppløp på denne tiden, best kjent er naturligvis erfaringene general Haxhausen gjorde i Christiania etter våpenhvilen. Flere kilder snakker også om faren for borgerkrig høsten 1814. Den 29. august 1814 skrev Grøgaard til Aall, begge var da informert om våpenstillstanden og innkallelsen til det nye Stortinget som var offentliggjort 16. august av Christian Frederik: "Næsten syg har jeg siden været af Mismod. Bagtalelse frygter(?) jeg, men mit Fædrelands Ulykker saare mig. Gid ikke Borgerkrig gjøre Ulykken grændseløs."⁶⁸⁷ En måned senere, 26. september, skrev presten Jacob Neumann i Asker, som om våren hadde vært positiv til selvstendigheten, til Aalls bekjente Lauritz Engelstoft i København. Neumann hadde da nylig hatt en samtale med Christian Frederik på Bygdøy: "Jeg haaber meget af Kongens Viisdom. Det brænder i Nationen. Han maa dæmpe denne Ild, og give den sin Redning, gjennem de Vink han indstrøee i sin Tale, naar han aabner Stortinget. Jeg har forestilt ham, hvor nødvendigt dette er, om borgerkrig skal undgaes. Han har lovet mig det."⁶⁸⁸ Disse to kildene må naturligvis tolkes med måte, men de gir et inntrykk av at det i 1814 fantes en radikal stemning i deler av folket.

Mot den nasjonale opplysningsradikalismen i 1814 står Jacob Aall (med flere) med sin moderate opplysningstradisjon. Aall markerte nærmest en konsekvent skepsis til radikalismen dette året. Han var mot selvstendighet, og hans grunnlovsforslag var elitært i den forstand at lovgivningen skulle tillegges kongen og nasjonalforsamlingens makt være langt mindre enn det som ble resultatet. Han ønsket reformer, også

686. Etter Mykland 1978:438

687. RA-P-0015, Fayes Samlinger, pk. 29, (IX33).

688. DRA, Privatarkiv, Håndskriftsamlingen, Lauritz Engelstoft, arkivnr. 5365, pk. 1.

nasjonale, som en forbedret konstitusjon for Norge, men bare i moderat og begrenset grad. Om Aall var mer nasjonalt orientert enn det som kan forbindes med Bernstorff-regimet, så var selve grunnelementet, de moderate opplysningsideene, relativt sett ganske likt.

Jeg begynte denne undersøkelsen med å trekke frem at Aall i 1809 henviste til Sieyès. Det viser at han godt kjente og for så vidt var påvirket av, tankene fra den franske revolusjonen. Også Aall så det for eksempel som en fordel at det ikke var adel i Norge, og han ønsket at borgerne skulle få mer medbestemmelse enn de hadde under eneveldet. Likevel lå Aalls opplysningsideal nærmere den moderate, reformistiske retningen fra tiden før revolusjonen enn tiden etter 1789 og ikke minst “kongemorderne”, blant dem Sieyès.⁶⁸⁹

Øystein Sørensen og Bo Stråth hevder at en moderat og pragmatisk opplysningstradisjon med bonden som fremste symbol, i så stor grad har hatt hegemoni i Norden at vi kan snakke om opplysning som en nordisk “Sonderweg”.⁶⁹⁰ Denne diskusjonen ser ut til å støtte opp under en slik oppfatning, om enn med den modifikasjonen at vi kan snakke om ulike opplysningsprosjekter. På riksforsamlingen har vi å gjøre med flere idémessige retninger som på ulike måter er sterkt påvirket av opplysningsideene. Vi finner slike ideer både blant tilhengere og motstandere av selvstendigheten og blant dem som ønsket en moderat eller radikal grunnlov. Som et utgangspunkt for videre diskusjon, bør vi skille mellom en moderat og en radikal opplysningstradisjon på riksforsamlingen i 1814, men det er samtidig opplagt at avskygningene og gråsonene i et slikt bilde er mange.

Statsborgerlig eller etnisk nasjonsforståelse?

I innledningen så vi på de to hovedmodellene i synet på fremveksten av nasjoner og nasjonal bevissthet. Kan vi, ut fra det vi har sett i denne undersøkelsen, gi Jacob Aalls nasjonsforståelse merkelappen *statsborgerlig* eller *etnisk*? Det kan her være et poeng at vi kan knytte den statsborgerlige nasjonsforståelsen til opplysningsideene og den etniske oppfatningen til romantikken. Dette innebærer en forenkling, og en

689. Selv om Sieyès stemte for å henrette kongen, kan han ikke regnes blant de mest radikale.

690. Øystein Sørensen and Bo Stråth, “The Cultural Construction of Norden”, i Sørensen og Stråth (ed.) 1997: 1–24. Se også. Sørensen 1998b:23, og Sørensen 2001, innledningen.

slik sammenheng er ingen selvfølge.⁶⁹¹ I praksis finnes det her mange kryssende linjer, noe vi også kan finne eksempler på i Jacob Aalls nasjonsforståelse.

Umiddelbart virker det mest sannsynlig at vi kan knytte Jacob Aalls nasjonsforståelse til den statsborgerlige modellen. Aalls nære tilslutning til fornuften og opplysningsideene, hans idealistiske forståelse av “god borgerånd” og hans utilitaristisk-pragmatiske grunnsyn, gjør at han kan passe inn i den statsborgerlige modellen. Dessuten kan vi peke på enkeltsaker som at han i 1809 hadde institusjonelle ideer om en norsk rådgivende forsamling og ikke minst hans forsvar for en liberal borgerrettsparagraf på riksforsamlingen. Vi finner dessuten få romantiske trekk hos Aall, og ikke minst var de romantiske ideene han ga uttrykk for tilpasset opplysningsidealene. Vi har også funnet flere eksempler på at han ga uttrykk for sterk skepsis når følelser, lidenskap og organiske og mystiske sammenhenger kom til uttrykk.

Dette kan imidlertid problematiseres. Vi finner i årene før 1814 ingen eksempler på at Aall ga uttrykk for et typisk statsborgerlig ønske som at Norge burde ha egne, varige politiske institusjoner eller politisk selvstyre innenfor helstaten. Slik sett kan vi neppe forsvare en påstand om at Aall hadde en oppfatning av Norge og nordmenn som et “selvstyrt folk”. Tvert imot tyder alt på at Aall i det store og hele var lykkelig med det dansk-norske statsfellesskapet under felles konge selv om han så behov for visse reformer. I den grad han hadde noe klart syn på statsborgerskap, var dette på en uavklart måte knyttet opp mot både helstaten og Norge. Samtidig har vi sett at Aall ga uttrykk for en forståelse av at Norge og nordmenn utgjorde et “særegent folk”. Han så et klart behov for føredling av den norske kulturen slik at den kom opp på et nivå som andre “cultiverede Nationers”. Blant annet tok han til orde for å bearbeide det norske språket i 1811. Imidlertid oppfattet han på ingen måte hverken det norske folket, for ikke å snakke om det norske språket, som overlegent andre nasjoners, med et lite unntak for at han tilsluttet seg den vanlige tanken om nordmennes sterke fysikk. Dette var ideer som er typiske for den etniske modellen. Med noe godvilje kan vi beskrive Aalls nasjonsforståelse før Kielfreden som en etnisk forståelse av Norge og nordmenn, men innenfor og tilpasset helstatens rammer.

I 1814 finner vi de samme problemene om vi forsøker å knytte Aall til nasjonsmodellene. Der Aall på riksforsamlingen hevdet et syn i

691. Sørensen 1998b:22

debatten om innfødsretten som passer med den statsborgerlige nasjonsmodellen, var han ikke særlig statsborgerlig i oppfattelsen av Norges fremtidige styresett. Selv om han ønsket at Norge fikk en egen grunnlov og han ikke avviste prinsippet om selvstendighet som sådan, så var hos Aall det statsborgerlige kjennetegnet “et selvstyrt folk” underordnet en fornuftig vurdering med hensyn til Norges fremtid. I spørsmålet om union eller ikke var han mer opptatt av en rasjonell vurdering av mål og middel for Norges del enn av idealet om politisk selvstyre. På det viset var han langt mindre statsborgerlig enn for eksempel Sverdrup og flere av selvstendighetsvennene som satte selvstendighetsidealet nærmest over alt annet. På den andre siden gikk han høsten 1814 med planer om å skrive en stor Norgeshistorie fordi “Norges Stilling kræver dette Værk meer end nogen sinde [...]”.⁶⁹² Det tyder på en klar oppfatning av Norge og nordmenn som et “særegent folk”.

I Jacob Aalls nasjonsforståelse finner vi altså elementer som vi forbinder med både statsborgerlig og etnisk tankegang. Vi bør derfor være forsiktig med å plassere Aall i forhold til de to nasjonsmodellene da hans syn snarere er et både/og enn et enten/eller. Det samme gjelder på mange måter for en sammenheng mellom opplysningsideene og statsborgerlig nasjonsforståelse. Vi har sett at Aall var sterkt påvirket av opplysningsideer, men dermed er det ikke nødvendigvis slik at hans oppfatninger på alle måter passer inn i den statsborgerlige modellen.

Et overkjørt nasjonsprosjekt

Jacob Aall hadde i årene før 1814 relativt klare oppfatninger om “det nasjonale”, og disse kommer klarere frem når vi nærmer oss 1814. Denne økende nasjonale bevisstheten kan ses som bakgrunn for at han i 1814 tok til orde for en nasjonal avgjørelse etter at kongen hadde avstått Norge. Men Aalls nasjonsforståelse, hans syn på Norges stilling innenfor unionen og oppfatning av behovet for reformer, peker likevel i en annen retning enn begivenhetene i 1814. Aalls nasjonale ideer kan stå som et uttrykk for et *nasjonalt opplysningspatriotisk reformprosjekt*, drevet frem av ønsket om både åndelig og materiell nasjonal utvikling. Aall forestilte seg dette moderate nasjonsprosjektet gjennomført innenfor den dansk-

692. Aall til Hofman, 10/2 1814. Se s. 212.

norske helstatens trygge rammer. Et slikt prosjekt kan *Fædrelandske Ideer* betraktes som et forsøk på å skape et arbeidsprogram for. Aalls prosjekt var på ingen måte separatistisk, snarere tvert imot fremhevet det fordelene og nytten av unionen. På mange måter var det et prosjekt som hadde linjer tilbake til 1790-årenes norske reformpatriotisme, og prosjektet var sånn sett et uttrykk for en linje som ble brutt i 1814.

Jacob Aalls nasjonale opplysningspatriotiske reformprosjekt ble i 1814 overkjørt av begivenhetene og stemningene. Et uttrykk for dette er at Aall i 1814 ut av nødvendighet og en rasjonell vurdering sluttet seg til Wedels nasjonale, men svenskvennlige prosjekt. Et annet uttrykk for det samme er Aalls "glidning" fra den nasjonale reformsiden i samfunnsdebatten før Kielfreden til den nasjonalt "tvilsomme" og konservative siden i 1814. Det skjedde dette året i Norge en endring i den nasjonale og politiske bevisstheten, ikke så mye hos Aall, som på mange måter fortsatt satt fast i de moderate, nasjonale og politiske opplysningsideene fra sitt reformprosjekt, som i samfunnet rundt ham. Aalls reformprosjekt led ved Kielfreden nederlag, og et nytt mer nasjonalt og radikalt prosjekt ble drevet frem av begivenhetenes hete og opplysningsradikalisme. Det var det som seiret ved riksforsamlingen i 1814 over Wedels prosjekt. At det seirende nasjonsprosjektet ved riksforsamlingen allerede høsten 1814 ved det overordentlige stortinget ble erstattet av et mer moderat og pragmatisk prosjekt, til dels med de gamle ledernes støtte etter at selvstendighetsrusen hadde lagt seg, er en annen historie. Men samtidig satte det seirende nasjonale og radikale prosjektet fra våren et varig spor: Mange av ideene fra våren 1814 levde videre i den norske grunnloven.

Vi har altså å gjøre med ulike nasjonale prosjekter. Det går ingen direkte linjer mellom Jacob Aalls prosjekt og begivenhetene i 1814. Likevel kan vi i årene før 1814 hos Aall finne en økende nasjonal interesse og bevissthet. Slik sett går det an å snakke om at det for hans del, og i samfunnet for øvrig, i disse årene foregikk prosesser som kunne virke idémessig forberedende til begivenhetene i 1814. På den andre siden skjedde det også noe helt spesielt dette året. Det politiske landskapet endret seg i en radikal retning, og dermed ble en tidligere reformvennlig patriot som Jacob Aall satt på sidelinjen.

English summary

Patriotic Ideas: Jacob Aall's Concept of Nation 1799–1814

“What has Norway been, what is it, and what can it become?” With these words, Norwegian-born Jacob Aall opened his book *Patriotic Ideas (Fædrelandske Ideer)* from 1809. The title was a reformulation of a phrase by Sieyès from his famous pamphlet *Qu'est-ce que le tiers état?* (1789). By re-posing these questions closely associated with the French Revolution and to the advancement of Enlightenment philosophical ideals, Jacob Aall set words to the thoughts of Norwegian patriots of his time, underscoring the special interest in Norway and Norwegian affairs, and a burgeoning Norwegian national consciousness.

This study discusses Jacob Aall's concept of the Norwegian nation as it is articulated in the period from 1799 to 1814. It approaches the historical material on that era with two underlying questions: (1) It studies Aall's concept of nation in order to determine to what extent this concept changed during the period, and (2) it locates Jacob Aall's national concepts in a wider Dano-Norwegian political and ideological landscape. Aspects of continuity vs. change play a dominant role in the analysis, as do theories about modern nations and nationalism, in particular those associated with Anthony D. Smith, and the relationship between Enlightenment and national, early Romantic ideas (for more about the analysis, theoretical implications and conclusions, see also the introduction by J. Peter Burgess).

Jacob Aall was born in 1773 into a rich merchant family in the Norwegian provincial city of Porsgrunn. His family background secured him a place in both the Norwegian, and at the time Danish-Norwegian, cultural *elite* of the era. He was sent to boarding school in Denmark in 1788, and began theological studies at the university in 1790. After his father died in 1798, leaving him a significant heritage, Aall, together with his younger brother, purchased Nes Ironworks, today located in

the county of Aust-Agder, Norway. In addition to his activities as an industrial leader, Aall spent considerable time on a wide variety of scientific studies, from politics to economy and history, to translations of the Old Norse sagas. He also took active part in public life and he is considered one of the most important Norwegian patriots of his time. His involvement in public life increased after Denmark-Norway entered the Napoleonic wars in 1807.

The year 1814 began with the dissolution of the union with Denmark, saw a national uprising during spring and summer, and ended with a new union with Sweden in the autumn, Aall was elected to the Constitutional Assembly at Eidsvoll in April and May. He was later elected to the Norwegian Parliament (*Storting*) and served a number of terms between 1815 and 1830. Later he published his *Recollections as a Contribution to Norway's History 1800-1815* in three volumes (1844–45), a main source to Norwegian history of the period. He died in 1844.

The study of Aall's concept of nation shows a gradual, but clear evolution in his understanding of the Norwegian nation and an expanding national consciousness. This development is especially evident after 1807. Aall's patriotism became more oriented toward national-patriotism and less toward universal notions of civic patriotism. This development is emphasized by his promotion of Norwegian homeland, national history, national character and language. Aall also voiced reforms to improve Norway's position in the Union. Yet his support for the Union must be nuanced in two ways. First, Jacob Aall was strongly influenced by Enlightenment ideas, and this meant that he put sense before sensibility when these ideals conflicted. He opposed national patriotic ideas that he felt were not in line with Enlightenment ideas. As late as 1813 he even condemned the growing "national pride" he saw rising in Norway. Still, in most cases Aall was able to combine the use of Enlightenment and Romantic ideas and integrate both in his concept of the nation. Second, he was deeply convinced that the union with Denmark was positive. He therefore actively opposed Herman Wedel Jarlsberg's separatist plans in 1809. Though his critique of Danish authorities was often severe, Aall never crossed the line for what could be tolerated by the Government, and he remained loyal to the Union and the King until the Treaty of Kiel in 1814.

For a patriot like Jacob Aall the Treaty of Kiel and the year 1814 changed realities in two ways. First, the Danish King renounced the Norwegian Crown. For Aall, it was then evident that Norway had the possibility and responsibility to seek its own happiness, freed of former

loyalties. Second, it soon became clear that the union Aall preferred, the Dano-Norwegian one, was impossible to continue. Convinced as he was that Norway needed a union with a country “whose wealth [could] help its shortfalls”, as he put it in 1809, Aall chose to support a new union with Sweden, and opposed those who wanted an independent Norway, or out of loyalty followed the Danish Crown Prince, Christian Frederik, who fronted the Norwegian national uprising in 1814.

Jacob Aall supported a union with Sweden in 1814 ultimately because of his belief in reason. He evaluated Norway’s needs and possibilities and tried to find the solution that secured the most happiness for land and people. Even in 1814 Aall preferred a Dano-Norwegian union, but his assessment of the realities lead him to the conclusion that a Swedish-Norwegian union was both necessary and the only realistic option. His conclusion was therefore not nationalistic in the sense that he wanted national autonomy at all costs, but was more closely linked to the concept of *national welfare*.

This study suggests that Jacob Aall’s approach to public questions during the period 1799–1814 can be described as *utilitarian-pragmatic*. It is utilitarian because his opinions were based on evaluations of utility and happiness, and pragmatic because he did not let any principles be so important that they dominated his analysis. At the same time we notice that Aall measured both utilitarianism and pragmatism according to what served Norway the most. In the final account his approach must therefore be considered basically national.

In the eyes of the public, Jacob Aall’s position changed considerably in the years from 1807 to 1814. Until 1813 he was considered a Norwegian national and patriotic leader. His undaunted efforts to supply grain to his country during the English blockade during the war was well known, as was his call for national reforms in various writings, his active support and financial contribution to the establishment of the Norwegian University in 1811, and his work in the Society for the Advancement of Norway’s Welfare, for which he also served as leader in the provincial commission in Nedenes (Arendal). His important standing is also attested to by his election to the Constitutional Assembly in the spring of 1814, in which Aall served as 1st representative from the district of Nedenes.

Just as it seemed obvious that Aall was elected to the Constitutional Assembly in the spring of 1814, it was surprising that he was not elected to the extraordinary Parliament in the autumn of the same year. The reason for this lies in the way Aall became known as an active

supporter of the pro-Swedish and “anti-national” camp in 1814. During this formative year he held on to his basically rational, utilitarian-pragmatic attitudes in making his judgments. He therefore opposed the hegemonic, “national” camp that followed Christian Frederik and called for Norwegian independence, and joined the pro-Swedish camp headed by Count Herman Wedel Jarlsberg. Aall belonged to, and may be considered one of the leaders of, the oppressed Norwegian unionist minority, a minority that supported a union with Sweden even at the Constitutional Assembly at Eidsvoll. Also in other political questions at the Constitutional Assembly, Aall called for moderation and rationality and tried to temporize the most radical proposals. The consequence, which he probably was not aware of at the time or at least underestimated, was that his position in the Norwegian political landscape changed dramatically. In the eyes of the public he slid from being a leading figure in of the reformist and national camp until 1814, to the conservative and “anti-national” camp that year.

In the years before 1814 we see a growth in Jacob Aall’s national consciousness, in conformity with the general trend among the Norwegian elites. This growth probably served as a mental preparation to what happened in 1814. But something extraordinary also happened during this year, sometimes referred to as *annus mirabilis* in Norwegian history. In 1814 we see a change in the Norwegian political landscape in a radical direction, and this change puts a former reformist patriot like Jacob Aall on the political sideline.

Om forfatterne

Jens Johan Hyvik (f. 1972) er cand.philol. fra Universitetet i Oslo 1998. Hyvik er høgskolelektor i historie ved Høgskulen i Volda, der han har vært tilknyttet Historisk institutt siden 2000.

J. Peter Burgess (f. 1961) er professor ved Institutt for fredsforskning (PRIO).

Kilder og litteratur

Utrykte kilder (ordnet etter arkiv)

Riksarkivet (RA)

Privatarkiv (P) 15, Fayes Samlinger, (RA-P-0015). De fleste av pakkene 26–30. (Pakkene 26–29 har hyllenummer: 3B001 3/6, pakke 30: 3B001 3/7.)

Rigsarkivet, Danmark (DRA):

- Håndskriftsamlingen, Privatarkiv, Lauritz Engelstoft, arkivnr. 5365, pk. 1 og 16.

Aust-Agder-Arkivet (AAA):

- Nes Jernverks arkiv.
- Personalia, Jacob Aall, boks 18.
- Arendals Arkiv, Foss' Samling, pakke 1015–1018. (Arkivet etter Arendal Distriktskommisjon av Selskabet for Norges Vel.)

Nes verk, (privat eie):

- Jacob Aalls private kopibok. Kopiboken er merket “Privat Copie Bog, begyndt 25 sept. 1802”. (Kopiboken er svært sporadisk ført og inneholder kopier av brev fra perioden 1802–1829.)

Trykte kilder

Skrifter av Jacob Aall

Aall, Jacob 1963 (1806). *Om Jernmalmeier og Jerntilvirkning i Norge, Et fragmentarisk Forsøg*, faksimileutgaven. Trondheim. (Førsteutgave i Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter. København 1806.)

Aall, Jacob 1809. *Fædrelandske Ideer*. Christiansand.

Aall, Jacob 1811a. “Om Norges Kornhandel”, *Oekonomisk-Technologiske Samlinger*, bind 1: 1–27. Christiania.

- Aall, Jacob 1811b. "Om Norges Myrer", *Oekonomisk-Technologiske Samlinger*, bind 1: 91–116. Christiania.
- Aall, Jacob [1811] (i Platou 1812). "Slutningstale af Nædenæs-Districts Formand, Jernverks-eier, Ridder Jacob Aall", i Ludvig Stoud Platou, *Indberetninger om National-Festen den 11 December 1811, i Andledning af Hans Majestæts kong Frederik den Sjettes Befalig om et Universitet i Norge*: 235–242. Christiania 1812.
- Aall, Jacob 1813a. "Om Culturen i Norge med Hensyn til det norske Universitet", *Historisk-Philosophiske Samlinger*, del III, bd. 2: 177–236. Christiania.
- Aall, Jacob 1813b. "Den norske Geistligheds forfatning og Forhold til Staten i Fortid og Nutid", *Historisk-Philosophiske Samlinger*, del IV, bd. 2: 209–258. Christiania.
- Aall, Jacob 1813c. *Om Kormangel i Norge, med Hensyn paa Misvæxten i 1812*. Christiansand.
- Aall, Jacob 1834. *Om Communevæsenet med specielt Hensyn paa Fattigvæsenet*, del 1. Arendal. (Også utgitt i *Fortid og Nutid*.)
- Aall, Jacob 1844–45. *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800–1815*, bind 1–3. Christiania. (Aalls Eidsvollavhandling er ført som vedlegg i bd. 3, bilag VII: 512–519.)
- Aall, Jacob 1851. "Jacob Aalls Levnet, et Udkast af hans egen Haand", i C. Molbech (red.), *Historisk-biographiske Samlinger, og et Bidrag til den danske Sprog- og litteraturhistorie i ældere og nyere tid*, 1. Bind. Kbh.
- Aall, Jacob 1939. *Jernværkseier Jacob Aalls opptegnelser 1780–1800*. Skien.
- Dagfinn Mannsåker [red.] 1954–56. "Jacob Aalls grunnlovsideal før Eidsvoll" (utdrag av konsept), *Historisk Tidsskrift*, 37de bd.: 183–184. Oslo.
- Nielsen, Yngvar [red.] 1882. "Jacob Aalls Dagbog" (fra riksforsamlingen i 1814, utdrag). i Yngvar Nilsen, *Bidrag til Norges Historie i 1814*, bind 1: 367–403. Christiania.

Andre trykte kilder

- Aall, Cato og Mentz Schulerud (red.) 1948. *Breve fra slekten Aalls arkiver 1738–1905*. Oslo.
- Motzfeldt, K. 1888. *Breve og optegnelser af Peter Motzfeldt*. Kbh.
- Olafsen, Arnet (red.) 1914. *Riksforsamlingens Forhandlinger*, del 1–3. Kristiania. (Her henvist til som RF.)
- Olafsen, Arnet og Jens Raabe (red) 1914. *Kong Christian Frederiks dagbok fra hans ophold i Norge i 1814*. Kristiania.

- Platou, Ludvig Stoud 1812. *Indberetninger om National-Festen den 11 December 1811, i Andledning af Hans Majestæts kong Frederik den Sjettes Befaling om et Universitet i Norge*. Christiania.
- Schønning, Gerhard 1771. *Norges Riiges Historie*, bind 1. Sorøe.
- Vasstveit, Odvar 1996. *Norge som selvstendig stat? Et anonymt skrift fra 1814*. Oslo. (Forord av Odd Arvid Storsveen.)

Aviser

Budstikken 1811, 1812, 1813.

Noe utvalgt litteratur om Jacob Aall:

Hovedoppgaver

- Hyvik, Jens Johan, 1998. *Fædrelandske Ideer. Jacob Aalls nasjonalforståelse 1799-1814*. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo
- Mannsåker, Dagfinn 1943. *Jacob Aall, liv og gjerning til 1814*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Aamlid, Per 1947. *Jacob Aalls økonomiske grunnsyn og politikk*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Biografisk om Jacob Aall:

- Aall, Jørgen Christian 1859. "Jacob Aalls Biographi", i Jacob Aall, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*, 2. utgave: 1–10. Christiania.
- Aamlid, Per 1963–64. "Jacob Aall (1773–1844)", i *Aust-Agder-Arv*, årbok 1963 og 1964: 5–21. Arendal.
- Hofman (Bang), Niels 1898. "N. Hofman-Bangs Erindringer om sit Forhold til Jacob Aall", utgitt ved L. Daa i *Personahistorisk tidsskrift*, fjerde række, 1 bind: 169–179. Kbh.
- Munthe, Wilhelm 1941: *Et gammelt berregårdsbibliotek. Jacob Aall og hans boksamling på Nes Jernverk*, Oslo.
- Nygård-Nilsen, Arne 1938. Kapitlet "Nes Jernverk", i Anders Bugge og Sverre Steen, *Norsk Kulturhistorie. Billeder av folkets dagligliv gjennom årtusner*, bind 3: 200–225. Oslo.

- Steffens, Haagen Krog 1908. Kapitlet “Jacob Aall til Næs Jernverk”, i *Slægten Aall*: 338–427. Kristiania.
- Worm-Müller, Jacob S. 1923. Om Jacob Aall i *Norsk biografisk leksikon*, bd. 1: 13–20. Kristiania.

Litteratur

- Andresen, Anton Fredrik 1994. *Oplysningsideer, nyhumanisme og nasjonalisme i Norge i de første årene etter 1814*, *Nytt lys på vår første skoledebatt*, KULTs skriftserie nr. 26. Oslo.
- Andresen, Anton Fredrik 1997. “Hva ville man med et norsk universitet?” *Historisk Tidsskrift*, bind 76, nr. 2: 179–210. Oslo.
- Bergsgård, Arne 1943, *Året 1814, Grunnlova*, bd. 1. Oslo.
- Christensen, Olav 1998. “En nasjonal identitet tar form. Etniske og nasjonalkulturelle avgrensninger”, i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo.
- Dahl, Ottar 1991 (1967). *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo.
- Dyrvik, Ståle 1999. *Norsk historie 1625 – 1814: vegar til sjølvstende*. Oslo.
- Dyrvik, Ståle og Ole Feldbæk 1996: *Mellom brødre 1780-1830*, i Knut Helle mfl. (red.), *Ascheboug's Norgeshistorie*. Oslo.
- Fidjestøl/Kirkegaard/Aarnes/Aarseth/Longum/Stegane 1996. *Norsk litteratur i tusen år: teksthistoriske linjer*. 2. utgave
- Fjeldstad, Anton 1990. “Nasjon og nasjon, fru Winsnes”, i *Syn og Segn*, hefte 2: 150–164. [Oslo].
- Fure, Eli (kildeutvalg og sammenbindene tekster) 1989. *Eidsvoll 1814. Hvordan grunnloven ble til* [Oslo]. (Forord av Knut Mykland.)
- Fældbæk, Ole 1991: (red.) *Dansk Identitetshistorie*, bind 2. Kbh.
- Habermas, Jürgen 2002. *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oslo (1971, første norske utgave).
- Hampson, Norman 1990 (1968). *The Enlightenment. An evaluation of its assumptions, attitudes and values*. London.
- Hasund, S. 1941. *Det Kgl. Selskap for Norges Vel II 1809–1829, 1829–1855, 1856–1892 og 1892–1909*. Gjøvik.
- Helland, Amund (red.) 1904. *IX Nedenes Amt*, bd. 2, i Amund Helland (red.) *Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrevet*. Kristiania.
- Hobsbawm, E.J. 1990. *Nations and nationalism since 1780*, Cambridge.

- Hyvik, Jens Johan 2001. "Avhandling på avveier. Jacob Aalls 'Betænking over Fædrelandets Stilling' fra 1814", i *HISTORIE. Populærvistorsk magasin*, nr. 2.
- Hyvik, Jens Johan 2002. "En Forbrydelse mot Nationen'. Tidsskriftet *Saga* (1816–20): Et nasjonalt dannelsesprosjekt som mislyktes", i *Historisk Tidsskrift*, nr. 1.
- Kjeldstadli, Knut 1992. *Fortida er ikke hva den engang var: en innføring i historiefaget*. Oslo.
- Lunden, Kåre 1992. *Norsk grålysning. Norsk nasjonalisme 1770–1814 på allmenn bakgrunn*. Oslo.
- Maurseth, Per 1977. Wedel Jansberg, Johan Heman Caspar, i Norsk biografisk leksikon, bind XVIII, Oslo.
- Melhuish, K.J. (ed.) 1978, *Western Liberalism, a history in documents from Locke to Croce*. London.
- Mykland, Knut 1978. *Kampen om Norge 1784–1814*, i Knut Mykland (red.), *Norges Historie*. Oslo.
- Mykland, Knut 1997. "Severin Løvenskiolds unionsplaner i 1814", i Ermland, Hovland, Dyrvik (red.), *Festskrift til Historisk institutts 40-års jubileum 1997*: 117–130. Bergen.
- Nielsen, Yngvar 1901. *Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg {...} 1779–1840*, bd. 1–3. Christiania.
- Nielsen, Yngvar 1904. *Norge i 1814*. Christiania.
- Palmer, R.R. 1959. *The Age of the Democratic Revolution*. Princeton.
- Rerup, Lorenz 1991. "Fra litterær til politisk nasjonalisme. Udvikling og udbredelse fra 1808 til 1845", i Ole Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie 2. Et yndigt Land, 1789–1848*: 325–390. Kbh.
- Sars, J. Ernst 1912 (1882). "Historisk Indledning til Grundloven", *Samlede værker III*: 430–550. Kristiania.
- Seip, Jens Arup 1958. *Teorien om det opinionsstyrte eneveldet*. Oslo.
- Seip, Jens Arup 1974. *Utsikt over Norges historie*. Oslo.
- Skirbekk, Gunnar og Nils Gilje 1987. *Filosofihistorie. Innføring i europeisk filosofihistorie med særleg vekt på vitenskapshistorie og politisk filosofi*, bind 1 og 2. Oslo.
- Skjæveland, Yngve 1996. *Nasjonal retorikk i Det Norske Nationalblad 1815–1821*, KULTs skriftserie nr. 62. Oslo.
- Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. London.
- Steffens, Haagen Krog 1908. *Slægten Aall*. Kristiania.
- Steen, Sverre 1933. *Tidsrummet 1770 til omkring 1814*, i Edvard Bull mfl., *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*, bind 12. Oslo.

- Steen, Sverre 1951. *1814*, (i serien *Det frie Norge*, bd. 1). Oslo.
- Steen, Sverre 1953. *På fallittens rand*, (i serien *Det frie Norge*, bd. 2). Oslo.
- Storsveen, Odd Arvid 1996. "1814 som historisk problem – et omriss", i Oddvar Vasstveit, *Norge som selvstendig stat? Et anonymt skrift fra 1814*: 5–31. Oslo.
- Storsveen, Odd Arvid 1997. "Fornuftig Kierlighed til Fædrelandet'. En analyse av norsk patriotisme mellom 1784 og 1801", (Bearbeidet utgave av hovedoppgave i historie, Universitet i Oslo, 1991), i Odd Arvid Storsveen mfl., *Norsk patriotisme før 1814*, KULTs skriftserie nr. 88: 9–163. Oslo.
- Storsveen, Odd Arvid mfl. 1997. *Norsk patriotisme før 1814*, KULTs skriftserie nr. 88. Oslo.
- Stubhaug, Arild 1996. *Et foranskutt lyn, Niels Henrik Abel og hans tid*. Oslo.
- Sørensen, Øystein 1988. "Colbjørnsen-tradisjonen i norsk historie", i *Historisk Tidsskrift*, bd. 67: 296–311. Oslo.
- Sørensen, Øystein og Bo Stråth 1997. *The Cultural Construction of Norden*. Oslo.
- Sørensen, Øystein 1995. "Når ble nordmenn norske", i Øystein Rian mfl. (red.), *Revolusjon og resonnement. Festskrift til Kåre Tønnesson på 70-årsdagen den 1. Januar 1996*: 179–195. Oslo.
- Sørensen, Øystein 1998a. "Når ble nordmenn norske", i Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*: 11–16. Oslo. (En noe omarbeidet og forkortet utgave av artikkelen med samme navn fra 1998.)
- Sørensen, Øystein 1998b. "Hegemonikamp om det norske", i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*: 17–48. Oslo.
- Sørensen, Øystein 2001. *Kampen om Noregs sjel 1770–1905*, i Eriksen, Trond Berg og Øystein Sørensen *Norsk idéhistorie, bind III*. Oslo.
- Tønnessen, Joh. N. 1955. *Kaperfart og skipsfart, 1807–1814*. Oslo.
- "Universitetsfesten i Arendal 11te December 1811, Et Hundreaarsminde." *Vestlandske Tidene*, 11/12 1911. (Forfatteren oppga initialene J.W.D.)
- Wergeland, Henrik 1926 (1842). *Norges Konstitusjons Historie*, 2. hefte, i Samlede skrifter IV. 4. Oslo.
- Worm-Müller, Jacob S. 1918. *Norge gjennom nødsaarene. Den norske regjeringskommission 1807–1810*. Kristiania.
- Østerud, Øyvind 1994: *Hva er nasjonalisme*. Oslo.
- Øveland, O.A. 1909. *Det Kgl. Selskab for Norges Vel, Vicestatholder Prins Frederik av Hessens Pæsidium 1809–1813*. Kristiania.

Oppslagsverk

Bricka, C.F. (red.). *Dansk Biografisk Lexikon*, 1887–1905.

Bull, Edvard mfl. (red.). *Norsk Biografisk Leksikon*. Kristiania 1923–83.

Fladby, Imsen og Winge (red.), *Norsk Historisk Leksikon*, Oslo 1974.

Halvorsen, J.B.: *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880*. Kristiania
1885–1908.

Holmesland, Arthur mfl. (red.). *Ascheboug's Konversasjons Leksikon*, fjerde
utgave. Oslo 1954–61.

Kortner mfl. (red.). *Ascheboug's og Gyldendals Store Norske Leksikon*. Oslo
1981.